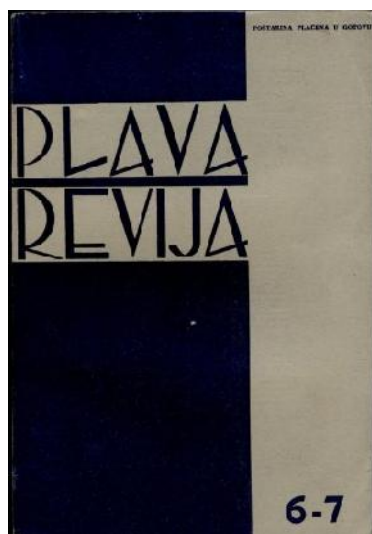

dr. sc. Tomislav Dragun

**LEKSIKON
SURADNIKA "PLAVE REVIJE"**

**Knjiga druga:
Odabrani prilozi 1.**

**Zagreb
2019.**

dr. sc. Tomislav Dragun

LEKSIKON
SURADNIKA "PLAVE REVIJE"

Knjiga druga:
Odabrani prilozi 1.

Zagreb
2019.

Ciklus:
„Leksikon suradnika Plave revije“
knjiga druga

Vlastita naklada:
dr. sc. Tomislav Dragun
Zagreb, Pete poljanice 7

Urednik:
dr. sc. Tomislav Dragun

ISBN: 978-953-48220-8-1 (cjelina)

ISBN: 978-953-8264-00-9 (druga knjiga)

CIP zapis je dostupan u ra unalnome katalogu
Nacionalne i sveu ilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001016462.

Tisak i uvez:
Studio moderna d.o.o.
Zagreb – 2019.

**„Djelo ili stvar koja nikako ne može
imati dobre svrhe -
nikada nije dozvoljeno činiti.“**

**(Dr. Andrija Živković: „Katoličko moralno bogoslovje,
knjiga 2. - Zagreb, 1942. godine, str. 170.)**

I.

SADRŽAJ

1. Nešto o drugoj i tre oj knjizi "Leksikon suradnika Plave revije"	1
2. Prilozi o Bosni i Hercegovini	3
3. Prilozi o gospodarstvu	67
4. Prilozi o hrvatskom državnom ustroju	117
5. Prilozi o hrvatskom domoljublju	131
6. Prilozi o politici	209
7. Literatura	293
8. Bilješka o autoru	297

II.

NEŠTO O DRUGOJ I TRE OJ KNJIZI "LEKSIKONA SURADNIKA PLAVE REVIJE"

Ovaj sam Leksikon zamislio kao jednu knjigu. Tako sam ga i slagao. Obradio sam rašlanbu smotre i odabrao priloge.

Oito nisam dobro računao. Nekako kao da sam zanemario duljinu priloga. Odlučio sam se za 96 članaka od ukupno 292 koliko ih je objavljeno u "Plavoj reviji".

Prenose i priloge ubrzo sam uvidio svi oni neće stati u knjigu "normalna" obujma. Nu, nisam htio odustati niti od jednog.

Rekao sam si: U redu. Idem na dvije knjige.

Ispostavilo se kako ni to nije dovoljno, nego da moraju biti tri.

Onda je došla još jedna poteškoća, kako rasporediti priloge u dodatne dvije knjige, a da bi one bile podjednako "debele", a da su prilozi sadržajno bliski, pri čemu bi skupine priloga ostale nedjeljive.

Morao sam "izmiješati" raspored priloga predstavljen u prvoj knjizi. Ali, numeraciju sam zadržao nepromijenom.

Tako sam dobio ono što imate pred sobom.

Nikakvi idejni ili slični razlozi nisu tomu kumovali.

PRI LOZI O BOSNI I HERCEGOVINI

1. Jure Boroje: PRODOR GR KO-ISTO NJAŠTVA U HERCEGOVINI, rasprava, str. 93-96 (2-3/1941.)
2. Jure Boroje: GLAS KRVI I ZEMLJE, (osvrt na 1875.), rasprava, str. 281-289 (6-7/1942.)
3. H. Bošnjak: NACIONALNA IZGRADNJA MUSLIMANA I MUSLIMANSKA OMLADINA, rasprava, str. 27-30 (1/1940.)
4. Halid auševi : HERCEG-BOSNA I MI, rasprava, str. 41-44 (2/1940.)
5. Ivan Mili i : ANTE STAR EVI I MUSLIMANI, rasprava, str. 60-63 (2/1940.)
6. Vatroslav Murvar: O PODRIJETLU PU ANSTVA BOSANSKE HRVATSKE, rasprava, str. 128-132 (4.1942.)
7. Vatroslav Murvar: ŽIVOTNO DJELO IRE TRUHELKE, rasprava, str. 38-41 (1-2/1943.)
8. Hasan Šuljak: HRVATSKI MUSLIMANI U SVOJOJ DRŽAVI, rasprava, str. 147-151 (4/1942.)

1. Jure Boroje: PRODOR GR KO-ISTO NJAŠTVA U HERCEGOVINI, str. 93-96 (2-3/1941.)

Povijest Hercegovine — životne, društvo-vne, kulturno-prosvjetne prilike hercegova kog seljaka, njegovi obi aji, karakterne osebine, pogledi i nazori na svijet, na današnje stanje, na ustaški pokret i prilike u svijetu — sve je to još i danas mnogima nepoznato. Ve sama injenica, da je Hercegovina krajnji isto ni zid Hrvatstva, da je mješavina katolika i muslimana, izaziva neobi no zanimanje za svakoga. Hercegovina je osim toga, kroz povijest, bila poprište neprekidnih borbi, bilo da su se mnogi o nju otimali ili da je ona težila za slobodom. Razumljivo je, da je izazivala osobitu pažnju i zanimanje i zato se njena povijest nemilice iskrivljavala, prema tome, kako bi kome pogodovalo. Ona je bila od presudne važnosti i za gospodarski napredak i od velike politi ke važnosti za sve susjede kroz povijest i zato ju je svatko i svojatao. Neki momenti iz povijesti Hercegovine nisu još ni do danas razjašnjeni. Jedno je jasno, da je Hercegovina bila najve i dio vremena isto katoli ka, a uvijek hrvatska.

Prva pojava gr ko-isto njaka u Bosni i Hercegovini pada tek iza 1463. godine, kada s turskom najezdom dolaze kao radnici razni Cincari, Vlasi i drugi, koji se kasnije po inju osje ati Srbima.

Prelazi Hrvata-starosjedilaca na Islam nisu ni u kojem slu aju umanjili hrvatski karakter Hercegovine, što više, Islam ima velikih zasluga za. hrvatstvo ove naše pokrajine, jer su oni, kao muslimani, bili zašti eni od turske uprave, a i dalje su zadržali sve rasne i karakterne osebine hrvatstva.

Za to nije razumijevanje politi ke borbe u Hercegovini, treba pokazati prodor gr ko-isto njaka kroz vjekove i napore bivše Jugoslavije, da nastavi srbiziranjem hrvatskih krajeva s

jugoisto ne grani ne crte Hercegovine, gdje se je gr ko-isto njaštvo dosta oštro isticalo.

U Hercegovini, do dolaska Turaka, nije bilo gr ko-isto nih, kao što je ve re eno, a tako ih nije bilo ni u Bosni. Gr ko-isto na se crkva širi i razvija na podru ju otomanske carevine. Ona, bez rezerva, uskladjuje svoje probitke s probitcima turske carevine. Iza pada Carigrada, patrijarha Genadije dobiva ast turskog paše. Raskolnici gr ko-isto na crkva gleda jednakim o ima na Rim kao i turska carevina, jer snaga katoli ke crkve zna i slabljenje gr ko-isto ne crkve i obratno. Turska se bori s Rimom, jer on podsti e krš anske države na borbu protiv Turske. Politi ki prestiž, širenje i uvanje otomanskog carstva kategori ki traži, da se rimskoj suprotstavi krš anska crkva, pa stoga širenje carstva povla i sobom širenje pravoslavlja.

U doba Sulejmana II., najve eg sultana (1520.—1566.), srpski je patrijarh imao ve e podru je, nego li u doba Dušana Silnog (1331.—1355.). Podru je se steralo od bugarskog Samokova i od Skoplja, preko Bosne, Hrvatske i Ugarske, daleko iza Budimpešte.

Ve oko 1500. pojavljuju se prvi gr ko-isto nja ki manastiri u Bosni; gr ko-isto njaci preplavljaju hrvatske krajeve. U Bosanskoj Krajini hrvatska krv te e potocima. Jedan dio Hrvata odvedoše Turci u ropstvo, a dio bježi u sigurnije krajeve. Gr ko-isto ni doseljenici naseljuju pusta hrvatska ognjišta.

Da je Hercegovina katoli ka zemlja prije dolaska Turaka, to nam priznaje i srpski arhimandrit Ilarion Ruvarac. Njemu je to toliko jasno i dokazano, da on veli „... povesni ko raspravljanje o Humskoj kneževini (dio Hercegovine) u X., XI. i XII. veku i o latinskoj stonskoj episkopiji nema mesta u šematizmu hercegova ke mitropolije.“ Isto je tako i s Travunijom

(trebinjskom biskupijom). Nemanji Sava, za kratkog trajanja, zapravo jedino

9

formalne svjetovne vlasti Nemanji a u tim krajevima, osniva u Stonu episkopiju 1219., ali padom mo i Nemanji a, ova episkopija, nakon samih 100 godina (1325.), prestaje, a episkop ne bježi u Hercegovinu, jer tamo nema gr ko-isto njaka, nego u manastir na Limu, jer „je episkopija opustjela i nema ni bira ni vrhovine“ (Ruvarac). Zna i, da nije imala ni vjernika, dok nije bilo bira (lukna).

Srpski povjesni ar Vladislav Škari veli, da je doseljenje Srba uslijedilo „voljom i dozvolom Turaka... Svud tuda su Turci iz vojni kih razloga morali naseljavati Srbe.“ („Glas Zem. Muzeja“, Sarajevo, 1918.).

Osim doseljenja, vršen je prodor gr ko-isto njaka u Bosni i Hercegovini nasilno, prevodjenjem katolika na gr ko-isto nu vjeru. U Hercegovini je bilo malo doseljenika, jer nije bilo uvjeta za život, ali je zato nasilno prevodjenje na gr ko-isto njaštvo prevodjeno bez obzira i bez milosti. Podru je trebinjske biskupije klasi an je primjer. U XVI. i XVII. stolje u skoro cijela trebinjska biskupija prelazi na gr ko-isto njaštvo. Katolici, radi velikih progona, ostaju bez sve enika. Kroz 300 godina vrše se sistematski progoni. Gr ko-isto ni arhijereji, s carskim fermanima i janji arskom pomo u, sile katolike na pla anje gr ko-isto nja kog vjerskog poreza i na podložnost u vjerskim stvarima. Iz onog vremena piše fra Filip Laštri : „Mi u njima lju e dušmane imamo, nego li su sami Turci, jer nikada ne prestaju raditi o tome, da nas pod svoju vlast sprave.“ Biskup Dobreti govori u okružnici o gr ko-isto njacima ovo: „... koji panjkaju na nas po tribunalnih ono, što ne bi ni vragovi izmislili, za borit nas i vas i ove svete ku e u svako zlo; dave, globe, gule ...“ Arhimandrit Ruvarac piše, da se „... takav postupak srpskih patrijarha nikako

opravdati ne da." Trebinjski biskup Primi piše 1674 u Rim ovo: „Pravoslavni, na temelju toga fermana, idu i tla e bijedne katolike... grubom silom otimaju od tih

10

hercegova kih katolika deset puta više, nego što stoji u fermanu, izjavljuju i, da e im svake godine tako dodijavati, dok ne postanu pravoslavci.“

Ve je 1627. od 20 katoli kih crkava u Popovu u blizini Dalmacije (danas kotar Ravno) dospjelo u ruke gr ko-isto njaka.

Na ovaj macin se dogaa, da u isto noj i jugo-isto noj Hercegovini imamo stalne borbe s gr ko-isto njacima. U ostale krajeve, koji su od periferije odijeljeni gr ko-isto njaštvom, vrši se penetracija i kasnije, za vrijeme austro-ugarske okupacije svim mogu im sredstvima uz pomo Srbije, službene i neslužbene, usprkos izraženom „desinteresmentu“ po tajnoj konveciji 1881., sklopljenoj izme u kralja Milana i Kallaya. Dosljedan neodržavanju klauzula iz konvencije i popustljiv prema Srbima, Kallay kasnije dopušta gr ko-isto njacima u Bosni i Hercegovim ono, što brani Hrvatima; dopušta irilicu, zastavu i t. d., dapa e službene novine i školske izvještaje tiska polovicom u irilici, dok Hrvati ne smiju ni „Lijepu našu“ zapjevati i dok je otac Domovine dr. Ante Star evi unesen u sarajevski redarstveni album zlo inaca.

Ipak je od okupacije do dolaska Jugoslavije gr ko-isto njaštvo u Hercegovini uglavnom zastalo tamo negdje u blizini Ravnog, te jugoisto no od apljine i Stoca. Zastalo je, jer okupaciona vlast nije vidljivo taj proces forsirala i jer su tamošnji Hrvati i suviše otporni i snažni, a da bi popustili navalama, tako da nisu mogli do i do izražaja ni oni gr ko-isto njaci, koji su se bili uvukli me u njih. Zna ajno je i to, da su kao najja a brana procesa srbiziranja Hercegovine bili Hrvati muslimani kotara Gacko, Bile a i Trebinje,

koji su u ovom procesu najviše stradali, ali i pokazali najviše hrvatske svijesti i borbenosti. Po pravcu prodiranja gr ko-isto njaštva s periferije u nutrinu Hercegovine trebalo je slomiti mostobran od apljine. Time bi zapadni hrvatski dio sada kotara Ravno bio odrezan i ostao bez komunikacija s ostalom hrvatskom

11

Hercegovinom, a sudbina Stoca bila bi još gora, jer su u njegovom zale u prama Mostaru i Nevesinju ve postojala neka naselja gr ko-isto njaka. Time bi taj vrlo važan kraj, prometni željezni ki i cestovni vor, kraj pun prirodnih ljepota i bogatstva, gdje živi borben i dosljedan hrvatski seljak, prestao biti brana, a na periferiju bi došli kotari Ljubuški i Mostar. Kotar Mostar, nagrizen gr ko-isto njaštvom ve s istoka, nagrizaio bi se s juga, a Ljubuški bi se s jugoistoka po eo nagrizzati i mrviti.

Poslije nadiranja gr ko-isto njaštva u Hercegovini nužno je trebao uslijediti proces srbiziranja ovog dijela Hrvatske. Sve se radi u pravcu velikosrpskom. Gr ko-isto njaci su toliko bizantinci, da se pokazuju neizmjereno socijalni, pa im se hrvatski seljak po inje donekle i približavati. Mnogi gr ko-isto njaci ulaze u sva hrvatska društva, pa tokom vremena neki postaju u mnogim društvima i utemeljitelji. Mnogi doma i Hrvati, vide i misiju, za koju su od Beograda poslani, po inju se suprotstavljati sli nom taktikom i time sprje avaju, barem donekle, ve i upliv gr ko-isto njaka na hrvatskog seljaka. U službe se posredstvom istaknutih gr ko-isto njaka namještaju gotovo isklju ivo doma i gr ko-isto njaci. Oni dolaze u to podru je i sa strane. Doseljuju se ak i Crnogorci, Srbijanci i Rusi; tako je bila rijetkost vidjeti Hrvata-katolika ili

Hrvata-muslimana u službi, i ako ih je po omjeru stanovnika u Hercegovini trebalo biti barem 80 posto.

Kotarski predstojnici su isklju ivo gr ko-isto njaci. esto puta po zanatu terzije (seoski kroja i), a u jeku diktature 1931. ovi su im

bili preslabi, pa poslaše Srbijance, zvanjem u itelje. Od svih kotarskih predstojnika Srbijanaca, rijetko je koji bio sa školskom spremom. U raznim razmacima vremena u svim kotarevima u Hercegovini ima dosta sudaca Srbijanaca i Rusa. Upravitelji duhanskih postaja svi su gr ko-isto njaci, a za vrijeme diktature Srbijanci. Kada za diktature ide u mirovinu podvornik, ak i njega

12

zamjenjuje gr ko-isto njak i to Srbijanac. Postaje o ita namjera i rad za kona no brisanje svih povijesnih, gospodarskih, vjerskih i narodnih hrvatskih obilježja u tom važnom kraju Hrvatske. Trebalo je dovršiti djelo gr ko-isto njaštva, što je dolaskom otomanske carevine bilo zapo elo pred gotovo pet stolje a.

Nasilno prevodjenje na gr ko-isto nu vjeru vršeno je u posljednje vrijeme bezobzirno. Nitko nije mogao dobiti državnu službu, ako nije bio gr ko-isto njak. Narod je još od prije bio podpuno osiromašen. A ipak malo je bilo Hrvata, koji su prisiljeni bijedom, primili za ra un državne službe gr ko-isto njaštvo.

Iz svega ovoga, o igledno je, da je u Hercegovini prije 5 stolje a obitavalo isto katoli ko pu anstvo. Pa i kaka je stanoviti dio naroda nasilno preveden na gr ko-isto nu vjeru, Hercegovina nije izgubila hrvatski karakter, nego je sa svojih osamdeset posto Hrvata, katolika i muslimana, odolijevala svim daljnjim nadiranjima gr ko-isto njaštva i pokušajima srbiziranja ovoga važnog kraja Hrvatske.

2. Jure Boroje: GLAS KRVI I ZEMLJE, (osvrt na 1875.), str. 281-289 (6-7/1942.)

Oko ustanka u jugoisto noj Hrvatskoj (1875.)

Tri manja ustanka, koja su u južnim i jugoisto nim dijelovima Hrvatske podignuta 1852., 1858. i 1861. godine protiv turske uprave i turskog nasilja ostala su bezuspješna.

Hercegovina je pred po etak etvrtog ustanka 1874. godine imala preko 200.000 stanovnika, a zauzimala je isti prostor kao i za vladanja Stjepana Vuk i a. U gradovima su stanovali ve inom Turci i doma i muslimani, a i poneki katolici (trgovci), dok je ve ina katolika i pravoslavni h stanovala po selima. Na selima bi pokadkad došlo i do sukoba, pala bi po koja mrtva glava, ali u gradovima su se stanovnici uvijek dobro slagali, pa ak i za vrijeme samog ustanka, kada su što više nastupili kao posrednici za mir izme u Turaka i ustaša.

Pred ustanak škola je bilo vrlo malo: bilo je doduše nekoliko Mek-teba, dok su katoli ke škole bile: u Mostaru jedna za mušku djecu, zatim po jedna na Humcu i Širokom Brijegu. Pravoslavna je bila jedna u Žitomisli u, a jedna u Stolcu.

Zanati su bili slabo razvijeni, jer je roba, koju bi zanatlije izra ivali bila vrlo skupa te su je seljaci slabo kupovali. Postojali su: kova ki, zlatarski, kroja ki, obu arski, tkala ki i puškarski zanat. Trgovina je bila tako er vrlo slabo razvijena. Mostar je bio trgova ko središte za itavu jugoisto nu Hrvatsku.

Narođito važnost za ustanak imaju sudstvo i odnošaj Turaka, t. j. begova i aga, s rajom (seljacima).

Poslije pada pod tursku carevinu 1482. godine Hercegovina je bila pripojena bosanskom veziru. 1832. godine sultan je daje Ali-paši Rizvanbegovi u i proglašuje je pašalukom, a kasnije taj hercegova ki pašaluk opet podpada pod bosanskog vezira. Pašaluk se dijelio na kajmekanluke i kadiluke. Kadiluci su bili: fo anski, nevesinjski, bile ki, gata ki, trebinjski, ljubinjki, stola ki, mostarski, ljubuški i konji ki. Kajmekan je bio politi ko-upravni predstavnik vlasti, a kadija suda ki. Neki kajmekanluci su imali i mudirate s mudirima na celu. Mudir je bio u Neum-Kleku, a brinuo se za obskrbu vojske. Kajmekane je imenovalo carsko otomansko ministarstvo u Carigradu, a kadije je imenovao šeik-ul-islam. Kadije su raspravljali samo obiteljske sporove, dok su o svim drugim sporovima sudili medžlisi, sastavljeni od jednog katolika, jednog pravoslavnog i dvojice muslimana. Kajmekani, kadije, te lanovi medžlisa su bili podmitljivi, te je i ovo bio jedan od razloga ustanku.

Seljaci u jugoisto noj Hrvatskoj nijesu imali svoje zemlje, nego su radili za svoje age i begove. Beg ili aga je bio vlasnik zemlje i on je pravio svome kmetu ku e za stanovanje. Mogao je otjerati svoga staroga kmeta, a primiti novoga. Iza smrti kmeta mogla je njegova obitelj ostati na zemlji samo ako je mogla davati hak, koji se davao u žitu, groždju, vo u, povr u i drugom. Kmet je davao agi tre inu, etvrtinu ili petinu. Osim toga davao je desetinu od svega. Desetinu je kmet mogao davati i u novcu. Vlast je desetinu davala pod zakup, a zakupac bi to esto iskoriš avao te bi uzimao još više, nego što bi trebao. I to izdavanje desetine pod zakup je mnogo pridonijelo ustanku.

Kmet je na svojim konjima morao goniti hranu turskim vojnicima, te je izme u njih esto puta dolazilo do sukoba. O igledno je, da

je seljak bio izrabljivan, da je morao ne samo prehranjivati sebe i svoju obitelj, nego i agu i njegovu obitelj. Stanje za ustanak je bilo vrlo povoljno i trebalo je samo da netko ubaci iskru da ustanak plane, a to se i desilo.

Ustanak je izbio 1875. godine u itavoj jugoisto noj Hrvatskoj. Tadašnje stanje seljaka bilo je neizdrživo. Godina je slabo ponijela, a narod je morao davati hak-desetinu, koja je silom uzimana. Tursko inovništvo je doseglo najve i stupanj pokvarenosti i podmitljivosti, što se osobito može re i za kadije. Prilikom ovoga ustanka i Srbija i Crna Gora nastoje svim silama, da dobiju pod svoju vlast jugoisto ne dijelove Hrvatske, te zbog toga pomažu ustanke protiv Turaka.

"Istorija nas u i, da se od godine 1389. razgranjuju niti, koje bi pohvatale i ujedinile svakoliko srpstvo, gdje god ga ima, i svekolike srpske zemlje, me u koje se na prvom mjestu broje Bosna i Hercegovina, premda su i jedna i druga pokrajina bile i ostaju hrvatski teritorij, potom i est (dio) hrvatske kraljevine ..."
— kaže Nikola Buconji u svojoj knjizi "Povijest ustanka u Hercegovini".

Srbija i Crna Gora, pa ak i sama Rusija svojim savjetima i svojom vojskom nastoje ustanku dati neko srpsko ili crnogorsko obilježje i ove zemlje, u kojima je nastavao jedan sasvim mali dio pravoslavnog pu anstva, milom ili silom podjarmiti pod svoju vlast. Tu je izme u Srbije i Crne Gore, koja se nikada nije htjela odre i svoje samostalnosti i nezavisnosti na ra un srpstva, došlo do razmimoilaženja i sukoba.

1874. godine su sve više u estali sastanci seljaka diljem itave jugoisto ne Hrvatske oko crkava. Seljaci sve više odlaze u goru, bježe i pred nasiljem Turaka. Vrijenje u narodu je za tursku vlast postajalo sve to opasnije, a za ustanak sve to pogodnije. Seljaci

idu esto u Metkovi , Dubrovnik, Ston, Janjinu, Topolo i Slivno i tu

16

dolaze u doticaj s ljudima, koji su istoga osje anja kao i oni, koji su i dušom i srcem Hrvati, a govore istim jezikom kao i oni. Ti ljudi ih poti u, da sa sebe stresu turski jaram, a time ih poti u na ustanak. Narodni vo e, koji pripremaju ustanak, oslanjaju se na istaknute Hrvate u Hrvatskoj i Dalmacija. Franjevci, u koje je narod imao neograni eno povjerenje, stvaraju kod predstavnika inozemnih sila raspoloženje i veliko zanimanje za ustanak, pripremaju narod i pišu po svim hrvatskim i inozemnim listovima lanke o hercegova kom pitanju, te naglašuju, da se ono može riješiti jedino na taj na in, da otrgnuto podru je Hrvatske — Hercegovina — u e u sastav Kraljevine Hrvatske. Franjevci putuju po Europi, kupe milodare, a u isto vrijeme nastoje zainteresirati strane vlastodršce i novinstvo za pitanje Hrvata jugoisto ne Hrvatske. Šaputanje i dogovaranje Hrvata u turskoj carevini i Hrvata u Austro-Ugarskoj monarhiji postaje Turcima sve više podozrivo. Nezadovoljstvo je sve to više raslo i idu a godina 1875. nam jasno pokazuje, da hrvatski narod, napose hrvatski seljak zna i ho e pa makar i stoti put ustati pod oružje, da obrani sebe, svoju obitelj i svoja tisu ljetna prava.

Kako se iz svega ovoga vidi, ustanak je mogao odmah buknuti, ali je odga an, jer su Hrvati jugoisto ne Hrvatske ekali pomo od svoje bra e iz ostalih dijelova Hrvatske. Jugoisto na Hrvatska je ekala da uje, što e o svemu tome re i car Franjo Josip, koji je upravo tada dolazio u dalmatinsku Hrvatsku. Još prije dolaska careva u dalmatinsku Hrvatsku govorilo se "da ovo carevo putovanje ima važnu politi ku tendenciju, osobito glede Bosne i Hercegovine, gdje je ve po imalo vreti." (Fra Radoslav Glavaš: "Politika bosansko hercegova kih franjevaca u prošlosti i sadašnjosti.")

Caru je išlo izaslanstvo hercegovačkih Hrvata, koje se vratilo zadovoljno, jer im je car obećao svoju pomoć. Austriji je trebalo

17

sigurno zaledje za Dalmaciju i zato je ona nastojala da dobije pod svoju vlast i bosansko-hercegovački dio Hrvatske.

Kada je car Franjo Josip prolazio kroz dalmatinsku i hercegovačku Hrvatsku, franjevci nisu stajali skrštenih ruku, nego su svim silama nastojali, da upoznaju cara i Austriju, u koje su polagali najviše nade, sa stanjem ustanika. U Sinju je car primio jedno izaslanstvo. U Imotskom je primio devet hercegovačkih franjevaca, na čelu s kustosom, kasnije biskupom fra Paškalom Buconjićem, te njegovim tajnikom o. fra Augustinom Zubcem. Kustos Buconjić pročitao caru adresu (pismenu) u kojoj je bilo izloženo strašno gospodarsko i materijalno stanje naroda, te prava habsburškog doma na Bosnu i Hercegovinu, a dosljedno i brigu za narod. Kustos je govorio o pravima habsburškog doma na bosansko-hercegovački dio Hrvatske, jer je bio svijestan, da se car inače ne bi uopće ni najmanje zainteresirao za ustanički pokret u jugoistočnoj Hrvatskoj. Car sve primi milostivo, kustosa Buconjića pozva na objed, te njega i njegova tajnika odlikova i otpusti ih s riječima:

"Vrlo mi je ugodno, što vidim moje drage franjevce, uvijek tako neumorne za dobro narodno." (Kasim Guji : "Uloga Hrvata u hercegovačkom ustanku.")

Treće izaslanstvo je primio car u Vrgorcu. Četvrto izaslanstvo dočekalo je cara u Neum-Kleku. Predvodio ga je seljak Gjurio Kristo, zvan Peško. Ono je dalo caru pismenu izjavu o nevoljama i bijedi hercegovačkih Hrvata. Car im je dao utješne vijesti i im se je Peško vratio u svoje selo Trebimlju, započelo se s pripremanjem za ustanak. Osim toga je još jedno izaslanstvo franjevaca dočekalo cara u Dubrovniku. Car je i ovom izaslanstvu

kao i svim prijašnjim dao utješnu izjavu i obećao, da će svakako gledati proširiti svoju vlast i na hercegovačku Hrvatsku.

Dok su izaslanstva, koja su većinom bila sastavljena od inteligencije, išla k caru, narod se spremio za ustanak.

Među seljaštvom počinju ubrzane pripreme za ustanak. Seljak Gjuro Kristo, zvan Peško, obilazi seoske kuće i seljake.

"On je bio potajno sazivao na dogovor u svojoj kući u sve ustaške prvake od Trebinja pa onamo do Gabele: — Mišu Tomaševića iz Zatmorja, Nikolu Putića iz Prapatnice, Lovru Maslaca iz Donjeg Hrasna, Ivana Konjevoda iz Hutova, Andriju Raića iz Dračeva (kod Gabele o. p.), Miju Ljubana iz Bajovaca, Tomu Menela iz Žabe, Stjepana Vujinovića iz Gornjeg Hrasna, Lazara Previšića iz Previša, Grgu Konjevoda iz Pušića i Jovana Nadaždina iz Bjelojevića. Svi su ovi bili katolici osim ovog posljednjeg, koji je bio pravoslavac. (Nikola Buconji: "Povijest ustanka u Hercegovini.")

Tu je sastavljen plan samoga ustanka, te je svakome od tih određeno, što ima raditi u narodu: Vodstvo ustanka su ponudili don Ivanu Musiću, župniku u Ravnom, koji se toga primio. Don Ivan Musić je bio u najboljoj muževnoj snazi, pun rodoljubnog žara i poleta. On se svom dušom zagrijavao za odpočetno djelo narodnog oružanog ustanka, te je uspješno vodio prvi ustanički pokret u jugoistočnoj Hrvatskoj. Don Ivan Musić je svim ustaničkim prvacima naredio, da pozovu pod oružje sve sposobne ljude i da zauzmu privremeno zgodne položaje do njegovog daljnjeg naređenja: Hrvatskim ustaničima su se pridružila i dva ugledna seljaka pravoslavca: Jovan Džombeta i Jefto Kalajdžić iz sela Ivica u blizini Ljubinja.

Ubrzo je održan i drugi sastanak u kući Iviše Konjevoda u Hutovu. Tu je odlučeno, da jedan odred ustanika krene u Žabu planinu, a drugi u Gornje Hrasno, gdje je morao što duže zadržavati Turke. Istina, sve je to bila predigra ustanku, koji se još mogao

sprije iti, da je turska uprava seljaštvu posvetila malo više pažnje i sa njim

19

malo bolje postupala. I umjesto, da su bar tada postali Turci malo blaži, oni još više pritiskaju narod. Seljaci su se, prema svom zaklju ku, donesenom na svojim sastancima, oduprli oružjem i protjerali zaptije. Turci su se upustili u opasnu igru, oni su se poigrali s vatrom, koja je opekla svakoga onoga, tko je u nju dirnuo. Ustanak je bio u punom razvoju. Gradila su se utvr enja, kupili su se borci, koji su se ve po eli boriti protiv Turaka. Kada je turska uprava vidjela, da se ovoga puta hrvatsko pu anstvo ne šali, nastojala je, da se sukob uredi mirnim putem. Na tome je nastojao i austrijski namjestnik za Dalmaciju Rodi , ali sve je bilo uzalud. Ustanici su obrazovali ete, koje su imale i svojeg vojskovo u, zapovjednike, satnike itd. Vojvoda ustanka bio je, kako je ve unaprijed spomenuto, župnik iz Ravnog don Ivan Musi . Zapovjednici su bili: Miše Tomaševi zvani Kukica, koji je bio rodom iz Zatmorja i Andrija Rai iz sela Dra eva. Dozapovjednici su bili: Lazar Previši iz sela Prevaši, jugoisto no od sela Hutova i Nikola Krmek iz sela Drijen. Satnici su bili: Gjuro Kristo zvani Pe ko iz sela Trebimlje, Lovro Maslac, Jovan Nadaždin iz sela Bjelojevi a te Grga Konjevod. Osim ovih bili su još satnici: Nikola Putina iz sela Prapatnice, Jefko Kalajdži iz sela Ivica, Jovan Džombeta iz sela Dabrate, te Š epan Cujinovi iz Gornjeg Hrasna. Ustanici su zaposjeli šume onako, kako su se bili dogovorili.

Prvi sukob između ustanika i Turaka, znak da je odpo eo ustanak, koji je bio jasan i vidljiv manifest hrvatske narodne svijesti seljaštva jugoisto ne Hrvatske, bio je sukob kod sela Dra eva u blizini Gabele i Metkovi a. Kod Dra eva se nalazilo Blato, koje je bilo u begovskim rukama, gdje su seljaci morali kopati kanale, da bi voda mogla oticati i da bi na taj na in isušili spomenuto Blato.

U ljetu 1875. godine došle su zaptije da i opet, kao i obično, natjeraju seljake na posao. Seljaci se odupriješe oružjem. To je tzv. "Gabeoska puška", koja je pukla 19. lipnja 1875. godine. Ustanici nisu imali dovoljno ni hrane ni streljiva i sigurno bi bili podlegli, da

20

im nije došla pomoć iz Hrasna, koja je stigla 21. lipnja. U brzojavu od 22. lipnja, koji su poslali franjevci fra Štipan Miletić, Marijan Čorić i drugi, upućenom austrijskom dalmatinskom namjestniku Rodiću, svi kršćani Gabele, Dračeva i Luke traže od Austrije pomoć: "... ne puštajte, da nas Turci kolju, nemamo džebane nit oružja, prosimo providjenja. — Neki povjestnici su nastojali dokazati kako "Gabeoska puška" nije i ne može biti po etak ustanka, jer da nije imala nikakve stvarne veze s zajedničkim planom o ustanku. Očigledno je već na prvi pogled, da je ona i te kako imala zajedničke veze s planom o ustanku, jer su za etnici "Gabeoske puške" bili istaknuti prvaci ustaničkog pokreta u jugoistočnoj Hrvatskoj, koji su sudjelovali na svim sastancima vodstava pokreta. Osim toga, treba imati na umu zapovijed ustaničkog vojvode don Ivana Musića, koji je naredio, da se odmah otpočne na svim stranama odpor protiv Turaka.

Drugi sukob ustanika i Turaka bio je na Krupi kod Gabele. Nekoliko ustanika je otišlo u Neum-Klek, gdje je bio turski mudirat. Mudir je pobjegao, a u kuli je ostalo svega pet vojnika, koje su ustanici zarobili, zapravo poslali ih svojim kućama. U Krupi su bili zapovjednici Tomo Menal, Lovro Maslač i Ivan Konjevod. Doznajući, da su se ustanici utaborili kod Krupe, kreću iz Višića i okolnih mjesta oko tri tisuće Turaka, koje su predvodili Hasanaga Čorić iz Dubrave i Mustajbeg Muradbegović iz Višića. Oni se noću utabore na Kosovcu i na taj način dođu za leđa ustanicima. Iza dolaska ove vojske drugoga dana su ustanici opazili Turke, koji su dolazili niz Blato. Ustanicima dođe u pomoć

Miho Ljuban i tako ih izbavi od oite smrti. Turci su odatle preko Hutova otišli u Neum-Klek, a kasnije su se mirno povratili preko Gabele. U vrijeme ovih borbi bilo je u Hercegovini oko dvanaest tisu a turskih vojnika. Poslije sukoba kod Krupe, Gabele i Neum-Kleka, izvojevali su ustanici još nekoliko pobjeda. U to vrijeme je i turskoj vojsci u Hercegovini stigla tražena pomo iz Carigrada pod zapovjedništvom Hamdi-

21

paše. Ta vojska je trebala, da posluži kao poja anje turskim posadama u utvr enim gradovima. I ovoj vojsci su hercegova ki ustanici postavili zasjede. Vojvoda don Ivan Musi je postavio svoju vojsku kod sela Prapratnice i tu je o ekivao Turke. Za ovu namjeru vojvode don Ivana Musi a saznao je crnogorski vojvoda Peko Pavlovi i pošao je k Prapratnici niz Popovo Polje s jednim ja im odjeljenjem crnogorske vojske, da pomogne hrvatskim ustanicima, kako bi na taj na in oslabio tursku vojsku, koja je svakog asa mogla navaliti i na Crnu Goru. Udruženi hrvatski ustanici i crnogorska vojska su se morali povu i, jer je turskoj vojsci dolazilo veliko poja anje iz Gabele.

U po etku godine 1876. sukobili su se udruženi hercegova ki ustanici i crnogorska vojska s turskom vojskom kod Gluhe Smokve, gdje su odnijeli veliku pobjedu. Dotle je Muktar paša rastjerao drugi dio ustani ke vojske kod Drijema. Tre i dio vojske, koja je stigla u pomo Turcima, navali na ustani ku vojsku u selu Kolojanje kod Donjeg Hrasna, te su se oni odatle morali povu i. Neprestano je dolazilo do ispada i manjih borbi izmedju Turaka i ustanika. Prilike u turskoj carevini su bile u prilog ustanicima. U Turskoj je bio tada svrgnut s prijestolja sultan Abdul-Aziz, a na njegovo mjesto je došao sultan Murad V. Ovaj se tako er nije dugo održao na prijestolju, jer je poslije etiri mjeseca došao na prijestolje sultan Abdul Hamid II.

Tada je bio zapovjednik turske vojske za Hercegovinu Muktar paša. On je sa svojom vojskom otišao prema Fo i, da preprije i navalu crnogorske i srpske vojske na Bosnu i Hercegovinu. Me utim su ustanici pod zapovjedništvom don Ivana Musi a, udruženi s crnogorskim odredima pod zapovjedništvom Peke Pavlovi a, pošli prema kuli Neum-Klek, koju su htjeli na svaki na in osvojiti, uništivši tursku posadu i na taj na in rasteretiti se i osigurati svoje zale e. Nu, tu je bio jaki odjel turske vojske, koji se nije mogao

22

lako slomiti. Jedan manji odjel posade u Neum-Kleku je pošao po vodu za posadu i tom prilikom je poginulo oko stotinu vojnika, te etrnaest zarobljeno. Tada su ustani ki vo e pozvali na pregovore zapovjednika turske posade u Neum-Kleku (binbašu), koji je poslao svoga izaslanika u Gradac, gdje su se ustanici utaborili. Tom prilikom ustanici su se uvjerali, da Neum-Klek ne mogu zauzeti bez velikih žrtava i zato su se oni vra ali u Hercegovinu preko Hutova, gdje su se ponovno sukobili s turskom vojskom i radi njene premo i bili prisiljeni da se nanovo povuku istim putem. Poslije ovih borbi crnogorska vojska i ustanici, oko 3.300 oboružanih ljudi, obsjedaju i navaljuju na Ljubinje. Kada je navala ustanika i Crnogoraca na Ljubinje bila najžeš a, došla je pomo Turcima iz Neum-Kleka, te su se poslije velikih žrtava morali povu i. Iza ovog poraza izgledalo je, da e se ustanici smiriti, a dogodilo se obratno. Istina, ve ih borbi nije više bilo, ali je zato manjih arkanja bilo dosta. U to Srbija i Crna Gora po utvr enom planu najaviše 1. srpnja 1876. godine Turskoj rat. Srbija je u samom po etku rata bila suzbijena kod Bjeljinje i Novoga Pazara, dok je Crna Gora bila sretnija. Udruženi Crnogorci i ustanici zauzeli su Gacko i Bile u, dok Nevesinje nisu mogli osvojiti.

U to je Austro-Ugarska stavila knezu Nikoli zabranu, da mu ona ne e dozvoliti da napreduje uz dolinu Neretve. Crnogorska

vojska se vraća u Crnu Goru i na tom svom putu je imala sukobe s turskom vojskom, dok je početkom 1877. nepregazi Sulejman paša.

Ustanici su bili stalno pod oružjem i njihovi sukobi s bašibozucima bili su svakodnevnici. Diplomacija je nastojala, da pošto potpuno uredi bosansko-hercegovačko pitanje. Iza sukoba kod Krupe bilo je poželjno turskih vlasti poslano jedno izaslanstvo da pregovara s ustanicima. Ono nije bilo nikakvog uspjeha. Poslije ovoga vodi biskup Fra Anđelo Kraljević izaslanstvo, da pregovara u ime ustanika, ali se i on vraća u Mostar ne obavivši ništa. Jednom

23

kasnijem turskom izaslanstvu ustanici su postavili slijedeće zahtjeve:

- 1) da Turci ne napadaju kršćanske žene i djevojke;
- 2) da kršćani smiju slobodno ispovijedati svoju vjeru, te da ih u tome ne smeta nitko;
- 3) da kršćani imaju pred sudom ista prava kao i muslimani;
- 4) da se stane na kraj nasilju zaptija i
- 5) da zakupnici desetina uzimaju samo propisani dio i to u pravo vrijeme.

Turci nisu htjeli udovoljiti ovim zahtjevima ustanika. Ali kako se Turska vlada uvjerila, da ustanici neće mirovati, odlučila je, da izmeću nje i ustanika posreduju strani konzuli. U ime turske vlade je bio izaslan Server paša. Uslovi za mir, koje je sastavio mostarski kasniji biskup Buconjić bili su slijedeći:

- 1) Kršćani su odlučili radije umrijeti, nego li podnositi toliko ropstvo, stoga moraju tražiti svoje oslobođenje oružjem. Pa ako im se neće pomoći sa strane velevlasti, neka im se barem

zapreke ne stavljaju u njihovom pothvatu i neka se ne pomaže onaj, koji ih tla i protiv kome su ustali, da se bore.

2) Ina e smo prisiljeni, da zamolimo koju krš ansku vlast, da nam pripusti koji kraj zemlje, kamo emo se svi iseliti i napustiti ovu nesretnu zemlju, na koju padaju tolika prokletstva.

3) Neka se velevlasti zauzmu kod sultana, da se od Bosne i Hercegovine u ini jedna autonomna država, koja bi sultanu pla ala danak. Na elo državi nek se postavi jedan strani knez, a nipošto turski poslanik.

4) Ili, na kraju — što je najmanje — neka se dogovore velevlasti, da jedna obližnja vlast postavi u glavnije gradove jake odjele

24

vojske u ovu pokrajinu, a zastupnici velevlasti neka imadu pravo kao suci u glavnijim medžlicima tako dugo, dok se stvari ne urede, da bude siguran život, ast i imetak krš ana sa svim pravima vjerskim i gra anskim.

Konzulima su se ovi prijedlozi svidjeli, a naro ito austrijskom, dok je predstavnik Turske Server paša najodlu nije odbio ove prijedloge. Dne 7. travnja 1876. godine ustanici su poslali grofu Andrassyu memorandum u kojem traže:

1) Da krš anski narod u Hercegovini dobije, u podpuno vlasništvo bar tre inu zemlje i to ne samo stoga, što se te zemlje nalaze u nezakonitu posjedu i uporabi Turaka, ve još i zato, što bez njih krš anski narod u Hercegovini ne može živjeti, jer voli radije poginuti, nego živjeti nemogu im životom.

2) Da Turska zauvijek povu e svoju vojsku iz Hercegovine i ostavi u zemlji samo toliko posade, koliko je potrebno za obranu gradova Mostara, Stolca, Trebinja, Nikšića, Plevlja i Fo e.

3) Da Turska izgradi iznova krš anima njihove ku e i crkve, koje su bile popaljene, te im dadne živeža bar za jednu godinu, da im

nabavi oružja za obranu polja i da kršćanske obitelji ne plaćaju nikakva poreza tri godine, počevši od dana njihova povratka svojim kućama.

4) Da narod kršćanski u Hercegovini ne položi oružja prije, nego su muhamedovci dali dobar primjer i sve dotle, dok ne stupe u krijepost obe naše reforme.

5) Da poglavari narodni u slučaju povratka naroda kršćanskoga u svoja kuća budu pripušteni da oblastima zemlje zajedno raspravljaju o provedenju tih reformi i da s njima zajedno sačinjavaju upravu (upravno tijelo), prema našim izraženim u nacrtu reformi Njegove Preuzvišenosti grofa Andrassyja. Samo se

25

po sebi razumije, da smo prisiljeni tražiti, da se odmah provedu te reforme na cijelom području Bosne i Hercegovine, ne izuzimajući i onih plemena, koja se nijesu još na oružje digla, jer ćemo samo tako dobiti za sebe i za Turke dragocjenu garanciju u tom smislu.

6) Uvaživši, da se ustanici ne mogu pouzdati u pusta obećanja turske vlade, koja sve do sada još nikad nije održala svoja obećanja, uvaživši nadalje, da je porta jedva u stanju da prehrani svoju vlastitu vojsku, jer se ustanici s punim pravom boje da će novci, koje će turska vlada odrediti za kršćanski narod u Hercegovini, pasti u ruke turskih činovnika, u kojem slučaju narod u Hercegovini neće ništa dobiti, te bi još mogao od glada i umrijeti, uvaživši napokon, da ustanici dobro znadu, da iza takva postupka neće apsolutno ništa natrag dobiti pa makar i protestovali vlasti, zato tražimo u ime naroda, da briga oko toga novca bude stavljena pod neposrednu kontrolu jedne europske komisije, da sama komisija direktno primi cijeli taj novac određen za podizanje razorenih kuća i crkava i da ona podigne nekoliko

središnjih magazina svih potrepština još prije povratka obitelji svojim kućama.

7) Naposljetku zahtijevamo, da austrijska i ruska vlada postave u ovih 6 mjesta, gdje su turske posade, svaka po jednog agenta, koji bi imao zadatak, da pazi hoće li se reforme u svim točkama potpuno provesti. To su naši zahtjevi, Vaša Preuzvišenost neka bude uvjeren, da oni ne sadržavaju ništa pretjeranog i da ne možemo manjih zahtjeva staviti za našu sigurnost kao i garanciju bolje egzistencije na koju kao narod imamo neosporno pravo ..."

Ovaj memorandum je grof Andrassy upotrebio kao pomoćno sredstvo, kada je tražio, da Austrija okupira Bosnu i Hercegovinu. Vidimo, da su i strane sile imale važnog utjecaja na sam razvoj političkih prilika u jugoistočnoj Hrvatskoj. Bosna i Hercegovina nisu mogle dobiti autonomiju zbog jakih socijalnih, političkih i vjerskih

26

razlika, nisu mogle biti okupirane po Srbiji ili Crnoj Gori ne samo zato, što bi se tome protivile strane velevlasti, nego što i samopostojanje ne bi bilo s tim zadovoljno. Zato je kasnije Austro-Ugarska izvršila okupaciju Bosne i Hercegovine, koje su i u njenom sklopu proživjele teških dana.

Vođu ustanika don Ivana Musića su Srbi svojim obećanjima doveli u Beograd, gdje su ga namjestili kao malog poštanskog službenika, da mu na koncu daju bijednu mirovinu u visini polovice podvorničke plaće. On je u Beogradu umro od gladi, a bio je zakopan u starom groblju kod crkve sv. Marka, koje je kasnije raskopano i srušeno, a za njegov grob se više ne zna.

3. H. Bošnjak: NACIONALNA IZGRADNJA MUSLIMANA I MUSLIMANSKA OMLADINA, str. 27-30 (1/1940.)

injenica je, da bosansko-hercegovački i sandžački muslimani, koji čine petinu hrvatskog naroda, nijesu ni danas nacionalno svjesni. Kao što je pred nekoliko desetaka godina bilo i kod njihovih katoličkih sunarodnjaka u pojedinim hrvatskim zemljama, tako je i kod muslimana hrvatske krvi još uvijek malen broj onih, koji su uvjereni, da pripadaju hrvatskom narodu, i da se moraju kao Hrvati politički boriti i djelovati. Uzroci, koji su doveli do toga, da muslimani još nijesu u najvišoj fazi nacionalne izgradnje, mnogobrojni su. Spomenuti ćemo neke, koji nam se čine osobito važni.

Muslimani su bili u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vladavine gospodujućim i privilegiranim elementom. To je dolazilo do izraza tim više, što je Herceg-Bosna u turskom carstvu bila autonomna pokrajina, po povijesni aru rahmetli dru Safvetbegu Bašagi čak neka vrsta države u državi. Muslimani su se formirali ne samo kao posebna vjerska, nego i kao posebna socijalna skupina, koja se razlikovala i po svojoj društvenoj strukturi, i po političkim, kulturnim i ekonomskim težnjama, pa i po načinu života od hrvatskog katoličkog pučanstva i mase pravoslavnih doseljenika u Bosni i Hercegovini.

Kad je 1878. okupirala ove pokrajine Austrija, doživjeli su muslimani jedan od najsnažnijih udara u svojoj povijesti: iz orijentalne islamske države, u kojoj su uživali privilegije, prešli su u jednu zapadnjačku, europsku državnu tvorevinu, gdje je političkih privilegija nestalo i gdje je bio sasvim drukčiji način života. Posljedice ovog naglog prelaza bile su, da je na tisuće muslimana napustilo rodnu grudu i otišlo na istok, u Tursku, gdje i

danas živi blizu 300.000 bosanskih islamskih Hrvata; da je ostatak muslimana ostao dezorijentiran, poplašen i povučen u sebe, tako da mu se vrlo teško bilo boriti u novim vremenima i prilikama.

Nije čudo, što je upravljajući Bosnu Benjamin Kallay upravo među muslimanima nailazio pristaša za svoju tezu, da u Bosni živi poseban bosanski narod, jer je to "bošnjaštvo" bilo njima mnogo bliže od hrvatstva i srpstva, nacionalnih ideja, kojih su nosioci bili inovjerci. Doduše za vrijeme Austrije je i poeo pokret za nacionalno osvješivanje muslimana, pa se ogroman broj muslimanske inteligencije orijentirao hrvatski, ali se to, na žalost, na inteligenciju, odnosno intelektualnu omladinu, uglavnom i ograničilo. I Srbi su pridobili stanoviti dio muslimana, koji su uzurpirali vlast u muslimanskom kulturnom društvu "Gajret", kojega je osnivač bio Hrvat Bašagi, ali ni po broju ni po značenju nijesu bili u muslimanskom javnom životu ono, što su bili muslimani Hrvati (rahmetli dr. Safvetbeg Bašagi, povjesnik, pjesnik, orijentalista i političar, Edhem Mulabdi, književnik, sada predsjednik "Narodne Uzdanice", Ademaga Meši, političar i kulturni radnik, rahm. Musa azimati, pjesnik i itava plejada muslimanskih intelektualaca).

Radom ovih pionira hrvatstva među muslimanima poeli su se stvarati preduvjeti, da se muslimani kao cjelina orijentiraju hrvatski. No četrdeset godina nakon prvog udara doživjeli su muslimani drugi, još žestiji, koji ih je uskoro u obliku agrarne "reformne" materijalno upropastio, a što je glavno, potpuno obezglavio, obespravio i ućinio, da su se oni potpuno povukli u sebe ne vjeruju i više nikome. Možda je upravo ovo bio pogodan trenutak da katolici Hrvati pridobiju muslimane za svjesno Hrvatstvo, ali tada nije u tom pravcu skoro ništa učinjeno.

Bosansko-hercegovački Hrvati katolici nijesu se mogli okaniti još uvijek predrasuda o svojim vjerskim protivnicima, pa im je teško

29

bilo prihvatiti spoznaju, da su i muslimani Hrvati, koji su tada bili u najtežem položaju.

Muslimani su se politički organizirali na vjerskoj osnovi, što samo po sebi ne bi bilo ništa loše obzirom na prilike i osjećaje uže međusobne povezanosti muslimana. Međutim, muslimanska politika bila je do najnovijeg vremena nacionalno bezbojna, i to je ono, što je nas svjesne Hrvate, muslimane, i katolike, boljelo.

U najnovije doba, otkako je na čelu muslimanskog političkog vodstva dr. Džafer Kulenović, ima mnogo znakova, da prilike kreću na bolje. Već sama velika vremena u kojima živimo, potiču ljude, da se jasno opredijele. Dr. Kulenović, kao vođa muslimana, opetovano je izjavio, da je Hrvat, te je vezao svoj uži politički program — autonomiju Bosne i Hercegovine u povijesnim granicama — o zadovoljenje njihovih hrvatskih zahtjeva. Ovo je vrlo važno, jer je izjavljeno od neospornog političkog autoriteta među muslimanima.

Toliko o uzrocima nacionalne neosvijesćenosti muslimana.¹ Pitanje nacionalne izgradnje bosansko-hercegovačkih muslimana svakako je najuže povezano s pitanjem njihove omladine. O tome želimo progovoriti u drugom dijelu članka.

Muslimanska omladina najvećim je dijelom dezorijentirana kao i većina bosansko-hercegovačkih muslimana. Dok se za odgoj srpske omladine u Bosni brinu razne grupe i organizacije pod ovim ili onim imenom, dok se za izgradnju hrvatske omladine katolici

¹ - Preporučamo za informaciju čitateljima: knjižicu Hrvoja Bošnjana "Hrvati i Herceg-Bosna", Sarajevo 1940., kao povijesni prikaz hrvatstva; članak "Problem Bosne i Hercegovine i njegovo rješenje" od H. C. u "Hrvatskoj Smotri" br. 7—8

1940. g. kao prikaz sadašnjeg političkog stanja hrvatskih muslimana; članak "Bosanski muslimani kao komponenta hrvatske budućnosti", od Munira Šahinovića - Ekremova u "Zborniku hrvatske omladine Herceg-Bosne", izd. AKAD "Kranjčevići", Sarajevo 1938.

30

vjere zalažu, poduzetni pojedinci i društva, nacionalna i vjerska, premda ne u dovoljnoj mjeri i s uvijek ispravnim smjernicama, dotle za muslimansku omladinu iz samih muslimanskih krugova malo tko mari. Istina postoji itav niz društava s muslimanskim imenom, u koja zalaze mladi muslimani, ali to su većinom beznačajna sastajališta, gdje se i ne pomišlja na neku ideološku i moralnu izgradnju.

Ovu neizgrađenost mladih muslimana, koji su zbog tome vrlo nezadovoljni zbog teških okolnosti, u kojima žive, iskoristili su vrlo vješto marksisti. Poznato je, da je jedan od razloga, što su marksisti nerealni, taj, što bi oni htjeli jedan te isti kalup pri rješavanju socijalnih i ekonomskih pitanja primijeniti u svim mogućim prilikama. Međutim oni taj svoj nedostatak prikrivaju tim, što za konkretne prilike udese odgovaraju u propagandu. Tako su uginili i za pridobivanje muslimanske omladine.

Glavni širitelji marksizma među muslimanima su sluša i beogradskog sveučilišta. Beogradski konvikt srpskog muslimanskog društva "Gajret" "Osman ići" potpuno je u njihovim rukama. Nekada je "Gajret" "fabricirao" velikosrbe, ali je to danas među muslimanima i suviše nepopularno.

U pojedinim mjestima ovi se pioniri uvlače u muslimanska društva, i kako su oni jedina aktivna grupa s jasnim programom, lako se nametnu članstvu. Katkada je itavo društvo njihovo, kao "Muslimanska narodna biblioteka" u jednom gradu Hercegovine. Spomenuta ustanova je po priznanju samih članova najelitnija "napredna" organizacija u tom mjestu.

Kad je prošle godine jedna grupa beogradskih sveu ilištaraca priredila turneju po Bosni i Hercegovini održavaju i "propagandisti ke akademije protiv rata i fašizma" (onda je to bilo aktuelno), isticalo se u njihovim govorima, da su muslimani

31

posebna etni ka grupa ravnopravna s hrvatskom i srpskom. To je kod dezorijentiranih muslimana nailazilo na dobar prijem.

Marksisti su istu ofenzivu bili poduzeli i na muslimanske sveu ilištare u Zagrebu, pa su pred nekoliko godina bili zagospodarili menzom i konviktom "Narodne Uzdance". Odatle su me utim uklonjeni, tako da su u zagreba koj "Narodnoj Uzdancici" danas dobri Hrvati.

U Zagrebu je poznati Hasan Kiki ure ivao asopis "Putokaz", koji je bio namijenjeni muslimanima. Tu je bilo zanimljivih lanaka, gdje je isti autor na pr. as izlagao teoriju historijskog materijalizma, a as opet citirao odlomke iz Kurana.

Aktivnost marksista je, kako se ve iz ovog vidi, me u muslimanima vrlo velika, i neosporno je, da su oni imali i uspjeha. Marksizam je revolucionarna ideja, a mladi musliman je takvoj ideji i po prirodi, a naro ito zbog životnih neprilika, sklon. Hrvatska nacionalna propaganda bila je do sada me u muslimanskom omladinom prili no slaba. Doduše postoje grupe svjesnih hrvatskih muslimanskih omladinaca u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Jajcu i drugim mjestima, gdje žive muslimani, ali je to još uvijek u skromnom opsegu. Katolici su malo radili, da muslimane pridobiju, a sami pioniri Hrvatstva me u muslimanskom omladinom morali su se boriti i protiv naših nacionalnih neprijatelja, i protiv neshva anja okoline, i protiv nepovjerenja sa strane katolika.

Me utim, premda je jasno, da se muslimanske mase ne mogu odjednom nacionalno osvijestiti, i da e to definitivno biti tek, kad

se za to stvore politički preduvjeti, treba nacionalno probuditi što više i što boljih muslimanskih omladinaca, osobito mlaka. Kad oni uđu u muslimanski javni život kao svjesni Hrvati i takvi ostanu, a pri tome budu daleko od grijeha mnogih današnjih javnih radnika,

32

sebi njih i korumpiranih, uvjereni smo, da ćemo i muslimanske mase pobuditi i za njima.

Pitanje je sada, što mi svjesni muslimani i katolici, pripadnici nove hrvatske generacije, možemo učiniti.

Naša nacionalna, i nacionalna i socijalna, jasna su. Mi možemo i moramo s njima pristupiti mladim muslimanima.

Katolici moraju shvatiti, da se ne mogu prema muslimanima odnositi kao ljudi iz starijih, preživjelih generacija. Nova Hrvatska traži, da se muslimanu pristupa kao bratu, kojemu je potrebna hitna pomoć. Svjesni muslimani treba da prorade još više i sistematskije nego do sada i da prije uđu preko neshvaćanja i nepovjerenja.

Mladi muslimani, koji još traže putokaz, moraju razumjeti, da ih može spasiti samo ostvarenje ideologije, koja poštuje pozitivne elemente tradicije, a koja tome radikalno reformira i čisti naš narodni život: i njegovo političko shvaćanje, i društvene odnose, i kulturu i prosvjetu, i gospodarstvo.

Evo upravo sada, na početku školske godine, pružaju se izvanredne prilike za rad. Trebat će uložiti mnogo truda i u Bosni i Hercegovini, i u Zagrebu, kamo će doći muslimanski abiturijenti na studije. O konkretnim pojedinostima rada ne možemo ovdje govoriti. Treba svakako intenzivno djelovati i na ovom polju, jer velike dane ne smiju ni hrvatski muslimani dočekati nespremni.²

² - Na početku članka spomenuli smo i sandžaku muslimane. Međutim u njihovom omladinskom teku je raditi, ona ima malo veza s Hrvatskom a i daljina je velika. U svakom slučaju ne smijemo zaboraviti, da su i to Hrvati.

4. Halid auševi : HERCEG-BOSNA I MI, str. 41-44 (2/1940.)

Nesretni povijesni razvitak hrvatskog naroda, koji ve stolje ima stoji na mrtvoj straži Zapada prema Istoku, i nimalo povoljna konfiguracija tla pojedinih hrvatskih pokrajina, — radi koje su one bile izvrgnute razli itim, esto i potpuno opre nim, kulturnim, nacionalnim, i religioznim utjecajima, — pogodovali su još od najranijih vremena bujanju centrifugalnih elemenata u našem narodnom organizmu. Ti elementi uspjeli su vrlo rano razoriti kulturno, religiozno, socijalno i političko jedinstvo hrvatskog naroda na mjesto kojeg uskrsava partikularizam Hrvatske, Dalmacije, Slavonije i Herceg-Bosne, partikularizam i provincijalizam, kojeg hrvatski narod ve stolje ima teško podnosi i kojeg mu ni do danas nije uspjelo potpuno uništiti i savladati.

I dok, tek u najnovije doba pod utjecajem preporo ene hrvatske nacionalne ideje i inih političkih prilika periferne hrvatske pokrajine (Trojednica) gotovo ne ujno likvidiraju taj svoj historijski provincijalizam, dotle jezgro hrvatskih zemalja, Bosna i Hercegovina, prkosna i udljiva poput mlade djevojke, drži se i nadalje po strani, predstavljaju i tako za nas još uvijek problem, ije porijeklo moramo tražiti u davnom i tamnom dobu Dobrih Bošnjana, problem, koji je i pored svega toga danas zrio za rješavanje, koje mora neminovno uslijediti u najskorije vrijeme, a koje nas ne smije zate i nespremne i neodlu ne.

Ve u najranije doba hrvatske povijesti Bosna i Hercegovina polazi svojim samostalnim putem (XI. st.), budu i da mlada hrvatska narodna država, ne mogavši savladati prirodne prepreke svoga i bosansko-hercegova kog tla, nije mogla nikada ste i trajnijeg upliva u nutrini Herceg-Bosne, ije gospodarsko, klimatsko,

floristi ko i faunisti ko jedinstvo¹ postavlja pod takovim okolnostima vrlo brzo onu jaku geografsku bazu, koja tako rano izbacuje na površinu — pored drugih faktora psihološke prirode — bosanski individualizam i politički separatizam, na koji se nužno nadovezuje razvitak bosanske državne ideje. Patarenstvo, ta udna i neispitana katolička hereza, koja se javlja nekako u isto vrijeme, stvarno nije ništa drugo nego manifestno potenciranje bosanskog individualizma.

Zahvaljujući, me utim, svome nimalo sretnom geografskom položaju, Bosna i Hercegovina, nesumnjivo hrvatske zemlje, postaju vrlo rano prijeporno područje radi kulture, religiozne i nacionalne raznorodnosti svoga stanovništva, ija je šarolikost logična posljedica ogromnog sudara najrazličitijih struja i ideja (patarenstvo, katolicizam, islam, pravoslavlje), koje se upravo sukobljavaju na bosansko-hercegovačkoj teritoriji.

Još prije turskih provala započelo formiranje religiozne, socijalne i društvene heterogenosti bosanskog pučanstva padom Bosne i Hercegovine dolazi do svog vrhunca, jer turskim prodorom ne samo da u Herceg-Bosni iskrsava na površinu jedna nova religiozna i socijalna skupina (muslimani), koja se formira isključivo od domaćeg autohtonog življa, nego masovnim useljavanjem u opustjele bosansko-hercegovačke krajeve velikih skupina Cincara, Vlaha, Srba, Kucovlaha i dr. stupa sada na poprište pravoslavlje odnosno srpstvo, kojem do 1463. god. uopće u Bosni i Hercegovini nije bilo ni spomena, a koje sada postaje — radi velikog broja doseljenika — znatan imbenik u daljnjem razvoju ove hrvatske pokrajine.

¹ - Dr. Ivo Pilar: "Politički zemljopis hrvatskih zemalja."

Radi nesre enih socijalnih i političkih prilika kroz cijeli turski period jaza između pojedinih konfesionalnih skupina, koje se sada diferenciraju i kao socijalne skupine, u Bosni i Hercegovini bio je tako dubok, da su vjerski i socijalni sukobi bili vješto aktuelni. I dok pod ovakovim prilikama katolici stalno upiru svoje oči i preko Une i Save, odakle se nadaju pomoći i slobodi, a pravoslavni (osobito u XIX. st.) od Srbije i Rusije željno očekuju prodor preko "Drine vode — među plemenite", dotle bosansko-hercegovački muslimani, kao povlašćeni i vodeći element, ostaju sada jedini nosioci bosansko-hercegovačkog individualizma, nosioci, koji i u istokrvnim katolicima, a pogotovu u pravoslavcima vide samo i isključivo dvije fronte, koja je životna zadaća uništiti dominaciju polumjeseca u Herceg-Bosni. I baš u ovome tijekom povijesti izgrađenom stavu pojedinih vjerskih skupina u Bosni i Hercegovini treba tražiti onaj psihološki imbenik, koji je neposredno pred okupaciju i poslije nje prouzrokovao relativno tako brzo nacionalno osvješivanje katolika, a naročito pravoslavnog bosansko-hercegovačkog društva. Jedino su muslimani — kao što se i moglo očekivati obzirom na njihov historijski socijalni razvitak — ostali, na veliku nesreću u Hrvatskoj, povučeni u sebe i neopredijeljeni.

Obzirom na ovakav stav muslimanskih masa, koje nisu bile nacionalne nego samo nacionalno nesvjesne, rješenje bosansko-hercegovačkog problema, — rješenje naime pitanja kome pripada Bosna i Hercegovina, Hrvatskoj ili Srbiji, — ostalo je otvoreno kroz svo vrijeme austro-ugarske uprave. Istav niz u enih rasprava, propagandnih brošura i dizertacija pisano je u to doba o Bosni i Hercegovini, ali sve je to bilo samo pukom teoretiziranjem, jer stvarnost je bila drugačija. A tu stvarnost malo je tko pokušavao ozbiljno uzeti u obzir i izmijeniti.

Nakon prevrata Bosna i Hercegovina proživljava najteže doba svoje povijesti. Pod Austro-Ugarskom otvoreno i na eto bosansko-

36

hercegova ko pitanje, sada se pokušava riješiti nasilnim putem, neprestanim zapostavljanjem i ekonomskim upropašivanjem bosansko-hercegova kog autohtonog stanovništva (osobito muslimana, agrarna "reforma" i sl.). Ali sve je uzalud. Bosna i nadalje daje otpor. Radi toga šesto-sije anjska diktatura bjesni upravo najžeš e protiv ovoga nesretnog područja, i cijepa ga, kao ni jednu drugu hrvatsku pokrajinu, na etiri udnovata i nelogi na dijela. Time naravno bosansko-hercegova ko pitanje ne samo da nije skinuto s dnevnog reda, nego je još više zapleteno, tako da je danas problem Bosne i Hercegovine postao goru i. Rješenje tog problema traži se sada sa svih strana. Razne grupe i grupice, stranke i pokreti, svih mogu ih i nemogu ih socijalnih i nacionalnih orijentacija, ve otvoreno iznose svoja stanovišta prema bosansko-hercegova kom pitanju. To nužno iziskuje da i hrvatska omladina, uo ivši svu grubost bosansko-hercegova ke stvarnosti, iznese jasno i odlu no svoj stav prema problemu Herceg-Bosne.

Na elno stanovište hrvatskih nacionalista, od kojeg nema odstupanja, prema Bosni i Hercegovini je ve davno odredio i jasno formulirao veliki otac domovine Star evi . Mi njegove rije i ponavljamo bez ikakvih dodataka. Tražimo potpuno sjedinjenje Bosne i Hercegovine ostalim hrvatskim krajevima. Taj zahtjev ukorjenjen je u povijesnom hrvatskom državnom pravu, u živom pravu hrvatskoga naroda, koji u Bosni i Hercegovini i danas, nakon svih povijesnih katastrofa, tvori vrstu nacionalnu ve inu, u zemljopisnom smještaju hrvatskih zemalja, kojima je Trojednica ljuska, a Herceg-Bosna jezgra,² u gospodarskoj povezanosti Herceg-Bosne s Trojednicom. Sve te okolnosti ine,

da hrvatske zemlje bez Herceg-Bosne nemaju nikakva izgleda da se afirmiraju kao samostojna narodno-politi ka cjelina.

To na elno stanovište, koje zastupa hrvatska nacionalisti ka omladina u skladu s pravim potrebama cijele hrvatske nacije kao i

37

same Herceg-Bosne, kojoj bez Hrvatske nema opstanka, ne prije i nas, da imademo puno razumijevanje za današnju politi ko-takti ku borbu Hrvata-muslimana za autonomiju Bosne i Hercegovine. Taj zahtjev, nošen od bosansko-hercegova kih muslimana, uvjetovan je sadašnjim naro itim politi kim prilikama. Muslimani su nosioci bosanskih tradicija, koje u njima žive još uvijek snažnim životom. Ako oni, obzirom na današnje konkretno državno stanje, smatraju potrebnim, da isti u zahtjev za autonomijom Bosne i Hercegovine, to je razumljivo, da hrvatska nacionalisti ka omladina taj zahtjev prihva a imaju i u vidu, da se radi o jednome prelaznom razdoblju. Hrvatski nacionalisti priznaju Herceg-Bosni pretežno muslimanski zna aj te ne mogu, a da iz toga ne povuku zaklju ke u svakoj prilici. Sada to zna i, da hrvatski nacionalisti prihva aju muslimansku borbu za autonomijom Herceg-Bosne, imaju i naravno u vidu, da to nije kona ni cilj ni ideal. Za budu nost naš je ideal ne autonomna Herceg-Bosna, ve Herceg-Bosna kao središte Hrvatske (Dr. Mile Budak: "Naj iš oj hrvatskoj krvi"). Postupaju i tako vežemo sudbinski povijesnim ciklonima pokidane niti hrvatskog narodnog jedinstva u samom, vorištu hrvatskog života: u Herceg-Bosni.

Na tom teškom, ali uzvišenom radu odigrati e najznatniju ulogu upravo omladina obadviju grana hrvatske nacije: muslimanska i katoli ka. Vjerujemo, da je najbrži put nacionalnom kona nom probu enju širokih slojeva muslimanskih, ako se u dnevnoj šaradnji ostvari puno povjerenje izme u katolika i muslimana. U tom pogledu danas su prilike zadovoljavaju e, budu i da vodstvo

muslimanske politike stoji u rukama izrazitih Hrvata: dra Džafera Kulenovića i prof. Hakije Hadžića. Iz svakidašnje saradnje katolika

² - Dr. Ivo Pilar: ibid.

38

i muslimana na političkom, kulturnom i inome području niknut će ponajbolje potpuno probu enje muslimana. Na tom djelu prva riječ pripada mladosti, katoličkoj i muslimanskoj.

5. Ivan Milišević : ANTE STAROVIĆ I MUSLIMANI, str. 60-63 (2/1940.)

Veličina Ante Starovića je mnogostrana. Jedni se dive njegovom stoičkom miru, skromnosti i jednostavnosti života. Druge pak iznenađuje njegov moralni lik, beskompromisnost i dosljednost. Među tim jedna od najvećih odlika Starovićeve duha — a možda i najveća — je njegova vidovitost; ulaženje u bit stvari, zapažanje najkarakterističnijeg i najhitnijeg, intuitivno proziranje u sve probleme života. Nitko nije s tolikom sigurnošću i osvjedočenjem tvrdio da će propasti habsburška "despocija", nitko nije uoči zamašitosti događaja, kao "Stari". Odatle njegov skepticizam prema trenutnim uspjesima, kao i stoičko podnošenje neuspjeha. Starović je imao to nošeno svoj životni put, kojim je išao bez obzira na uspjeh ili neuspjeh. On je znao da će mu vrijeme konačno dati pravo. "Nevalja gledati ni negledati nikomu ugoditi ili neugoditi, nego treba pravim putem koracati, pa bilo što mu drago".

Starovićeva vidovitost došla je do izražaja u svim prilikama i u svakom pitanju. Već u početku svoga političkog djelovanja, poslije eterdesetosmaškog razaranja, "Stari" je vanrednom podozriivošću uoči dva osnovna problema hrvatske politike: odnos prema Srbima i jednokrvnoj braći i muslimanima. Gledajući danas iz prilične historijske perspektive na ta dva pitanja, zbiljava se moramo diviti dalekovidnosti "Staroga". Prilike su se doslovce razvijale onako, kako je to Starović predvidio. Kako u pitanju odnosa prema Srbima, tako i prema muslimanima.

Dok je u pitanju odnosa prema Srbima hrvatska javnost bila već tada podijeljena, što se tiče odnosa prema braći i muslimanima, osim Starovića, gotovo nije bilo u Hrvatskoj čovjeka, koji bi

ispravno bio gledao na taj vrlo važan problem. Tada još nitko nije, ne možda uoio važnost muslimanskog dijela našega naroda za sam opstanak hrvatskog naroda, nego ni uopće smatrao muslimane Hrvatima. Vjerski momenat bio je odlučan za nacionalnu pripadnost. Vjeito bdiju i na mrtvoj straži kao "predzi e kršanstva", vojuju i "za krst asni i slobodu zlatnu", hrvatska je javnost gledala u muslimanima prvenstveno "nekrst", Turke, plja kaše i nehrvatski elemenat. Pa i sam biskup Strossmayer, premda je rekao "brat je mio koje vjere bio" i pomagao pravoslavce kao i katolike, za muslimane nije nimalo mario. U vrijeme, kad se narodna misao budila kod svih naroda, kad je svaki narod proživljavao svoju nacionalnu revoluciju, muslimani Bosne i Hercegovine bili su prepušteni sami sebi. Neprosvijetljeni, daleko od ijednog kulturnog centra, u zabitnoj Bosni, u zemlji, gdje osim franjevacu nije bilo pismenog svijeta, muslimani nisu imali nikoga tko bi im pokazao pravi put, tko bi ih pouio i nacionalno osvijestio. Zahvaljuju i jedino potsvijesnom glasu krvi, muslimani su ostali Hrvatima.

Star evi se po eo zanimati za Bosnu ve po etkom Bachova apsolutizma. Poslije kapitulacije 1848. godine bio je zamro svaki politi ki život u Hrvatskoj. Ve ina je, solidariziraju i se sa sistemom, bila zadovoljna ako je dobila državno namještenje. Mažurani postaje javni bilježnik, Gaj urednik službenih Narodnih Novina, Strossmayer se povla i u svoju biskupiju. U to vrijeme op e dezorijentacije, razo aranja, doušništva i apsolutisti kog nasilja, Star evi svoj pogled obra a prema Bosni. Tamo je za nj neiscrpivo vrelo narodne snage, zemlja, "u kojoj žive kakov milion ušah naj istije i najplemenitije kervi hervatske, a uz to kakov dva miliona pasminah pohervatjenih, dakle dušah koji su po narodnosti i domovini pravi Hervati". Star evi evo naziranje na Bosnu i muslimane sasvim je osebujno i revolucionarno. Ono je u opreci s itavim javnim mišljenjem hrvatskim, koje se zanosi

Mažurani evim Smail-agom, poistovjetuju i vjeru s narodnoš u. Dalekovidni Star evi nije bio tako uskogrudan. Dok je ve ina hrvatske javnosti gledala u Turskoj državu, u kojoj krš ane nabijaju na kolac, Star evi u je Turska zemlja reda i zakona. Njemu, priprostem i jednostavnom Li aninu, bio je bliži turski demokratizam od salonske ugla enosti zapada. Ve 1851. godine — kada je Star evi u bilo tek 28 godina — piše on o Bosni:

"U Bosni žive strana našega naj iš ega, najnepokvarenijega naroda, koji lakše može biti bez nas, nego li mi bez njega. Za nas je njegov život znamenitiji nego li pariških proletera i njema kih mudraca; njegovo je naravno stanje za nas korisnije i potrebitije, nego li zapadna civilizacija, koja smu uje pamet, tru je srce i ubija nam život".

U vrijeme krunskog rata (1853—1856.) Star evi podvostru enim interesom prati doga aje u Turskoj. Pobijedi li Turska, ra una s ustavnom reformom turske carevine, a s tim u vezi i s materijalnim poboljšanjem hrvatskih muslimana, a ako Turska izgubi, Star evi ra una s diobom carstva, ima u vidu "milion dušah naj istije i najplemenitie kervi hervatske", koji bi imali postati novo jezgro hrvatske države. Nažalost, nije se dogodilo ni jedno ni drugo. Me utim, to nije umanjilo Star evi evu vjeru u Tursku, jer je svoja uvjerenja temeljio na povijesno-filozofijskom osvjedoenju, pa ga nisu mogli pokolebati trenuta ni neuspjesi dnevne politike.

Upore uju i Tursku s Austrijom i Rusijom veli:

"Mnogi kod nas smatraju Tursku despociom, kako i Austriju ili Rusiju. Tu je istina, da je Turska versta theokracije. Turski car ne može nijedan zakon ili pripis korana srušiti, ne može nijedan zakon i pripis proti korana izdati. Nijedan kerstjanski vladar nije tako vezan nikakovim zakonom. U stvarih vere ili s verom

pomešanih, turski car ne može nego preko šaik-ul-islama, u stvari isto

42

svetskih on ne može nego preko velikog vezira raditi. Koju snagu nekada ima ahu ne samo pape, nego i prosti ispovednici, koju imaju i danas prvi ministri u naše vladare?! ... Kako — no je i danas u mnogih državah te, u stvari neima razlike me u dospotizmom i ustavnoš u. — Turski cari ima ahu neome ašenu vlast raditi samo ono što je na dobra carstva, što je to dobro, odlučivahu Turci tako, da ni prije, ni danas, u Evropi, velike državne stvari neureiva onako sjajno telo, kakovo-no bijaše veliki divan turski. Kako cari koji neslušashe, tako i vođe i drugi dostojanstvenici koji ne rade iše kako treba, platjahu svojim glavami".

Na drugom pak mjestu, pobijaju i one, koji govore da u Turskoj nema slobode vjeroispovijesti, navodi u obranu svoga mišljenja sam koran.

Zapažao je Star evi i manjkavosti Turske, kao recimo težak položaj siromašnih slojeva naroda, ali su njemu, Li aninu, koji je vidio i iskusio sve nevolje Granice, ti nedostatci izgledali znatno lakši od onih, koje su trpili njegovi zemljaci, graniari. Zato se on i pita u redu:

"Nu kako mogu vikati na nevoljni tvo kerstjana Turske oni... — koji su do godine 1848. svom svojom i Austrie snagom pravili kod nas kmetiju mnogo težju i nepravedniju nego li je ona u Turskoj,... oni koji su našu granicu zakovali u nevoljni tvo austrijansko, u nevolj-ni tvo kojemu se ono Turske ni izdaleka ne može prisposodobiti? Ili možda nisu Graniari i ostali Hervati svoju domovinu sabljom u ruki osvojili i toliko putah svojom kervlju natopili?"

Ili je možda Austria našu domovinu osvojila? Ili možda Grani ar ne platja po razmjeru, svega skupa, barem trostruko koliko kerstjanin Turske? Hi možda Grani ar ima stopu svoje zemlje, stopu koje bi

43

bio vlasnikom druga iji nego li najzadnji kerstjanin Turske nesmi seliti se kamo mu drago?"

Star evi je imao dalekosežnih osnova s Bosnom. Htio je za vrijeme krimskog rata osnovati štampariju u Sarajevu¹, gdje bi propagirao agrarne i kulturno-prosvjetne reforme. Me utim doga aji su prisilili Star evi a da skrene pažnju na sasvim drugu stranu. Za dugo vremena "Stari" je morao spašavati "ostatke ostataka" hrvatskih prava. Od sabora 1861. godine, pa sve do okupacije Bosne i Hercegovine (1878.), Star evi se nije bavio pitanjem muslimana. Unutarnjo-politi ke trzavice, borba s Austrijom i Ma arima, Rakovica, pogled prema Francuskoj, bili su za njega momentano važniji od pitanja Herceg-Bosne. Me utim njegovu se mišljenje o muslimanima, kao i o samoj turskoj carevini, nije nimalo promijenilo. Dok je ve ina hrvatske javnosti gledala u okupaciji dobrobit za hrvatsku politiku, ra unaju i s pripojenjem Turske Hrvatske banovini, Star evi je i tu predvidio slijed doga aja. Za nj je okupacija bila takti ki potez Austrije, stoga nije bio oduševljen komadanjem Turske. Nakon okupacije, Star evi je proro kim glasom u sabornici rekao:

"A meni se sve ini da e ovi Habsburgi još groznije zaplakati nad zauze em Bosne i Hercegovine, nego Marija Terezija nad diobom Poljske".

Okupacijom je doduše muslimanski svijet donekle bio približen Hrvatima, ali zbog austrijske protuhrvatske propagande pravaška misao nije našla ve eg odziva me u muslimanima sve do

najnovijeg vremena. Danas nas proro ki glas "Staroga" upravlja više no ikada na pravi put. Pa i same naše unutarnje — kao i vanjsko-politi ke prilike — pokazuju nam, ne samo da je Star evi u svojoj dalekovidnosti imao pravo, nego da se je taj put pokazao

¹ – Vidi: J. Horvat: Ante Star evi , Zagreb, 1940. str. 158.

44

i kao jedino ispravan za o uvanje hrvatske nacije. Nesretni lom, koji je provalom Turaka raspolovio hrvatsku naciju, danas se mora ukinuti. Na tom radu ukazuje nam se lik "oca domovine" kao siguran vodi i putokaz.

6. Vatroslav Murvar: O PODRIJETLU PU ANSTVA BOSANSKE HRVATSKE, str. 128-132 (4.1942.)

U zadnjim godinama prije obnove Nezavisne Države Hrvatske pojavom nekih znanstvenih djela poela se opasno u svim svojim temeljima drmati zgrada znanstvenih laži, izraenih kulisa, kojima su naši narodni neprijatelji pokušavali prikriti pravu istinu o nama, o našem životu u prošlosti i sadašnjosti. U tim godinama nizala su se jedna za drugim, najprije poasopisima, pa zatim u posebnim knjigama ozbiljna znanstvena djela, u kojima su pisci imali smjelosti re i istinu usprkos velikom pritisku, kojem podlegoše mnoga imena našeg Sveuilišta.

Vrlo je teško kazati tko je bio prvi u tom mu nom nastojanju kr enja putova istini. Led je bio probijen lancima po našim asopisima, koji su se tu i tamo pojavljivali i — bivali zaplijenjeni. Padom diktature (9. X. 1934.) borbena narodna raspoloženje je ojaalo, sigurnost za javne radnike postala je vea, bilo je op e uvjerenje da u enjaci i umjetnici ne mogu više biti na ulicama ubijani kao Šuflaj i Budak, jer bi sada takovi ponovljeni pokušaji izazvali oštru reakciju u uzburkanim narodnim slojevima. Tiranija nad Hrvatima mijenjala je svoje vanjsko lice ...

I ako to baš potpuno ne spada ovamo, zanimljivo je istaknuti injenicu, da je naš pokret izrastao najprije iz intelektualnih spoznaja, iz spoznaja i oduševljenja za istinu i ljepotu narodnog bitka, iz moralnih ideja, vjere u ostvarenje pravednosti i iz ljubavi za narodnu budućnost. Naš je pokret i u ovom pravcu jedinstven.

* U povodu knjige Dra ĩre Truhelke: Studije o podrijetlu, Etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine, Izvanredno izd. Suvremene knjižnice Matice Hrvatske, Zagreb 1941.

Dok su drugi računali sa svojim velikim snagama, položajem u svijetu i t. d., kod nas je sazrijevala spoznaja u glavama naših vođa, koji su bili redom intelektualci, s jakim umjetničkim sklonostima (Roman: "Lijepa plavojka"), a jedan od njih i veliki majstor pera. Njihova zaljubljenost u istinu i ljepotu naše stvari, prelazila je sasvim spontano na najmlađe intelektualce — sveuilišnu mladost, i u nedostatku drugih argumenata svima njima bili su dovoljni argumenti istine, pravednosti i društvene ravnoteže. U onim preteškim danima, kad nije bilo nikakova izgleda u skori uspjeh, kad su svi snovi izgledali nestvarni, svima: i vođama i sveuilišnoj mladosti bila su najvršaja uporišta: vjera u pobjedu, povijesne uspomene, istina da smo mi starosjedoci u središnjoj hrvatskoj pokrajini Bosni i Hercegovini; da nismo pokoreni silom, već prevarom; da su se protiv nas grčko-italijanci, koji su bili zapreka našem oslobođenju i prijetnja našoj samostalnosti, doselili pod turskim pritiskom u naše zemlje. I tako dalje bez kraja. Sjetimo se samo matoševske zaljubljenosti u ljepotu patnje Croatiae, koju su proživljavala naša pokoljenja. Ove prve poluge, pokreću naš život s mrtve točke, a paralelno iza toga ide svijesni politički rad u narodu. Pri njegovom i publikacijama širila se kao neko udesno otkriće, misao o dolasku Vlaha u naše zemlje. Ljudima, koji su to slušali i čitali bila je to novost i iznenađenje. Neki su čak skeptično klimali glavama, je li to baš tako bilo.

činjenice koje je u svojim djelima o ovom pitanju iznosio Dr Ante Starčević nisu prihvatane ozbiljno. Njegova su djela promatrana kao političke publikacije, a neki navodi Vjekoslava Klaića, velikog povjesnika, bili su zaboravljeni. Tek najnovija serijozna znanstvena istraživanja dala su u cijelosti potvrdu Starčevićevu stajalištu. Otac Domovine nije mogao dobiti divnije zadovoljštine.

Čitav niz decenija iza smrti, ne samo da sav narod prihvaća njegov program, već i znanost još prije toga potvrđuje njegove povijesne poglede,

koje je on prvi izgradio na temelju svoje velike naobrazbe i poznavanja stranih literata.

Zaplijenjena spomenica Ante Starčevića (1936.), Lukasovi eseji i knjiga o hrvatskoj narodnoj samobitnosti, Mile Starčevića o odnosu Starog prema Srbima, djelo Dra Krunoslava Draganovića, tiskano u Rimu 1937. na njemačkom jeziku, te njegovo znanstveno djelo o hrvatstvu Herceg-Bosne, pod pseudonimom Hrvoja Bošnjana, zaplijenjeni almanah hrvatskih sveučilištaraca iz 1938. god., Katićev Pregled povijesti Hrvata, Lorkovićeva djela: Narod i zemlja Hrvata, Riegerov predgovor u njemačkom djelu o našem zadrugarstvu, Dabinićeva epohalna Državna i pravna povijest, Guberine i Krstićeva Rješenja Razlika (za jezična pitanja) — ta djela su donosila izvore ili reproducirala vijesti, kojim su se djelomično, u svom području, obarale neistinite tvrdnje o našem životu. Skoro sve ovo — osim 2—3 izuzetka — tiskala je Matica Hrvatska, dokazavši time svoju nacionalnu vitalnost, te dobivši od „Banovine“ za nagradu — komesarijat! Sva ova djela bila su zajednički utapljana u strahovitoj mržnji sa strane Srba. Svako ovo djelo doživljeno je u Beogradu s bijesom, prijetnjama, psovkanama i — kaznama. Treba potražiti prikaze pojedinih ovih knjiga u reprezentativnom Srpskom Književnom Glasniku, koji se rado igrao ozbiljnosti i staloženosti u kritikama, smatrao se znanstvenim forumom, pa se se vidjeti, kakvim su se, upravo prosta kim, izrazima doživljavala ova djela.

Još prije naše državne obnove predao je Dr. Ivo Truhelka Matici Hrvatskoj svoje Studije o podrijetlu, pa po svim značajkama i ova knjiga spada u prikazani niz prvoboraca za istinu. Samo uvaženom piscu dogajajući nisu dopustili doživjeti onu, osobitu sreću, da ga svojim prikazom potvrdi, Srpski Književni Glasnik, kakvu je svojedobno doživio n. pr. Dr. Mladen Lorković ili Dr. Guberina i Dr. Krstić.

U ovoj knjizi zajedno s ostalim etnološkim razmatranjima osobito se isti u dvije Truhelkine studije I. i III., dok ni II. ne zaostaje svojim rezultatima za ovim. One prelaze strogo specijalni znanstveni interes, ve su od op eg zna enja, pa emo se opširnije zadržati na nekim njihovim izvodima.

U prvoj studiji Dr. Truhelka sintetizira sve povijesne vijesti o pojavi Turaka u Europi, o njihovom stvarnom utjecaju na današnju etni ku sliku Balkana, iz ega jasno izlazi potpuna i u detalje ispitana istina o podrijetlu današnjeg pu anstva Bosanske Hrvatske.

Autor spominje da je na temelju svojih studija u Dubrova kom Arhivu ve odavno upozorio na neistinitost povijesnih knjiga, osobito školskih, koje navode da su Turci najve im nasiljima potur ivali pokoreno pu anstvo, kolonizacijom nametali svoje vjerske i nacionalne zna ajke osvojenim zemljama. Ve je davno Ante Star evi branio povijesne Turke od ovih kleveta, a u novije je doba Filip Lukas, oslanjaju i se na Evelepi-a i druge, dokazao visoko kulturno stanje mlade turske imperije u vjekovima osvajanja i injenicu da je ova bila vjerska a nipošto nacionalna država, pa da nije vodila niti uop e poznavala asimilacionu nacionalnu politiku. Pu anstva za kolonizaciju nije prava Turska (u Maloj Aziji) niti imala, ve sama rijetko naseljena, bila je podru je kolonizacije, na kojem su kolonizirane velike skupine i hrvatskog pu anstva po osvojenju pojedinih dijelova hrvatske zemlje.

Usljed bogumilskih utjecaja, mađarskih zloupotreba katolicizma, Islam je bio neobi no bliz Hrvatima Bosne; zatim prelaženjem na Islam oni su postajali posve ravnopravni gra ani velikog carstva. U ovim momentima treba tražiti razloge prihva anja Islama kod nas. Vode i nas kroz sve bitne pojave ovog razdoblja našeg života, Dr. Truhelka se zadržava na važnim ustanovama plemi ke

endogamije i haremske klauzure, koje su bile uistinu velika zaštita

49

o uvanju rasne isto e, tako da nije nimalo pretjerana Star evi eva tvrdnja o bosansko-hercegova kim muslimanima, kao o rasno naj iš em dijelu hrvatske nacije. Zbog nedostatka priliva ženske krvi, brzo je asimilirano, pohrva eno nešto malo pravih Turaka, koji se tu i tamo pojedina no zadržavaše u Bosni. Sav sloj okupatora u Turskoj se esto mijenja, a povijesna je injenica da su se svi Turci i s njima mnogo Hrvata vezani zajedni kom vjerom povukli pred austrijskom okupacijom u Tursku.

Jedini uspjeh pokušaja turske kolonizacije, vo ene ekonomskim razlozima i više slu ajne, jest kolonizacija Juruka po Macedoniji. Juruci su nomadsko pleme vrlo srodno Turcima, s njima zajedni ke vjere i ono s njima u sporazumu prelazi iz Prednje Azije na Balkan, te s macedonskih planina protjeruje doma e Vlahe i Cincare, nomadske sto are, kakvi su bili i sami. Za nomadsko sto arenje Juruka, bili su mnogo povoljniji pašnjaci po macedonskim planinama od onih po Prednjoj Aziji i u tom je bio razlog njihove selidbe. Protjerani Vlasi i Cincari pomi u se na zapad, prelaze u zapadne zemlje, najve im dijelom hrvatske i po mišljenju dra Truhelke, ta seoba Juruka u Macedoniju bila je posredan uzrok prvog vala vlaških doseljenika u hrvatskim zemljama, a ne kasnija kosovska bitka, kako se to obi no misli.

„Ve u samoj macedonskoj postojbini bili su ti Vlasi djelomice slavizirani, a kako su bili pripadnici isto ne crkve, prozvali su i njih u novije doba Srbima, pa su tako oni, po narodnosti neslovjeni, kojima Dušanov Zakonik nije priznavao ni ravnopravnosti sa Srbima, te ih stavljao u isti red s Arnautima, vremenom postali pionirima srpstva u Bosni.“ (Str. 31.)

Valovi vlaških seoba u hrvatske zemlje dadu se povijesno sasvim to no pratiti, jer oni teku paralelno s turskim osvajanjem i pomicanjem turske granice po hrvatskom tlu. Nakon kosovske

50

bitke pomaknuta je granica turskog carstva prema Zapadu na rijeku Drinu, vje nu me ašnicu. S one strane Drine odmah Turci organiziraju od vlašskog pu anstva kao neku vojnu krajinu „na vlaški na in“ (adeti eflakanije) nomadskog ratovanja. Turci im za ovu vojni ku službu daju velike privilegije. Slijede im ratovima prelaze Turci na hrvatsko tlo, te odmah iza njih u osvojenom podru ju organiziraju se vlaške filurdžije (vojne krajine). Po povijesnim vijestima, te e to ovako:

I. Osvajanjem jugoisto ne Bosanske Hrvatske premješta se sjedište vojni kog zapovjednika krajine u Fo u i sada se ve javlja itav niz vlaških naselja u zapadnom Podrinju.

II. Osvajanjem gornje Hercegovine i Bosne do Vrbasa i Srebrenice naseljuju se duž cijele nove granice nove velike koli ine vlašskog pu anstva.

III. Osvajanjem donje Hercegovine i Neretvanske krajine sjedište krajišnika prenosi se u Mostar i opet se stvaraju velika vlaška naselja sve od Risna i Herceg-Novog u neprekinutoj liniji nove granice do Mostara.

IV. Osvajanjem Jaja ke i Srebreni ke banovine pomi u se vlaška naselja dalje po hrvatskim zemljama.

„I tako presijecaju Bosnu etiri prili no paralelne vlaške zone, koje teku pravcem od sjeveroistoka k jugozapadu, a svaka od njih obilježuje po jednu etapu u povijesti osmanlijske ekspanzije prema sjeverozapadu i u povijesti vlaške kolonizacije u Bosni.“ (Str. 36.)

Ovo prikazano naseljavanje Vlaha je samo vojni kog karaktera, organiziranog po Turcima. Nu, ovim nije iscrpljeno.

Dr. Truhelka dalje dokumentira poznatu injenicu da nema nikakvog traga grko-isto noj crkvi u Bosni prije osvojenja, pa ak ni u prvim decenijima iza fetha (osvojenja), i ako je nomadskih

52

vlaških grupa bilo ranije uslijed pritiska Juruka. Brojni franjevački samostani, napušteni po osvojenju, prelaze u ruke grčko-istočnih klera, kao n. pr. Mileševo, Srebrenica, Zvornik i t. d. Autor obilno ilustrira favoriziranje grčko-istočne crkve na štetu katoličke od strane turskih osvajača, što je imalo svoje osobite, povijesno utvrđene, razloge. Prvi se grčko-istočni manastiri i crkve grade tek u drugoj polovici XVI. stoljeća. (1557. Tamna i Ozren, 1579.

Papra a i Lomnica.) U završetku tre e studije Dr. Truhelka daje sjajan zaklju ak, u kom se neobi no jasno rješava cijeli ovaj problem povijesti i sadašnjosti, pa ga donosimo u cijelosti:

„Prema dosadanjem razlaganju možemo u procesu naseljavanja Bosne žiteljstvom gr koisto ne vjere me u hrvatske njezine starosjedioce i na njihova mjesta razlikovati etiri bitno različite faze:

1. vlaško- obansku, kad u gomilama ulaze Vlasi kao nomadiziraju i pastiri;
2. vojni ko-seljaku kolonizaciju, provedenu uslijed filurdžijske krajiške organizacije, po narodnosti također vlašku;
3. kmetsku kolonizaciju na zemljištima napuštenim uslijed progona katoličkih starosjedilaca, s kojom ide uporedo gr koisto na vjerska promi ba, koja nastoji starosjedioce katolike prevesti na isto ni obred i podvr ih pe koj patrijaršiji;
4. doseljavanje Cincara u trgova ke gradove i kasabe, koji vremenom ine jezgru gr koisto nog trgova kog i obrtni kog stanovništva. Potomstvo bilo koje od ovih skupina ne može iz povijesti naseljavanja Bosne izvoditi nikakova prava autohtonstva, u opreci sa starosjediocima katoli ke i islamske vjeroispovijesti. Još manje si smije svojatati pravo, da za inorodni narod, kojemu uostalom samo najmanjim dijelom pripada, svojata zemlju, iji su gosti, i da pravo na nju porije Hrvatima — starosjediocima.“

53

7. Vatroslav Murvar: ŽIVOTNO DJELO IRE TRUHELKE, str. 38-41 (1-2/1943.)

Prirodno je da se sasvim tiho, gotovo neujno, ugasio me u nama jedan neobi no dragocjeni hrvatski život. Da mi nekoga stanemo cijeniti tek onda, kad ga izgubimo i hoemo da ga pomažemo,

kada više nije me u živima, to je naše staro, ustaljeno, poslovično i običajno pravo. To više, što tihi odlazak Ivice Truhelke u carstvo prošlosti potpuno odgovara njegovom tihom, neujnom, nu nadasve značajnom radu. Još je prirodnije da zasluge njegove osobe, plodovi trajnog životnog napora ovoga kao mrava marljivog uvijek, budu honorirane tek — vremenom! I kada ne bi bilo nepodmitljivog i božanski pravednog kriterija svih vrednota, što se zove vrijeme, očaj bi mogao zahvatiti uvijek i postaviti pitanja vrijednosti kulture uopće. Jer što ćemoiniti s beskonačnim, svakim danom sve većim, gomilama bezvrijednog papira koji nas zatrpava, papira što ga marljivo mrljaju i kvare bezbrojni i nepozvani i netalentirani i umišljeni kulturni radnici. Što bismo sa svima onima, koji su primali narudžbe za svoja djela ili onima koji su naručivali sebi slavu. Međutim, vrijeme ih tako divno briše... i u koliko ih se tko god po kakvom zlu sjeća, kad se dotakne njihove slavljene "veličine", imat će za njih malo podrugljiv ili sažalan podsmijeh. Već prema svom mentalitetu i raspoloženju ...

Koliko će se samo umišljenih znanstvenih "veličina", često puta izdajničkih zbog novca i slave pružene po neprijatelju, svežano srušiti i otopiti. Bit će to upravo divota promatrati. Pokraj uistinu, bogodanih umjetničkih snaga našeg života, naša javnost kao da se razbolila od književnikovanja i hiperproduciranja našaranih strana i ispunjenih svezaka. Nu, samo malo strpljenja. Vrijeme će ih otpuhnuti nesmiljenom pedantnošću.

54

Štovatelji uspomene velikog i skromnog učenjaka Ivice Truhelke mogu biti potpuno sigurni, da će u ovom taloženju i fiksiranju naših hrvatskih vrednota pod blagim i spasonosnim djelovanjem vremena njegovo ime zauzeti jedno od najljepših mjesta, ne samo u redovima stružnih učenjaka njegovih znanstvenih skupina

(jer i tih je bilo više kod njega), ve i me u najodabranijim brojem onih rijetkih kojima znanstveni predmet traženja istine i predmet umjetni kog obožavanja bješe rastrgana Hrvatska, njena životna problematika, budu nost i opstanak.

Tisu u puta treba naglasiti misao: nikada ovi nisu mogli do i u sukob sa znanstvenom istinom i eti kim na elima, jer sve ono što su za svoju zemlju tražili bilo je zbilja njezino. Jedan samo dokaz: spašavali su živu istinitu injenicu opstanka života naroda, koji je trebao biti izbrisan, ve bio proglašen mrtvim. Nisu ni mogli posizati ni za najmanjom stvari tu om, jer su imali i previše svoga otu ivanog, što je trebalo braniti. Sve da su htjeli, ne bi dospjeli. A onda, sve su im injenice išle u prilog.

Tako su mogli spojiti u sebi poziv u enjaka i narodnog službenika. Nu, bili su vrlo rijetki. U ovome leži još svjetlije i sjajnije pionirstvo ire Truhelke od pionirstva na podru ju arheologije i etnografije središnje Hrvatske dotad još u turskim rukama. Truhelka je mnogo u inio. Predpovijesna otkrivena nalazišta u mnogim mjestima, osobito Glasinac kod Sarajeva, Donja Dolina kod Bos. Gradiške, kod Žep a i druga diljem Bosanske Hrvatske, brojna ilirska, rimska i starohrvatska otkri a — Truhelkino su djelo. Od njegovih starohrvatskih otkri a svakako je najzna ajniji natpis Kulina Bana kao najstariji hrvatski pisani spomenik književno istog hrvatskog jezika. Numizmatika, etnografija, studij orijentalnih dokumenata i pokušaj stvaranja hrvatskog orijentalnog diplomatara predstavljaju daljnja podru ja na kojima je Truhelka djelovao. A kad bi nedostajale sile na drugim odsjecima sarajevskog muzeja,

55

vodio bi ih opet uspješno Truhelka. Tako na pr. prirodopisnu zbirku. Bilo je u ovom njegovom pionirstvu mnogo bolne tragike. Sjajne izložbe u Budimpešti, Be u i ostalim mjestima, koje je sa spomenutim materijalom Truhelka organizirao upravo majstorski,

zatim njegova sudjelovanja na slavim inozemnim znanstvenim kongresima bila su uvijek priređivana pod imenom pokrajinskim, a u okviru sad ugarskom sad austrijskom. Tako su ovi dijelovi hrvatskog života i zemlje još više pridonijeli odvajanju od hrvatstva i populariziranju pokrajinskih imena. Truhelka tu nije mogao ništa nainiti. Službena politika je svim stvarima davala svoje ime. Tek po koji put anonimno, a pod konac života sasvim otvoreno i odlučno, dao je Truhelka stavom ovom ogromnom djelu svoga života pravo i jedino ime, pravi smisao i sadržaj. U bezbroju svojih sojenica, keramike i gline, starih gradina, bogumilskih stećaka, narodnih nošnja, životinjskih kostiju, turskih i dubrovačkih isprava nije se izgubio Truhelka, već mu je uvijek bila jasna temeljna nit koja treba da se provlači i kroz sva istraživanja. Hrvatski život i obrana hrvatske zemlje od najrazličitijih znanstvenih otkrića, koja su bila opasnija od vojnih i upravnih, u svemu tome istraživanju ipak jesu glavno i najvrijednije. I kada je god trebalo, energično je ustajao Truhelka u obranu. Dok je bio inovnik svemore Austro-Ugarske bilo je to bezimeno. Posljednjih godina svoga života dao je potpunu i završnu formulaciju cjelokupnog smisla i cilja svoga znanstvenog djela postaju i tako pionir skoro ugašene hrvatske misli. Mnoge je temelje Starog evropskog nauke to i po to i znanstvenom metodom dokazao Truhelka. Toliko decenija iza smrti Starog objektivna znanost potvrđuje sve njegove izvode povijesnog značaja, koji su baza njegovog programa. Starog evropskog gledište na pojavu Turaka osvjetljuju Truhelkine arhivske studije. Posve je jasno da su Turci bili nepravedno prikazivani kao razbojnici i pljačkaši, do im su oni bili pravna država u mnogo većem daleko nad balkanskim državama, koje su

56

slomili. Sva ona nasilja pripisana turskom imenu ukinula su pomoć i ete doseljenih Vlaha.

Pojava, doseljenje, raširenje Vlaha po hrvatskim zemljama, kobne posljedice njihovog položaja u hrvatskom tijelu dobile su Truhelkinim djelom definitivno i zaključno osvjetljenje. Na putovima Klaića i Šuflaja Truhelka je došao do cilja. Prve tri studije u Truhelkinim "Studijama o podrijetlu" znae kona nu formulaciju i prikazane su u "Plavoj Reviji", II., 4.

Do ovih rezultata došao je Truhelka vrlo mu nim radom potican esto gorkim suvremenim iskustvima što ih je doživljavao. U svojim "Uspomenama jednog pionira" prikazao je Truhelka kako je pred njegovim o ima dolazilo do ja anja srpske nacionalne svijesti u gomilama doseljenog vlašskog pu anstva pokupljenog sa svih strana Balkana i nacionalno jako izmiješanog.

"Za Bosnu je vrlo odlu no, da se još za Kalayeva života razmahala me u pravoslavcima agitacija za vjersko prosvjetnu autonomiju. Me utim ta agitacija ve od po etka nije bila ni vjerska ni prosvjetna; motivi su joj bili isto materijalne naravi. Koncem osamdesetih godina zavlada je u Hercegovini zbog nerodice glad, a vlada, da tome pomogne, dobavi dovoljne koli ine žita, porazdijeli u skladišta, da ga kotarske i op inske vlasti uz nabavnu cijenu razdijele me u narod. Za mostarske gazde i zelenaše je gladna godina od pamtivijeka bila najbolja konjunktura za sticanje bogatstva, te oni vide i, da im izmi e sjajna prilika za stopostotnu zaradu, koja bi im pala u krilo, da su oni to žito prodavali gladnom narodu, udariše u vik, da im vlada otimlje zaradu, da su oni trgovci, a ne vlada, i da se to žito preda njima, a oni e ga prodavati narodu, kako znadu... Kad sve to nije odvratilo upravu od njene ovjekoljubive nakane i kad je novoimenovani mostarski vladika Serafin Perovi odobrio vladin postupak kao ovje an, digoše vik

57

i protiv njega i proglašiše bojkot protiv vladike i crkve . . ." (str. 133.—4.).

Tad je započela strahovita agitacija za vjersko prosvjetnu autonomiju pravoslavnih, koja se uskoro proširila i na Sarajevo. Truhelka tvrdi da je čitanje pravoslavnog prijedloga za statut autonomije otvorilo oči Kallayu, dotadašnjem pravoslavnom zaštitniku, te da je on taj statut zatvorio u svoju ladicu s namjerom da nikada ne ugleda svijetlo. Poslije smrti Kallaya, njegov nasljednik Burian predloži na čeni nacrt caru na odobrenje. Uzakonjenjem naziva srpsko-pravoslavne vjere i crkve otvorena su vrata daljnjoj propagandi srpstva me u pravoslavnim vlaškim puanstvom u središnjoj Hrvatskoj. Agitacija protiv hrvatstva i Hrvata postala je iza ovoga upravo užasna. Hrvate je izmislila Austrija, oni su kuferasi, treba s kuferima da oti u. U najtežem ovom vremenu napisao je Truhelka studiju o hrvatstvu Bosne i tiskao je anonimno u "Hrvatskom Dnevniku" kao solidan znanstveni odgovor na bijedne klevete i napadaje, te naivne izmišljotine. Kasnije je izdao i u obliku posebne brošure. Napisao je tamo ono isto što je objavio trideset godina kasnije u spomenutoj Matinoj ediciji "Studije o podrijetlu". Srpska agitacija se poslužila još jednim strahovitim sredstvom. Trebalo je oslabiti hrvatsku vjenu u Bosni, pa su kod zaplašenog našeg muslimanskog svijeta pustili krilaticu, da je din (vjera) u opasnosti, "da će 'Švabo' muslimankama skidati feredže, oboriti ograde harema i prekrstiti muslimane, i zato treba svatko, tko je pravi musliman, da se odseli u Tursku, gdje će ga dočekati otvorenih huku i obasuti svakim dobrom.

Našlo se, napose u Krajini, dosta neuka i bezazleta svijeta, koji se dao ovom agitacijom zavesti, te počeo rasprodavati u bescijenje imetak — kupci su opet bili pravoslavci! — pa se u masama iselio u Makedoniju i u Anadol, gdje ih naseliše oko Skoplja i u anadol-

58

skim ritovima oko Ankare. Tu su jadni bosanski muhadžiri na hiljade pomrli od malarije, oskudice i bijede. Lozinku 'Turci u

Aziju' morali su oni esto slušati osobito kasnije u bosanskom saboru."

U svibnju 1918. Sarkoti je zamolio Truhelku da napiše — povjerljivo za njegovu osobnu upotrebu — povijesnu raspravu o vjekovnoj pripadnosti Srijema Hrvatskoj nasuprot mađarskim aspiracijama, od kojih je Sarkoti htio braniti Hrvatsku. Isto popodne dana kad je elaborat predan imao je Sarkoti važnu sjednicu sa grofom Tiszom, koji je upravo doputovao. Na tom sastanku na energiju protivljenje Sarkoti pala je spomenuta mađarska namjera. U studiji "Bošnjaci i prvi srpski ustanak", koju bi trebalo izvaditi iz stru nog muzejskog glasnika i dati joj širi publicitet, dao je Truhelka neobično dragocjene gra e o srpskom mentalitetu i o nepremostivom jazu između u bosanskih Hrvata i njih. U jednoj svojoj studiji o krsnoj slavi otkrio je Truhelka pravo stanje stvari, koje Srbima nije konveniralo, te je zbog tog svog znanstvenog djela bio maknut s katedre u Skoplju.

Njegova mala knjižica "O porijeklu bosansko-hercegovačkih muslimana" izdana u danima najteže diktature, u kojoj on znanstveno brani hrvatstvo muslimana, a s njima i cijele Bosne, bila je uz još neke vade mecum našeg nacionalističkog pokoljenja.

Idu i putovima koje je u svojoj genijalnoj moći zacrtavanja i nabacivanja budu ih pitanja, zasijekao Star evi , a koje su znanstveno u vrstili Klai , Šuflaj i dr., Truhelka je doprinjeo mnogo, mnogo više, no što se to u prvi mah, u času njegove smrti zapaža. U zajednici s njima Truhelka je pionir nove hrvatske znanosti o hrvatskoj zemlji, nove znanosti oslobođene svih neprijateljskih podvala, kojoj su nasjeli i mnogi naraštaji naših znanstvenih radnika.

8. Hasan Šuljak: HRVATSKI MUSLIMANI U SVOJOJ DRŽAVI , str. 147-151 (4/1942.)

U Ustaškoj Hrvatskoj zapravo ne bi trebalo raspravljati i pisati o Hrvatima jedne vjere, a da u isto vrijeme ne govorimo o Hrvatima druge vjere. Suvišno je, jer pojam ustaštva uključuje podjednako Hrvate obiju vjera pa svako drukčije pisanje i raspravljanje nije potrebno. U isto vrijeme to bi nas podsjetilo na nedavnu prošlost, kada smo morali na svakom mjestu isticati hrvatstvo naših muslimana i katolika. Naravno, to se činilo, kada je bilo govora o našim muslimanima. Svuda se naglašavalo, da su bosansko-hercegovački muslimani pravi i isti Hrvati, pa smo te naše tvrdnje podkrepljivali najboljim povijesnim dokazima i tako pozivaju i se na prošlost nalazili smo potvrdu u suvremenom životu. Isticali smo to zato, jer smo kao narod u ropstvu doživjeli, da nam se nije dalo pravo na opstanak, a čak i to, da nam dobar dio našeg naroda, naše muslimane, smatraju svime samo ne Hrvatima, i željeli smo na taj način dokazati svima, a napose našoj mladeži, koja je u srpskim školama morala slušati razne neistine, da su bosansko-hercegovački muslimani samo Hrvati i da ne mogu biti ništa drugo.

Danas, u slobodi nije više potrebno to isticati, jer kako napomenusmo u Ustaškoj Hrvatskoj Hrvati obiju vjera vezani su nerazdvojivom vezom tako da svako isticanje jednih mimo drugih je nepotrebno i suvišno.

Ali, kada želimo istaknuti sve ono što su hrvatski muslimani pretrpjeli u bivšoj Jugoslaviji i ono pak što su oslobođenjem stekli, moramo i nehotice i pisati posebno o muslimanima.

10. travanj 1941. bit će u povijesti hrvatskog naroda zapisan kao najznačajniji dan, jer je nakon dugih stoljeća obnovio svoju državnu nezavisnost. Značajan je taj dan iz još jednog razloga, a

taj je što su se tada prvi put u svojoj oslobođenoj zemlji našli zajedno povezani za uvijek Hrvati muslimanske i katoličke vjere. Nauka Oca Domovine slavila je tog dana svoju najveću pobjedu — pored ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske — ostvareno je i to da u svojoj hrvatskoj državi budu oslobođeni i sjedinjeni i hrvatski muslimani; oni muslimani, koje je Otac Domovine toliko volio i ljubio.

I zbilja tu pobjedu slavio je i cijenio cijeli naš narod, a naročito su se obradovali i cijenili je muslimanski Hrvati. Ovo neopisivo oduševljenje s kojim je dočekano narodno oslobođenje i obnova državne nezavisnosti od strane naših muslimana, može se lako razumjeti, kada se makar i letimice osvrnemo na jedan dio onog što su pretrpjeli u bivšoj državnoj tvorevini.

Već koncem svjetskog rata bosansko-hercegovački muslimani pošli su iz dana u dan slabiti, tako da ih je stvaranje bivše Jugoslavije zateklo gospodarski oslabljene, a da ne govorimo o njihovom kulturnom i političkom položaju. To je bio dovoljan razlog, da Srbi pokušaju misliti o potpunom njihovom istrebljenju. Trebalo je to učiniti, jer država je stvorena na nezadovoljstvu, pa da bi se osigurali bar nekako, trebalo je uništiti hrvatske muslimane, jer bi ovi udruženi sa svojom katoličkom braćom postali opasan protivnik. Srbi su računali na muslimansko brojanostno stanje, oko 900 tisuća, koje je svakako lakše savladati nego li Hrvate katolike, koji su pored ostalih prednosti imali dobro organiziranu crkvu s meunarodnim vezama. Pošli su dakle odmah u potpunu otvorenu borbu za uništenje. Prvi dani tzv. oslobođenja popraćeni su žrtvama, a neudžna krv potekla širom Bosne i Hercegovine. Dovoljno je spomenuti mjesta Rogatica, Vlasenica, Zvornik, Gacko, Bileća, Nevesinje i Trebinje, gdje je na stotine hrvatskih muslimana ubijeno, dok su njihova

sela, domovi, džamije popaljeni. Srbski komite, današnji etnici, bili su strah i

61

trepet, tako da se sje am da se još osam godina iza "oslobo enja" nije moglo putovati cestom Bile a—Gacko, a da se ne bi o ekivao svaki as podmukli napadaj od strane tih bandita. Na stotine hrvatskih muslimana platilo je životom, ubijenih na cestama "oslobo ene" zemlje.

Tako je bilo s njihovim vanjskim ispadima, a dok bi mogli naro ito poglavlje posvetiti njihovoj podmukloj i njima samo priro enoj bizantijskoj podlosti. Srbin, koji kaže da Srbinom može biti samo onaj koji vjeruje u Sv. Savu i slavi krsnu slavu, proglašuje naše muslimane Srbima, da bi tako samo na papiru postigao ve inu u Bosni i Hercegovini. Nastoji s tim u vezi privu i u svoje krilo što više muslimana zavaravaju i ih raznim obe anjima.

Hrvatski muslimanski seljak trebao je ve u po etku biti gospodarski uništen. Najbolji primjer je t. zv. agrarna reforma, kojom je upropaš eno oko 15.000 muslimanskih obitelji, što — ako ra unamo, da svaka obitelj ima popre no pet lanova iznosi najmanje oko 75 tisu a muslimanskog življa. I u ostalim gospodarskim granama Hrvat musliman, obrtnik i seljak teško su pogo eni, jer se sve nalazi u rukama Srba, koji uostalom gospodare cijelim priradom. Prosvjetno podizanje hrvatskih muslimana nije nikako išlo u ra un neprijateljima. Musliman ne smije i i u školu! — to je bio cilj Beograda; naro ito se to inilo s osnovnom nastavom, t. j. kad je u pitanju bilo gradnja pu kih škola u muslimanskim selima. Muslimanska sela su bez škola, a ako ve imaju školu onda su u itelji Srbijanci ili Crnogorci. Iznijet emo slu aj kotara Tuzle, gdje živi oko 80 tisu a muslimana. U tom kotaru bilo je sagra eno svega oko dvadesetak škola, ma da je redovito biran ak i muslimanski narodni zastupnik koji je uvijek u srpskoj narodnoj skupštini "predstavljao" i "radio" za taj

siromašni svijet. Sa srednjim školama nije bilo ništa bolje. Značan primjer srbskih nastojanja jest Šerijatska gimnazija u Sarajevu, u kojoj su

62

kao vjerskoj školi bili duže vremena Srbi, jer koisto ne vjere ravnatelji, zajedno s većom polovicom nastavnika, dok su, pak, ostali bili doma i srbofilski izrodi. U onik koji bi završio ovu školu morao je nastaviti studije u Beogradu, jer se je već na početku pismeno obvezao, da neće ni u kom slučaju nastaviti školovanje na kojem drugom fakultetu u zemlji, a to će reći i u Zagrebu.

Tako je bilo na gospodarskom i prosvjetnom polju, dok je položaj hrvatskih muslimana kao pripadnika Islamske vjerske zajednice bio više nego težak. Dovoljno je istaknuti, da su Srbi uvijek i redovito nastojali prevesti što već i broj muslimana u "pradedovsku veru". Islamsko svećenstvo bilo je u najtežem položaju, dok su na vrhovne položaje Islamske vjerske zajednice dolazili ljudi punog povjerenja Beograda. Poznata je borba vrlog Hrvata Reis-Ul-Uleme Džemaludina Čauševića, koji se je godinama borio za vjersku autonomiju, ali nije uspio.

Osobito je bio težak položaj hrvatskih muslimana, kad su se kao važan politički čimbenik morali odupirati raznim srbskim strankama i stranicama, koje su poevši od komunističke, pa do radikalne stranke svih mogućih boja, imale isti cilj — uništenje muslimana. Izbori, koji su provodeni u Bosni i Hercegovini bili su redovito krvavi. Muslimani su dobro zapamtili djelovanje raznih "sreskih poglavara", koji su silom nastojali izvući pobjedu za srbske kandidate; no uprkos teškim prilikama hrvatski muslimani uvijek skoro bez iznimke ostali su u stavu nepovjerenja prema Srbima. Doduše mnogo puta su zavaravani muslimanski širi slojevi raznim obećanjima, pa je izgledalo kao da žele surađivati sa Srbima. Krivo tumačiti, tko misli da bi hrvatski muslimani mogli

sura ivati s ljudima koji su programe svojih stranaka zasnivali i produbljivali na raznim krsnim slavama.

injenica je, da su naši muslimani pored svega što su pretrpjeli i podnijeli uvijek ostali otvoreni protivnici Srba. Nikada, baš nikada

63

i nigdje nije došlo do šire suradnje s gr koisto njacima. Sva nastojanja preko raznih društava, primjerice "Gajreta" i ostalih, ostala su uvijek bezuspješna. Pokušaji pojedinih izroda bili su osu eni ve u svom po etku na propast i neuspjeh.

Krv nije voda, kaže naša narodna poslovice.

Hrvat musliman uvijek je gajio bratske naklonosti prema svojoj katoli koj bra i. Skoro bez izuzetka sva muslimanska inteligencija bila je hrvatska i sura ivala je sa Hrvatima katolicima. Primjer suradnje nalazimo još za vremena Austrougarske (rad Ademage Meši a, profesora Hakije Hadžija, profesora Hamdije Kreševljakovi a, Edhema Mulabdi a i drugih), dok u novoj državnoj tvorevini taj rad se sve više i više proširuje. Pou ena od svojih starijih prvoboraca, hrvatska muslimanska mladež s naro itim zamahom nastavlja taj vrlo važni rad oko što ve eg zbliženja Hrvata obiju vjera.

Suradnja Hrvata muslimana i katolika osje a se u svim hrvatskim društvima, a kao zna ajan primjer dovoljno je spomenuti djelovanje Hrvatskog akademskog društva "Kranj evi " u Sarajevu u kojem je pored ostalih bila u lanjena makar i tajno skoro cijela Gazi-Husrevbegova medresa, islamska vjerska škola u Sarajevu. Isti je slu aj na Hrvatskom sveu ilištu u Zagrebu gdje Hrvati muslimani uvijek sura uju s ostalim Hrvatima nacionalistima.

Kako mladež tako i široki narodni slojevi pokazaše uvijek svojim radom svoje domoljublje. Hrvatski muslimani osje ali su, da im

jedini spas može do i ako budu povezani sa svojom katoli kom bra om. Oni su znali za rad našeg Poglavnika, jer je ustaška ideja bila duboko prodrła u muslimanske šire slojeve. Prvi Poglavnikovi suradnici u Zagrebu Doglavnik Dr. Mile Budak, Doglavnik Vojskovo a Slavko Kvaternik, mnogo su vodili brige o hrvatskim

64

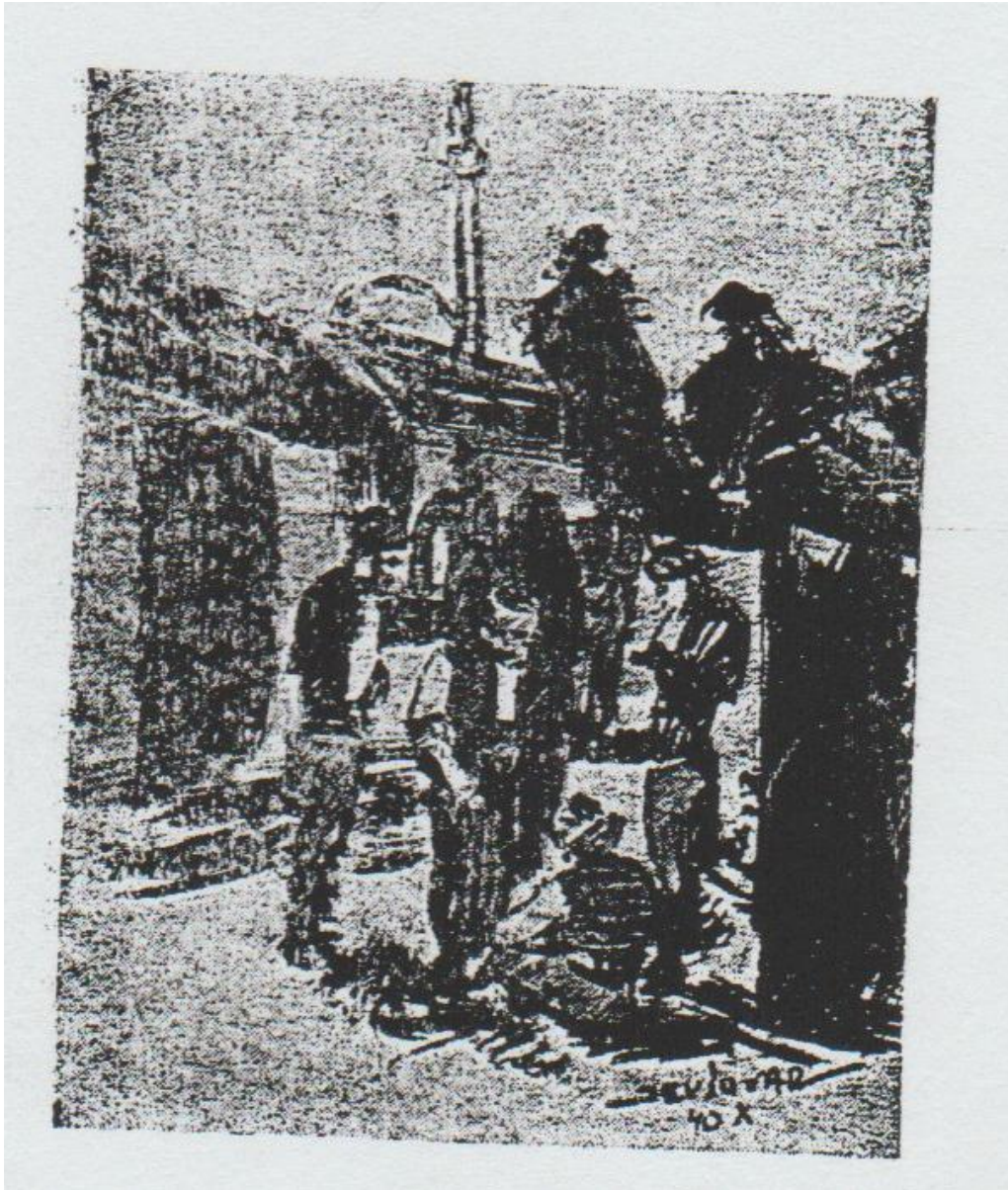
muslimanima, bilo im je mnogo stalo, da ih uvijek redovito obavijeste o radu i nastojanjima Poglavnika.

Zahvaljuju i brizi Poglavnika i njegovih prvih suradnika, muslimani su do ekali spremni dane oslobo enja. Poziv, koji im je Poglavnik uputio bio je samo znak, koji se dugo o ekivao. Hrvatski muslimani su odmah poslušali glas svoga osloboditelja i odmah okrenuli oružjem gdje je trebalo. Svi su bili jednaki, i oni na bojištu i oni koji su ostali uvati svoje domove. S neizrecivom ljubavlju prema Poglavniku i Hrvatskoj domovini do ekali su svoje oslobo enje i ostvarenje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Svi do jednog stavili su se na raspolaganje Poglavniku i Domovini. Odanost Domovini i Poglavniku pokazali su prvih dana, kada je Poglavnik uputio poziv za vojnu protiv boljševizma. Iz muslimanskih narodnih slojeva bio je odziv najve i. Oni koji su do ju er robovali pošli su na Poglavnikom poziv, da brane krvlju ste enu slobodu, svoju Ustašku Hrvatsku. Ostavili su svoje domove, i svoje najdraže, koji su morali u oslobo enoj zemlji braniti svoju ognjišta od zakletoga neprijatelja.

Opet se pokazala srpska "ljubav" prema muslimanima. Domovi hrvatskih muslimana ponovno su cilj podmuklih napadaja, a zlo instva nad nezašti enim pu anstvom su bezprimjerna. Ali zato je bezprimjerna i hrabrost naših grani ara, koji su mnogo puta i pod najtežim uvjetima ostali pobjednici, pravi borci — pravi Ustaše. Borba Ga ana, Kladjaka, Zvorni ana, Rogati ana i

ostalih ostatak je zabilježena u povijesti obnove naše državne nezavisnosti. — Istina, žrtve naših muslimana su velike za Nezavisnu Državu Hrvatsku, ali njihovu veličinu i ustašku svijest najbolje nalazimo u riječi ranjenog seljaka, oca dvojice izgubljenih sinova, Abida Kusturice iz sela Plane kraj Bile a:

Mario Jevšovar: Motiv iz Bosne

"Dvojicu sam sinova izgubio, žena i ja teško smo ranjeni. Sve to ne žalimo kad je u pitanju oslobođenje od našeg najvećeg dušmanina — Srbina."

Ove riječi i mnogo nam govore. One su izraz duše naših muslimana, koji su doprinose i žrtve za svoju državu — duboko svjesni njihovog značaja i vrijednosti. — Zato danas kad u svojoj vlastitoj državi hrvatski muslimani podnose žrtve koje su vrlo velike i teške, oni znaju, da su one nužno potrebne za smirenu budućnost njih i njihovih budućih pokoljenja.

Hrvatski muslimani osjetili su što zna i imati svoju vlastitu državu, što zna i biti slobodan. Istina, vremena su teška koja proživljujemo, pogotovo u krajevima gdje žive naši muslimani, ali i pored svega toga ukinjeno je za naše muslimane više nego ikada u povijesti. Briga i ljubav Poglavnika za hrvatske muslimane velika je i neizmjerljiva. Poglavnik voli muslimane o inkom ljubavlju, a hrvatski muslimani uzvraćaju mu ljubav sinovskom odanošću.

Budućnost, bliska budućnost pokazati će sve što su naši muslimani dobili u svojoj oslobođenoj zemlji — u Poglavnici Hrvatskoj.

PRI LOZI O GOSPODARSTVU

9. Ivan Balen: DR. ING. VILKO RIEGER – STARO I NOVO GOSPODARSTVO, osvrt, str. 158-159 (4/1942.)134.

10. Dr. Leopold Belobrajdi : GOSPODARSKA NAUKA MARKSIZMA, rasprava, str. 193-199 (5/1942.)

11. Franjo La en: IDEJNI TEMELJI GOSPODARSKE OBNOVE HRVATSKE DRŽAVE, rasprava, str. 59-65 (2-3/1941.)

12. Franjo La en: JEDNO GOSPODARSKO PITANJE, rasprava, str. 274-277 (6-7/1942.)

13. Spasoje Preovi : DR. VILKO RIEGER I ODRŽANJE SELJA KOG GOSPODARSTVA, osvrt, str. 112-113 (3/1940.)

14. Vjekoslav Šišul: BUDU I HRVATSKI PRIVREDNICI, rasprava, str. 87-91 (2-3/1941.)

9. Ivan Balen: DR. ING. VILKO RIEGER – STARO I NOVO GOSPODARSTVO, osvrt, str. 158-159 (4/1942.)134.

Rasprave i lanci o suvremenim društvenim i gospodarskim pitanjima; Zagreb, 1942.

Kao što i sam podnaslov kaže, nedavno izašla knjiga dra Vilka Riegera je zbir lanaka i rasprava s podru ja društvenog i gospodarskog života današnjice. Ti su lanci štampani ve inom prošlih godina po razli itim hrvatskim asopisima, ali zbog toga ne gube ni danas na svojoj zanimljivosti. Naprotiv, veoma je dobra ideja, da su se ti lanci sakupili i izdali u posebnoj knjizi, jer se u našoj literaturi osje a uop e manjak ovakvih i sli nih radnja pa vjerujemo, da e ovo izdanje bar donekle pomo i iš enju pojmova na podru ju teoritziranja o gospodarstvu i o društvenim problemima uop e.

Knjiga je gotovo cijela, osim etvrtog dijela, pisana polemiki.

Mora se naime znati, da je pisana u vrijeme otvorenih sukoba s nadiraju im marksizmom s jedne strane, i s postoje im kapitalizmom s druge strane. Ova e knjiga zato veoma dobro poslužiti mla im ljudima, koji se zanimaju gospodarskim i društvenim problemima, a pogotovo e dobro do i kao prirurik u raspravljanju s komunistima. Prvi, a sigurno i najvažniji i najzanimljiviji dio knjige govori na elno o pojmovima gospodarstva, vlasništva i o materijalisti koj filozofiji. O samom pojmu gospodarstva postoji mnoštvo razli itih teorija, a neki ga ak i nije u. Svakako nije važno samo pitanje "Što je gospodarstvo?", ali se svejedno ne može tek olako prije i preko injenice, koja postoji u životu, a koja se naziva "gospodarstvo".

Najbliža istini je u tom pogledu op a teorija. No mnogo je važnije pitanje spoznaje biti gospodarstva. U odre ivanju toga najdalje su došli Sombart i Gottl, koji su povijesno-gospodarske pojmove isklju ili i ostali pri zahvatanju same biti gospodarstva.

Pitanje opravdanosti privatnoga vlasništva zanimalo je ljude u prvim danima povijesti — tamo od doba prve okupacije rei nullius — isto kao što ih zanima i danas. To je pitanje vezano na samu psihu ovjeka, i javljat e se dok bude ljudi. U tim su stvarima ljudi tako raspoloženi, da ih — govore i obzirom na postoje e razlike u tom pogledu, ne e nikada zadovoljiti nikakve teorije. Taj momenat je važan i ne smije ga se mimo i kod raspravljanja o vlasništvu. Priznajemo, da ima teorija veoma bliskih stvarnom shva anju vlasništva i njegovom konkretnom proživljavanju, kao što je na primjer prirodno-pravna gospodarska teorija, ali ak se ni ta teorija ne obazire dovoljno na gotovo magi nu mo onoga "imati" kod ovjeka, pogotovo u današnje materijalisti ko doba. Ho emo naime naglasiti, da i prirodno-pravna gospodarska teorija, iako najopravdanija od svih postoje ih, tek teoretski uspijeva postaviti mogu nost uskla ivanja u strahovitom nerazmjeru privatnoga vlasništva, kakav još postoji, do im prakti ki ne dovodi do nekih pozitivnih rezultata. Ne emo ustvrditi, da pristaše te teorije možda ne poznaju dovoljno ljude i njihove sklonosti, zapravo strasti, za vlasništvom, ali svakako stoji, da i ta teorija ostaje nemo na, da promjeni injeni no stanje u stvari. Kao što postoje razlike u posjedni kim odnosima, tako postoje razlike i u moralnim kvalitetama ljudi. Možda bi se nivelacijom ovih drugih smanjile i one prve.

Obzirom na pitanje vlasništva op enito napominjemo, da je ono kod nas dosta malo obra ivano, a to je baš kamen o koji se naj eš e spoti u naši protivnici, pa bi trebalo, koliko je to

mogu e, isto nau no, a zatim i obzirom na naše konkretne prilike, to

73

pitanje prou avati. Studija dra. Riegera o ovom pitanju je prilog za upoznavanje povijesti i opravdanja privatnog vlasništva. Na osobito dobar na in obra eno je i pobijeno materijalisti ko shva anje povijesti prema nauci Karla Marksa, a koje je Engles proglasio "novim svjetovnim nazorom". Najrje itije opovrgnu e te nauke jest sam kasniji Engels, koji uz gospodarske imbenike, koji su uvjetovali razvitak povijesti, nabraja i desetak ostalih, koji djeluju u njoj. Kasniji tuma Marksa Eduard Bernstein, koji je htio obraniti Marksa, zapravo likvidira s materijalizmom. U poglavljima drugog dijela knjige, u kojima pisac govori o kapitalizmu i marksizmu, te o njihovim odnosima, podpuno opravdano naglašuje antinacionalni mentalitet tih sustava.

"Kapitalizmu je jedini cilj uve anje kapitala, i da to postigne postaje kozmopolitski... Veliki kapital je ne samo anacionalan, nego i izrazito antinacionalan. Ako se to uzme u obzir, logi no je, da ni jedan pravi nacionalni pokret ne može imati veza s kapitalizmom i biti rezultat kapitalisti ke akcije."

Tre i dio knjige raspravlja o odnosima marksizma naprama seljaštvu. Jedan od osnovnih razloga neuspjehu marksizma kod seljaka jest ta, što marksizam krivo tretira seljaka.

"Marksizam je možda shvatio radni ku dušu, ali dušu i bit selja kog staleža nije nikada razumio... O selja kim problemima govorili su oni (Marks i Engels) uvijek samo sa stanovišta proletarijata, na ela klasne borbe i op e dijalekti kog materijalizma."

Agrarna politika marksizma je veoma esti predmet raspravljanja kongresa pojedinih Internacionala. Neki su ustvrdili, da je ukidanje vlasništva zemlje nužnost, dok su drugi izme u njih

po eli odmah u to sumnjati. Marksisti ka doktrina u koliko se odnosi na seljaka i selja ki posjed, nije jedinstvena. Svi njezini teoreti ari slažu se jedino u tvrdnji, da je seljaštvo nesposobno, da samo sebe vodi, i

74

zato je potrebna nad njim hegemonija i suradnja. Agrarni program marksizma je vrlo primitivan i plitak, a nadasve nerealan i zato marksizam ne e nikada uspjeti me u seljaštvom, jer se protivi njegovoj duši.

etvrti dio knjige govori o cijeni i o oblikovanju cijena u Njema koj s posebnim poglavljima o javnom finansiranju i u poljodjelskim zadrugama u današnjoj Njema koj.

U petom dijelu knjige osvr e se pisac na gospodarske prilike u Hrvatskoj. Moderno doba donijelo je sobom nuždu oblikovanja i upravljanja gospodarstva. Ta se nužda javlja u Hrvatskoj, ali kolikogod je prijeko potrebno njezino rješenje, ne može se ipak ni pomisliti na neki konkretni rad u tom pravcu. Tome je razlog ponajprije politi ko stanje u Hrvatskoj. Gospodarski život hrvatskoga naroda razvija se danas (pisano 1938. godine) pod nenormalnim prilikama. Hrvatski narod ne može u svom nacionalnom gospodarstvu samostalno i slobodno odlu ivati o mjerama, koje bi bile potrebne, da se to gospodarstvo svede u ispravnu kolote inu, prema njegovim namjerama i zahtjevima. — Hrvatski se narod u to vrijeme nalazio u ropstvu i nije mogao odlu ivati svojom sudbinom, kako politi kom, tako ni gospodarskom.

"To je mogu e samo u promijenjenom politi kom položaju, to jest na temelju sticanja unutarnje i vanjske državne suverenosti..."

Te konstatacije dra. Riegera su potpuno to ne. Svima nama, koji smo proživjeli teško stanje hrvatskog naroda, bilo je oduvijek jasno, da je politi ka sloboda prvi i najvažniji preduvjet svakom

daljnjem napretku našega naroda, a pogotovo normaliziranju njegovog gospodarskog i društvenog života. Kako smo opetovano naglasili, lanci ove knjige pisani su prošlih godina, ali ne gube stoga na svojoj važnosti i zanimljivosti. Pisani su u vrijeme

Mario Jevšovar: Stvaranje

diktature, pa se zato u njima tu i tamo zapažaju i nejasnosti, pogotovo ne odgovaraju svome zajedničkom naslovu "staro i novo gospodarstvo", jer ne obrađuju dovoljno to novo gospodarstvo, koje nije ništa drugo, nego upravljana privreda. Svakako o tome je trebalo više i potanje pisati. U onom poglavlju, u kojem se govori o oblikovanju i upravljanju privrede kod nas, otkrijemo, da i barem neke sugestije za praktičku provedbu oblikovanja kod nas, jer to nas danas kada je postignu temelj slobode ostvaren preduvjet tome, posebno zanima.

10. Dr. Leopold Belobrajdi : GOSPODARSKA NAUKA MARKSIZMA, rasprava, str. 193-199 (5/1942.)

Bila bi zabluda, kad bi pomišljali, da je marksizam samo gospodarska nauka, jer on zadire u mnogobrojna životna područja i u njima određuje svoje stajalište. Marksizam ima svoju posebnu filozofiju, svoj poseban način mišljenja i zahvaćanja pojedinih problema, on je religija bez religije, vjera, da će se bez Boga, već ovdje na zemlji ostvariti potpuna sreća i blagostanje ljudi. Marksizam posjeduje i vlastita sociološka zapažanja i postavlja tvrdnju, da u ljudskom društvu postoje stalna trvenja i stalna borba klasa; on na koncu uvjerava svoje sljedbenike, da će novi besklasni poredak, gdje će sva produktivna sredstva biti socijalizirana, ostvariti i radni koji klasi donijeti toliko što žele i toliko gaženu njihovu radničku pravicu.

Ne bismo ovdje ulazili u filozofiju marksizma i u razumsku opravdanost dijalektičkog načina mišljenja, isto tako ne bismo govoriti ni o naučnoj neistinitosti životinjskog podrijetla čovjeka, ostavljajući i, da žive u sreći i svog saznanja oni, koji si prisvajaju, da su majmunski potomci. Ne bismo govoriti niti o neistinitosti ružičastih obećanja, što ih marksizam najavljuje radni koji klasi u socijalističkoj zajednici, kad znamo, da socijalizacija sredstva proizvodnje ne znači oživotvorenje blagostanja radnika, nego naprotiv još veće osiromašenje prema suvremenoj neodoljivo jakoj državi. — Ostavljamo po strani znamenitu parolu marksizma, da je religija opijum naroda, kada nas povijest učini, da su upravo ljudi vjere stvarali prošlost. Vjera u obstanak savršene Istine, Pravde, Ljubavi i Dobrote davala je snagu slabima, dok su naprotiv ljudi lišeni svake vjere bili predmet i sredstvo onih, koji su vjerovali i prema svojoj vjeri usmjerili svoje djelovanje.

Ukratko rekavši marksizam predstavlja bitav pogled na svijet, on odgaja i stvara uvijek u stanovitom duhu, te ga kao takovog treba shvatiti i svestrano pobijati.

Stavivši ove misli na uvodno mjesto, želimo se ograditi od eventualno suprostavljenog nam prigovora, da suviše jednostrano gledamo na marksizam, budu i da ćemo u okviru raspoložive nam mogu nosti, govoriti isključivo o ekonomskoj strani marksizma t. j. o onoj strani marksisti kog nau anja, koja predstavlja bit te nauke i koja si prisvaja naziv nau nosti.

Marks po inje svoju gospodarsku nauku tvrdnjom, da ljudski rad nije samo mjerilo ili uzrok vrjednosti proizvedenih dobara, nego njihova bit. Ono što su Smith i Ricardo nau ali tek kao naslu ivanje, Marks to kategori ki utvr uje. Koliko god se pojedine stvari ili pojedina dobra me usobno razlikovala ipak u njima postoji nešto zajedni ko, što omogućuje, da se sva proizvedena dobra mogu svesti na zajedni ki nazivnik, a to je određena koli ina rada. Vrijednost svake robe jednaka je vrijednosti kristaliziranog rada, što ga ta roba u sebi sadrži. Roba je više ili manje vrijedna, ve prema tomu, da li je u nju utrošeno više ili manje ljudskog rada. Postavivši gornju tvrdnju, Marks pita, što radnik prima u zamjenu za svoj rad? — Jedno je sigurno, a to je, da radnik ne dobiva robu, koju proizvodi, tako na pr. rudar ne dobiva kao pla u kamenog ugljena ili željezne ruda e, nego zahvaljuju i radnom ugovoru, poslodavac, odnosno kako ga Marks uporno naziva, kapitalista, pridržava za sebe vlasništvo proizvedenog dobra, a radniku daje nadnicu. Nadnica pak po svojoj visini ne odgovara potpuno pravoj vrijednosti dobra, kojeg je on proizveo, nego je tek tolika, da radnik može podmirivati troškove svoga opstanka. Ona predstavlja onaj najniži minimum, koji je potreban, da radnik ostane sposoban za rad. Me utim,

tvrdi Marks, radnik proizvede za vrijeme svog desetsatnog radnog vremena daleko više, tako, da nadnica

79

predstavlja tek naplatu za njegov desetsatni rad, jer ljudski rad, i opet kako tvrdi Marks, pod normalnim uvjetima proizvodi više, nego što je potrebno da potroši. I baš u toj točki leži po Marksu misterij kapitalističke proizvodnje. Vrijednost, koju radnik proizvede svojim radom pripada radniku u obliku nadnice. Kapitalist prodaje jedan proizvod, za čiju je izradbu trebalo deset sati rada, za punu vrijednost, a radniku isplaćuje samo vrijednost desetsatnog rada, pridržavajući i vrijednost preostalog desetsatnog rada, kao svoj dobitak. Taj neplaćeni višak naziva Marks višak vrijednosti. Za desetsatni rad radnik prima naplatu samo za pet sati rada, dok za onih preostalih pet sati radnik ne prima ništa to je t. zv. nad-rad, želi se reći i nametnuti rad, od kojega radnik nema nikakove koristi, koji je za njega štetan, ali koji obogaćuje kapitalistu.

Sasvim je prirodno, da kapitaliste, u težnji za dobitkom, nastoje što više uvećati svoj dobitak, a to oni i postižavaju dvojakom mjerom; u prvom redu produženjem radnog vremena od 10 na 12 sati, čime se dobiva višak rada ne samo od 5 nego i od 7, pa i više sati, a u drugom redu smanjenjem broja sati, koji su potrebni, da radnik ponovno nadoknadi u radu izgublenu snagu. To se postižava na taj način, što organizacija i industrijsko usavršavanje sami od sebe idu za snižavanjem troškova života, te radniku nije potrebno raditi pet sati da proizvede onu vrijednost, koja mu je potrebna za vlastito uzdržavanje, nego mu je dovoljan i samo tro-satni rad. Sve to naravno u cilju, da se poveća dobitak kapitalista. Ova se činjenica pojačava i time, što se uposljuju žene i djeca, jer oni trebaju manje vremena raditi, te da bi nadoknadili svoju izgublenu snagu. Prije nego što pređemo na iznošenje kritičkih opaski na gornje pretpostavke i izvode iznijet ćemo,

kakovo je gledanje Marksa na kapital. U njegovim o ima kapital je izrazito neproduktivno sredstvo, budu i da samo rad ima tu sposobnost da daje višak vrijednosti, no niti rad ne može biti

80

produktivan ako ne utroši stanovitu koli inu kapitala. Evo kako se vrši to ispreplitanje kapitala i rada. Marks razlikuje dvije vrste kapitala: takav kapital, koji podržava radništvo, a javlja se u obliku nadnice, hrane, odje e ili u op e u obliku onih sredstava, koja su radniku potrebna, da bi sa uvao svoju radnu sposobnost. Ovu vrst kapitala naziva Marks promjenjivim kapitalom, koji se odlikuje time, što ne proizvodi ništa neposredno, nego tek potrošen po radniku daje u radu vrijednosti i višak vrijednosti — zatim na takav kapital, koji se javlja kao pomo nik u radu u obliku sredstava proizvodnje strojeva, zgrada, itd. njega Marks naziva stalni kapital. Ovaj ne može kao onaj promjenjivi kapital potrošiti se i ponovno oživjeti se ljudskim radom, što zna i da ne može stvarati višak vrijednosti. No ipak u radu stalni kapital nešto proizvodi i u zajednici s radom daje neku vrijednost, ali ta vrijednost koju on odbacuje, nije ništa drugo, nego isplata one vrijednosti, koju on sam predstavlja. Drugim rije ima stalni kapital je neproduktivan, budu i da u radu ispla uje tek samoga sebe, a svi znamo, da amortizacija nije dobitak.

Prema ovoj tvrdnji izgledalo bi, da je u interesu kapitalista služiti se što više promjenjivim a ne stalnim kapitalom, više ljudskom radnom snagom, nego strojevima, budu i da samo ljudski rad imade tu arobnu mo , da stvara nove kapitale. Slijede i Marksovu privrednu logiku zna ilo bi, da su velika industrijska poduze a koja se služe zgradama, strojevima i u op e ne ljudskim pomagalima, manje produktivna od poljoprivrede iz jednostavnog razloga, što se u maloj koli ini služe ljudskom radnom snagom, daleko manje nego poljoprivreda. No usprkos tomu što velika industrijska poduze a uvode sve više i više

stalnih kapitala t. j. strojeva i drugih tehničkih pomagala, ipak su produktivna i svojim vlasnicima odbacuju više koristi, nego seljačka gospodarstva, koja se služe gotovo isključivo ljudskom radnom snagom. Pita se na koji se način može protumačiti ta nelogičnost u Marksovoj nauci, kad sve veće i

81

veće uvođenje strojeva u industrijski život, izaziva umjesto umanjenja još i povećanje dobitka.

Uvidjevši Marks nerazboritost i neistinitost svoje tvrdnje pokušava svoje stajalište obraniti tvrdnjom, da velika industrijska poduzeća imaju veći dobitak pripisati tomu, što su bolje organizirana u proizvodnji kao i na samom tržištu, to me utim nije slučaj sa seljačkom proizvodnjom i toj boljoj organizaciji imade velika industrija pripisati i veće prihode.

No sva ta dijalektička spretnost Marksa ne može nas razuvjeriti, to više, što ovim svojim izmicanjem pobija samog sebe, jer dokazuje, da vrijednost pojedinih dobara ne određuje samo rad, nego pored rada još i organizacija, odnosno potražnja robe na tržištu. Injenica pak, da protivno Marksovu proročanstvu, velika industrija uvođenjem strojeva na štetu ljudske radne snage, ubire sve veći dobitak, dokazuje, da u proizvodnji dobara uz ljudski rad i kapital igra svoju dolinu ulogu.

Ne bismo ulazili u pitanje prikazivanje Marksove tvrdnje o povijesnom razvitku kapitalizma, koji po svome nagonu za sve veći povećanjem guta mali kapital, kad znamo, da usprkos Marksovu proročanstvu o uništenju malog kapitala još se uvijek uz veliku industriju pojavljuju nove obrtni i industrijske radnje, a uz veletrgovine ni u i mali trgovci. Svi ti morali bi po Marksovom tmurnom prikazivanju, već odavno biti izbrisani s lica zemlje.

Dovoljno je baciti samo jedan pogled na našu statistiku o veličini seljačkog posjeda, pa da se uvjerimo o neistinitosti Marksovog

zakona o koncentraciji kapitala, kad na primjer kod nas od ukupno 930.000 poljoprivrednih gospodarstava, tek 23.000 gospodarstva prelazi površinu ve u od 50 hektara. Poznavaju i brzinu kojom se naši seljaci posjedi drobe na manje parcele, prije bi mogli govoriti o nekom zakonu decentralizacije, nego o zakonu koncentracija

82

kapitala. Nitko ne želi nijekati injenicu, da u društvu postoje mnogi, koji se obogaćuju, ali ne smijemo zaboraviti da se broj onih, koji posjeduju sve više i više, stalno povećava. Smiješna je uzrečica i želja marksizma, da se pojedini malo posjednici, koji imaju tek po koju "krpicu" vlasništva za volju prednosti koje pružaju, pružaju prednosti, koje se im pružaju društvo socijaliziranih dobara, odreknu svoje imovine, kad znamo koliko mali uvijek voli ono što je stekao dugim i mukotrpnim radom.

Naučanje historijskog materijalizma, da se svi socijalni odnosi bili oni ne znamo kako istančani, kao politika, književnost, umjetnost, moral i vjera mogu svesti na injenice materijalnog reda, povijesno je nedokazano i neuvjerljivo. Postavlja se pitanje, kako ćemo protumačiti pojavu, da su isti gospodarski uvjeti srednjega vijeka Evropi dali sustav feudalizma, a Hrvatskoj sustav kraljevskog donacionalizma. Kako je nadalje moguće po tim materijalnim kriterijima protumačiti, da je u glavnom isti materijalni poredak Evrope umjesto jednog izgradio tolike narode na Evropskom kontinentu. Isto je tako neprotumačivo da je industrijalizirani dvadeseti vijek Njemačkoj dao nacionalni socijalizam, Francuskoj oronulu demokraciju, a Rusiji boljševizam. Ako naime sve počinje na ekonomskim uvjetima onda isti ekonomski poredak, mora svagdje dati jednake posljedice. Kako me utim povijest dokazuje, da to nije slučaj onda to znači, da uz ekonomske uvjete djeluju i drugi ne ekonomski faktori, koji daju drugi pravac povijesnim zbivanjima,

što drugim riječi ima znači, da tumačiti i dokazivati povijesne događaje na temelju materijalističkih pojava znači ih tumačiti netočno, da ne kažemo lažno.

Staru socijalnu pojavu, da između bogatih i siromašnih postoji bilo vidljivi ili prikriveni sukob, pretvorio je Marks u pravi sociološki zakon, pod imenom klasne borbe, pa kaže, da povijest svakog društva sve do naših dana nije drugo, nego povijest klasnih borbi.

83

Ne prikazivati razvitak društva, kao posljedicu borbe dviju klasa, znači polaziti s pretpostavke koja ne postoji, jer se traži velika mjera samovolje, ako se može velika množina uzajamnih odnosa i sukoba u društvu prikazati kao borba dviju klasa. Ako i postoji sukob, odnosno trvenje između poslodavaca i radnika, postoji također i sukob između poduzetnika i banke kao zajmodavca, između tvorničara i trgovca za cijenu i isplatu robe, a da ne govorimo o velikim stranakim političkim trvenjima. Niti sama radnička klasa nije tako jedinstvena kako se to običava prikazivati, jer i u njoj postoje sukobi između organiziranih i neorganiziranih radnika, između kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, između zaposlenih i nezaposlenih. Tek s velikim prešurivanjem i konstrukcijama može se šaroliki društveni odnos prikazivati kao sukob između dviju klasa, od kojih je jedna svaki dan bogatija i brojnija, a druga svaki dan siromašnija i brojnija.

Međutim teza o historijskom materijalizmu, proletarizaciji ljudi uopće nije bitna, jer ugaoni kamen Marksove gospodarske doktrine predstavlja tvrdnja, da je vrelo i bit vrijednosti svakog dobra rad, samo isključivo i jedino rad. Ako se ova tvrdnja može dokazati, kao i ako se može objektivnim dokazima svakoga uvjeriti, da se dobitak kapitaliste temelji na tom, što radniku plaća tek pet sati rad, dok vrijednost ostalog pet sati rada stavlja u svoj džep kao

svoj dobitak, onda je Marksova gospodarska doktrina ispravna i njegov revolucionarni program, iznesen u Komunističkom manifestu, opravdan.

Pored već iznesenih prigovora, da vidimo koliko je istine u tvrdnji, da rad i to isključivo ljudski rad, mjereno satima, određuje i daje vrijednost stvarima?

Uzmimo kao primjer komad kruha, koji nesumljivo predstavlja jednu stalnu količinu rada, no taj isti komad kruha može imati sasvim različite vrijednosti; jedna mu je vrijednost, kad je svjež,

84

druga kad je suh, star ili pokvaren, treća, kada smo gladni, a četvrta, kada smo siti. Prema tome iako je za proizvodnju tog komada kruha bilo potrebno utrošiti stanovito točno određeno radno vrijeme, ipak taj komad kruha, pojavivši se na tržištu, nema stalnu, nego naprotiv nestalnu i promjenjivu vrijednost.

Da rad u istinu ne određuje vrijednost dobara dokazuje i to, što u prirodi imade stvari, koje imaju vrijednost nezavisno od rada, kao na primjer pijesak na plaži, guano morskih ptica, kameni ugljen, nafta i t. d. Sva ova dobra posjeduju svoju vrijednost prije nego što su došla u dodir s ljudskim radom, a tek sudjelovanjem ljudskog rada, vrijednost se tih dobara povećava, jer postaju sposobna za upotrebu, ali to još nipošto ne znači, da im je svu vrijednost dao rad. Sasvim je krivo mišljenje, da rad ima moć stvaranja, rad samo prerađuje stvari i putem preradbe povećava im vrijednost. Bilo bi na primjer smiješno tvrditi, da je plod na drvetu djelo vrtljara, kad znamo, da je pored rada i pažnje vrtljara ovdje u estvovala priroda, sunce sa svojom toplinom, a zemlja svojom plodnošću. U ostalom tvrditi, da samo rad daje vrijednost dobrima znači i suviše usko odrediti vrijednost rada. Ne smijemo zaboraviti, da i odraz rada predstavlja neku vrijednost, na primjer zašto na ladanju i na selu četvorni metar zemlje stoji

tek nekoliko kuna, dok isti četvorni metar zemlje u središtu Zagreba stoji nekoliko hiljada kuna. Razlog tog povećanja u cijeni ne bismo valjda tražiti u tom što se na tom zemljištu neobično mnogo oralo i kopalo, nego u tom što okolne kuće podižu vrijednost zemljištu pored sebe.

Sam Marks uvidjevši neodrživost svoga gledanja i opazivši da pojedini proizvodi imaju na tržištu promjenjivu vrijednost i opet se sklonuo pod plašt dijalektike, napisavši, da ova promjenjiva vrijednost robe na tržištu nije prava vrijednost robe, nego je

85

njihova prava vrijednost u količini kristaliziranog rada što ga ta dobra u sebi sadrže. Kao obrazloženje navodi usporedbu sa plimom i osjekom za razliku od normalne visine mora. Međutim ova sofistika bez Sofije ne može nas uvjeriti, kad znamo, da se more nalazi uvijek u jednoj fazi bilo plime ili osjeke, a ta slavna "normalna" visina mora isto je tako izmišljena konstrukcija, kao što i tvrdnja, da pravu vrijednost stvari predstavlja količina rada u robi, makar ona i na tržištu rasla i padala vrijednost te robe. Stvarna je vrijednost robe ona, koja se pojavljuje na tržištu, a ne ona koju si Marks zamišlja, da bi mogla biti. Vrijednost pak robe na tržištu ne određuje samo rad, nego, kako to i sam Marks na drugom mjestu priznaje, organizacija, potražnja i količina te robe na tržištu, sezonske prilike itd. Zaključivati drugačije značilo bi vlastite želje prodavati za činjenice i naučene istine.

Predpostavimo li da je to na Marksova tvrdnja o tom, da rad određuje vrijednost stvari i postavimo pitanje, koliko u konkretnom slučaju vrijedi na pr. jedan stol, jedan stroj ili jedna zgrada. Odgovor glasi: pa naravno, toliko koliko u tom stolu, stroju odnosno zgradi imade utrošeno radnih sati. No pitamo li dalje koliko konkretno u tom stolu, u tom stroju ili u toj zgradi

imade kristaliziranog rada i utrošenog radnog vremena, tada na to pitanje ne bismo nikada dobili odgovor, jer Marks, u svojim po malo konfuznim pretpostavkama i zaključcima, nije svojim sljedbenicima ostavio metode pomoću u koje bi se moglo, u novcu, odrediti količina kristaliziranih radnih sati u pojedinom predmetu. To znači i da Marks nepoznanicom rješava pitanje vrijednosti, kao i to, da je pretpostavio itav jedan novi poredak u kojem bi rad bio homogen i u kojem bi se vrijednost rada mogla mjeriti isključivo satima, te taj poredak nakalamio na ondašnji kapitalistički svijet.

Ustanovivši dakle, da rad nije jedini temeljenik, koji daje vrijednost privrednim dobrima, nego da uz rad sudjeluje priroda, kapital i

86

poduzetni duh, dolazimo do zaključka, da su svi oni izvodi, kojima je Marks htio dokazati, da je radnik jedini tvorac svih dobara, neistiniti, jer kako rekostmo, kako u proizvodnji tako i u određivanju vrijednosti dobara u estvuje priroda, koja daje dobra, kapital, koji je sredstvo, da se uz sudjelovanje rada mogu proizvesti nova dobra, a poduzetni duh je pokretač svih tih gospodarskih inilaca.

Na koncu se želimo još osvrnuti na ve unaprijed izloženu Marksovu tvrdnju, da je radniku od deset satnog rada, dovoljno pet sati rada, da proizvede onu vrijednost koja mu je za život potrebna. itali mi Marksov "Kapital" od početka do konca i obratno, nigdje ne bismo našli dokaza o istinitosti ove tvrdnje. Ništa nije lakše nego postaviti tvrdnju i iz nje izvesti ono što se hoće. Marks je htio dokazati, da se radnika izrabljuje i za to mu je trebala pretpostavka, da je uvijek u normalnim prilikama kadar proizvesti više, nego što mu je potrebno za svoje održanje. Ako je ovo istina, onda je Marks u ovjeku otkrio dugo traženi stroj perpetuum mobile, dakle stroj koji više daje nego prima! Svakako je ovu temeljnu pretpostavku, vrlo sumljive vrijednosti, trebalo dokazati, a ne iz samovoljne tvrdnje izgraditi neki naučni sistem.

Danas se želi marksizam prikazivati kao sistem koji brani i spašava radni ku klasu, no ako se baš radi o obrani radni kih interesa smatramo, da se pravedna stvar radnika ne može braniti krivim pretpostavkama, nelogi nim i nestvarnim sustavom, pod zaštitom neuvjerljivih dijalekti kih smicalica.

11. Franjo Lačen: IDEJNI TEMELJI GOSPODARSKE OBNOVE HRVATSKE DRŽAVE, rasprava, str. 59-65 (2-3/1941.)

Gospodarski život jednog naroda usko je vezan s njegovim gospodarskim prostorom. Taj prostor, što je širi, osobito kod velikih naroda, od prostora, kojeg omeđuju državne granice, ali u pravilu odgovara državnom području.

Nas ovdje zanima gospodarski život Hrvatske, a s time u vezi hrvatski gospodarski prostor, i to ne samo danas, nego i kroz prošlost. S povijesnog je gledišta gospodarski prostor hrvatskog naroda redovito odgovarao njegovom životnom području, koje je bilo uglavnom nepromjenljivo, odnosno malo promjenljivo. To je uglavnom prostor, koji danas zaprema Država Hrvatska.

Ali hrvatski narod kroz stoljeća a nije na cijelom svom području vršio svoja vrhovna prava, nego se taj prostor mijenjao sve do onog poznatog minimuma koji zovemo "ostaci ostataka nekada slavnoga kraljevstva hrvatskoga".

U današnjem smislu hrvatski narod nije bio gospodarski slobodan od onog časa, kada se 1102. ugovorom "Pacta conventa" vezao u personalnu uniju s Mađarskom. Ne mogavši se kroz osam stoljeća razvijati politički, hrvatski je narod i gospodarski propadao. Razvitak gospodarstva u Hrvatskoj omogućili su samo oni, koji su iz Hrvatske mogli izvući i koristiti, koji su iz Hrvatske crpili, a nikada Hrvatskoj davali.

Hrvatska je davala uvijek i bez prestanka. U kojigod gospodarski prostor uklopljena, Hrvatska je bila sposobna izvršiti svoju kolonijalnu zadaću. I tako kroz stoljeća a sve do konačnog ostvarenja vlastite države.

Moramo se osvrnuti, prije nego prije emo na suvremenu izgradnju, na sustav, u kojem Hrvatska dobiva svoj državni oblik, u kojem se Država Hrvatska pojavila.

Taj je sustav liberalizam. Liberalizam ne samo u gospodarskom smislu, nego liberalizam kao op eniti životni nazor, kao zakon, koji je vladao tri stolje a.

Kao ideja rodio se liberalizam u 18 stolje u. Kao sustav vlada do današnjih dana. Liberalizam, koji je u svojim temeljima ugradio ovjeka — pojedinca, morao je kona no pasti, raspasti se, jer ovjek nije sposoban, da bude os svih djelatnosti, sustava društvovnih i gospodarskih. To je liberalizam dokazao svojom propaš u. Zahtijevao je bezuvjetno ispoljavanje vlastitoga "ja". Na krivim pretpostavkama, živi liberalizam sa slobodnim djelovanjem ovjeka — pojedinca: Mi danas možemo ustanoviti dvije injenice, koje su se istakle kao bitne u cijelom liberalisti kom sustavu.

1. Liberalizam je krivo pretpostavio idealnog ovjeka — pojedinca, kao nosioca svog sustava, prosje nom ovjeku, realnom, stvarnom bi u. Danas to možemo tvrditi, jer je to dokaz, koji nam je kroz dva stolje a svoga djelovanja u liberalizmu ponizio ovjeka u prilici, da istakne sve svoje dobre i loše strane.

2. ovjek nije izvršio onu dužnost, koju su mu tvorci liberalizma in idea namijenili. ovjek je bio slab, nedorasao, da svoje probitke uskladi s probitcima svoje zajednice, svoga naroda, svoje države. Osobna strana bila je i jest temelj rada pojedinca u liberalizmu. Svaka djelatnost se upravlja prema sebi, prema unutra. Nikad od sebe, prema vani, nikad u smislu žrtve, udorednog savršenstva, a bit je žrtve davanje u svrhu

postignu a idealnog, nadtvarnog, višeg cilja zajednice, naroda, države.

Nama je danas razumljivo, zašto je liberalizam, bolje rekaži, zašto su idejni za etnici istoga toliko precijenili ovjeka i njegova

89

duhovna i duševna svojstva. Jasno nam je, zašto ovjek, pojedinac nije izvršio zada e, zašto nije ispunio dužnosti, koje su mu bile namijenjene u novom poretku "slobode, jednakosti, bratstva", u poretku zamamnih fraza za one, koji ih ne razumiju. Zašto se sve to izrodilo?

ovjek, koji je živio svojim odre enim na inom života, koji nikada nije mijenjao brzinu svojeg mišljenja, svoga rada i života, takav ovjek, nije mogao postati nosiocem samostalnosti, nije se mogao tako naglo osloboditi društvenih veza, kojima je bio sapet svojim odgojem i životom, nije mogao biti svoj u tolikoj mjeri, da vidi osim svojih probitaka, još i druge osobe i druge probitke.

ovjek je bio samoživ. Bio je samoljubljev, astohlepan. Pogotovo je razvio te negativne strane svoga zni aja u sustavu, koji nije tražio nikakovih veza, nikakovih obzira, u sustavu, koji je postavio ideju ovjeka — pojedinca pred idejom obitelji, idejom zajednice, države. Premalen je ovjek, preslab je u svojim inima, podatan svojim pustim nagonima, a da bi znao, a da bi shvatio, da on nije središte svijeta.

ovjek, osobito prosje an ovjek nije sposoban bez službenih obaveza, bez stega, obuzdati snagu svoje volje za izvršenjem svojih zahtjeva. U toj spoznaji leži bit n o v o g poretka, novog vremena, bit i zna aj ustaštva.

Trebalo je vremena, krvi, pokolja, revolucija i ratova, trebao je sadašnji rat, da se u oružanom sukobu sraze dvije ideje, dva životna nazora. U tom sukobu trebao je pasti ovjek s bolesnom

uobraziljom o svojoj veli ini, snazi i svemo i. Pao je. To je velika pobjeda ideje zajednice, doma, obitelji, države i naroda nad sebi nim, samoživim ovjekom.

Sve je to potrebno za poznavanje, za razumijevanje gospodarstva. Treba znati što ovjek vrijedi, gdje može koristiti, kada i kako može

90

oštetiti zajednicu. Ne smijemo gledati na gospodarstvo, kao iskljuivo podru je stvari. Baš protivno. Gospodarstvo jest jedna od najvažnijih grana ljudske djelatnosti. Time želimo re i, da toj djelatnosti ovjek posve uje najviše svoga vremena, najve i dio svoga života.

Gospodarstvo kao sustav jest naposljetku samo tvarna primjena ideje. Upravo zato, što se gospodarski sustav ne stvara, ne oblikuje sam po sebi, nego mu oblik i zna aj daje ona ideja, koja u odre enom vremenu vlada ovje anstvom kao suvremena spoznaja životnog nazora. Gospodarstvu jest prema tome uzro ni temelj, mislimo gospodarstvu kao sustavu, ideja, a ne tvar. Gospodarstvo u današnjem smislu jest samo dio stanovitog zakona na ovjekovu djelatnost, kojoj je svrha zadovoljenje ne samo tvarnih potreba, nego i duhovnih i duševnih.

Da je tome tako, dokazuje ustaški pokret. U devetoj to ki ustaških na ela stoji:

"Hrvatski narod ima pravo na sre u i blagostanje kao cjelina, a isto tako pravo ima i svaki pojedini Hrvat, kao lan te cjeline. Ta sre a i blagostanje mogu se ožitvoriti i ostvariti za narod kao cjelinu i za pojedince, kao lanove te cjeline, jedino u posve samostalnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koja ne smije i ne može biti sastavnim dijelom u ni jednom obliku ni jedne druge države ili kakve ine državne tvorevine."

U t. 14. ustaških načela:

"Temelj svake vrijednosti jest rad, a temelj svakog prava jest dužnost. Stoga rad u Državi Hrvatskoj označuje stupanj vrijednosti svakoga pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnog narodnog blagostanja."

91

Ova dva načela duhovna su podloga novog hrvatskog gospodarskog života. Ona su dala Državi Hrvatskoj svrhu, dala su joj cilj sveukupnog njenog rada. Ta dva načela upućuju na našu djelatnost u smjeru blagostanja hrvatskog naroda. Ova dva načela, s obzirom na to, da je Država Hrvatska danas stvarnost, predstavljaju idejnu os naše gospodarske izgradnje, gospodarske obnove.

Preostaje još samo načini, kojim će se ta svrha ostvariti. Govorili smo na početku o gospodarskom prostoru Države Hrvatske. Ako uočimo činjenicu, da taj prostor postoji kao Država Hrvatska tek osam mjeseci, onda nam je jasno, da moramo najprije postaviti zadatke gospodarske naravi tog prostora.

Država Hrvatska našla se najednom kao gospodarski prostor u novom okviru novog vremena s novim zadacima. Država Hrvatska nije danas ni jedna kolonija, kao što je bila još pred osam mjeseci. Ona je danas svoja, svoj gospodar. Time je sve rečeno. Nema više političkih i gospodarskih skrbnika nad hrvatskim narodom. Za izvršenje svojih zadataka odgovara sada samo hrvatski narod. Politička, meunarodna sloboda i gospodarska samostalnost, jesu oni novi temeljnici, koji razlikuju naše nekadašnje stanje od današnjeg.

Zato se moramo najprije duhovno uživjeti u novo vrijeme. Bez toga ne možemo i shvatiti svoju ulogu u sadašnjosti i

budu nosti. Bez toga ne ćemo stvarati. A naše stanje, naš položaj, zahtijevaju od nas stvaralački rad. Stvarati na svim područjima. To je zakon našega života, našega opstanka i napretka.

Stvarati u gospodarstvu, Stvoriti načela, stvoriti ljude, stvoriti blagostanje. Duhovne temelje, kojima je određena i postavljena svrha našeg rada, dao je Poglavnik u ustaškim načelima. Ali od načela do svrha, postoji duga niz ljudskih djelatnosti. U prvom

92

redu gospodarski sustav. Po gornjim načelima treba izgraditi novi gospodarski sustav. Strani sustavi ne mogu se primijeniti. Oni postoje tek kao općeniti pojam novog poretka, a kao nacionalni sustavi odnose se samo na svoje narode, a ne na općenitost. Općeniti su toliko, koliko im je približna zajednička ideološko-politička pozadina s predodžbama duhovne povezanosti različitih naroda, a posebni, nacionalni su u svojoj primjeni na određene narode, njihove potrebe. Ideja je zajednička, da se omogući suradnja svih naroda, stvarnost je posebna za svaki narod. Po ovim posebnim potrebama mora svaki narod izgraditi takav sustav, koji će odgovarati samo njemu, njegovu životnom nazoru, njegovu značenju. Hrvatski narod, kao izrazita posebnost mora izvršiti u novom poretku zadaću u svoje gospodarske obnove. Sada, kad smo došli do vrlo opipljivog pojma vlastite državne, gospodarske obnove, obnove narodne izgradnje, susrećemo se s tehnikom ostvarenja ideala izgradnje i obnove.

Preostaje nam samo načelo. Idejni kostur tog načela. To je gospodarski plan. Pojam planskog gospodarstva.

Plansko gospodarstvo jest izvršenje gospodarske djelatnosti, planski utvrđene na temelju narodnih potreba, koje se pojavljuju u tom smislu kao potpuno jedinstven i samostalan probitak općenitosti, cijele zajednice, naroda, odnosno države, sa svrhom

održavanja gospodarske ravnoteže i zadovoljenja svih gospodarskih i društvenih potreba naroda, primaju i ga kao jedinica, kao cjelovitost, sa zada om: posti i i ostvariti narodno blagostanje.

Takovo gospodarstvo u svemu se razlikuje od dosadašnjih gospodarskih sustava. Sada više nije gospodarstvo podru je narodnog života, koje bi postojalo zbog sebe samog, podru je sada naroda bez jedne zajedni ke svrhe. Ono po iva na sigurnim

93

imbenicima: na volji, da se ta zajedni ka svrha postigne ukupnom djelatnoš u, na smišljenom radu itave države.

Oba ta imbenika odlu na su za izgradnju Države Hrvatske. Za njenu gospodarsku obnovu. Svakako, to moramo naglasiti, provo enje i ostvarenje planskog gospodarstva nije vezano ni na kakav rok. Ono je trajno. Hrvatski narod, koji je postigao u toku nekoliko mjeseci sjajne politi ke uspjehe, svjestan je ove svoje nove zada e i dužnosti njenoga izvršenja. Samo skupna volja cijeloga naroda, vo ena idejom gospodarske izgradnje, može biti imbenik za postignu e boljeg života. Hrvatski narod, danas politi ki jedinstven na po etku je ispunjenja i vršenja svojih novih dužnosti. Volja naroda izražena je u volji države, kao pojmu vlasti. Naša je dužnost ne samo graditi, izgra ivati, nego i rušiti stari sustav sa starim nazorima. Još uvijek se ne možemo predati isklju ivo pozitivnom redu, nego smo stanjem prisiljeni razrušiti sve ono, što je protivno idealima sadašnjice i Države Hrvatske. To rušenje provest emo narodnim preporodom. Duhovnim preporodom. To zna i nove poglede, nova na ela, druge dužnosti, druga prava, no što su prije bila. Preporod, op i narodni preporod u ustaškom duhu. Ustaštvo je pojam novoga, pojam rada, pojam stvaranja, jednom rije i, ono je jedini smisao onoga, što hrvatski narod može pozitivno htjeti i ostvariti. Preporod je pak nevidljiv postupak obnavljanja povijesne predaje, dopunjavanje životne

sadržine jednog naroda novim vrednotama, ono je obraun sa zabludama, zastarjelim na inom života i mišljenja. Za nas preporod nije fraza. On je za hrvatski narod nužda, povijesna nužda. Treba ga provesti dosljedno u itavom narodu, od selja ke kolibice do gospodskih pala a. Preporod u duhu ustaštva, u duhu mladosti. Hrvatski narod mora biti vje no gibljiva duha, da bude sposoban pratiti životne prilike, stvarati nove životne oblike svoje opstojnosti, ispuniti svoj život i rad novim sadržajem, neprestano se obnavljati n o v i m duhovnim snagama, bez kojih narod stari,

94

propada. Taj preporod duha, koji je po eo provoditi Poglavnik pred deset godina, preporodit e na novi život hrvatsko gospodarstvo. Preporod zna i i duhovnu i tvarnu obnovu hrvatskog naroda. Najprije se osvježiti na izvorima ustaštva novim snagama i novim poimanjem dužnosti i prava, kako naroda, tako i pojedinca, pa jasnim na elima podi i hrvatsko gospodarstvo. Gospodarstvo jest tlakomjer narodnog duha, narodnog odgoja, jer je usko vezano s borbom i nazorom samoodržanja pojedinca, koji svi zajedno tvore narodni zna aj. Gospodarstvo jest najvidljivije podru je ljudske djelatnosti i upravo se po njemu može procijeniti duh naroda i njegova životna sposobnost. Gospodarsko stanje, ne gledaju i na nj s tvarne, prakti ne, nego s idejne pozadine hrvatskog života, jest upravo izraz našeg zna aja. Vidimo, kako je ono pokazivalo, sposobnoš u tlakomjera, naše politi ko stanje i gospodarski položaj. Opažamo stalan pritisak kroz osam stolje a, kojeg pritiska se nismo mogli osloboditi sve do Uskrsnu a Države Hrvatske. Sada smo oslobo eni tog pritiska. Punim zamahom volje za stvaranjem dolazi hrvatski narod nakon toliko prošlih kušnja i nezrelih ina, do spoznaje svoje vlastitosti, narodne osobitosti, koja je bila vjekovima prigušena. Po svom duhu previše obdaren altruizmom, hrvatski se narod strogo držao, udorednog na ela: ne ini drugome, što ne eš, da drugi tebi ini.

Zato je dopustio, da u njegovoj povijesti drugi izvršuju na elo samoživosti, nametljivosti: ini drugome ono, što ne eš, da drugi tebi ini, ako su u pitanju tvoji probitci. A hrvatski se narod osim gornjeg držao i pozitivnog na ela: ini drugome ono, što ho eš, da drugi tebi ini. Kada je postajala takova nejednakost, neravnoteža u vršenju udorednih i me unarodnih obaveza, jasno nam je, zašto smo ispali u takovim odnosima kao žrtva svojih vlastitih nazora. Samoživost nije odlika, odnosno ne smije biti odlika pojedinca, ali ona mora biti zakon državnog i narodnog samoodržavanja. Hrvatski narod mora biti svoj na svim podru jima svoga života.

95

To je ustaški preporod, ustaška stvarnost, ustaški poredak, ustaška država, ustaški pokret.

Ustaški pokret jedini je od svih dosadašnjih političkih pravaca i pokreta u Hrvatskoj postavio ispravna načela gospodarske izgradnje. Najprije djelovanje u političkom smjeru, a nakon ostvarenja političkih zahtjeva i postignuća ideoloških ciljeva — gospodarska obnova, gospodarska izgradnja. To ne znači, da je ustaški pokret smatrao gospodarstvo nevažnom granom državnog života. Baš protivno tome. Ustaški je pokret smatrao gospodarstvenu djelatnost toliko važnom u novom poretku, da je postavio uvjet za gospodarski razvoj u obliku samostalnosti i državnosti, jer je rad za zadovoljenje vlastitih potreba, za vlastite probitke mogu jedino u nezavisnosti i državnoj slobodi.

To je bilo prvo načelo, na kojem će se izgraditi, na kojem se izgrađuje državni gospodarski sustav.

Kao posebno pitanje postavlja se uloga Hrvata — pojedinaca u gospodarskoj obnovi svoje Države. Izbrisati mlitavost i odgojiti svakog Hrvata za rad u zajednici, ne za svoje ciljeve posebno, nego za svrhe zajednice. Takav rad zahtijeva svijest o žrtvi, jer će

se morati koji puta žrtvovati osobna udobnost i neki tvarni užitci, kad je zajednica to zatražiti. Budu i da svrhe zajednice uglavnom odgovaraju težnjama pojedinaca, to je u radu za svrhe zajednice, pojedinac ostvariti svoje težnje, koje su istovjetne sa onima zajednice. Pojedinac se po ustaškom shvaćanju uklapa u državnu izgradnju kao svjestan član naroda, kao temeljnik uspjeha državnog rada. Na sposobnosti pojedinaca temeljit je se brzina naše obnove. Pojedinac je morati shvatiti svoju ulogu u Državi Hrvatskoj. Ta uloga ne odgovara onoj u bivšem sustavu. Ne publiku, nego djelatne članove narodne obnove. To hoće ustaški pokret. On je to i ostvariti. Svi, tako izgrađeni pojedinci, vođeni idejama zajednice, a ne težnjom samozadovoljenja, bit će svjesni

96

važnosti položaja Države Hrvatske u međunarodnim odnosima. Mi se uklapamo svojom voljom u veliku zajednicu evropskih naroda, koji je isto tako imati raspodjeljene, prema svojim sposobnostima, prema važnosti i prema položaju, određene obaveze, dužnosti i prava.

Država Hrvatska ima svojim položajem, svojim gospodarskim prostorom u Novoj Evropi velike dužnosti, jer je naš prostor od velike važnosti. Svi Hrvati moraju biti svjesni, da ne postoji više nikakvo hrvatsko pitanje, da ne postoje skrbnici nad hrvatskim narodom, nego da postoji Država Hrvatska na granici probitaka, kulture, gospodarstva istoka i zapada. U tom je naša važnost. Na tom važnom prostoru Hrvati moraju izvršiti svoju povijesnu zadaću.

Država Hrvatska se danas upravlja po svojim državnim i gospodarskim probitcima prema onim skupinama država, s kojima može surađivati, s kojima može biti ravnopravan član, bez obzira na njihovu veličinu.

Država Hrvatska se izgrađuje. Ona surađuje u smjeru prema svojim snagama u izgradnji novog poretka još u vrijeme, dok sama nije izgrađena. Taj dvostruki rad, izgradnja iznutra, suradnja prema vani, povećava naše napore. Moramo se osposobiti, da ih podnesemo, da izvršimo svoje poslanje u hrvatskoj povijesti, hrvatskom narodu.

Moramo dokazati, da smo sposobni za život, da smo sposobni izgraditi svoje gospodarstvo vlastitom snagom.

Moramo raditi i stvarati.

12. Franjo La en: JEDNO GOSPODARSKO PITANJE, rasprava, str. 274-277 (6-7/1942.)

injenica je: Hrvatska ima 76% selja kog žkeljstva, što zna i, da se toliko hrvatskog pu anstva bavi poljopriradnim radovima. Svrha im je, osigurati tvarna dobra, zemaljske proizvode za podmirenje životnih potreba na hrani u prvom redu, a zamjenom, odnosno prodajom tih proizvoda namaknuti sredstva, koja e zadovoljiti ostale ljudske potrebe.

Selja ko gospodarstvo obilježuju dva imbenika. Zemlja i ovjek. Zemlja, nepokretni, stalni, ovjek promjenljivi, pokretni elemenat. Shva ena kao stati ki gospodarski elemenat, zemlja se ne množi, ne pove ava u istom razmjeru, kao ljudski elemenat. Seljaštvo se nasuprot razvija, množi, i tako dolazi sve više ljudskih jedinica na jedinicu selja kog posjeda, ili obradive površine.

Da se ne prigovori: zemlja se ne pove ava površinom u zatvorenom gospodarstvu (uzmimo odre eni selja ki, posjed, koji površinom ostaje trajno nepromjenljiv, i selja ku obitelj, koja u toku deset godina može porasti od 2 lana na 6—8 lanova). To je zapravo prividna statika zato, što se poboljšanjem i usavršenjem tehnike poljopriradne obradbe znatno pove aje prinos. Zbog tog pove anja stvorili bismo krivi zaklju ak, kad bismo rekli, da zemlja, prema tome, osigurava svim lanovima selja ke obitelji prehranu. esto je to istina. Ali ovdje se ne pojavljuje više ovjek samo kao potroša dobara, nego kao priradnik.

Nije važno, da se on hrani na selu zemaljskim proizvodima, jer to vrlo jednostavno može u initi svaki gra anin, nego je važno, da on može obra ivati svoju zemlju, da ga zemlja zaposli. Ako broj poljopriradnika, seljaka, na selja kom posjedu pre e optimum,

koji dopušta upotrebu odre enog povoljnog broja ljudskih sila, nastaje

98

prenapu enost. Zemlja u tom slu aju ne pruža seljaku mogu nosti zaposlenja na svojoj površini, ne osigurava mu rad, jer je ve zasi ena ljudskom snagom. Ona ga još može hraniti, ali mu ne može dati rada. Višak pu anstva raste, prenapu enost se pove aje, posjed ne pruža više povoljne mogu nosti obstanka. Pojavljuje se vrlo ozbiljno pitanje. Kuda sada? ime se zaposliti seljaka? Evo s tim u vezi je i drugo pitanje — seljenje u grad, u bogatije pokrajine, zgodniji razmještaj gospodarskih sila — kolonizacija, bijeg doma eg žiteljstva izvan granica države. Zašto je trebalo sve to re i? Je li to pitanje, koje emo obraditi u ovome lanku? Sve je re eno zato, da se lakše i bolje shvati temeljno pitanje — pitanje veleobrta. Veleobrt, proizvodnja dobara mehanim putem i sredstvima, kod nas je najvažniji dio narodnog gospodarstva, iza seljaka.

ovjek, seljak, koji je ve na zemlji postao proleter seli u grad, odnosno u mjesta vjerojatnih mogu nosti zaposlenja. Tu su veleobrtni ure aji, koji zaposluju mnogo radnih jedinica, ljudi. Tu je, dakle, vjerojatno, da e i seljaki proleter dobiti mjesto, zaposlenje, a sasvim je sigurno, da takav ovjek nikada više ne e biti seljak, ne e obra ivati svoju zemlju.

Ovo, što je naprijed re eno, neka služi kao dokaz potrebe veleobrta, ve iz samog razloga ljudskog elementa. Ne držimo se na ela, da Država Hrvatska mora biti u toliko i toliko postotaka seljaka, niti obratno, da moramo razviti veleobrt, samo ga razvijati, i uz to smatrati, da nas samo veleobrt može usre iti i podi i na visoki stupanj duhovnog života, kulture.

Važne su samo i jedino mjerodavne potrebe narodnog gospodarstva, koje su izraz gospodarskog i društvenog stanja naroda.

99

Za postanak i razvitak veleobrta potrebno je nekoliko imbenika. Sirovina, ljudska snaga, glavica, pogonska snaga, povoljne prometne veze, dobar ustroj. Primijetimo to, da ne teoretiziramo previše na naše gospodarske prilike.

Sirovina je važna za granu veleobrta i njezin smještaj. Ona daje, isto, nekom kraju, ili državi itavo gospodarsko obilježje.

Kako stoji Hrvatska sa sirovinama? Obično tvrdimo, da smo bogata zemlja. Bez sumnje, imamo znatnih prirodnih bogatstava; primjerice 40% cjelokupne površine Nezavisne Države Hrvatske otpada na šume, to znači, da nam na prvom mjestu dolazi u obzir drvo kao sirovina.

Znatne naslage mrkog ugljena, željeznih ruda a posebno bauxita, pa zatim mangana, bakrenih, te olovnih ruda a, pružaju najpovoljnije uvjete razvitku teškog veleobrta.

Isto su tako važne veleobrtne biljke: duhan, lan, konoplja, šećerna repa, uljarice i t. d., koje sve mogu poslužiti kao sirovina odnosnim veleobrtima.

Sa sirovinama Hrvatska obiluje. U gotovo istoj mjeri i sa radnom snagom. Kako god nas promatrali izvan naših granica, i smatrali nas slabo napučenom zemljom, mi smo, u biti, prenapučena zemlja. Prosudite i našu gustoću u absolutnom smislu (broj stanovnika na 1 km.) lako dolazimo do zaključka, da kod nas ima još dosta životnog prostora i za daleko veći broj stanovnika, nego što ga ima Hrvatska. Međutim slika se potpuno mijenja u

relativnoj gustoći (broj stanovnika na 1 . km. — 100 ha obradive površine).

Imamo krajeva, u kojima na 100 ha (1 . km.) dolazi preko 250, a često i preko 300 stanovnika. Iz toga jedino slijedi, da je kod nas poljoprivredna prenapučenost dosegla vrlo visok stupanj, i da tu činjenicu, takvo stanje treba ukloniti. Višak prenapučenosti, koji za sada

100

živi sav na selu, i time stvara prikrivenu nezaposlenost, ne iskorištavaju se u privredne svrhe, a to je nesumnjivo gubitak za narodno gospodarstvo. Mogući nastup zaposlenja, dakle, za taj višak nema na selu, ali zato ima u drugim granama gospodarske djelatnosti. Najamni rad (ne poljoprivredni) u tvornici, veleobrotnim postrojenjima, daje sigurnost i mogućnost obnove ovim beskućnicima, seljaka i proleterima. Nastaje novo strujanje prema veleobrotnim središtima, gospodarske sile kreću u novim smjerom, da se održe. Zbog priliva neiskorištenih snaga sa sela u grad, odnosno u veleobrotna središta, omogućuje upotrebu tih snaga vrlo jeftino. Za veleobrot predstavlja ta činjenica povoljan uvjet, isključivo s isto materijalnog stajališta, dok s društvenog znači i srozavanje životnog standarda novih radnika, bivših proletera sa sela. Međutim to je posebno pitanje, koje ne spada u okvir ovog razmatranja. Prometne mogućnosti, naime uvjeti za razvitak prometnih veza, vrlo su povoljni u sjeverozapadnim dijelovima naše države, dok u južnim i jugoistočnim krajevima uvjeti nisu tako povoljni radi prirodnih zapreka, koje stvara Dinarski splot. Rijeke ni promet ima važnost samo u sjevernom dijelu, kojim protječe Sava, zatim Drava i Dunav. Sava ima osobitu važnost za unutarnju trgovinu, dok druge dvije imaju više međunarodni značaj. Osim toga sve rijeke teku prema sjeveru, imaju brze tokove i kamenitu podlogu. Spadaju sve crnomorskom slivu.

S lukama, koje imamo na Jadranskom moru, može se razviti dobar promet s prekomorskim zemljama. Ali za to treba izgraditi željezni ku mrežu, i tako spojiti pozadinu, unutrašnjost s morem. Možda smo se i suviše zadržali na prometu. Ipak nije suvišno upoznati se s tim važnim inbenikom naše gospodarske, a osobito veleobrtne izgradnje.

101

Što se ti e glavnice kapitala, razumljivo je, da ga ne možemo, kao zemlja stolje ima iskoriš ivana, posjedovati u tolikoj mjeri, da bismo zadovoljili sve potrebe kapitala u veleobrtu.

Pogonskom snagom upravo obilujemo. Prirodni uvjet, dobivanje energije, njeno iskoriš ivanje i primjena u veleobrtnim ure ajima, još je u stvari pitanje budu nosti. Istina, ne daleke, ali budu osti. Naše nasljedište, u tome pogledu, isto tako kao u itavom gospodarstvu jest neznatno. Izgradnja pogonskih vrela zahtijeva i vremena i golemih investicija. To je veleobrt za sebe.

Kada smo letimice pregledali najbitnije imbenike, koji su zapravo preduvjeti podizanja, pa izgradnje veleobrta, možemo izvesti neke zaklju ke.

1. Veleobrt, kao posebnu granu gospodarske djelatnosti moramo podignuti, razviti ga. Treba izgraditi one grane i vrste veleobrta, za koje postoje preduvjeti prirodne naravi, a to su sirovine. To zna i iskoristiti prirodne uvjete gospodarskog života. Tako se može osobito snažno razviti šumski, odnosno drvni veleobrt.

Snažno se razviti može i prehrambeni veleobrt, osobito prera iva ka vrsta. Razvijeno sto arstvo omogu uje izgradnju kožarskog veleobrta, jednako poluprera iva kog, kao i završnog, prera iva kog, dobivanje kona nih proizvoda. Postojanje raznih vrsta ruda a postavlja zahtjev za izgradnju teškog veleobrta, sa

svim fazama preraivanja. Posebnu pažnju treba s toga posvetiti redarskom veleobrtu. Važan je još i papirni veleobrt.

S tekstilnim veleobrtom stoji stvar malo drugačije. Taj veleobrt daje obilježje našem gospodarskom stanju, jer on predstavlja po etak razvitka veleobrta. U njemu je zaposlen osobito velik broj radnika, ali sa sirovinama nije baš najpovoljniji položaj, jer smo upu eni na uvoz izvjesnih sirovina, te smo ovisni o cijenama i koli ini takvih sirovina u inozemstvu.

102

2. Radni uvjeti, t. j. radna snaga, zbog prenapu enosti sela mogu povoljno utjecati na veleobrt. Radnicima se na taj na in može povisiti životni standard, obzirom na na elo rada, upravljanih nadnica i cijena. Doduše, kvaliteta rada je zbog neizgra enosti nestru nosti naših radnika vrlo uska.

3. S tim u vezi treba podi i i ustrojiti stru no školstvo za sve vrste rada, jer e sposobnost utjecati na visinu produktiviteta, pa prema tome i na vrijednost proizvodnje, kao i kakvo u proizvoda.

4. Nerazmjer potrebe za što ve e ulaganje glavnice (kapitala) u veleobrt, i nestašicu istoga treba poboljšati. Tu je velika potreba za pravilno odvijanje rada navjernih ustanova, štedionica, banaka, koje bi mogle nov ano podpomagati i osiguravati rad veleobrtnih poduze a, jer je sada velika potreba za kratkoro nim i dugoro nim navjerama. U tu svrhu potrebna je štednja u svim slojevima naroda, potrebno je odricanje izvjesnih potreba, koje nisu neophodno potrebne za život.

5. Pitanje poduzetnika. Sposoban poduzetnik je, kad su ispunjeni gornji uvjeti, glavni i odlu uju i inbenik uspjeha rada. Mora biti ovjek s izgra enim shva anjem o društvovnim dužnostima i obavezama, koje mu name e položaj organizatora. Potrebno mu je stru no znanje, kojim e nadoknaditi odnos troškova i vrijednosti proizvodnje, i koristiti kakvo i proizvoda.

6. Kakvo a proizvoda mora biti takova, da zadovolji sve potrebe potroša a s jedne strane, a s druge strane, da može zamijeniti strane proizvode iste vrste u zemlji, te da može osigurati svoju potrošnju na stranim tržištima.

Iz ovoga, što je izneseno, može se dobiti spoznaja o postojanju jednog gospodarskog pitanja i s njim vezanih sporednih pitanja. Veleobrt jest važna grana narodnog prirada, i treba ga podizati, jer to zahtijevaju gospodarski razlozi i državni probitci. Izneseno je

103

ono, što je sada za nas najhitnije. Bilo je potrebno, da se upoznamo sa gospodarskim pitanjima. Evo, tu je naba eno jedno. Neka se razmišlja o toj "materijalnoj" strani našeg života. Trebamo upoznati sebe na svim područjima života i stvaranja.

M. Jeušovar: Torbari

13. Spasoje Preovi : DR. VILKO RIEGER I ODRŽANJE SELJA KOG GOSPODARSTVA, osvrt, str. 112-113 (3/1940.)

Društveni i gospodarski poredak, koji je doveo itavo narodno gospodarstvo na rub propasti, ugrozio je ozbiljno i život seljaštva u pojedinim narodima, tako da se pitanje održanja selja kog gospodarstva i s tim u vezi pitanje opstanka seljaštva kao društvene grupe nametnulo u vrlo akutnom obliku.

I u Hrvatskoj se ovaj problem najozbiljnije postavlja. Ku nog zadružnog tipa poljodjelske proizvodnje kod nas je nestalo, a stvorilo se bezbroj parcelarnih gospodarstava, koja se esto cijepaju do nemogu nosti, uz to je porastao broj seoskih proletera, koji, nezašti eni i neosigurani, žive u izvanredno bijednim prilikama.

Kako da se ispravno riješi pitanje poljodjelskog gospodarstva, za Hrvatsku je od osobite važnosti, jer o tome zavisi i rješenje niza drugih naših životnih pitanja: naše populacije, unutarnje kolonizacije, migracije iz sela u grad, razvitka industrije i uop e svih temeljnih problema našeg ekonomskog i socijalnog života.

Svojom najnovijom studijom "Održanje selja kog gospodarstva" dao nam je dr. Vilko Rieger iscrpan prikaz i putokaz za orijentaciju u ovom pitanju. On podvrgava znanstvenoj kritici tvrdnju agrarnih marksista, da je selja ko gospodarstvo "osueno na smrt" i daje odgovor na pitanje o održanju tog gospodarstva uzevši u obzir obilje momenata i osvjetlivši stvar1 sa više strana.

Da se može razumjeti pitanje poljodjelskih gospodarstava, potrebno je znati njihovu klasifikaciju po veli ini: parcelarno do 2 ha, koje ne dopušta seljaku, da od njega živi; malo selja ko 2—5 ha, koje omogu uje egzistenciju selja koj obitelji; srednje selja ko

20—100 ha, gdje je gospodar još seljak, ali mu posao obavljaju najamni radnici; veliko gospodarstvo i latifundija preko 100 ha, koje nema seljački karakter.

Pitanjem optimalne veličine poljodjelskog gospodarstva bavili su se teoretičari i političari još u starom i srednjem vijeku (Aristotel, Platon i Grakho, crkveni učitelji), ali se tek u novije doba znanost njim približe pozabavila. Ekonomisti se podijeliše u pogledu na poljodjelsko gospodarstvo u tri grupe. Jedni su za veliko gospodarstvo: fiziokrati (Quesnay, Young), neki zastupnici engleske klasične ekonomije i ortodokсни marksisti. Drugi su pristaše malog i srednjeg seljaka u gospodarstvu: merkantilisti, marksisti-revizionisti i mnogi drugi. Treći su za mješavinu velikih poljodjelskih i malih seljaka u gospodarstvu.

Marksisti su svoju teoriju stvorenu promatranjem industrijskog kapitalizma jednostavno protegnuli i na područje poljodjelstva. Zato je i došlo do toga, da je Marx svoju teoriju koncentracije uveo i u pitanje poljodjelskih gospodarstava pretpostavivši, da je veliko poduzeće uvijek i svagdje premo nije nad malim, život nam u tim pokazuje, da u poljodjelstvu nema koncentracije, nego se naprotiv ostvaruje dekoncentracija, cijepanje, koje parcelarnim gospodarstvima dovodi poljodjelsku proizvodnju u ozbiljnu krizu. Marx fanatično mrzi seljake smatraju ih "klasom barbara". Oni hoće da ih pretvori u obične poljodjelske radnike, koji ne bi uopće imali seljaka u značenju. Međutim njegovom shvaćanju nijesu ostali dosljedni ni svi marksisti, nitav ni tako zvanih revizionista pobio je to u ime nauke svoga učitelja. Za nas je osobito važna pojava Eduarda Davida, koji je u djelu "Sozialismus und Landwirtschaft" stao na gledište potpuno suprotno ortodoksnom marksizmu.

David smatra, da se socijalistički ideal ostvaruje u malom i srednjem seljačkom gospodarstvu. Kod seljačkog gospodarstva na

107

intenzivnijem stupnju ratarstva isti se bolji kvalitetni rad; radi se s više elana, jer su kooperacija i lični interes seljaka jake pobude za posao. Rad sa strojevima mogu je i na seljačkim gospodarstvima, jer strojeve mogu seljacima priskrbiti strojevine zadruge ili stanice za posuđivanje strojeva. Zaključak je Davidov:

"Zaštita seljaka znači i zaštitu i unapređenje najracionalnije forme gospodarstva".

Kao preduvjet za napredak seljaštva potrebno je racionalno podizanje seljačkih gospodarstva i domova, stručna naobrazba i seljačka zadružna organizacija (za razliku od poljodjelskog produktivnog zadrugarstva). David je ujedno i propagator unutarnje kolonizacije. I neki sovjetski ekonomisti, kao na pr. Železnov, ne slažu se s Marxovom analogijom industrijskog i seljačkog gospodarstva, nego isti u mehanički značaj prvog i organski značaj potonjeg. Železnov se udaljuje od službene sovjetske linije i zalaže se za malo i srednje seljačko gospodarstvo.

Razmatranja o privatno-gospodarskom optimumu zaključuje r. Rieger konstatacijom, da seljačko gospodarstvo ima prednost nad velikim poljodjelskim i u pogledu brutto prinosa (prinosa iz svih gospodarskih djelatnosti jednog gospodarstva, koji je važan sa stajališta nacionalne ekonomije), i istog prinosa (brutto prinosa po odbitku troškova, važnog za dotično gospodarstvo), kao i za dobavu proizvoda za nepoljodjelsko pučanstvo.

Socijalna politika odlučuje se za seljačko gospodarstvo, jer se njim unapređuje seljaštvo kao društvena grupa u interesu narodne zajednice. Narodna zajednica mora težiti za

deproletarizacijom svojih sinova, osobito na selu. Ukoliko neki i ostanu kao poljodjelski radnici na srednjem selja kom posjedu, bit e njihov položaj mnogo bolji i odnošaj prema poslodavcu neisporedivo snošljiviji nego na velikom poljodjelskom gospodarstvu, koje se po

108

socijalnom duhu, koji u njemu vlada, približuje industrijskom gospodarstvu. Selja ki dom i selja ko gospodarstvo omogu uju porast pu anstva daleko više nego veliko gospodarstvo, na kojem rade poljodjelski radnici, proleterii.

U daljem razlaganju polemizira dr. Rieger s prof. Mijom Mirkovi em, autorom "Održanja selja kog posjeda", Rieger zastupa stajalište, za koje se, bez demagogije i seljakovanja, zalaže zdravi i pozitivni nacionalizam, dok je Mirkovi zastupnik marksisti kog mišljenja, na apsurdnost kojega smo ve ukazali.

Važno je još ista i, da selja ko gospodarstvo, makar se osniva na privatnom vlasništvu, postizava "unutarnju harmoniju" (nema klasnih borba) i spaja selja ko s obiteljskim na inom gospodarenja.

Zaklju ak rasprave dra Riegera je, "da selja ko gospodarstvo ne mora propasti i da se može održati uz povoljne mjere agrarne politike".

Ovo djelo dobiva osobito na vrijednosti, tim što su zaklju ci povu eni s obzirom na doma e prilike. Ono je vrlo dobro teoretsko obrazloženje stavu nove hrvatske generacije, koja je u svoja na ela unijela i na elo stvaranja malog i srednjeg selja kog gospodarstva. Takvih gospodarstava ima u Hrvatskoj danas relativno malo; ima relativno mnogo parcelarnih gospodarstva nekoliko veleposjeda i seoskog proletarijata. Zbog toga e naša agrarna politika imati velik zadatak: da osigura što ve em broju hrvatskog seljaštva samostalno gospodarstvo i slobodan dom.

Rješenjem tog pitanja bit će postavljeni zdravi temelji za dalju izgradnju našeg gospodarskog i društvenog života.

14. Vjekoslav Šišul: BUDU I HRVATSKI PRIVREDNICI, rasprava, str. 87-91 (2-3/1941.)

Naš gospodarski napredak i privredni podmladak. — Postoji li nau ni ko pitanje? — Na putu rješavanja.

Preduvjet, da gospodarska politika bude u skladu s op im probitcima doti ne zajednice, jest da ta zajednica ima utjecaj na privredu i da može ravnati odnosima radionice i tržišta, proizvodja a, trgovaca i potroša a. Da se taj cilj gospodarske samostalnosti postigne moraju privredni kapitali biti u narodnim rukama. To je jedan zahtjev, a drugi je jednako važan, da narodni privrednici budu sposobni da udovolje zahtjevima koje im name e tempo suvremenog prometa i izmjene dobara. Gledaju i s toga stanovišta pojavljuje se pitanje hrvatskog privrednog podmlatka, budu ih stvaralaca i posrednika dobara; stru nih radnika, obrtnika, trgovaca, voditelja velikih poduze a i t. d.

U Hrvatskoj su u tom pogledu prilike dosta teške. Najvažnija vorišta gospodarskih sila i kanala kojima te e novac bila su u rukama neprijateljskog življa. Dosta je samo prošetati Zagrebom, pa da se vidi kako se po svim ulicama lijevo i desno žute oznake na židovskim trgovinama.* Hrvati trebaju preuzeti vodstvo u hrvatskom gospodarstvu i to po dobro zamišljenom nacrtu, jer tu bez sustavne i pametne borbe nema ništa.

Nažalost nije se pokazao ve i interes za samostalni privredni posao.

Treba nam estito i stru no izobraženih privrednika, jer ne može postojati hrvatska privreda bez hrvatskih privrednika. Oni koji nisu Židovi, a nose u sebi najlošije oznake židovstva, init e samo štetu, jer e se njihov rad odvijati na izrabljivanju drugih i u

* lanak je pisan u listopadu 1941.

nesolidnosti. Na in današnjeg trgova kog poslovanja postavlja i zahtjeve temeljite stru ne naobrazbe.

U Hrvatskoj je pokazano lijepo nastojanje oko odgajanja hrvatske mladeži za privredna zvanja. Djelatnost "Hrvatskoj Radiše" pokazuje nam volju i smisao, iako je ova djelatnost bila sprjeavana. Sada su se prilike i u tom pogledu promijenile, jer emo se u svojoj Državi slobodno razvijati.

Kolikogod se isticala važnost gospodarskih zvanja nije postojalo oduševljenje za gospodarska zvanja, jer roditelji vole djecu slati u gimnazije nego u trgovinu ili obrt ili stru ne gospodarske škole. Jedan od opravdanih razloga je to što se pravim Hrvatima nastojalo onemogu iti samostalni posao, a drugi razlog je što se nau nicima posve ivala op enito mala ili nikakva pažnja, tako da bi siromah nau nik, osobito kod lošeg poslodavca, prošao vrlo težak put dok je mogao nešto zaraditi. A prije je i bio veliki broj nezaposlenih obrtnika. Važan je i razlog što ve ina posve krivo misli da nema drugog boljeg dostojnijeg života nego što je inovni ki i da obrt nema budu nosti. To je posve krivo. U Hrvatskoj Državi ima mnogo posla, a svagdje e trebati spremnih ljudi. Gospodarski rad se proširuje i naš selja ki gospodarski sustav zahtijevat e raznih stru njaka, posebno znanje za razumno i napredno vo enje pojedinih grana gospodarstva kao: mljekarskih, sto arskih, ribarskih, vo arskih, p elarskih zadruga, a potrebni su gospodarski naobraženi zadrugari, koji e ih mo i voditi.

P elarstvo, vo arstvo, sto arstvo i t. d. i obrti, te veleobrti s njima povezani imaju u Hrvatskoj podlogu za veliki razvoj. Svaki taj ogranak gospodarske proizvodnje može postati stalnim vrelom prihoda. Da se ljudi odvaže na samostalni privredni rad treba u initi svoje i državna vlast, da svrsishodnom carinskom, prometnom, društvo vnom politikom ide na ruku unapre enju gospodarstva i pravilnoj razmjeni dobara.

Ni svi zanati nijesu uslijed veleobrtne proizvodnje osu eni na propast, još ima zanata koji se drže i koji se moderniziraju kao mehani ari, elektri ari i t. d.

Nije sva mudrost u višim školama ni sve dobro u inovni kim zvanjima. Treba ustrajati na na elu odabiranja i dijete uputiti onim putem kojim je sposobno stupati. Zašto dijete koje nema volje za školu tamo silom gurati. Nek odabere onaj posao za koji ima sklonosti. Sposoban zanatlija, dobar obrtnik, solidan trgovac isto su tako važni i potrebni društvu kao i inovnici. Ni ugled im nije manji. Osobito danas kad se rad postavlja kao najve a vrijednost, ima priliku svaki ovjek po svojem radu potvrditi svoju li nost.

Nadamo se kad vlast posve sredi radne odnose i kad se utre put gospodarskom zamahu, ljudi e se osje ati sigurnijim na privrednom polju.

KAKO ŽIVE NAU NICI?

Me u ostalima nariješenim i nena etim pitanjima ostavila je bivša država ustaškim vlastima i nau ni ko pitanje, koje je jedna bolna to ka u našem javnom životu.

Kad se prije državna vlast ozbiljno upitala gdje stanuju nau nici, kako se hrane, koliko rade, što je s njihovim odgojem?

Ve ina naših nau nika i nau nica su prepušteni ulici osobito u mladjim danima, ukoliko nemaju roditeljske sre ene ku e. Nisu rijetki primjeri da su slabo hranjeni nau nici radili i po 12 sati dnevno, spavali u nezdravim prostorijama ili ak u radionicama. Osobito po velikim gradovima ima tako mnogo nezdravih radionica, koje su leglo svih bolesti. Pa ako nau nik još i spava u takovim prostorijama! Lije ni ka brojidba nam pokazuje dokle vodi takav na in života. Zagreba ki gradski lije nici dr. epuli i dr. Winkler proveli su pred nekoliko godina ispitivanje (anketu) koje je obuhvatilo 4.088 nau nika. Ustanovljen je veliki broj

slabokrvnosti, bljedo e, sušice, preumorenosti od nespavanja i lošeg stana.

112

Nedjeljom radi 12 % nau nika. Bez ikakove nagrade je 23 %. 219 moralo je spavati u nezdravim sobama zajedno s etiri i više osoba. Relativno najve i broj nau nika živi i spava u radionicama, a mnogi i na stolu i t. d.

Dok u takvoj sredini živi ve ina nau nika postoji dakle tim ozna eno nau ni ko pitanje. Znamo i razumijemo, da ni izdaleka ne možemo urediti sve tvornice, sve radionice po suvremenim zdravstvenim naputcima. Poteško e su nov ane i gra evne. Ali postepenim nastojanjem može se i mora se u tom pravcu poduzeti sve potrebne mjere. Zar narodno zdravlje nije prije nego na primjer nekoliko ušte enih kubi nih metra prostora? Kad bi me u radništvom bilo manje oboljenja, koliko bi manji bili bolnoob-skrbni izdatci. Eto što se na jednoj strani nerazumno prištedi na drugoj se mnogo više gubi.

U pitanju je i postupak poslodavaca jer ima i takovih obrtnika i poduze a gdje se s nau nicima i nau nicama neljudski postupaju. Ne samo da nema odgoja nego i stru na izobrazba se ne nastoji postignuti.

I tako bi se moglo takve primjere dalje nizati. Mnogo je tomu kriv pogubni materijalisti ki duh, u koji je ogrezao svijet. (Ima dakako i estitih poslodavaca.)

Životni uvjeti našeg obrtni kog podmlatka, kako smo ih nabacili ne mogu nikako ponukati ni roditelje, ni dijete u zanat, u privredna zvanja, a ne mogu niti podupirati ja anje doma eg obrtništva.

Provode i u život Ustaška na ela ustaška vlast segnula je da i to pitanje riješi. Svi znaci pokazuju, da e se to pitanje riješiti na zadovoljstvo zainteresiranih i na korist narodne zajednice.

Baš nedavno je Zapovjedništvo Ustaške mladeži postavilo svoje zahtjeve radi ure enja odnosa izmedju nau nika i poslodavaca.

113

Zahtijeva se obvezatni lije ni ki pregled, ne samo kod stupanja u zaposlenje nego i kroz vrijeme svog zaposlenja. Predvi ene su i mjere da nau nici budu imali zdravu hranu i stan, te nagradu u novcu koja raste s godinama zaposlenja. (Trebaju imati u vidu i nov ane mogu nosti obrtnika te e i oni staviti svoje prijedloge.)

KOJIM EMO PUTEM?

esto puta smo razmišljaju i o nužnoj potrebi poboljšanja životnog stupnja ljudi, koji se uzdržavaju radom svojih ruku, zaželili smo da se jednom odlu no, ljudski krene k udovoljenju opravdanih zahtjeva koji se name u sami po sebi, da se jednom izvedu korjenite promjene na bolje, a ne krparenje s odga anjem i polovi nim mjerama. Znamo da je lako u mašti izraditi najljepšu sliku sretnoga života, pa ako ete i raja, ali kad se maštanje sukobi sa životnom stvarnoš u, onda tek vidimo gdje smo bili, da smo živjeli na Marsu, a ne na Zemlji. Me utim pukim maštanjem ne emo nikome koristiti — ne emo ništa u initi. Ali može se razmišljaju i dati smjernice uzimaju i u ra un injenice i postavljaju i ih na neoborive temelje prokušanih na ela. Sam plan još nije sve i ako dobar plan zna i veoma mnogo.

U javnom životu se nalaze imbenici koji ometaju provedbu nacрта ili pospješuju kao na primjer socijalni smjer državne politike; sposobnost, sredstva i poticaj vlasti; idejno-politi ke prilike u svijetu, vrsto a doti ne narodne zajednice i t. d. No za

uspjeh ve u važnost ima idejno-eti ka vrsto a nazora kako nosilaca prvoboraca društvenih preinaka (reformi), tako i onih o kojima se radi, dodavši još njihovu duševnu naklonost (dispoziciju) prema doti noj društvo vnoj obnovnoj misli. Može se tako postaviti stvarni okvir rada kojega ne e raskinuti razne slu ajnosti.

114

Kona ni cilj nam je društvo vna skladnost, pravda ak više i prava evandjeoska ljubav.

Uzimaju i u obzir hrvatske prilike i hrvatski privredni podmladak dade se izre i nekoliko misli u vezi s odgojem naših nau nika. Lako je nanizati trebalo bi to i to, ali za sada neka se u ini ono, što se može i mora, kako se kaže, iz oka ili iz boka, i ono što nije nemogu e ni u našim prilikama.

(Duhovnom odgoju se ve sada dalo ugledno mjesto, ali ne budu li tjelesni uvjeti povoljni, ne e biti uspjeha, koji se o ekuje.)

U oživljavanju, poja anju impulsa našeg narodnog gospodarstva pored socijalnih odnosa treba voditi ra una o sustavnom stru nom odgoju hrvatske omladine za razna gospodarska zvanja. Putem gospodarskih škola i prakti nih te ajeva, osobito poljoprivrednih. Urediti radne, stambene i prehrambene odnose na društveno-zdravstvenoj osnovi. Zakonskim putem i provo enjem zaklju aka i zakonskog slova u život pod nadzorom i uz svestranu potporu vlasti.

Potpomo i rad Hrvatskog Radiše i služe i se njegovim iskustvom i iskustvom drugih naroda (a u školskom sustavu uop e izvesti reforme u tom smjeru). Odgajanje bar za sada nau nika (koji ne mogu stanovati iz raznih razloga u roditeljskoj i poslodava koj ku i) u mjestu naukovanja u zavodima, koje e voditi ljudi sa

znanjem i osjećajem za to potrebnim. A dobro bi bilo, kad bi takve zavode vodili pedagozi. (Posebno je poglavlje briga za uopće zapuštenu mladež da je se otme utjecaju ulice.) Djelotvorna briga za privredni podmladak svih privredno-društvenih ustanova na selu s državnom vlašću kao i usporedno nastojanje svih odlučujućih i utjecajnih krugova za sreću i naprednu privredu i odgoj budućih privrednika jest najbolja promjena za privredna zvanja. Briga, ali samo s djelima, mora uroditi bilo kakovim uspjehom. Onda neće

V. Udatni: Rad

ni kod roditelja ni kod djece postojati ve unaprijed odvratnost prema obrtu i ne inovni kim zvanjima itd. Društvozna svijest e u initi svoje. Ne smije se dogoditi, da na primjer kakva "milostiva" ili tko drugi, gleda s visoka na nau nika ili da se prakticira ili zašti uje staleški jaz izme u "viših" i "nižih".

Sigurno je, da e se organizirati uop e za vanškolsku omladinu, nau nika i nau nice prosvjetno-odgojni filmovi zanimljivog sadržaja, pa zatim predavanja sa slikama iz hrvatskog života i borbe, da se tako upoznaju s domovinom, s narodom i t. d.; onda udoredno-vjerski odgoj, ali ne ukalupljen ve na odgojno psihološki na in. To je apostolat.

Organizacija Ustaške mladeži poduzimat e sve, da primjenu društvoznih na ela osjete svi hrvatski nau nici i nau nice, jer oni e danas sutra biti jedan od stupova hrvatskog gospodarstva.

Ovo nekoliko rije i neka bude znak pažnje prema našim drugovima i drugaricama, koji rade po zanatskim radionicama, tvornicama i poljima; neka nam bude poticaj na rod za bolju budu nost. Radom se u Hrvatskoj povezuje školska mladež s radni kom u jedinstvenu frontu, koja se bori za pravedni društvozni poredak.

PRI LOZI O HRVATSKOM DRŽAVNOM USTROJU

15. Velimir Pustajec: USTROJI SVEU ILIŠTARACA, str. 20-25 (1-2/1943.)

15. Velimir Pustajec: USTROJI SVEU ILIŠTARACA, rasprava, str. 20-25 (1-2/1943.)

Da li je sveu ilište odgojna ili nau na ustanova? Odnosno, treba li ono biti jedno od ovog dvoga?

Mišljenja se razilaze, a isto tako razilaze se i provo enja sveu ilišnog rada i života.

Prema tome, kako gdje shva aju sveu ilište, tako su se ustrojile i pojedine udružbe sveu ilištaraca.

U Americi, na primjer sveu ilišta su odgojni zavodi, koji vode vrlo strog nadzor nad svojim sluša ima, te obvezuju svakog brucoša, da živi u sveu ilišnom internatu, a jednako tako i svaku sveu ilištarku, dok ne svrši naukovanje.

U vezi s tim stvaraju se tamo onda sveu ilištarska društva, pomagana legatima imu nika i bogataša, koji su svojedobno svršili doti no sveu ilište, pri kojem takova društva postoje, te su i sami bili lanovi tih društava.

Tako emo u Americi na i... klubove. Neka manja ili ove a drvena ili zidana ku a nosi nad ulazom tri gr ka slova, ne uvijek... nego druga, i po tom se razlikuju. Djetinjasto je i za naše pojmove veoma smiešno, kad se na gr ka slova gleda tako visoko, kao na nepojmljivo velike simbole nauke i nau nog rada, kao na simbole sveu ilišta i sveu ilištaraca, a baš to ta slova, bez unutarnjeg smisla pokazuju. Nitko ne zna re i što zna i odnosni skup od tri gr ka slova, ali svatko na ulici znade, da je to sveu ilištarski klub. Ti klubovi nemaju nikakovih velikih zada a i svrha. Oni samo okupljaju stipendiste, daju im stan, hranu, a povezuje ih svijest o asti kluba. Ti klubovi imaju važnu negativnu stranu, da društveni

život sveu ilištaraca vrlo esto i ponajviše alkoholiziraju, pa su to vršili i u doba prohibicije.

Stru na društva vodi samo sveu ilište po profesorima i asistentima, i tu ne postoji nikakova inicijativa, ili slobodna, samostalna djelatnost sveu ilištaraca.

O posebnom sveu ilišnom životu u Engleskoj ne može se uob e govoriti. U toj zemlji postoji više sveu ilišta, ali ona su privatne škole, kojima se ne pridaje nikakovo zna enje, niti, uslijed nedostatka materijalnim sredstvima, mogu okupiti vrstne profesore. Ugled imadu tek dva sveu ilišta Oxford i Cambridge, a život je tu dovoljno poznat. Svaki sveu ilištarac mora živjeti u internatu tog sveu ilišta, a kako je to prili no skupa stvar, poznato je tko u te internate, i na ta sveu ilišta dolazi. Kona no, slikopisi su do sada o tome rekli dosta. Me utim, isto tako i u novoj Njema koj i u novoj Italiji smatraju sveu ilište odgojnim zavodom, odgojnom institucijom. To se ne odrazuje, istina, na mjerama, kakove smo vidjeli, da postoje u Americi i Engleskoj, ali se provodi na druge na ine.

To stanovište dolazi do izražaja najprije u nau nim osnovama pojedinih fakulteta, koji su uvrstili predmete daleko od glavnog nau nog predmeta i nau nog cilja pojedinog fakulteta. Danas tehni ar u Njema koj ne mora slušati samo predavanja iz matematike, fizike i ostalih strogo stru nih predmeta, nego svaki mora dobiti naobrazbu u sociologiji i psihologiji ljudi svoje struke, o radnim odnosima, o "Weltanschauungu". Polazi se sa stanovišta, da je intelektualac vo a, a da bi to bio, treba se za to spremi, treba posti i uvjete, da to može biti. Zato se i doga a, da mladi njema ki inženjeri, kad do u u tvornice znadu pristupiti radniku, znadu što tom ovjeku treba, znadu mu biti drugovi i preko drugarstva vo e, oni su pored toga upoznati i sa cjelokupnim

radom poduzeća, a ne samo s električnim motorom, koji pokreće deset strojeva.

No, osim toga obvezuje država svakog sveučilištarca, da bude član državnog sveučilištarskog ustroja, te da u njemu i djelatno sudjeluje. U Italiji je taj sveučilištarski ustroj G. U. F., Gioventu Universitario Fascista. To je jedini ustroj i u njemu ulaze svi sveučilištari bez razlike. Politički odgoj zauzima prvo mjesto rada, pogotovo za mlade. Inače taj ustroj zastupa sveučilištare, brine se o olakšanju i poboljšanju njihovog života, njihovih uvjeta rada, vodi brigu o njihovoj stručnoj spremi, izdaje knjige i priručnike, pomaže siromašne sveučilištare, gradi domove, podiže menze i t. d. i onda se dogodi, da i po koji protivnik režima obučeni fašisti ku odoru, zato što mora biti član G. U. F.-a.

U Njemačkoj to nije tako. Istina, pod jednim vodstvom, ali, dvije organizacije. Jedna za nacional-socijaliste, druga za one, koji to ne mogu biti iz bilo kojih razloga. Svakako, za ove, koji bi željeli, da onih prvih nema, postoje druge organizacije.

Njemački sveučilištarski ustroj razvija ogromnu djelatnost. Članovi i vođe tog ustroja ujedno su prvoborci pokreta, oni su u velikom broju danas borci na bojištu, oni nose na svojim leđima veliki politički zadatak, i izvršavaju ga.

Međutim, kao što je intelektualno primjereno, radi se ipak u najvećoj mjeri intelektualno, nastoji se samostalni intelektualni rad sveučilištara razviti do maksimuma. Zato se priređuju natjecanja za najbolje izrađene radove sa najrazličitijih područja. "Reichsberufsvettkampf", kako se zove taj natjecanje, obuhvaća redovito djela od matematike i filologije, pa do umjetnosti i glazbe.

Ne treba niti posebno naglasiti, da se ti ustroji brinu o životu sveu ilištaraca, o njihovim potrebama, o njihovim domovima i menzama, o knjigama i skriptama.

124

Bilo bi pogrešno, kada se mi ne bi upoznali sa stranim sveu ilištnim ustrojima. Ali bi bilo još gore, kad bismo bilo iji sustav prenijeli k nama i proveli kod nas organizaciju po bilo kojem uzoru.

U Hrvatskoj državi postoje pitanja, koja su samo Hrvatskoj svojstvena, koja se dakle mogu i riješiti samo na hrvatski na in. Hrvatski sveu ilištarac živi pod uvjetima i u prilikama, kako duhovne, tako ...stvena, koja se dakle mogu i riješiti samo na hrvatski na in. Hrvatski sveu ilištarac ima kona no zadatke, koji su samo hrvatski zadatci, i rješavanju kojih se može pristupiti samo na hrvatski na in. Hrvatsko sveu ilište nije nikad pokazalo volju, da bude odgojna institucija. Ono je uvijek bilo nau ni zavod.

Zato ustroji sveu ilištaraca treba da ispune tu prazninu, i da odgoje ljude, koji na sveu ilištu dobivaju izvjestno znanje. Hrvatska država je mlada država, država u izgra ivanju. Hrvatski narod, da bi se izgradio, da bi postao potpun i srašten sa svojom državom, treba mlade i zdrave intelektualce, koji e poznavati narodna pitanja, narodne poteško e i narodne težnje, ali znati donijeti rješenje za sve što se nametne.

Ustaški pokret je pokret, koji dobiva svoju puninu, svoj sadržaj, svoju gusto u, koji se zida na vrsto postavljenim na elima. Njemu trebaju mladi intelektualci ustaše.

Na sveu ilištu, me u intelektualnim podmladkom imamo mi danas etiri vrste ljude. Recimo to otvoreno: Prvi su oni, koji su po svom uvjerenju i po svom radu ustaše, drugi su oni, koji to ne mogu biti, jer ne mogu preuzeti na sebe svu težinu ustaške

zakletve i ustaškog života, ali su pristaše i prijatelji i ustaštva i države, koji su Hrvati po svom osjećanju, ali nemaju energije, da budu najaktivniji Hrvati, dakle Ustaše. Treći i su indiferentna masa, koja, iz prerasnih razloga, opravdanih i neopravdanih, uslijed

125

nerazvijenosti ili pogrešno ponašanih zanimanja, nisu uopće ušli u život, niti se opredijelili, nego žive, kao kovčegi, koji su teret na putovanju. Četvrti su oni, koji su protivnici ustaštva, države, pa prema tome i hrvatskog naroda, koji su dakle samim tim sebe izključili ili iz narodne zajednice. Ustroj sveuilištara na hrvatskom sveuilištu ima dakle zadaću, da obuhvati sve hrvatske sveuilištare i da ih povede zadovoljenju onih zadataka, koji su naprijed postavljeni.

Zato će na hrvatskom sveuilištu biti osnovana dva ustroja. Jedan, ustaški, već službeno postoji. To je Ustaški sveuilišni stožer, koji je pred tjedan dana dobio svoj propisnik. Drugi ustroj bit će Savez hrvatskih sveuilištara. Ta dva ustroja nijesu ni razdvojeni, ni paralelni, niti je jedan drugome podređen. Oni treba da žive u simbiozi, tvore i jednu cjelinu, jedno oruđe, kojim se rješavaju postavljeni zadaci.

Ustaški sveuilišni stožer nije prisilni ustroj. On je dio Ustaškog pokreta, koji nije prisilni pokret, i on okuplja samo one sveuilištare, koji su ustaše. On, prema tome, okuplja elitu, okuplja najbolje. Jer samo je onaj najbolji, samo je onaj elita, tko želi sve svoje sile, sve svoje mogućnosti dati za dobro svog naroda i svoje države, a samo to je ustaša. Tko ne želi sve svoje najbolje sile uložiti za dobro naroda i države, tko nije svjestan, da samo tako postiže svrhu svog života, nego si postavlja i druge sebi ne ciljeve, taj može imati glavu bezgraničnih mogućnosti, taj može biti novi Arhimed, ali u elitu ne spada.

Ustaški sveu ilišni stožer ima sigurno velike i važne zadatke. On ih ima prema državi, prema narodu, prema pokretu, prema sveu ilištu. On treba da bude jezgra iz koje će izlaziti klice novog naraštaja, on treba da bude ognjište u kojem će žariti vatrom uvijek novih oduševljenja i uvijek nove vjere, on treba da bude mjesto iz kojeg će izlaziti sve ono što mora utjecati na život i rad,

126

na odgoj sveu ilištaraca. Osnovne stvari, koje treba jedan pokret, pokret, koji nosi narod i državu jesu vođe, jesu elite, jesu poštena primjena i pošteno provođenje na čela na putu do cilja, a tome se hoće izgrađivati i jakih radnika.

Sveu ilištarci, kao intelektualni podmladak, dakle kao oni, koji nose u sebi dvie osobine: duhovnost, dubinu i znanje intelektualca i polet, idealizam i vjeru mladosti najprije su pozvani, da budu ono što se traži. Njihov intelekt daje im legitimaciju, da tamo gdje budu nastupali neće nastupati nego dostojno izgrađivati ovjeka. Njihova mladost i vjera jesu jamstvo, da mogu postupati bez osobnih interesa, bez posebnih razloga, i da mogu postupati do krajnosti pošteno. Oni su dakle pozvani, da budu najbolji radnici i najbolji vođe ustaštva. Oni su pozvani, da budu graditelji i stvaraoci nove i sretne Hrvatske.

Pogrješno bi bilo pomisliti, da se taj i takav rad treba ograničiti samo na sveu ilište, ili pak napustiti ovo i poći na široka područja. On mora biti i jedno i drugo. Ustaški sveu ilišni stožer treba biti i sol sveu ilišta, i čitavog pokreta, čitavog naroda.

Pogrješio bi i onaj, tko bi pomislio, da je taj rad promišljeni rad vikača i govornika, da je to fraziranje loše politike. Rad sveu ilištaraca na polju izgradnje ustaštva, koje je najviša emanacija hrvatstva, jest intelektualni rad. Radne skupine su tiela u kojima se ima izgrađivati, u kojima ima rasti ideja i ideologija u svome najčišćem obliku. One su ćelije, u kojima se mora

izgraivati svaki član, u kojima mora postiti i ne samo svoju apsolutnu izgraenost, nego i obrazovanje na području svog najvećeg interesa. Vara se svaki, koji misli da se ustaštvo sastoji u pjevanju ustaških pjesama ili nošenju ustaške odore. Ustaštvo nije fraza, ono je ideja, ono je pokret, ono je pojam, koji obuhvaća itav kompleks ovjeka. I zato, znati hrvatski misliti o hrvatskim problemima, hrvatski osjeati hrvatska veselja i bolove, hrvatski

127

sudjelovati u svim hrvatskim pitanjima, to zna i biti ustaša. U tom pravcu treba dakle i i naša izgradnja, i u tom pravcu, ona e se kretati.

Me utim, kako smo ve naglasili, svemu tome ho e se najveće pregalaštvo, za sve to treba imati najveće osobne vrednote. Neka i to dokaže istinu, da je ustaštvo pojam koji obuhvaća cijeli kompleks ovjeka i traži na prvom mjestu i osobne vrednote. Ne mogu to svi ljudi, i tima se ne mogu nametati zadatci, koje oni ne žele i ne mogu primiti.

Ali jedno je sigurno, da su i oni dužnici svog nareda i svoje države, i da narod i država imaju pravo tražiti od njih u izvjestno vrijeme odplatu tog duga. Da bi to mogli, da bi mogli davati, i da bi htjeli davati, oni moraju, to narod i država traže od njih, kao i od onih prvih, izgraditi sebe. Nije zato dosta naobrazba i znanje, koje se ste e u enjem za ispite i sticanjem podpisa. Tu treba i izvjestni odgoj, treba izvjestna sviest emu je sav taj rad, treba uvjerenje o postojanju i vrijednosti onoga, za što se mora raditi, komu se mora odplatiti dug, komu se mora davati, da bi se moglo živjeti. Izgradnja u tom smislu treba biti idejna svrha Saveza hrvatskih sveu ilištaraca.

On je u biti stručna organizacija, koja se nikada i u ni jednom slučaju ne e baviti političkim pitanjima. U njemu se, za razliku

od jedinica stožera, ne se obrađivati samo pitanja hrvatskog značenja, nego se u stručnom radu obrađivati ista stručna pitanja, bez obzira na njihovu vezu s hrvatskim tлом.

Zadaća je tog saveza pored toga i ta, da se brine za hrvatske sveučilištarce. Zadaća mu je provoditi društvenu brigu, zadatak mu je voditi brigu o zdravstvenom stanju, zadatak mu je brinuti se o uvjetima rada i mogućnostima stručne izobrazbe, brinuti se o praksama, nabavljati skripta, knjige, pribor, uređivati domove i

128

menze. Daje mu se ta zadatak zato, da se provede u djelo i prizna istina, kako se od ljudi može tražiti samo, ako im se dadu uvjeti. Ali, od ljudi se se i tražiti, od ljudi se mora tražiti.

Spomenuli smo, da oba ustroja moraju živjeti, i da se živi u simbiozi. Tako se i biti, jer to je moguće. Svi Hrvati imaju zajedničke osnovne istine, koje moraju priznati, a to su, da je hrvatski narod samosvojna jedinica, da on zaslužuje nacionalnu slobodu, da mora imati svoju narodnu državu i u njoj nesmetano razvijati svoju osobnost i svoje stvaralčke snage, da bi tako postigao svoju sreću. Svi hrvatski sveučilištarci moraju imati uvjerenje, da treba raditi, da treba biti radnik i borac, kako bi se ti ideali postigli. Svi hrvatski sveučilištarci imaju i svojih sasvim posebnih, isto sveučilištnih pitanja, i uvjerenje, da moraju sudjelovati kod njihova rješavanja i kod ispunjavanja svojih težnji.

Pri tom za one najjače, za one najidealnije, za one, koji su najaktivniji Hrvati, koji su takovi po građi i svoga duha i tijela, koja im je data prirodom, za takove treba ustrojiti u kome se može i najviše dati, u kome se može i najviše izgraditi, u kome se ostvariti sve svoje težnje i dovesti do izražaja svu svoju volju. Takovima vrhunac izgradnje i stvaranja u smislu pokreta, u smislu ideje, u smislu žrtvovanja.

A onima slabijima, koji su takovi po duhu i tijelu, koji im je dala priroda, takovima ustroj koji je omogućiti, koji je im dati, da se izgrade, da nađu u sebi i da dadu ono i onoliko što i koliko hoće i mogu dati.

Oni pak, koji ne priznaju naprijed postavljene vrednote, kojima one nisu svetinja, i koji djelovanje u smislu njih smatraju nasiljem i prisilom, ti se isključuju sami iz redova i pripadnika hrvatskog naroda.

130

Oni, ako i jesu Hrvati po slu aju što su se oni i njihovi roditelji rodili u Hrvatskoj, na ovoj svetoj grudi, u istinu nijesu Hrvati, ako svetost njezinu ne osje aju i ne priznaju. Takovih, koji se sami isklju uju, to treba držati na pameti, da se sami isklju uju, da mi ne isklju ujemo nikoga, takovih velim ne treba narod, takovih ne treba država, takovih ne trebamo ni mi. A da oni ne budu štetni, za to e se pobrinuti drugi ustroji državne vlasti, to nije briga ustroja sveu ilištaraca.

Neka time ujedno bude završeno ovo razmatranje o ustrojima sveu ilištaraca. U najskorije vrijeme, oni e poprimiti svoje najstvarnije oblike, i onda je pozvan svatko, da po ne najozbiljnije raditi tamo kamo je opredjeljen, na onom mjestu, na koje se uvrstio, ali, neka to ponovno bude naglašeno, svatko je dužan raditi.

Ovo razmatranje neka ujedno bude predpoziv stvarnim pozivima koji e slijediti.

PRI LOZI O HRVATSKOM DOMOLJUBLJU

16. H.: UZ KNJIGU VATROSLAVA MURVARA, osvrt, str. 456-458 (9-10/1942.)
17. Milivoj Karamarko: KULT RAKOVICE, rasprava, str. 14-18 (1/1941)
18. Zvonimir Kataleni : IZ PROŠLOSTI ZA BUDU NOST, rasprava, str. 67-70 (2-3/1941)
19. Vinko Kos: DOMOVINA, pjesma, str. 113 (4/1942)
20. Radovan Latkovi : DUH I CILJEVI NAŠEG NACIONALIZMA, rasprava, str. 81-85 (3/1940.)
21. Dr. Mladen Lorkovi : ALMANAH HRVATSKIH SVEU ILIŠTARACA, osvrt, str. 100-105 (2-3/1941.)
22. Nikola Matijevi : HEROJI RAKOVICE, rasprava, str. 104-107 (3/1940.)
23. Ivan Mili i : HORVATOV „ANTE STAR EVI “, osvrt, str. 113-115 (3/1940.)
24. T. Mortigjija: SLOVINSKI-ILIRSKI-HRVATSKI, (sveza: Gunduli evo „Slovinstvo“), rasprava, str. 79-82 (3/1943.)
25. Jure Prpi : KNJIGA HRVATSKE MLADOSTI (Mile Budak: San o sre i), osvrt, str. 69-70 (2/1940.)
26. Velimir Pustajec: OGNJIŠTE, osvrt, str. 109-111 (2-3/1941.)

16. H.: UZ KNJIGU VATROSLAVA MURVARA, str. 456-458 (9-10/1942.)

Nastojanje oko širenja srpstva i srpske vlasti, koje je dobilo naročiti zamah oživljenjem srpske države u početku 19. stoljeća a uslijed rasula turskog carstva, zavladao je ne samo srpskim političkim, nego i kulturnim životom. Na kulturnom, a napose na znanstvenom području, ono je dovelo do pojave, koja se zove — kriminal. Dokaz o tom pruža nam knjiga Vatroslava Murvara "Na izvorima neistine" (34. i 35. svezak Male knjižnice Matice Hrvatske). Kako smo tom pojavom i mi tangirani, dužni smo posvetiti joj potrebnu pažnju.

Cijelo jedno stoljeće sa srpske strane nije se obustavilo, Hrvati, prisvajaju se itavi dijelovi hrvatskog naroda i zemlje, napada se čast hrvatskog naroda, oduzimlju se cijela razdoblja i krivotvore pojedina djela hrvatskog kulturnog stvaranja. Ishodište te djelatnosti je rad najpismenijeg Srbina svojega vremena Vuka Stefanovića Karadžića, koji je prema formuli: štokavci = Srbi, kajkavci = Slovenci, naprosto zanijekao obstanak Hrvata. U svojoj raspravi "Srbi svi i svuda" (1849.) on tvrdi, da "Srbi sada žive u današnjoj Srbiji, u Metohiji, u Bosni, u Hercegovini, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju, od više Osijeka do Sentandrije, u Slavoniji, u Hrvatskoj, u Dalmaciji i u svemu Adrijatičkom primorju od Trsta do Bojane" i t. d. Uz to tvrdi, da svi pametniji ljudi i od grčkih i od rimskih Srba priznaju, da su jedan narod... samo je onima rimskoga zakona još teško Srbima nazivati se, ali se se po prilici i tome malo po malo naviknuti, jer ako ne bismo da su Srbi, oni nemaju nikakvog narodnog imena... Da reknu da su Hrvati, ja bih rekao, da ovo ime po pravdi pripada najprije samo štokavcima, koji su po svojoj prilici ostaci Porfirogenijevijeh Hrvata..." Tragom

Vuka Karadžića i glasoviti "naučnik" Jovan Cvijić, tvorac poznate formule: dinarci = Srbi, koji

136

tvrdi, da Srba ima ukupno oko 10 milijuna; od tog broja da živi u Srbiji 2,76 mil., u Hrvatskoj i Slavoniji 2,27 mil., u Bosni i Hercegovini 1,799 mil., u Mađarskoj 0,679 mil., u Dalmaciji 0,624 mil. i t. d. "Od njemačke granice do Carigrada oni su nastanjeni i nema većeg naroda od srpskoga. U tom velikom kompleksu i etnografskoj oblasti srpskog naroda Bosna i Hercegovina imaju centralni položaj." Ovakve tvrdnje servira taj poznati autoritet i inozemstvu. Kada Vuk Karadžić i Jovan Cvijić idu tako daleko, nije čudo da sveučili profesori kao dr. Jovan Erdeljanović, dr. Aleksa Ivić, dr. Mirko Košić "znanstveno" otimlju Bunjevce, da "naučnici" kao dr. Petranović, dr. Glušac sasvim ozbiljno tvrde, da su bosanski bogumili bili pravoslavci i prema tome Srbi, da mnogi drugi, — tko bi ih sve nabrojio! — prisvajaju za srpstvo cijele hrvatske pokrajine, gradove i njihovo stanovništvo.

Ne za u uju ni napadi na vlast hrvatskog naroda, pa makar dolazili iz pera povjesničara kao što je Stanoje Stanojević, koji piše, da "strepe i od Srba... austrijska je vlada poela u Bosni stvarati Hrvate od tamošnjeg katoličkog elementa" ili dra. Vase Glušca, koji to isto ponavlja. U istom smislu piše i dr. Mihajlo Radovanović o Dubrovnicima: "silom katoličanstva u prošlosti, nepopularni režimi u Jugoslaviji i politička ideologija Hrvatske Seljačke Stranke našle su od dubrovačkih Srba — Hrvate!" Dakle gdje god se pojave Hrvati i u koliko im se ne može zanijekati hrvatstvo, proglašava ih se "znanstveno" za umjetnu tvorevinu.

Delikt kraje vrlo je est u srpskom kulturnom i znanstvenom radu. I tu je prvi na djelu bio Vuk Karadžić . On je jednostavno pokupio po hrvatskim krajevima narodno blago — pjesme, pripovijetke, poslovice — i prenesao ga u srpsku riznicu. Vukova izdanja narodnih umotvorina izlaze samo pod srpskim imenom. Isto djelo poinja na području povijesti književnosti prof. Pavle Popović , koji oduzima Hrvatima starije dalmatinske, bosanske i slavonske pisce

137

i stvara od njih t. zv. "srednju srpsku književnost". Za tog uvaženog stručnjaka "dubrovačka književnost je vrlo važna oblast srpske književnosti". Njegovo mišljenje postaje službeno pa ga prihvaćaju i školske knjige, u kojima se među ostalim može naći i ovo:

"Naša narodna poezija svojim utjecajem zahvatila je ne samo novu srpsku književnost već i dubrovačku ili srednju književnost, kako se ona drukčije zove i to još od samog njenog početka od druge polovice XV. veka, pa sve do njenog gašenja, do konca XVIII. veka. Vuk (Džoro) Držić je prvi srpski umjetnički pjesnik, kod kojega se osjeća utjecaj naše narodne poezije. On uvodi njen uticaj u dubrovačku književnost, i po tome uticaju, kao i po svome jeziku i nacionalnoj svijesti, ova književnost ima srpski karakter." Vidi se oita namjera kod ove kraje, da se srpska tristogodišnja kulturna praznina ispuni hrvatskim vrijednostima. Na temelju takvih izvoda stvara dr. Radovanović zaključak, da dubrovačka književnost na čelu s Ivanom Gundulićem predstavlja "najsigledniji dokaz srpskog etničkog karaktera, koji je Dubrovačka republika nesumnjivo imala još od XV. Veka".

Slučaj svoje vrste je onaj Ljubomira Nenadovića, koji je oklevetao Ivana Mažuranića, da je Njegošu ukrao ep "Smrt Smail-age".

Posebno poglavlje predstavlja krivotvorenje djela hrvatske književnosti. Ovdje su Karadžića iznimno pretekli Gavriilo Kovačević, Georgije Mihaljević i Stefan Rajić posrbljivanjem *Ka i a*, *Došana i Reljkovića*. Ali Vuk Karadžić se zato ipak u dovoljnoj mjeri iskazao kod izdavanja narodnih pjesama. Kao primjer neka služe ovi stihovi:

"Ko je junak i roda juna kog,
I juna ke krvi i koljena,
Neka sutra na mezevo do e".

138

koje Karadžić ovako preinačuje:

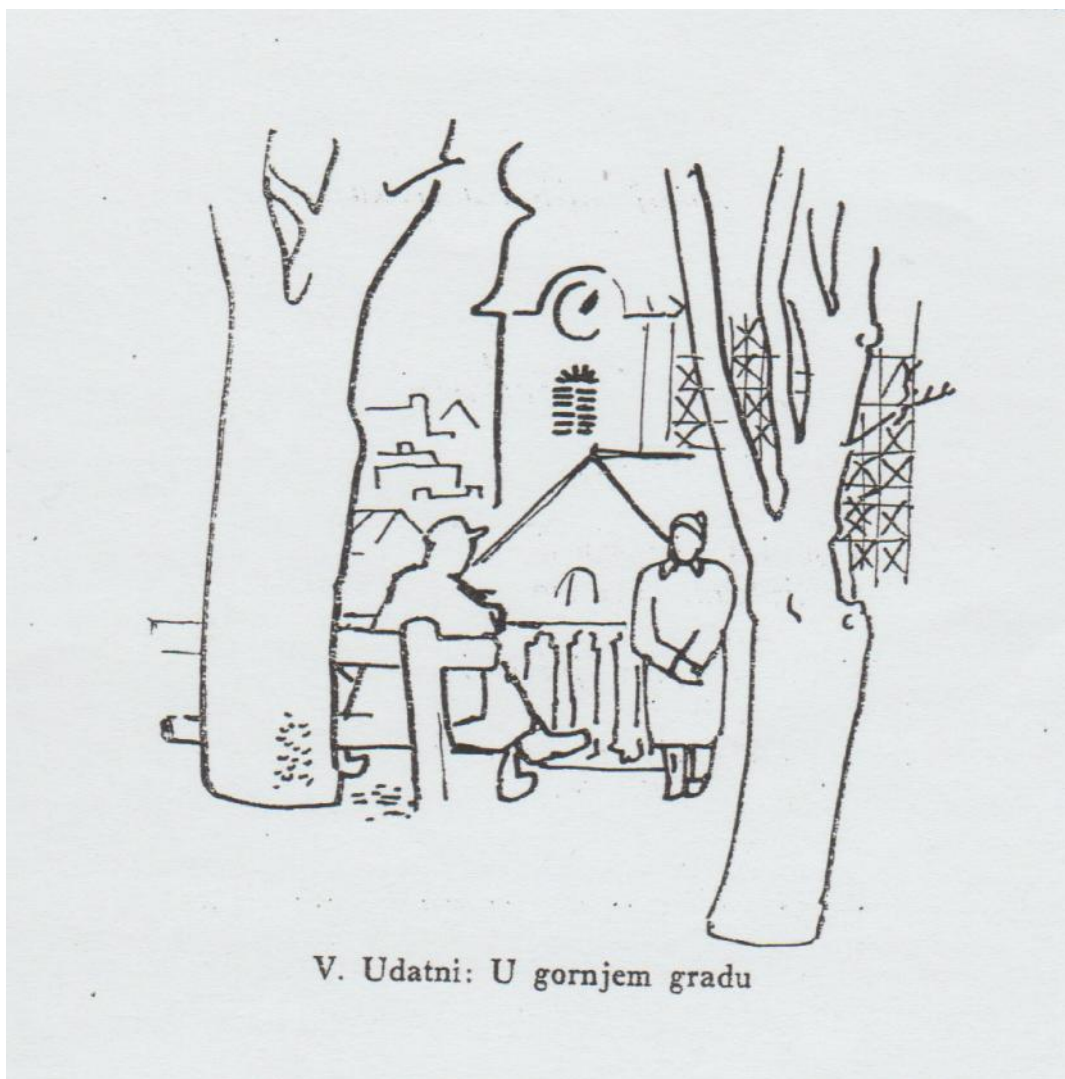
"Ko je Srbin i roda srpskoga
I od srpske krvi i koljena
Neka sutra na Kosovo do e".

U ovoj djelatnosti možda je ostao nenadmašiv Mitaori sa svojim prijevodom Šenoinog *"Zlatarevog zlata"*, koji je tiskan u Beogradu g. 1892. činjenica što je Mitaori morao za srpsku publiku prevoditi Šenou ne zna i doduše ništa drugo nego samo to, da hrvatski i srpski nisu jedan te isti jezik. Ali "prevodjenje" Miteori a išlo je i dalje, na pr. ovako: kod Šenoe "ban Berislavi" — kodori a "ban Borisavljevi"; "hrvatski kronista i zagrebački kanonik Antun Vramec" — "zagrebački arhimandrit i istorik Antun Vramec"; "hrvatskom rieči" — "srpskim jezikom"; "liepa si i divna si, o majko naša, oj zemljo Hrvatska" — "lepa si i divna si, o majko naša krasna zemljo Srbinova"; "po zemlji Hrvatskoj" — "po svoj prostranoj i lepoj zemlji Srbinovoj". U samom predgovoru prevodilac kaže za Šenou:

"esto bi puta s uzdahom rekao, kako je najveća nesreća za Slovene uopšte što nisu svi pravoslavne vere, a naročito što ne pišu svi cirilicom..." — "Da mnogobrojni i lukavi neprijatelji Srpstva nisu bacili u svoje vreme seme razdora među braću ... ne

bi danas bilo potrebno da prikazujemo publici Augusta Šenou, on bi bio i kod nas znan i poštovan, kao što je znan i poštovan u naše braće Srba katoličke vere — tako zvanih Hrvata.

... Nekoliko bezumnika iz te oblasti, zavedeni lukavim neprijateljima Srpstva odrekoše se imena srpskog i rešiše se, da svoje oblasno ime nametnu celom srpskom narodu... Oni stvoriše, izmisliše i napisashe istoriju nekakvog hrvatskog naroda, hrvatske države, hrvatskih careva i kraljeva, hrvatskih junaka...".

140

Zaključimo ovdje nabranje primjera kriminala u srpskom kulturnom i znanstvenom radu služe nam Georgijevi -Leskovac-Magaraševići, koji u svojoj "Srpsko-hrvatskoj itanci" nisu poštovali od krivotvorenja ni samu hrvatsku himnu. Mihanovićev stih:

"da svoj narod Hrvat ljubi."

preinačuju tako da glasi:

"da svoj narod Sloven ljubi."

Iznijeli smo bar neke krupnije primjere, jer znamo da i oni za mnoge čitatelje znašiti otkriće. Kako i ne bi, kad s hrvatske strane kroz cijelo vrijeme odkako traje ova sustavna promidžba pod plaštem znanosti nije se tom pitanju posvećivala gotovo nikakva pažnja, izuzevši nekoliko sporadičnih iznimaka, a da i ne govorimo o tom, da se nije ništa poduzimalo ni za zaštitu hrvatskih probitaka ni za obranu znanstvene istine. (U pogledu potonjega, pada teška odgovornost na stanovite naše krugove). Prvi veliki korak u smjeru obračunavanja s Vukom Karadžićem i drugovima je knjiga Vatroslava Murvara. Ona uspješno rješava svoj zadatak. Pisac je dao dobar pregled gradiva kao i vrlo ispravna zapažanja. Murvarova knjiga je ujedno korisno pomagalo za razumijevanje "bratskog" odnosa Srba prema Hrvatima.

(Slaba strana knjige je to, što je razdijeljena na dva sveska od kojih je jedan sveden na obujam brošure, a drugi se odlikuje nemogućim papirom. Ali to je zamjerka, koja se ne odnosi na pisca).

17. Milivoj Karamarko: KULT RAKOVICE, str. 14-18 (1/1941)

U spomen 70-godišnjice rakovi ke bune.

Nacionalizam u svojoj biti nije tek ljubav prema zemlji i narodu — nego je u prvom redu vjera. Svaka religija ima nešto nedovitljivo i neprotuma ivo umom, ima ono što se uzima kao gotova i neporeciva istina, ili bolje — uzima se kao stvarnost: bila ta stvarnost istinita ili izmišljena, ali je stvarnost, koja djeluje na umove i duše. Vjera u tu stvarnost je nesvjesna, prirodjena i slijepa — tim više što je tajanstvenija što je ovjek primitivniji. Zapravo sam ovjek i ne usmjerava svoja nastojanja, nego ta vjera usmjerava ovjeka prema samom sebi. Vjera je mišljenje o svojoj malenkosti i nemo i pred veli anstvom i svemo i viših sila ideje i božanstva. Nacionalizam je još nešto. Nacionalizam je ne elementarni, ali jest povijesni osje aj sudbinske povezanosti određene ljudske skupine, ljudi koji drže, da im se sudbine isprepli u, da su iznikle zajedno i da e usahnuti zajedno. Osje aj zajedništva, ali osje aj, koji nije umjetno izazvan nekom društvenom ideologijom — nije ak ni nekim gospodarskim uslovima — on je isto duhovne naravi, jer vezuje ne materijalnoš u, koliko ljubavi i pobožnoš u prema zajedni koj grudi, prolivenoj i srodstvenoj krvi, — zajedni kim predjima, vodjama i junacima; prema zajedni kim svetinjama i uspomenama, prema zajedni kim stremljenjima, stvarala kim drhtajima i vizionarnim krijesnicama budu nosti. Nacionalizam je vjera, jer vjeruje — to zna i posve uje i obožava svoju zemlju i grobove, svoju krv i mu eništvo, svoje uspjehe i slavlje pobjede,

stvarala ke podvige i pokušaje; svoje boli, poniženje i nesreće i svoju čast i sramotu. Nacionalizam je vjera i posvećenje vlastite budućnosti, svog života, onog vječnog i vjekovnog, drevnog i dođudjeg života, puna nadahnuća, gr evitih zaleta za ostvarenjem svog poslanstva. Vjera u svoje poslanstvo to zna i u svoju posebnu, bogodanu i višu vrijednost. Rasparane pojedinke su malodušne — dok je udruženi kolektiv uloptan zajednikom krvlju i jedinstvom svijesti, volje i vjere — svemoćni i sverazorni div.

Ni ovjek, ni narod ne obožava svoju sadašnjost, svoju živu stvarnost — on se klanja samo svetinjama prošlosti i vjeruje u svoju dalju i nepoznatu budućnost. Vjera je mrak — mrak uma i srca. Sadašnjost je konkretna, razgoljeni i otkriveni fantom — razvijetljen i analiziran. Samo je iza nas i ispred nas nepoznati mrak u kome ništa ne raspozajemo — pa ga maštamo i idealiziramo. Mrak i nepoznato — to su naše nade, vjere i naše težnje. Može to biti primitivno i glupo, kao što i jest, ali ono jest i djeluje i ono će uvijek pratiti ovjeka i narod. Jer mi svoje začine i svoj postanak kao i svoj završetak-smrt ne možemo niti dogledati, niti opipati. Zato ćemo uvijek u sebi nositi sklonost, da vjerujemo, maštamo i idealiziramo. Vjera i mašta komponente su našeg bića, našeg ljudskog poslanstva.

Ali ovjek je i u borbi s tim maglovitim utvarama, koje ga zarobljuju. On se zna i odmetnuti, zna sumnjati i nevjerovati, kad prevlada kriticizam njegova uma. Ima stoga racionalne i iracionalne vrijednosti božanstva, svetinje i nade. Nacionalna vjera — to je nacionalizam. Nacionalizam može biti racionalan i iracionalan, kulturni i primitivni. Primitivni i iracionalni nacionalizam izvire na podsvijesnim i mističnim temeljima ljudske i narodne prirode. On je nagonski, prirodni i fantazijski kult narodne prošlosti, divlje snage i guslarove epike, ne poznaje

određenog cilja i smjernica, zna samo ono, što ne e, a ne zna, što može i što

143

ho e. Izrazi i oblici njegove djelatnosti su nagona samoodbrana krda i nagona stvaranje kulturnih dobara.

Racionalni i kulturni nacionalizam jest svijesna refleksija svog povijesnog rada, intuitivno zrenje svog poslanstva i kriti ko odabiranje sredstava obrane i stvaranja. Kulturni nacionalizam je istan aniji i finiji — a onaj je grublji i masivniji. Jedan djeluje pokretnoš u i snagom tamnog podzemlja, snažnijim udarcima i širinom djelovanja — drugi saznanjem, intuicijom i sviješ u žudi i usmjerava se k cilju rone i u dubine i rezaju i oštro i odmjereno. Jedan je ja i u zamahu, drugi izravniji u svrsi; jedan sposoban pretrpiti osvjetljenje — jer je sam svjetao — drugi pred povijesnim istinama bježi kao no pred zorom. Racionalni nacionalizam više gleda u budu nost — primitivni više u prošlost, jedan stvara novo, a drugi preživa staro. Racionalni opet pati od prevelikog nacionalizma, koji ga može i progutati i zamijeniti ne im novim — dok je prirodni nacionalizam trajniji, jer krv ne može ni izvoditi, ni ishlapiti, zemlja ne e izgoriti, vjera se ne može iš upati. Mistika prirodnog nacionalizma i ciljna svrsishodnost djelovanja racionalnog nacionalizma uloptavaju se u vje nu dinamiku krvi i uma, podsvijesti i volje, tla i svijesti.

I ako mi osvjetlimo i pro utimo našu Rakovicu, ona e nam se ukazati u dvostrukom svijetlu: misti ni ar povijesnog razmaka opjevat e je kao legendarni simbol slave, junaštva i državnog prava — dok e refleksije suvremenog zbivanja veli at njenu revolucionarnu prodornost i zanos kao uzor i putokaz vlastitih podviga. I po državo-pravnoj tedenci i po izražajno revolucionarnoj formi Rakovica e u svijetlu velikog događaja poprimiti neki misti ki i proro anski izgled, jer je ciljevima i

metodom istovjetna Oslobodila kom Ustanku. Ostvarenje Nezavisne Države Hrvatske zapravo je odkupljenje Rakovice.

144

Povijesni podaci govore o velikoj sli nosti Rakovice i Ustanka. Kvaternik je nadahnut Star evi evom državnom mišlju kao i Paveli . Kvaternik je kao narodni zastupnik u hrvatskom Saboru zastupao politiku misao hrvatske državne nezavisnosti — što je Paveli divno provodio u beogradskoj Skupštini. Kad to nije uspjelo jedan i drugi odlaze u tudjinu obavijestiti strani svijet i pripremiti oružani Ustanak. Politi ki vodje ondašnje Evrope podpomažu Kvaternika, kako su veliki suvremeni vodje cijele nove Evrope pomogle Paveli a. Razlika je u jednom što je Paveli vidovitije izabrao as i zato uspio, dok je Kvaternik preneglio u vremenu i zalutao po mjestu (jer su ga Srbi izdali!). I Kvaternik i Paveli su revolucionarci.

Hrvatska državna misao — voditeljica itavih 10 vjekova — jedan je svijesni put ljudskog, odnosno narodnog nastojanja i nastupa. Narod koji je toliko sazeo, da stvara vlastitu državu dokazuje visoki napon svijesno stvarala ke volje, da se samosvijesno afirmira, kao kulturna i politika skupina. Hrvatski narod stvaranjem Tomislavove Države svjedo i o usponu svijesti, koja stoji nepomirljivo prema povijesnom odvijanju, s odlukom ne dati se podiniti, već ho e predvoditi, kro iti i sudjelovati. Sve je to znak doživljavanja kolektivne jastvene vrijednosti i poslanstva. Državna misao usjekla se poznijim pokoljenjima duboko u svijest, jer je nastala kao u inak dugih priprema i pokušaja, jer je nošena na valu krvi i iskustava te poticana državni kim nagonom i saznanjem.

Koplje državne misli poslije više vjekovne mo i i gospodstva u borbi s geopoliti kim silama i grani nim pritiskom — prelomilo se

na Gvozdu u krvi i potresu. Ali za arana snaga Države hranila je naše nacionalno revolucionarstvo i kroz daljna pokoljenja i stolje a.

145

Nacionalna žilavost, neiskorijenivost državotvorstva i posvudnost vitalnog embrija rodila je središnje hrvatsko bosansko kraljevstvo po Tvrtku.

Ta ista državna misao proviruje preko Šubi a, da se oškropi krvlju pobunjenih Horvata i Paližne, dok po Zrinsko-Frankopanskoj uroti ne postane svijesno politički program.

itavim vjekovima ta ista državna misao utvrdit će se i opjevat u grani arsko usko kim šan evima i epopeji mrtve straže i bedema evropskog zapada. Grani arsko-usko ka borba nosi stremljenja hrvatskog državnog prostranstva i otpora pred nadiranjem s istoka i zapada. Ona će uvati vje no neugaslo pravo na razmedji Save i Drine i gospodstvo na obalama i moru Jadranskom. Najdivniji primjer viteškog junaštva i legendarne nacionalno-državne svijesti. U grani arskoj usko koj misli oblikovat će se i izraziti povijesno poslanstvo Hrvatstva.

Državna misao bujat će i u selja koj socijalnoj buni Gubca, koji će zaštitu selja kih pravica tražiti jedino u selja koj Hrvatskoj Državi.

Oživotvorena po Tomislavu, prelomljena na Gvozdu, borbena naglašena i nošena po usko tvu, preporodit će se u pravaštvu i izraziti u Rakovici — da se kona no obnovi po Oslobodila kom Ustanku.

Hrvatsko državno pravo nije mrtva prašna pergamena, već živa politička sila tradicije, svijesti, krvi i realizma. Državno pravo je ideja vodilja naše nacionalne povijesti — prošle, budu će povijesti.

Državno pravo (a to zna i državna misao), gdje je posve ena ostavština naših kraljeva, banova i revolucionaraca.

Državno pravo je tajinstvena sudbina našeg povijesnog poziva — ija trajnost oli uje naš nacionalni opstanak i razvitak. Državno pravo uš uvalo nam je svijest i ponos, da smo nepobjedjivani i

146

nepobjedivi, da nikada nismo bili bespravno roblje, ve samo suvereni i slobodni narod — koga su istina iskorištavali, pod injavali — ali ga nijesu mogli pod initi. Narod svijestan svoga vrhovništva, koga mu je jam ilo državno pravo, la ao se je zakona i ma a. Rakovicu je mogu e shvatiti i doživjeti tek kad produbimo snagu državnog prava.

Revolucija je put kojim udara borbena logika Rakovice. Ona zna, da samo krvava prevratni ka i bojovna taktika može oživotvoriti tako veliki zamisao državnog oslobodjenja. Isklju eno je svako izmirenje i svako nagadjanje izmedju potla enog i tla itelja. Veliki ciljevi se nikada ne ostvaraju zaobilaznim stazama i mrvi arskim korištenjem popuštanja, nego sudbonosnim udarcima dvosjeklim zubcima: pobjeda ili poraz. S neprijateljem se nikad ne razgovara iskreno i otvoreno; šuti, laži, neka ti ne prozre misao i namjere, da može bolnije osjetiti nenadanu snagu pripremljenog divovskog udarca. Mrzi neprijatelja i tvoja mržnja mora biti vu ja i krvava, da neprijatelj drhti od bojazni pred provalom tvoga bijesa. Moraš biti gord, divlje ponosan u borbi umišljenoš u i gladju neprijatelja, te on nikada ne pomisli, da je ja i i viši od tebe; danas ga pomiluj smješkom podcjenjivanja, da ga umah zatim sniziš maljem mišica. Ni jedna predrasuda, ni jedna norma, ni jedna obaveza ne može vezati jedan narod, da se ne bori za svoju slobodu, prostor i razvitak. Revolucionarstvo ina prezire svaku statiku mrtvog na ela. Rakovica je revolucionarna i u borbi s neprijateljeim i neprijateljskim idejama. Jedna revolucionarnost

nije samo nacionalno politička, ona je nacionalna i sveobuhvatna, pa prema tome i socijalna i kulturno-etička.

Mučenništvo je popratni i zasluženi vijenac revolucije. Čast i slava, junaštvo i viteštvo biserne su odluke Rakovice. To junaštvo svojstveno je svakoj revoluciji, koja istim prezirom gleda i vlastiti i neprijateljski život. Ali naša Rakovica junačka i po krvi, koja se lila

147

na ovom tlu od dolaska i osvojenja, Za Domagojevih gusara i Tomislavovih arslana, na Gvozdu, u borbi uskotva sa zapadnim i istočnim osvajačima; po krvi, koja je sazдала grandiozni podijum hrama Mučenništva. Čast i sloboda više vrijede od života. Život je samo zato, da ga žrtvujemo višim idealima, sam u sebi ne nalazi smisao. I zato smo junački i u borbi i u obrani polagali živote kao mučenici. Samo to naše mučenništvo nije nemoćni protest umireg, već najdivniji i svetački slijed viteškog i sveljudskog predanja Slobodi i Pravdi. Naše mučenništvo jest naša veličina i božanski dar — jest svojevrijedno herojstvo raspeće radi časti, jer "Hrvat svaki izdajica nije, krvi će kaplja, da ko biser sije na čelu mome, na hrvatskoj kruni", jer "Tron se jedan ne ruši bez krvi"; herojsko raspeće višim idealima civilizacije, jer "Ne bi zato barbarim zvali, što vi mroste, dok su oni spali"; herojsko raspeće misli oslobodjenja, jer "Još snaga stara tjera vrstu šaku, da digne zide porušena hrama"; herojsko raspeće vjeri i vjeka, jer "S njima nas isti ciljevi vežu — pošto smo jedne kolijevke čedo, pošto nas iste velike stežu — s njima jedan šap čemo Credo: sve je to pro i, oni su naši oni će do i!" Mučenništvo slavnih vojnika i starih ratnika. Mučenništvo koje iskonskom snagom časti i junaštva izgara, kao neutrnuta sveta žiža, na oltaru revolucije i Oslobodjenja.

Ideal Rakovice je Nezavisna Država Hrvatska. Njenom obnovom otkupljenja je zavjetna misao Rakovice. Snaga naše mlade

Države živi u moralnoj snazi: vjere, junačke snage i nepresušnih ideala rakovskog mitosa, mitosa Hrvatske: državnost, građanstvo i mučeništvo. Mistika Rakovice — mistika je Nezavisne Države Hrvatske, jer dok vjerujemo u Rakovicu vjerujemo u Nezavisnu Državu Hrvatsku. Misao države, misao revolucije i misao mučeništva utjelovljuje se u Rakovici — a Rakovica nadahnjuje i blagoslivlja Nezavisnu Državu Hrvatsku. Rakovica sintetizira našu povijesnu borbu i stremljenja, naše poslanstvo i sudbinu.

148

Kult Gvozda i Rakovice — kult je Nezavisne Države Hrvatske.

Kult Kvaternika — kult je Poglavnika.

18. Zvonimir Kataleni : IZ PROŠLOSTI ZA BUDU NOST, str. 67-70 (2-3/1941)

Ovaj članak je pisan u povodu knjige A. B.:

Književnost i narod.

Govoriti o našoj suvremenoj kritici isto je tako smiješno i bezpredmetno, kao i ona sama. Upravo je komično zbog čega se u nas netko naziva kritičarom. Potrebno je da ima štampana dva — tri prikaza iz strane ili naše književnosti, da nabaci koji citat iz pokoji estetike, uspostavi i iskonstruira kakvu "paralelu" (jedna od njih u zadnje vrijeme: Huysmans — Jeronim Korner), pa — dosta. Imali smo kritičare akademskih, kritičare diletanata, kozera i hohštaplera, ali malo kritičara — kritičara, što znači uvijek ukusa, oštine i znanja. Franjo Marković bio je formalista (da ne spominjem embrionalne pokušaje, i ako djelomično ispravne, Vraza i grupe oko "Kola", kao i nekih drugih), ne može se kazati bez srca, ali — formalista. Pojave kritičara pedesetih, šezdesetih godina i kasnije nisu naročito izrazite, jer su oni bili uglavnom tek usput kritičari. "Stari" i "Mladi" bijahu suviše pristrani i sentimentalni, da uvijek održavaju dolan ton. Matoš se razlikuje, ali još uvijek pomalo kozer, i ako s pravim umjetničkim i kritičarskim instinktom. Kasnije prašte polemike i uvrede: Krleža naprama grupi senilnih, pa klerikalci, socijalisti, demokrati itd.... do danas, nijemoga stanja. Bilo je u tim razdobljima pravih i ro enih kritičara, koji su i te kako razlikovali pitanja, probleme i vrijednosti. Pokojni Ante Petravić pisao je uzorne kritike. Isto tako i Marjanovi, Ne-hajev i još neki. Danas izrazitih suvremenih kritičara i nema. Albert Haler, jedan od ljudi, koji se danas

isključivo bave kritikom, zapravo je historijski kritičar i Croceov komentator i tumač. Slično

150

tako i Antun Barac. Možda su našli prave putove. Jer, konačno, najhladnije se uvijek može odnositi prema pitanjima, koja pripadaju povijesti. Stanovite perspektive treba, pogotovo u konačnim (ukoliko je uvijek moguće konačnim) ocjenama itavog životnog djela pojedinih pisaca i pokreta. Odabrali takav put, znači, imati stanovite prednosti: pregled, perspektivu, itavo gradivo, mir od temperamenata suvremenih komentara i, konačno, mogućnost izgraditi sigurno stanovište i mišljenje o samom pitanju. Ima to i svojih mana: mnoštvo činjenica koji putaju u pogled, čini uvijek akademski hladnim, suviše sistematičnim, što je, konačno, najgore. Književna historija nije arhiv, skup papira datirana na razne godine, stoljeća i desetljeća, već jedna golema borba, patnja i sudbinska dinamika, što će kritičari, koji u njoj gleda ljudski napor, prolaznost i vraćanje, pokloniti mogućnost da iz svega izgradi nadzor i filozofiju. Ispravno kaže Marjanovi: ". . . prava solidna kritika, moderno shvaćena, više je kulturni, nego li strogo literarni faktor i element".¹ Ovako pak shvaćanje kritike traži od kritičara stanovitu spremu: kulturu, znanje (daleko više nego to zamišljaju naši recenzenti), kao i poseban talenat i izgrađen ukus.

Kad se, dakle, kritika zamišlja tako široko i sveobuhvatno, primjenjuje u obliku prikaza i suhih referata o pojedinim djelima i pojavama (i uz to se naziva kritičarem), bez ikakve spremu da se iz toga zaključuje o stvaralačkoj dinamici jednog vremena, onda je to više nego jadno. Istina, bilo je u nas pokušaja da se upoznamo s važnijim modernim mišljenjima o nazorima, problemima i filozofiji umjetnosti (Marjanovi, Dežman, Nehajev, Bogner, Haler itd.), no sve je to ostalo više manje u fragmentu

naba eno, bez narožite volje da se izvedu kompleksni zaključci korisni za našu

¹ - M. Marjanovi , Književne studije i prikazi, str. 10

151

hrvatsku književnost. Za nju je pak postojalo ili suviše temperamenta pa rekoše da je — laž, ili pomanjkanje interesa i kriticizma.

Antun Barac je historijski kritičar. Poznat je radi nekoliko knjiga i studija u književnim revijama. Prigovarao mu, da sakuplja građu, a ne izriče sudova, da je suviše — naučenjak. Druga im je su ga uglavnom pohvalno ocjenjivali. Njegova glavna zasluga je me utim u tome, da je jedan od prvih riješavao kompleksna pitanja naše književne povijesti. Ono što vrijedi za Halera, vrijedi i za Barca. Rješavanje pitanja, koja pripadaju povijesti, a koja su važna za budućnost.

Njegova najnovija knjiga: Književnost i narod, o kojoj će biti govora, nastala je u istom pravcu. Knjiga sadrži tri središnja problema: Mi i Evropa, socijalna koncepcija sela za ulaska u našu književnost i rehabilitacija dvaju umjetnika. Ove naslove dali smo radi lakšeg pregleda. Sama knjiga sadrži osam članaka i studija pod različitim imenima.

Jedno od prvih kompleksnih pitanja naše književne povijesti i sadašnjosti sastoji se u problemu našeg tobožnjeg zakašnjenja za evropskim stvaranjem. Članci: Književni pojmovi Iliraca i Literarne paralele, najviše povezane mislima, nadovezuju i riješavaju govor o rasponima, odnosno zakašnjenju i diletantizmu po etaku i trajanja naše književnosti. Autor je uspio opovrgnuti na vrlo dokumentiran način monstruozno mišljenje o "stotinu godina zaostatka". Krležine akrobacije u članku "O Kranjčevim lirici", gdje uspoređuje našu zaostalost od kojih osamdeset — stotinu

godina za zapadnoevropskim književnostima, djeluju nakon stru nog i dobronamjernog studija naših prilika, više kao afekat, pobuna i impresivna stilisti ka dopadljivost (možda i pomalo razumljiva, ali ne opravdana!). Neka se samo uo i, koliko su naši prvi književni radnici ilirizma imali mnogo zdrava shva anja i

152

na elno ispravna mišljenja o kritici i diletantizmu. Vraz na primjer bez obzira na strana ko i rodoljubno opredjeljenje pojedinog pisca, govori što je uspjelo, a što nije. I ako to mjerilo ocjenjivanja nije takvo kao danas naše (a i danas kolebamo), ipak lu i, ini selekciju i žigoše glupost. Šulek, Tmski, Veber-Tkal i evi itd., svi oni vide, da u Evropi postoji jedna druga ija, ve a, umjetni kija književnost (itaju Bvrona, Puškina, Schillera, Berangera, Balzaca, Heinea itd.), nego je ona naša, doista diletantski jadna i naivna u odnosu s ostalim evropskim stvaranjem, ali i razumiju, da druga ije ne može biti. Pa da i postoji stotinu godina zakašnjenja, to bi samo zna ilo zaglibiti na rubu Evrope, biti predzi e krš anstva i evropskih dvorova, ali nipošto znak unutarnje nesposobnosti, primitivizma i gluposti. Naše dozrijevanje u umjetni kom životu odre ivahli su oni isti imbenici, koji nam nisu dopuštali da živimo slobodno, u granicama svoje vlastite države. Prilike, a i mi uvijek u odlu nim politi kim asovima previše poštene i previše — "ljudi") u inismo se trebantima u mnogo emu, pa ak i u ponavljanju o našem zaostatku za "kulturnom" Evropom. Pitajmo, kako bi ta kulturna Evropa izgledala danas, da nije bilo naših lubanja, koje u iniše brane za vitalne bujice azijskih došljaka? Bijasmo zato barbarima, a da smo popustili, onda bismo vjerojatno bili — štenad. Me utim, sve je to danas nevažno. injenica je, da naši suvremenici velikih evropskih zbivanja nisu bili slijepi, a kasnije se osjetilo toliko evropska, kozmopolitska shva anja u našem kulturnom životu, da se i sve naše dobro i uspjelo podcjenjivalo, jer nije strano. Paradoks, ali istina!

Drugi skup studija ove knjige su: Ulazak sela u noviju hrvatsku književnost, Socijalna pozadina Perkov evih pripovijesti i Selo u djelima hrvatskih realista.

Danas smo u stadiju kad je pisati o selu i seljacima stvar više manire i obi aja (osim iznimaka koje e trajno ostati: Budak, Kolar,

153

Sida Košuti i još neki), nego iskrene inspiracije. Reklo bi se, da je takva tematika preživjela. Možda i nije! Kako je ova tematika ušla u književnost, zanimljivo je za vrijeme kada ulazi u dekadansu. U po etku (devetnaesti vijek) selu prilaze gra ani i malo-plemi i, i to, ili kao o evi djeci, ili kao za u eni gra ani, ili da pomo u takve tematike udare na feudalce, koji se u metežu politiki h i socijalnih paradoksa druge polovice devetnaestog stolje a esto obra aju, radi održanja svojih interesa, i na narodne neprijatelje. Neki od tih književnika uo iše na selu idilu, neki begovinu plemi a, a rijetko vidješe selo u njegovu pravu životu, bolima i veselju, rasnim odlikama i elementarnoj snazi. Djelomi no to vidi Perkovac, ali nije umjetnik; kasnije umjetnik Kova i , pa ostali realisti — realisti i realisti-idealisti: Kumi i , Gjalski, Novak, Kozarac itd. Svi oni, s više manje razlike u podru ju koje naglašavaju, osje aju tu svijest za sebe, dušu, rasu i problematiku svoje vrsti. Barac je iznio itav taj problem ulaska socijalne " ovje anske" koncepcije sela u našu književnost vrlo pregledno i dokumentirano, s mnogo opažanja i smisla. Jasno, ogra uje se od svakog proro anstva u vezi s današnjim stanjem tematike o selu i seljaku u nas. Dužnost povijesnog kriti ara je ispunio i to je sve.

U tre em poglavlju, koje nazvasmo rehabilitacijom dvaju umjetnika, pokazuje Barac, kako se treba pristupiti sli nim problemirna. I ako autor posebno ne naglašuje, opažamo, da su sudbine Preradovi a i Šimunovi a sli ne. Ne bi ovjek ni rekao,

koliko u svojoj različitosti po vremenu, po zbivanjima i konačno, po ocjeni — imaju zajedničku problematiku.

Preradović je imao nesreću u što je poslao školskim pjesnikom. Njegove "pedagoško-didaktične" poeme bijahu kao naručene za uzore pjesničkih rodova i vrsta (himna, oda itd.) ili pak kao moralno — nacionalne i etičke pouke. Osim te nesreće, siromah nije znao nikada doista tanine hrvatski jezik, dakle, ono delikatno sredstvo

154

bez kojega se pjesnik ne može ni maknuti. Problem Preradovića sastojao se upravo u misli Nazorovih stihova:

I masku od bronce skinite mu s lica.

Onakva nam ga dajte, kakav proleće

U ljudski bol kroz vrata našeg Pakla.²

Trebala mu se skinuti maska, sva ona armatura puškog, prigodnog i školskog pjesnika, da ga se prikaže krvava, bolna, iskidana polemom patnjom da nikada neće moći bez poteškoća stvarati na jeziku svoje grude. O, kolika je to žalost: biti i htjeti biti pjesnik hrvatske i svoje tuge, zanosa i gordosti, a lira — nepotpunih žica. Pa žalost u obitelji, nezadovoljstvo sa zvanjem: pjesnik i zveckanje ostrugama... Nakon tobože konačne i zadnje likvidacije Preradovića po Haleru, gdje ovaj prema Croceovoj estetici ispituje umjetničku vrijednost Preradovićeve poezije, postaje nam pjesnik ponovno zanimljiv tako osvjetljen s novih strana i shvaćen prije svega kao — uvijek. Sličnu sudbinu doživljava Šimunović nakon efektne i paradoksalno uspjele Matoševe ocjene romana "Tu inac". Tu je Matoš, autoritet do kojega se onda mnogo držalo, porekao Šimunović u smisao za fabulu, poznavanje problema o kojemu piše, pomanjkanje psihologije i konačno — talenta. Nakon svoje prve zbirke novela

"Mrkodol" ušao je naglo u književnost, a po Matoševoj negativnoj kritici postao je suvišan. Sve ostale njegove knjige primala je publika preko volje. Ispitati takav preokret nakon lijepo primljena "Mrkodola" bilo je vrlo potrebno, ve s obzirom na problem regionalizma, Šimunovi eva talenta i izraza, kojim je donio tako toplo, narodno i iskreno kraj u kojem je živio. itavu poeziju Zagore, zgusnutu u pejsažu, obi ajima i psihologiji, dao je

² - V. Nazor, Pred pjesnikovim likom na Zrinjevcu, HR br. io, 1939.

156

u "Mrkodolu" a i u ve ini ostalih djela jednako snažno, ali je bilo premalo shva anja, u prvom redu kod njegova sudbonosnog ocjenjiva a Matoša. Preradovi a po inju shva ati neozbiljno ozbiljni, a Šimunovi je književno mrtav i nakon "Posmrtnih novela".

Bilo je potrebno uiniti reviziju mišljenja o obim književnicima. U tom pravcu pokazao je prof. Barac da nije samo — nau enjak, ve kriti ar, koji doista osje a, da književne pojave nisu hladne gomile papira. Ova knjiga možda najviše dokazuje, koliko je Barac uspio u sebi spojiti nau enjaka, ovjeka i kriti ara. Prilog je našoj historijskoj kritici doista golem i važan.

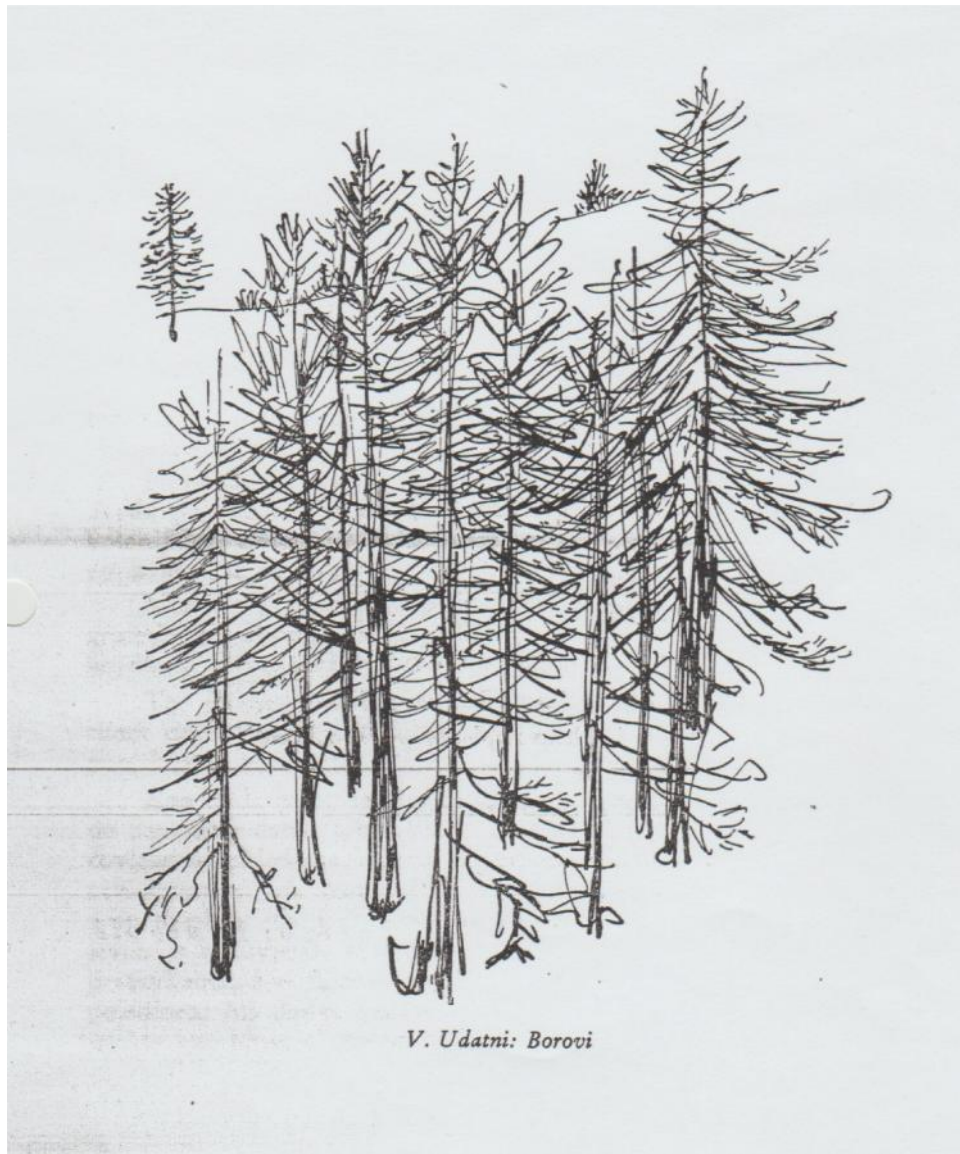
19. Vinko Kos: DOMOVINA, str. 113 (4/1942)

Osje am živo da pripadam ovome cvije u i gorama,
Koje pod zakonom davnim od pradoba stoje,
ponizno predane daru dubina, ozna ene borama,
ekaju na mene. da ih zavolim ko svoje.

Zalisci proljetne trave, i stabla drve a i grane
mojim se ponosom kite i mojom se ljubavlju hrane.

Granice ljubljene zemlje, što nazivljem svojom i spominjem
dižu se gore nad posljednju zvijezdu, visoko,
sižu kroz zemljino srce do kraja. I sebe opominjem:

Sa uvaj svoje bogatstvo i shvati duboko:
pripadaš ovome cvije u i kamenju, dolu i rijeci,
živiš podijeljen u svakome mužu i ženi, i djeci.

V. Udatni: Borovi

20. Radovan Latkovi : DUH I CILJEVI NAŠEG NACIONALIZMA, str. 81-85 (3/1940.)

Nacionalizam ra aju bijeda i ugroženost jednoga naroda. Ali sile koje ga pokre u i nose jesu ponos, to jest svijest ii samosvijest, red, to jest disciplina i borba i rad.

Ponos je svijest vrijednosti, poštivanje prošlosti, istan ani osje aj kontinuiteta — u biti osnovni kulturni elemenat, jer je povijest, — nazidani napori jednih pokoljenja na druge i svijest dužnosti i i utrtim stopama odre enja jednog naroda, — preduvjet svake kulture.

Sila koja pokre e hrvatski nacionalizam je svijest da hrvatski narod živi, da on tu jest i ponos da ovdje prkosi svima kulturnim i politi kim vihorima ve preko hiljadu i tristo godina. Ponos da je ovdje, na obalama Mediterana — kolijevci europske civilizacije — stvorio svoju narodnu dinastiju i narodnu državu prije svih ostalih doseljenih naroda. Ponos da je ve u najmla im danima svoga narodnog života razvio superiorno kulturno stvaranje, i književnost na narodnom jeziku još onda, kad "ostali, danas prvi narodi Europe jedva da su znali u svom jeziku o enaš izbrojiti". (Star evi) Ponos da je, izgubivši svoju narodnu dinastiju, znao sa uvati svoju narodnu državu i uz sve nesretne nagodbe i sporazume nesposobnih politi ara nadljudskom snagom i borbom Izabranika sa uvao svoje državno pravo i državnu svijest sve do dana današnjega. Ponos da je njegova životna jezgra toliko vitalna, da je iz "ostataka ostataka neko slavnog kraljevstva" — teritorija od 16.000 km² s kojih 400.000 stanovnika! — mogao opet probuditi nacionalnu svijest — što je historijski fenomen! — i na najperifernijim hrvatskim krajevima, na itavom našem nacionalnom teritoriju, teritoriju od preko 100.000 km² s preko 5 milijuna stanovnika! Ponos da smo si na ovoj unakrsnoj to ki sukoba sila europskog istoka i zapada, u neprestanom nemiru,

borbi i ratovima znali sa uvati nacionalni teritorij koji je, bez obzira na prirodne krasote i bogatstva, i po svom obimu ve i, ak po dva i tri puta od teritorija kojih sedam europskih država, i unato beskona nog ratovanja i prisilnog raseljavanja da smo se znali održati jedinstveni, i brojem još uvijek ve i od ravno petnaest europskih naroda. Me u tim narodima nalaze se narodi danas najkulturnijih i najsre enijih europskih država kao Švicarci, Norvežani, Danci, Finci, Irci, — svi manji od nas, pa neka nam zato nikada više ne kažu tako smiješnu tvrdnju da smo i— premaleni! Ponos da su za hrvatsku slobodu — hrvatsku državu, znali umirati seljaci i gra ani, kmetovi i plemi i, radnici i intelektualci sveu ilišni profesori, književnici, umjetnici, politi ari, ljudi muževne dobi jednako kao aci, sveu ilištarci, omladinci. Ova krv to je naša svijest, naša samosvijest — naš ponos.

Narod koji ima toliko mu enika, koji raste iz krvi sinova sviju slojeva i sviju staleža, izmješane na zajedni kim stratištima, ulicama, barikadama, ratnim poljanama, je velik i pokoljenja koja ute u svojim žilama šumjeti ovu istu krv, moraju biti ponosna. Ponosan ovjek, kao i ponosan narod, ne trpi milostinju, on poznaje samo svoj rad, svoje napore, svoju borbu, on ho e da sam odlu uje svojom sudbinom, svojom slobodom, svojim životom. Nema nacionaliste, koji nije proživio ovaj osje aj ponosa i samosvijesti. Zato nacionalizam nije i nikada ne može postati stranka, isto kao što nitko ne može postati nacionalistom nekim aktom upisa ili nekom legitimacijom. Nacionalista postaje jednom dubokom unutrašnjom duhovnom revolucijom, jednim duboko proživljenim zanosom za narodnu prošlost, osje ajem vjernosti prema prolivenoj krvi i osje ajem dužnosti da se ispune zavjetne misli pokoljenja. Onaj tko može pre i hladan preko sve ove krvi, ne e nikada biti nacionalista, niti e ikada mo i

da shvati nacionalizam — no to je barbarstvo, jer je cijena prošlih napora i krvi mu enika bit kulturnosti.

Iz ove svijesti, ovog ponosa — rezultante veli ine napora sviju pokoljenja i životne snage naroda — izvire sila nacionalizma. Ali ova misti na, mitska sila zadobiva svoju neodoljivu prodornost tek po vlastitoj aktivnosti jednog pokreta ljudi, obuzetih ovom silom, po njihovom radu i borbi. Rad i borba, po svojoj prirodi, traže neki red i to toliko više reda koliko je rad ve i i borba žeš a. Rad i disciplina su preduvjeti, upravo poluge na kojima se pokre e nacionalisti ka dinamika, a oni spadaju i me u osnovna na ela nacionalizma, jer bez reda i discipline nema sre ene države i narodnog napredka. Disciplina nije nipošto neko nasilje koje odre ena grupa name e drugima. Naprotiv disciplina mora dolaziti iznutra. Nema prave discipline ako ona nije voljna posljedica uvjerenja da je u stanovitim prilikama i okolnostima nužno zatomiti svoje li ne prohtjeve i podrediti ih zajedni kim interesima. O tom shva anju ovise mnogi uspjesi u politi kom životu, a u kriti nim vremenima i sam opstanak naroda, pa se po stepenu svijesti discipline o ituje i stepen kulture i inteligencije pojedine nacije.

Liberalizam je proglasio ideju slobode i jednakosti kao aksiom, ali mi znademo da su potpuna sloboda i jednakost kontradikcije u sebi. Dok je god ovjek društveno bi e, dotle bi neograni ena sloboda jednoga, zna ila negaciju slobode drugoga, a dok je god života dotle je jednakost isklju ena, jer je sve u prirodi nejednako i cijelo društvo živi od napetosti razli itih energija. Zato nasuprot ideji slobode i jednakosti, nacionalizam postavlja ideju reda. Ideja neograni ene slobode i potpune jednakosti dovodi provedena u životu do anarhije i najnepravednije nejednakosti, dok ideja reda uspostavlja stvarnu ljudsku slobodu i

jednakost — t. j. relativnu slobodu i relativnu jednakost. Pomanjkanje reda i discipline dokaz je degeneriranosti jedne skupine, ili cijelog

162

naroda, ako je obuhvatila tako širok opseg. Ljudi, skupine i narodi koji nemaju snage da se discipliniraju, gledaju uvijek s nekim posebnim prezirom na svaki zahtjev reda i discipline, koji postavljaju pojedinci ili određeni pokreti. U stvari taj je prezir posljedica krajnje nemoći i vlastitog organiziranja. Disciplinirati sebe i disciplinirati druge, nije stvar ni laka, ni ugodna, a još manje smiješna ili za "niže" ljude i slojeve. To je stvar veoma ozbiljna, u današnjim vremenima jedna historijska nužda, o kojoj ovise sudbine i sami životi naroda. Zato se ona postizava samo velikom sviješću i jednom posebnom voljom, a te odlike može imati samo jedan biološki i moralno zdrav organizam. Hrvatski nacionalizam nameće hrvatskom narodu duh discipline i reda i tako ga postavlja uz bok superiornih europskih nacija, koje u današnjem sukobu svjetova, na ruševinama Versaillesa, otvaraju novu stranicu povijesti.

Red i disciplina su sredstva, kojima se omogućuju rad i borba, a rad i borba su najvažnija, najbitnija, najznačajnija sredstva kojima se postizavaju ciljevi nacionalizma: stvaranje suverenog, slobodnog i socijalno sretnog državnog života. Može se reći i da je nacionalizam, upravo jedan pokret, jedna ideologija rada i borbe, dakako rada i borbe, koji su određeni putem historijske narodne volje. Nacionalizam obnavlja cijeli narodni život u radu i borbi, sve se pretvara u rad, sve postaje rad, pa i sam novac nema više svoj temelj u zlatnim šipkama, nego u radnom kapacitetu jednog naroda. Duh rada i borbe najmarkantniji je žig nacionalističkih pokreta, on je njegova najsilnija snaga, on je ona prava revolucija nacionalizma koja stvara jedno novo doba u povijesti. Hrvatski nacionalizam postavlja kao središnji temelj

naše narodne sudbine: vlastiti rad i vlastitu borbu. On ne name e hrvatskom narodu duh borbe, jer taj duh živi vjekovima u njemu, ali on postavlja ideju vlastite borbe za vlastite ciljeve i tu i takovu borbu stavlja u središte našeg narodnog pitanja. Do sada

163

hrvatski se narod borio obično za druge i za neke općenite interese, a danas on se bori za svoj vlastiti život i opstanak i sve je više svijestan da pitanje njegove budućnosti nije neka neizvjesna nepoznanica ovisna o nekakvom slučaju i ne ijoj milosti, nego da je to pitanje njegove vlastite volje i njegove vlastite borbe.

Ako ideja borbe i nije nešto novo u hrvatskom narodnom životu, onda je to sigurno ideja rada. Moramo priznati: već stoljeće ima lišen vlastite državne organizacije, hrvatski narod odužio se od pravog rada. Kao da je postao neki ideal hrvatskom čovjeku: što manje rada posti i što više lagodnosti. Istina, ne može se reći i niti da u borbi sudjeluje čitav narod. Ali borba je jedan plus, borba je krajnja napetost rada, pa borbu zato i može aktivno voditi samo jedan elitni, izabrani krug naroda. Naprotiv rad mora nositi na svojim leđima čitav narod. Moderna nacionalistička država zamišlja svakoga člana naroda kao jednu radnu jedinicu. Nema područja gdje se može živjeti bez rada. Prema tome nema hrvatskog nacionaliste koji nije prije svega radnik. Nema niti trajnih "boraca po profesiji" isto kao što nema više niti političara čije je zvanje bilo vječno govorenje narodu t. j. obećavanje. Svatko mora biti ponajprije radnik, osposobljen za jednu ulogu u općoj organizaciji rada naroda. Zato ne može netko biti sveučilišni akademik i svršiti sveučilišne nauke sa znanjem uglavnom jednakim onome, koje je imao kad se upisao na sveučilište. Borba je višak energije rada, pa bez sposobnosti raditi nema niti prave sposobnosti boriti se. Ali naprotiv u

asovima ugroženosti naroda borba je op a dužnost, pa se nitko ne može ispri avati time da on radi, na pr. sveu ilištarac, da on marljivo u i, jer je on dužan dati i ono više t.j. krajnji napor rada, borbu, primiti na sebe opasnosti, žrtve, pa ak, u krajnjem slu aju, i samu opasnost života.

Ovo su zahtjevi hrvatskog nacionalizma, zahtjevi vrsto e karaktera to jest svijesti i ponosa, reda i discipline, rada i borbe,

164

zahtjevi, koje on name e narodu i pojedincima da preobraze njihovu narav i njihovo djelovanje. Bez tih svojstava nema hrvatskog nacionaliste — obratno, biti hrvatskim nacionalistom i razvijati u sebi istan anost nacionalisti kog duha, zna i razvijati u sebi duh nacionalnog ponosa i svijesti, duh reda i discipline, duh rada i borbe. Po tom duhu, po nacionalisti koj dinamici, hrvatski e narod ostvariti svoje vrhovne ciljeve: slobodu i nezavisnost, vlastitu narodnu suverenost na svojem historijskom i etni kom teritoriju. Ovo e posti i sviješ u, disciplinom i borbom, a redom i radom posti i e da ovu siromašnu bogatu zemlju pretvori u bogatu, zdravu, snažnu, veliku i svima dragu domovinu. Redom i radom izbrisat e iz ove zemlje trag prosjacima i siromasima, lijen inama i pijanicama i u initi da svi budu jedno u radu, da rad i borba vrate vjeru u red, ponos i zdravlje i veli inu ove nacije.

U ostvarenju ovih ciljeva omladina je prvi faktor. Po svojoj prirodnoj psihi koj formaciji mlad ovjek je ponosan, sklon redu i radu, zaziran intrigama i li nim borbama, spreman da sluša i da bude vjeran autoritetima, koje je jednom kao takove spoznao i za koje se oduševio. Nesebi na narav mladosti sposobna je u sebi užgati najiskreniji žar oduševljenja prema vo i, a to oduševljenje i ta vjernost ine od nje falangu najodlu njihov boraca, koji su spremni najve om to noš u izvršiti historijske imperative nacionalne borbe.

Nacionalna borba, ta divlja bujica nacionalnog ponosa, taj neprestrani red, rad i borenje to i jest prava dinamika nacionalizma, prava sila koja nosi nacionalizam, a kako je omladina najbrojniji, najhrabriji i najnesebi nije borac, može se punim pravom re i da je nacionalizam jedan pokret mladosti, da mladost daje obilježje današnjici i da je borba, koja se otvara, doba mladosti. Ovo nije potrebno spomenuti samo kao

jednu historijsku pojavu, nego ponajprije kao injenicu koja stavlja omladinu pred osobite dužnosti. Danas svaki omladinac, a napose intelektualni omladinac, mora biti duboko svijestan svojih osobitih zadataka, svojeg javno-društvenog položaja, svojih historijskih dužnosti, jer on danas nije više samo mladi , sveu ilišni gra anin i obi ni privatnik, nego faktor nacionalne borbe i izgradnje. Ovo shva anje nije preuzetnost, nego injeni na istina utvr ena gigantskim nacionalnim borbama svih današnjih vode ih naroda, od više godina unatrag, pa sve do današnjeg dana.

21. Dr. Mladen Lorkovi : ALMANAH HRVATSKIH SVEU ILIŠTARACA, str. 100-105 (2-3/1941.)

Sredinom 1938. izašao je "ALMANAH HRVATSKIH SVEU ILIŠTARACA", koji je znao snažnu manifestaciju i dokaz spremnosti hrvatske intelektualne mladeži. Almanah je najbolje primljen u svim nacionalnim redovima u domovini i u emigraciji.

Tadašnji ustaški emigrant u Njemačkoj, sadašnji ministar vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske Dr Mladen Lorkovi , napisao je u glasilu sjeveroameričkih Hrvatskih Domobrana, tjedniku "Nezavisna Hrvatska Država" u Pittsburghu (broj od 30. srpnja 1938.), opširan prikaz Almanaha, koji donosimo u cijelosti. Isti je prikaz izašao i u "Hrvatskom Domobranu" (Buenos Aires) od 6. kolovoza 1938.

Prikaz dra Lorkovi a najbolje pokazuje važnost i znaenje pojave "Almanaha hrvatskih sveu ilištaraca", te prve ustaške knjige veeg opsega, koja je izdana u domovini za vremena oslobodilačke borbe.

Radi toga donosimo u cijelosti ovaj prikaz dra Mladena Lorkovi a uz reprodukciju glave "Nezavisne Hrvatske Države" od 30. srpnja 1938. i originalnog naslova.

* * *

Pred nama leži omašna knjiga od blizu 200 stranica, ukusno opremljena, izdana u Zagrebu prije kratkoga vremena — i od početka do kraja zaplijenjena po srpskome državnom odvjetniku. To je "Almanah hrvatskih sveu ilištaraca", izdan po "Sveu ilišnom Pododboru Matice Hrvatske" o Uskrsu 1938. Suradnici su: Mladen Bošnjak, Marko Lorkovi , Tatjana Frkovi ,

Muhamed Hadžijahi , Mladen Kabalin, Nada Kester anek,
Aleksandar Koki , Ivo Korsky, Vjera Korsky, Zvonko Kuhar,

168

Emil Lasi , Radovan Latkovi , Zlatko Majtin, Dragutin Mal i , Ivica Meinari , Tias Mortidjija, Franjo Nevisti , Vilko Rieger, Dinko Štambak, Anto Štiti , Stanko Vitkovi , Mirko Vutuc. Krasno islo dvadesetidvoje mladih akademika iz svih hrvatskih pokrajina i obadviju hrvatskih vjera, katoli ke i muslimanske. Kad se taj Almanah na dušak pro ita, znade se i više. Nije to samo skup bistrih i radinih mladih glava: to je o itovanje itave jedne nove generacije hrvatske nacije, koja je svoju tešku krizmu primila u paklenim danima Aleksandrove diktature i iji je duševni i moralni odgoj razvit u sjeni herojske borbe hrvatskih Ustaša za hrvatsko ime, narod i državu. Stoga izdanje tog Almanaha prelazi daleko okvir znatnijeg kulturnog događaja ili ja e politike manifestacije. Iz toga Almanaha progovorio je sam udes hrvatstva najavivši nam dobru vijest, da dvadesetgodišnje robovanje hrvatske nacije našoj mladosti nije skršilo ki me niti joj je pomelo pameti, ni ugušilo svetu vatru rodoljublja. Naprotiv sve kušnje i sva poniženja rodiše porod jedan ljut i takove borbenosti, kakve na klupama hrvatskoga sveu ilišta nije još bilo. A što tome daje još višu, slobodno kažemo povijesnu vrijednost, jest injenica, da taj naraštaj, koji nam govori kroz Almanah, s borbenoš u i neustrašivoš u vjen ao je um i znanje. I to nam je zalog, da budu nost hrvatske nacije leži u dobrim rukama. Baš danas, kad se na beogradskom sveu ilištu nadmi u horde moskovskih pla enika sa hordama još ogavnijih pla enika Stojadinovi evog režima, evandjelje hrvatskih sveu ilištaraca: Star evi ev hrvatski nacionalizam u sjeni ustaštva, siguran nam je zalog, da e linija evropskog razvoja dovesti do punog triumfa onih velikih vrijednosti hrvatske nacije, koje su našu domovinu u inile davnim

i trajnim elementom evropske kulture i evropskog političkog ravnovjesja.

169

SLOBODA I DRŽAVNOST

Kako saznajemo, državno odvetništvo napose se uzrujalo, što je proslov Almanaha započet velikim, crvenim slovom "U". Beogradski slugan vidi u tome siguran dokaz ustaškoga duha, manifestaciju solidarnosti sa ustaštvom, jer da tako po imlju ve inom i proglasi ustaške organizacije. Ne bismo se upuštali u to pitanje. Hrvati se medju sobom razumiju.

U uvodnoj riječi i istaknute su ove temeljne misli: "Osnovna je značajka ove generacije hrvatskih sveučilištaraca i njezina rada jako naglašeno općenito hrvatsko narodno shvaćanje, oslobođeno preživjelih stranačkih razilaženja i zastranjivanja, i lišeno nezdravih stranačkih strasti i nakana; ona općenita integracija svih narodnih snaga i komponenata u oslobodilačkoj borbi hrvatskoga naroda i u radu na oživotvorenju naših ideala. A cilj oslobodilačke borbe i našega rada je postignutie slobode i državnosti na čitavom našem etničkom i historičkom teritoriju, tako da se u slobodnoj domovini nadju združeni svi Hrvati, katolici i muslimani, te da plodove slobode zajedno s braćom iz Trojednice i Bosne i Hercegovine uživaju i istarski, medjumurski, šokački i bunjevački Hrvati. Zatim sada teži naš hrvatski nacionalizam. Mi smo hrvatski nacionalisti, a ne nešto drugo. Zato, po riječi ima PRVOBORCA, pobijamo neprijateljski protivnički manevar, kojim oslobodilačku borbu i borbu nastoje okrštavati frankovstvom, fašizmom i drugim imenima, žele i tako kod neupućenih kompromitirati ljude i djela. Hrvatski nacionalistički pokret

u kojem sklopu i mi djelujemo, ideološki odgovara posvema tradicionalnom shvaćanju i težnjama hrvatskoga naroda, te nije plod, a niti je natrušen nikakvim tuđinskim ideološkim zasadama. Današnji hrvatski nacionalizam nije ništa drugo nego praktična

170

primjena starogrčkog anstva, on je s njim identičan i primjenjen na suvremene prilike borbe, te socijalno obilježen potpuno duhom seljaštva, koje je temelj svakoga života naše nacije, i to ne samo na riječi ima, nego istinski i duboko."

Te uvodne riječi jasno kao kristal obilježuju pravac novog naraštaja hrvatskih akademika. Citiraju i direktive Prvoborca pokazujući naši akademici hrabrost i odlučnost, na kojoj im valja od srca čestitati. Naši kritičari znadu, tko je taj Prvoborac. Jasno i nedvoumno ogradjuju se mladi akademici, suradnici oslobođeni od borbe, od svakog stranarstva — jasno odkazuju ljubav onim nesretnicima iz vodstva HSS, koji nastoje oslobođiti pokret utopiti u glibu stranačkog mešetarenja i podvaljivanja. — Da vidimo u kratko ostali sadržaj Almanaha.

U prvome članku Radovan LATKOVI oštroumnim izvodima ispituje mjesto, koje hrvatski nacionalizam kao ideja i stvarnost zauzima u sklopu kulturne zajednice civiliziranih nacija. Osvrćući se na činjenicu, da su Hrvati prema velikim nacijama koje broje od 40 do preko 100 milijuna duša relativno malen narod, izriče Latković ovu krasnu misao:

"Kad bismo male narode u poredbi s velikima mjerili samo po onome, što su jedni i drugi stvorili i dali svojim anstvu, onda bi mali za velikima znatno zaostajali. Ali uzmemo li za mjerilo onu unutrašnju snagu naroda, kojom se suprotstavljaju i najvećim materijalnim zaprekama, onaj smisao da žrtvuju

materijalna, prolazna dobra za ostvarenje svojih vje nih narodnih ideala, onu toliko veliku i lijepu težnju, da svoj život uzdrže i afirmiraju uz najve e žrtve i onda, kad bi razum ve rekao, da je to nemogu e — uzmemo li i ove

171

momente kao kriterij (mjerilo) vrijednosti pojedinih naroda, onda emo vidjeti ne samo to, da se mali narodi mogu mjeriti s velikima po vrijednosti, nego da su esto od njih i vrijedniji.

Vrijednost hrvatske nacije o itovala se po tome, što su Hrvati prvi od svih susjednih naroda na Jadranu stvorili svoju nezavisnu državu. Nijedan narod ne može trajno vršiti svoje dužnosti u sklopu zajednice kulturnih nacija, ako nema svoje države. Hrvatstvo kao narod izvanredno, visoke kulturne misije na granici istoka i zapada ostalo je stoga vazda vjerno svojoj državnoj ideji. "Za tu ideju žrtvuju se stotine i stotine života, za nju umiru i seljaci i plemi i, ona ne slabi sa slabljenjem hrvatske državne nezavisnosti, nego naprotiv ja a, pa se za nju u XIX. i XX. stolje u ne bore hrvatski politari samo oštrinom svoga pera i snagom svog uma, nego još i u tim stolje ima daju i živote za nju. Kvaternik, Bach i Rakijaš padaju u Rakovici, ne kao zadnji borci za slobodu i samostalnost Hrvatske, nego kao predvodnici nove, odlu ne borbe, koju prihva a cijeli narod."

Zatim pisac opisuje pogubno djelovanje ilirske i jugoslavenske ideje na hrvatsku narodnu i državnu misao i utvrđuje, da su te ideje doživjele prakti ni i idejni slom, te su danas u hrvatskome narodu mrtve. Prelaze i na ispitivanje misije hrvatstva kao evropske brane proti prodiranju Azije Latkovi citira veliku rije mu enika Šufflaya: "Svaki hrvatski inteligent, pa ak i

filozof, znatno je posvećen, da je hrvatski nacionalizam nešto daleko više od nacionalizma bilo kojeg nepograničnog naroda, da je viši i ovjeto anstvu korisniji od integralnog jugoslavenstva." Ispravno uojuje pisac: "U cijelom našem kulturnom stvaranju oituje se duboko etiko poimanje života, religioznost, smisao za pravdu i ovjeto nost, a te znaajke

172

napose danas u vijeku materijalne sile odaju i višu, duhovnu vrijednost hrvatskog nacionalizma. U neprestanoj borbi i na neprestalom braniku zemlje, vlastitog života, vjere, tradicije i narodnih ideala iskristalizirao se narodni duh hrvatski — nesebičan, altruističan, junačan i ponosan, spreman da se uvijek žrtvuje za pobjedu duha i pravde. Izrastao na doista jedinstvenom teritoriju, hrvatski narod je stvorio i jedinstvenog ovjeka, ovjeka idealistu, ovjeka duše i srca, a takvog ovjeka danas, više nego ikada prije treba materijalizmom ugrožena kultura bijeloga ljudstva." Isti uio, da su i najveći duhovi ljudstva, tako i sam Dante, zapazili i priznali velike crte hrvatske narodne duše, pisac upozorava na opasnost, da iz prevelikog altruizma Hrvati lako postaju žrtve tuđe sebičnosti. Od toga nas mora uvati zdravi nacionalizam, koji upujuje, da najprije one moralne vrednote, koje kao nacija zastupamo, ostvarimo u vlastitom narodnom području. Samo po tom služimo i ljudstvu. Krasni izvodi svršavaju ovim riječima: "Sve vrednote, svu snagu prošlosti, ujedinjuje u nama naš hrvatski nacionalizam, pa mi po njemu stimo idealnije poimanje života. Za to nas ne može zaustaviti nikakva materijalna sila, a ne mogu nas zaplašiti niti asoviti neuspjesi, kao ni pokušaji sitnih duhova, da unište naše narodne vrednote i rastoje našu narodnu snagu. I za nas stoje legije hrvatskih mučenika — pred nama veliki cilj. Između tih moćnih sila

stojimo mi, današnja generacija, odlučni, neumoljivo odlučni u svojem nacionalnom stavu i borbi."

Radovan Latković svojom se radnjom istaknuo kao zreo mislilac, koji je duboko uoio problematiku hrvatskoga nacionalizma i jasno shvatio vezu između državne misli hrvatske i kulturnih zadaća naše nacije. Protiv smušenih i otrovnih ideja suludog Rudolfa Hercega, predsjednika "Seljake Sloge", koji u svojim mizernim

173

spisima poučava, da se Hrvati mogu kulturno razvijati i bez vlastite države, dakle bez slobode, Latković postavlja istinsku i zdravu tezu: da je suverena država i preduvjet i kruna hrvatske kulturne misije.

Rasprava Tias MORTIDJIJE, poznatog u mnogim teškim časovima hrvatskog sveučilišta kao prekaljenog borca, tako je snažna i krepka, jasna i poučana, da ćemo je jednom prilikom čitavu dati na uvid Domobranstvu Amerike. Za nj je osnov hrvatske politike vjera u nuždu, da Hrvatska bude slobodna i nezavisna država, i vjera u sposobnost, da Hrvati taj svoj životni zahtjev ostvare. Kratkim, ali zgusnutim prikazom, kratkim bogatog znanja, Mortidjija prikazuje hrvatsku politiku od početka prošloga vijeka do konca svjetskoga rata. Vidi se iz tog prikaza bjelodano, da su Hrvati mogli ostvariti sve svoje narodne ideale, da nijesu bili omamljeni tudjinskom biljkom jugoslavenstva, koja je rastrovala snage narodne inteligencije i tako narod u času, kad mu je valjalo samo pružiti ruku za slobodom, gurnula u novo ropstvo. Prelaze i na sadašnjost Mortidjija kaže:

"Nijesmo fantasti i znademo, da se nove državne tvorevine, nove političke jedinice na geografskoj karti, ne stvaraju samo jednostavnom voljom jednoga naroda, i usred mira,

ve u ve im lomovima, sukobima i kataklizmima. Tada volja i ideja može doživjeti ostvarenje. Sredstva, prilike i ljudi se mijenjaju, a ideje i ideali ostaju. Preživljuju pojedince, vodje pa i generacije — o ekuju i as ostvarenja. Taj se as ne može to no znati. Može do i brzo i neo ekivano. Treba zato biti uvijek spreman..." Te sjajne izvode popunjuje pisac ovim potrebnim dodatkom, koji pokazuje njegov bistri politi ki duh: "Politika nema zada u, da samo uva narodne ideale, ve da ih i ostvaruje. Zato je svaka prava politika

174

aktivisti na i realisti na. Ograni iti se samo na isticanje svojih prava zna i nemo i nesposobnost. Potrebna je zato najve a i neprekidna aktivnost, jer se politi ki ideali ostvaruju teškim i neprekidnim radom, moraju se svladati tolike poteško e i ne smije se propustiti ni jedna prilika. Ne smije se stoga samo naglašavati naša prava, a ignorirati ono, što tome smeta, i ne poduzimati ništa, da to odstranimo..." Treba da ovu našu aktivnost ustremimo prema ostvarenju zahtjeva hrvatske politike, a taj mora biti zasnovan na glavnom i osnovnom stožeru hrvatske politike: na vjeri u djelotvornu snagu našega naroda, te u mogu nost i potrebu samostalnog života i opstanka naše zajednice, jer "mi svi želimo osloboditi se od jarma ma ijega, a ne želimo jarma mijenjati" (Star evi). Tima vje nim rije ima Star evi evim zaklju ena je rasprava Tiasa Martidjije.

Mladen BOŠNJAK, daje na 30 stranica prikaz omladinskih pokreta hrvatske intelektualne omladine. To je histori ki ozbiljna, temeljita studija, koja ispunja jednu krupnu prazninu, te je — koliko nam je poznato — prvi rad te vrste barem nakon svjetskoga rata. Toliko nam je tek kazati, da se iz nje vidi, kako

je pocijepanost hrvatske politike u prošleme vijeku pa do nakon svjetskoga rata imala potpun odraz i kod hrvatske intelektualne mladosti. Na jednoj strani stajahu hrvatski nacionalisti: Star evi anci, na drugoj pristaše jugoslavenske zaraze. Istom u diktaturi krvavoga Aleksandra, kad je Ante Paveli prihvatio barjak Star evi anstva daju i mu revolucionarni, ustaški smjer, ta zloguka pocijepanost nestaje u hrvatskoj mladosti. Ta je danas listom nacionalisti ka, star evi anska, a kako se vidi i ustaška.

175

Franjo NEVISTI sudjeluje u Almanahu dubokoumnom radnjom o "Našoj kulturnoj orijentaciji". Mladi pisac poznat je hrvatskoj javnosti — istina do sada više kao plemenit i požrtvovan borac i mu enik nego kao pisac. Godine 1936., kad je teror jugokomunisti kih najmljenih banda na hrvatskom sveu ilištu prijetio da ponovno oblati naše sveu ilište i skine mu krvlju iskupljen biljeg hrvatskoga nacionalizma, Franjo Nevisti bijaše jedan od najhrabrijih prvoboraca hrvatske nacionalisti ke mladosti. To mu je navuklo na vrat proces, te ga je srpski sud osudio na godinu dana robije kao sudionika u ubojstvu komunisti kog bandita — koji je primao redovitu beogradsku stipendiju — K. Ljubi ica. Bilo je notorno utvrdjeno, da je Nevisti posegnuo za oružjem u prijekojoj opasnosti života, jer je bio napadnut od rulja boljševika i beogradskih najamnika. Usprkos toga valjalo mu je — kao tisu ama drugih Hrvata — odležati u srpskoj tamnici. Neslomljen izašao je iz nje nakon godine dana i dao "Almanahu" misaon prilog u kulturnoj orijentaciji hrvatskoga naroda. Na taj rad osvrnut emo se posebno. Njegova je suština, da hrvatski nacionalizam, temeljen na trajnim vrijednostima hrvatske nacije i na njenoj tisu ljetnoj kulturi sadrži u sebi jasan pravac hrvatske kulturne

orijentacije: naša kulturna orijentacija naš je hrvatski nacionalizam.

Vilko RIEGER, poznat hrvatskoj javnosti po znatnom broju rasprava izašlih u našim domaćim časopisima, te po izvršnoj knjižici: "Selo u Sovjetskoj Rusiji", piše raspravu pod naslovom "Glavni preduvjet naše gospodarske obnove". Tu se najprije istražuje, da li je moguće na gospodarski život jedne nacije vršiti upliv preko organiziranoga društva, ili valja sve prepustiti slobodnom toku privredne konkurencije. Rieger odlučno ističe ispravnu i u Evropi dalekosežno ostvarenu istinu, da je ne samo

176

moguće, već i nužno, da društvo vrši nadzor nad tokom privrednoga života, štiti i slabije od njih i upravlja i gospodarstvom u interesu narodne cjeline. Najbolje može tu funkciju vršiti sama država. Ona — kao suveren i nosilac vlasti — jedina je u stanju da narodno gospodarstvo usmjeri ovim ili onim pravcem. Privatna poduzeća, zadruge i slične organizacije mogu to tek djelomično, i to samo uz volju države, nikada protiv nje. Iz toga slijedi nužno, da je glavni preduvjet za gospodarsku obnovu hrvatske nacije, da se uspostavi hrvatska državnost. Do tada hrvatski narod ne samo da neće biti u stanju, naravno bogatstvo svoje zemlje i svoju radnu snagu upotrebiti u svoju vlastitu korist, već će naprotiv biti izložen gospodarskim silama, koje su mu neprijateljske. "Gospodarska obnova povezana je vrsto s političkim i narodnim zahtjevima hrvatskoga naroda, što više, može se reći, da je politička 'obnova' preduvjet gospodarskoj obnovi. Bez nje su sva gospodarska nastojanja samo privremena sredstva, o čijem uspjehu ili neuspjehu u konačnoj liniji odlučuju tuđe sile bez obzira na prave narodne interese." Zaključuju i tim riječi ima svoju studiju Rieger je stvari postavio na pravo mjesto.

Mladi pravnik Ivo KORSKY piše prigodom 70-godišnjice sklapanja hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.-1938.) raspravu o državopravnom položaju Hrvatske zadnjih 50 godina prije svjetskoga rata. Uz pravne izvode uneseni su u taj rad mnogi historički momenti, poučeni i široj čitalačkoj publici malo poznati. Jasno je pisac izveo na temelju domaće i strane literature, da je Hrvatska i ako stegnuta u suverenitetu i osakaćena u području, ipak i u zadnjih pol stoljeća bivše Habsburške monarhije imala karakter države. Prije svega po tome, što je imala autonomni sabor i vladu, priznati posebni politički teritorij, a i po

177

tome, što njen državopravni položaj nije jednostrano diktiran s mađarske ili austrijske strane, već je bio plod nagodbe, ugovora, koji je vezao obadvije strane te je samo sporazum obadvaju strana mogao biti promijenjen. Ipak ta nagodba nije bila u skladu s povijesnim hrvatskim državnim pravom, jer je u mnogim važnim pitanjima hrvatska sloboda bila odveć stegnuta. Od tuda je Hrvatska Stranka Prava pod vodstvom Ante Starčevića bila njen nepomirljiv protivnik. — 1918. međutim Hrvatska je izgubila sve ono, što je u prošlim vijekovima, pa još i u zadnjoj nagodbi s Mađarima, sačuvala. To je najveći i najtragičniji hrvatski pad. Svoje jasne i pravno neranjive izvode zaključuje Korsky ovim značajnim izvodom:

Hrvati hoće, da se ostvari hrvatsko državno pravo, da se obistini njihova tisu ljetna težnja. Njihovi su čini upravljani tome cilju. Hrvatski narod ima svoju povijest, a ona mu pokazuje, za čim treba da se bori u budućnosti, "a hrvatski narod vjeruje, da tu budućnost ne bude odredjivao nitko drugi, nego Bog i Hrvati" (Starčević). Nitko nema pravo odvratiti hrvatski narod od tog puta, pa ni u ime ne znam kakvih "viših ideala". Jer hrvatski narod

kao i svaki narod ima osim svojih unutrašnjih ciljeva i svoju misiju, a ta mu je misija obrana Zapada od Istoka. Da to poslanstvo ispuni, mora biti slobodan. Pregovori ili sporazumi s bilo kojim susjedom, kojima se u ini nešto proti toga povjesnog cilja hrvatskoga naroda nisu valjani. Nitko, pa ni sam narod nema prava, da se odrekne slobode i nezavisnosti. Cilj cijeloga naroda sadržan je u rije ima Ante Star evi a, koji je uvidio, da je životna potreba svakoga naroda slobodna i nezavisna država u kojoj prema svojim potrebama uredjuje i kulturne i gospodarske i socijalne prilike. Star evi veli: — "Makar Hrvatska bila uru duga ka i uru široka, makar u njoj

178

bilo samo pet Hrvata, neka ih je samo pet, ali da su slobodni i sretni."

Muhamed HADŽIJAHI piše o "Nacionalnoj orijentaciji muslimana Bosne i Hercegovine". Ta izvanredna studija tako je vrijedna, da emo je u cijelosti priop iti hrvatskome Domobranstvu. Na temelju mnogobrojnih svjedo anstava starih pisaca, na temelju povjesti, jezika, na temelju rasnih oznaka, koje katolike i muslimane Bosne i Hercegovine nesumnjivo utvrđuju kao jednu jedinstvenu etni ku cjelinu, te na temelju žive svijesti prosvijetljenih dijelova muslimanskog življa mladi pisac utvrđuje, da su muslimani baš takovi Hrvati kao i katolici. Usprkos svih nastojanja beogradskoga režima ta se etni ka istina ne da više niti zatajiti niti izmijeniti.

Marko OVI piše o nacionalnoj borbi bunjeva ko-šoka kih Hrvata. Taj vrsni Bunjevac potresno opisuje martirij te hrvatske

grane, koja se raširila u nizinama Bačke i Baranje, broje i oko 180.000 duša, od toga dvije trećine danas u Jugovini, a jedna u Mađarskoj. Među tuđim življem, koji je tu miješan: među Mađarima, Srbima, Nijemcima zadržali su bunjevački Hrvati kroz više od tristo godina svoju hrvatsku narodnost, ime, jezik i svijest. Premda su turskim tlakom bili odbačeni iz stare hercegovačke domaje i tako odkinuti od rodne hrvatske grude, nisu se utopili u tuđem moru, ma kakva su se sve sredstva primjenjivala, da ih se odkine od svoga naroda. Najveća tragedija hrvatstva tih krajeva počinje nakon 6. studenoga 1918., kad je u Subotici na gradskoj vijećnici narodna hrvatska masa izvjesila hrvatski

barjak. Pobješnjela Srbadija gnjete od tada bunjeva ko-šoka ke Hrvate još kud i kamo gore, nego su to prije inili Madžari. No baš kao što je madžarski pritisak ostao bez uspjeha, ostat e i srpski. Bunjeva ko-šoka ki Hrvati ne dadu se nikakvom silom odbiti od hrvatskoga narodnoga stabla.

Anto ŠTITI piše raspravu o "Gospodarskoj važnosti hrvatskoga _ iseljništva". I tu kratku ali temeljitu raspravu priop it emo našim itateljima u cjelini, da vide, kojim duhom se u mladoj, nacionalnoj Hrvatskoj govori o prekomorskoj bra i.

Ostali pisci javiše se beletristi kim prilozima i pjesmama socijalnog, lirskog ili rodoljubnog sadržaja. I ti prilozi dostojni su Almanaha.

Želimo ii zna enje tog književnog djela sažeti u jedno, re i nam je: tu je dokazana volja i sprema mladog hrvatskog intelektualnog naraštaja, da na putevima pokazanim od Ante Star evi a i Ante Paveli a proslijedi uz napon sviju snaga do kona noga cilja: uspostave nezavisne države Hrvatske.

22. Nikola Matijević : HEROJI RAKOVICE, str. 104-107
(3/1940.)

Motto

U jarku trune poput crkle strvi
On što nekim bješe Eugen Prvi
Kraljevina i Sloboda naša.

A kraj njega cvili ljuta rana,
Buntovni ka, zla, neoplakana,
Na surci Bacha, djaka Grabanciaša.
(Matoš.)

Martirij prve plejade pravaških boraca okrunjen je Rakovicom, —
muškim prkosom, otporom, revoltom i heroizmom naših klasi njih
junaka.

Prolivena je krv heroja, koji padoše u sukobu sa silom i
premo nim neprijateljem.

Glavni akteri rakova ke tragedije jedinstveni su primjer povijesti
svijesnog žrtvovanja hrvatskog intelektualca; onog intelektualca,
kojega je itavoga zaokupila jedna ideja, kojoj podvrgava sve
svoje sile i zatomi u sebi materiju ovjeka, da može do kraja
isto i neokaljeno poslužiti postavljenom si životnom cilju.

Tko bi pisao povijest stranke prava do Rakovice, naišao bi na
nekoliko upravo klasi njih likova, na kamene temeljce stare
pravaške garde.

Jedan od glavnih u enika i najmla i od subornika uz Starce vica i
Kvaternika je nesumnjivo Vjekoslav Bach.

Bijaše u enik senjske gimnazije u doba, kad se u Krajini samo njema ki predavalo i bio zabranjen hrvatski govor. Senjska gimnazija bijaše tada pod austrijsko-švabskom vojni kom upravom, a radi lošeg materijalnog stanja bila mu je podijeljena neka potpora, koju je uživao do VII. razreda.

Nakon listopadske diplome 1860. godine u valu zanosa za ideju hrvatske slobode senjski gimnazijalci s ponosom, kao vidljiv znak slobodnjaka, nose crven-kape, a me u njima prednja i Vjekoslav Bach. Kako su profesori bili sve sami Nijemci, sukob izme u aka i profesora je bio neizbježiv. Prvak razreda Vjekoslav Bach krepko odgovara na navale tadanjeg profesora Schwartza, i po zaklju ku profesorskog zbora — jer je po njihovom mišljenju u inio veliki grijeh — isklju en je iz senjske gimnazije.

Bach uzalud pokušava nastaviti gimnaziju na Rijeci, tamo ga ne primaju, dok mu kona no senjski u iteljski zbor ne dopusti polaganje sedmog razreda koncem godine, koga položi s izvrsnim uspjehom. U novoj ga školskoj godini ponovno primiše, kao redovita u enika, ali ne više sa stipendijom, te on uz pomo hrvatskih rodoljuba sa sjajnim uspjehom završi gimnaziju i položi maturu.

U Zagrebu je polazio pravoslovnu akademiju potporom strica Josipa Bacha, a i sam si je nešto zara ivao publicisti kim radom i stenografiranjem u saboru.

Pravni ke je nauke dovršio Bach s dobrim uspjehom, a svojim ponašanjem i marljivoš u stekao je ve kao ak mnoga poznanstva s hrvatskim rodoljubima.

Poslušao je glas svoje nutrine, daleko od karijere, htio je ostati slobodnim, nezavisnim, bez "oficijelnog mjesta".

"Ako si rad biti svoj, stresi sa sebe sve potrebe, koje ti nije priroda naložila, nego su ti ih naprtili tvoji neprijatelji, da te njimi šapnu, i da budeš rob" — rije i su njegova u itelja Eugena Kvaternika, kojih se je Bach u cijelosti držao.

I bio je svoj, bio je potpun ovjek, ovjek isklesana karaktera, dostojan u enik velikog U itelja.

Intuitivno je došao do spoznaje, "da je hrvatstvo u pravaštvu — a pravaštvo u hrvatstvu"¹ — te je preuzeo teret borbe nesebi nog strana kog rada, svijestan, da time radi za itav narod.

I kratki njegov život nije imao nikakove druge svrhe, ve da svojim najve im ovje jim duševnim i fizi kim potencijalom, posluži državopravnoj ideji i državopravnim tražbinama svoga naroda.

Kako je u vrijeme svršetka Bachovih nauka, pravaška publicistika uhvatila jak zamah zahvaljuju i u prvom redu Eugenu Kvaterniku, to se je i Bach dao na intenzivan publicisti ki rad. Dapa e iza urednika prvog pravaškog Usta "Hervata", Dra Milutina Matoka, a brigom Davida Star evi a i Kvaternika dolazi novi "Hervat" sa urednikom Vjekoslavom Bachom. Radi spora sa Matokom prestaje izlaziti "Hervat", a u kolovozu 1869. izdaju pravaši periodi an tiskopis "Hervatsku" sa urednikom Vjekoslavom Bachom.

"Hervatska" izlazi povremeno do sije nja god. 1870., dok slijede e godine izlazi tjednik "Hervatska" u velikom formatu s istim suradnicima i urednikom.

Prate i ta prva pravaška glasila dobivamo jasnu sliku tadanje pravaške publicistike, koja je s mnogo uvjerenja, smionosti i buntovnosti branila svoje strana ke nazore. Nisu to obi ni novinski

¹ - Šegvi (—1911.)

184

lanci, ve politike rasprave, me u kojima posebno mjesto zauzimaju Star evi evi pogledi na isto no pitanje, a da i ne govorimo o satiri kom tonu njegovih "Pisama madjarolacah", o Kvaternikovim studijama o aktuelnoj svjetskoj politici, te o satiri kom i omalovažavaju em tonu prilika u Austrougarskoj, koje nemilice šibaju prva pravaška glasila.

O vrijednosti Bachova publicisti kog pera govore njegove "Ma arske gusle" i "Austrianske diple", koje svojom satikom ne štete narodne protivnike.

U "Hervatskoj" od 1869. piše u lanku "Austrianske diple" na str. 324.:

"Ne daj nam Bože pasti u ludost, u kojoj bismo rekli, da je narod pristao uz naš program, uz našu politiku. To ne, nego mi smo naš program, mi smo našu politiku izcerpili i složili iz prava, iz udi, iz duha, iz koristi, iz potrebe naroda hervatskoga, ter nije udo, što je sav narod za svoje."

Dalje opet Bach nastavlja:

"Glavna je nesreća Hervatah, da se drže ljudih, a ne na elah, programa. Stoga je ovaj narod tako esto izdan i prevaren, i vazda mustvari druga ije ispadaju, nego li je on o ekivao. Koga nose tu e noge, neka se ne udi, ako opadne. Gonin e vas tim ve ma prezirati, ime mu se ve ma podate."

"Kad se mnenja prokrešu i izbristre, držimo se onoga, kojeih je najbolje i najpogodnije po sav narod - - svi emo biti jedinac za dobro domovine."

Ve ovo nekoliko citata dostatno je, pa da uo imo, kako je Vjekoslav Bach, kao javni radnik, iako još mlad, imao ve širinu

pogleda i misli u glavnijim problemima javnoga života našeg naroda.

185

Radi članka "Ukinutje Krajine" povedena je protiv Bacha, kao urednika "Hrvatske", kaznena istraga radi bunjenja.

Me u stavkama optužbe spomenutog članka sretamo ovakova mjesta:

"Na sva bolja i lakša mjesta trpa Austrija u Granicu svoje smjele. — U Granici je barbarski jezik njemački u svih službenih poslih. — Graničar ne zna taj jezik, njegov poglavar, sudac, ne zna hrvatski."

Taj članak i prijeti:

"Kad dojde vrijeme tu i se za Hrvatsku, druga riječ može se razgovarati."

Radi ovoga članka osuđen je Bach na 14 dana zatvora, a za trajanja Bachova zatvora potpisuje se kao odgovorni urednik "Hrvatske" Eugen Kvaternik.

Gotovo svaki broj "Hrvatske" donosi po koji dopis iz Krajine, po čemu izgleda, da je i Krajina čitala "Hrvatsku", te da se nešto sprema. Naravno to se to očituje iz zadnjih brojeva "Hrvatske". Predzadnji broj od 1. X. 1871. donosi "Dopis iz Kerbave", koji ovako završava:

"Revni naš Hrvatina, pravedni dopisnik Tvoj, i otkrivač barbarskih činova u našem kraju — nasledovao je glas jeremijade tužnog graničarskog Hrvata. Njegovim perom potreso se velebitni Velebit, ter se nadaj "Hrvatska" i jošte gromkoj jekini s ovih krajeva u sklad slobode rođa hrvatskoga. Bog na pomoć i skoro smo okovah oprošteni! Mali još i jaram pada dolje! — Zaoriti će se našim lugovima di ni — oj, i vijati se mesto cernožuteg trobojni naš steg širom bojne Like i Kerbave, kao i čitavog milog

doma hrvatskega. Pod njegovu senku kupiti se se sbor mladih Hrvatah ota bini i prijateljem na ponos, a tudjini i dušmanom na užas."

186

Predzadnji broj "Hrvatske" od 8. listopada 1871. još je uredio Vjekoslav Bach. Nekoliko dana kasnije uredio je i svoje nacionalno dugovanje, plativši ga cijenom svoga 26-godišnjeg života.

Li nost Vjekoslava Bacha ostala je kod nas prilično nepoznata, s razumljivih razloga, jer Bach kao i Kvaternik bijahu prešurivani, njihova uloga i završno djelo iskrivljavano i slično.

Sudeći po činjenici, da su mu Starčević i Kvaternik povjerali uređivanje "Hrvatske" izgleda, da su mnogo i držali do njega.

Bach je bezuvjetno privukao na sebe Starčevićevu pažnju svojim životom, spremom i radom. Po opisu Folnegovića bio je nadasve solidan, šutljiv i malo druževan. Živio je povučeno, umjerenim načinom života sa po pet do šest forinti mjesečno, prezirući i raskoš i putenost.

Tako ozbiljnim značajem i velikim marom dao se je na vlastitu izgradnju, te je još vrlo mlad došao u kolo pravaških javnih radnika.

Primjerom je pokazao, da ljudski život ne treba procjenjivati po godinama starosti, već po djelima u činjenicama za narodnu zajednicu.

Rakovica, kao i Kvaterniku, bijaše mu životnim pozivom, jer je tvrdo vjerovao, da "nema spasenja bez krvi". Vođen tom vjerom poginuo je s revolverom u ruci 11. listopada 1871. u Ljupčanskoj planini uz prve pravaške mučenike Kvaternika i Rakijaša.

Iza njega, kao i iza drugih pravaša, ne ostadoše sjajni dvorovi, imanja i palače, položaji i titule, već grob bez križa i lijesa tamo na rakovi kom putu.

23. Ivan Milišević: HORVATOV „ANTE STARŠEVIĆ“, str. 113-115 (3/1940.)

(Josip Horvat: Ante Staršević, kulturno-povijesna slika. Zagreb 1940.)

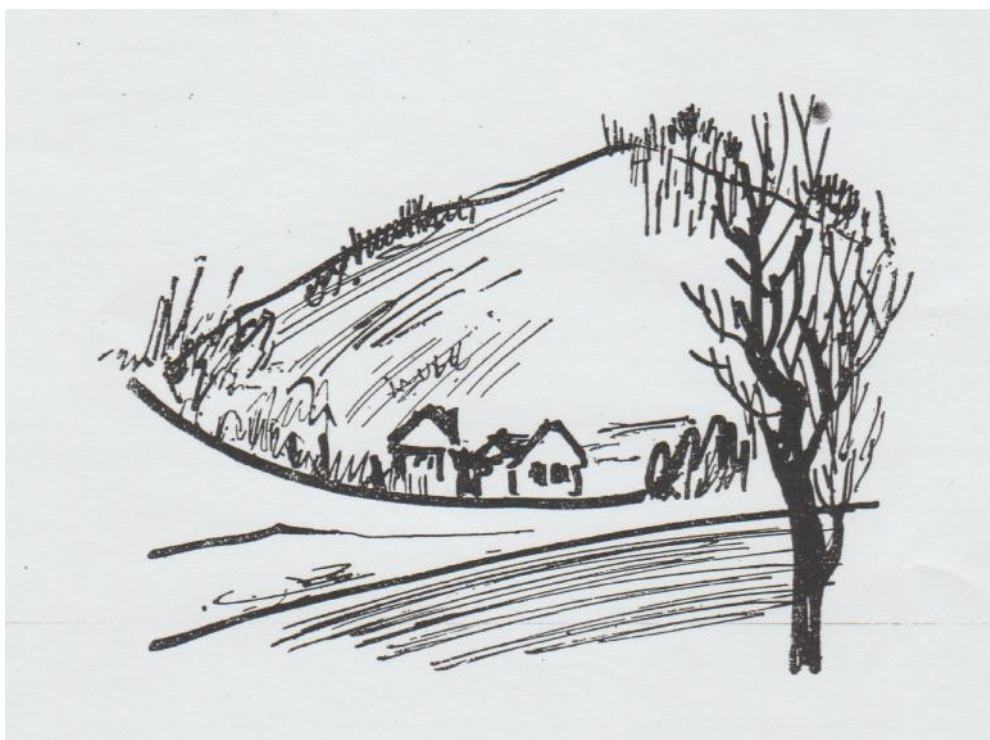
Konačno smo dobili jednu moderniju biografiju o Ante Starševiću. Šegvićeva knjiga, premda sadržaje dragocjene podatke, iz Starševićeva života, pisana je staromodnim stilom, te prema tome ne odgovara duhu vremena. Kako su i druge knjige i edicije o Starševiću pisane na više-manje isti način, u Hrvatskoj se već dugo vremena osjeća potreba za jednom reprezentativnom knjigom o Starševiću. Stoga je Horvatova knjiga došla s razumljivim interesom. Velika reklama knjizi, kao i sam vanjski reprezentativni izgled, dao je naslužitelima, da ćemo dobiti zbilja reprezentativnu knjigu o Starševiću. Međutim očekivanja se nisu ispunila, jer smo dobili doduše jednu moderniju knjigu, ali nesumnjivo lošiju od svih dosadašnjih knjiga i edicija o Ante Starševiću (isključivo dakako onu Vase Beganova!). Josip Horvat je u svojoj posljednjoj knjizi učinio iste pogreške, koje su se zapazile prigodom njegovih ranijih knjiga; šta više, može se sa sigurnošću tvrditi, da su sve te pogreške ovdje vidljivije i — prema tome — veće. Izgleda da ovaj pisac od kritike svojih ranijih knjiga nije baš ništa naučio. Prije svega mnoštvo citata. Kao i prigodom "Političke povijesti Hrvatske" i "Supila", tako je i ovdje ovaj pisac ispunio dobru polovinu knjige citatima. U jednoj biografiji, doduše, ne mora biti štetno citirati lice o kojem se piše, jer lice potkrijepljeno vlastitim govorima i citatima može biti uvjerljivije, ali ako se citati navode — i to još kronološkim redom, bez obzira na sadržaj — a bez adekvatnog komentara pisca, lice mora ispasti blijedo i neuvjerljivo, kao što je to, nažalost, baš slučaj s Horvatovim Starševićem. G. Horvat silnu građu, koja stoji

pred njim, svrstava kronološkim redom. To je doduše možda dobro rješenje kod "Politi ke povijesti Hrvatske", ali

188

kod knjige o Star evi u nije, jer mi od silnih citata (esto puta sasvim bezna ajnih) i podataka imamo to an uvid u Star evi ev život, ali ne vidimo u emu je bila veli ina Star evi eva. Ako se pojedine Star evi eve maksime citiraju u jednom dugom pasusu, gotovo bez ikakvog komentara, mi ne samo da ne emo zapaziti tu maksimu, nego ni upoznati Star evi evu li nost. G. pisac bi mnogo bolje u inio, da Je Star evi a prikazao po najhitnijim oznakama njegova duha, po njegovom nazlranju na život i politiku. Josip Horvat nam je epskom opširnoš u prikazao Star evi evo djetinjstvo, rodno mjesto Žitnik, njegovo školovanje, pjesnikovanje i književni rad, analiziraju i svaku Star evi evu dramu, za Star evi a kao ovjeka prili no bezna ajne stvari, a vrlo malo osvijetlio "Staroga" kao politi ara i moralistu, kao Hrvata. Ili je g. pisac osjetio da bi se našao na jednom terenu politi ki njemu posve stranom i nelagodnom? Ovo nam se od sebe name e nakon pro itane knjige, jer u itavoj knjizi nismo našli odgovor na pitanja koja nas zanimaju kad se spominje ime Ante Star evi a: u emu se Star evi razlikuje od ostalih tadašnjih politi ara? U emu je bit pravaštva i "slavoserbstva"? Dalekovidnost Star evi a? Njegov odnos prema Srbima i jugoslavenstvu? Koju je istinu naše hrvatske politike Star evi jedini spoznao? Na sva ta pitanja je g. Josip Horvat odgovorio nuzgredno i nevažno. G. pisac je više prikazao u emu se Star evi slaže s ostalim hrvatskim politi arima, nego obratno. A veli ina Ante Star evi a i jest u tome, što je on prvi i gotovo jedini uo io glavnu pogrešku hrvatske politike, što je on povukao sve konsekvence iz te pogreške, te prema tome upravio sve svoje življenje i djelovanje k tome — do dana današnjega — jedino ispravnom cilju. Horvatov Star evi je politi ar, kao što je bio politi ar Jela i ili Rauch, Mažurani ili

Strossmayer. Za g. pisca je važnije, da li je Star evi u izvjesnoj politici koj igri i kombinaciji mislio realno ili ne, nego što je Star evi u itavoj našoj prošlostoljetnoj tragediji zapazio jedino ispravno

Vladimir Udatny: Bez naslova

rješenje hrvatske politike. G. pisac je bio blag u osudi, kao što je bio škrt u pohvali. Takva nivelacija događaja i osoba mora biti štetna, jer, najposlije, istina je ili na jednoj ili na drugoj strani. Tertium non datur! G. pisac izgleda ili nije htio kazati gdje je istina, ili ni sam nije siguran na kojoj je strani. U svakom slučaju kritičar nakon pročitane knjige ne može biti siguran gdje je. Ako se hoće prikazati ličnost ekstremna u svakom pogledu, treba imati odvažnosti otvoreno reći i što je istina, a što ne, treba otvoreno i ekstremno žigosati sve što je bilo pogrešno, bez obzira da li se radi o "velikanima", kao što su bili Strossmayer ili Mažurani. Josip Horvat, kolikogod se trudio da bude objektivan, već samom blagom, odnosno nikakvom kritikom hrvatske protustarješevijske javnosti, stavio se na njihovu stranu.

Konačno onaj neukusni dijalog na kraju knjige između Starješevija i Radića! Da li je to imao biti rezime životnog Starješevijevog života i rada? Naglašavati važnost mišljenja mase, naprama preporodu pojedinca, i to još danas, više je nego politički nezrelo! G. pisca jedino još može donekle ispričati, da je pisao svoju knjigu prije konačnog sloma demokracije, za koju se toliko zalagao u svim svojim knjigama. Jedina pozitivnost knjige je vrlo opširan životopis s mnogo podataka iz Starješevijeva života.

Stoga ne znamo, da li je već šteta, što je loš sadržaj izašao u tako krasno tehnički opremljenoj knjizi, ili što je odlična tehnika oprema morala u sebi kritički tako loše stranice.

24. T. Mortigjija: SLOVINSKI = ILIRSKI = HRVATSKI, (malo o Gunduli evu „Slovinstvu“), str. 79-82 (3/1943.)

Kad je krajem 1938. i početkom 1939. godine proslavljen dvostruki Gunduli ev jubilej — 350. godišnjica rođenja i 300. godišnjica smrti — Srbi su, kao i 1893. godine prigodom otkrića pjesnikova spomenika u Dubrovniku, povelili smiješnu razpravu o pitanju, da li je Dživo Frana Gunduli a bio Srbin ili Hrvat. Prvak starije hrvatske književnosti bješe im "žarki Srbin i Slovenin", "rodoljub srbski", koji se "ponosi što je Srbin i Slovenin", "kralj srbske pesme", "Slovin, odnosno Jugoslovin". Nije izostao odgovor s hrvatske strane, pa je beogradski list "Samouprava" bio primoran napisati, kako je sve to "deplasirana polemika", jer da Gunduli bješe "samo Dubrov anin ili Jugoslaven".

"Dokaz" za Gunduli evo srbstvo bila je činjenica, što je on pjevao štokavski i ijekavski, što je sebe smatrao Slovincem, a svoj jezik slovinskim. O obadva "dokaza" suvišno je govoriti, posebice u vezi s pitanjem Gunduli eve narodnosti, koja ne može biti uopće predmetom razprave. Međutim, kako je pitanje slovinstva slabije poznato u našoj široj javnosti, dobro je i o tome nešto malo progovoriti.

Gunduli zaista sebe naziva Slovincem, a jezik, kojim pjeva i govori slovinskim. Ovo znamo na temelju sačuvanih i nama danas poznatih njegovih djela. U njima se Gunduli ne izražava pitanje i određivanje, kako su to činili drugi dubrovački pisci, njegovi suvremenici, predhodnici ili oni, koji su došli poslije. Ovi svoj jezik nazivaju slovinskim ili hrvatskim, daju i ovim pojmovima isti smisao i sadržaj. Niti jedan pisac i književnik staroga Dubrovnika nije svoj jezik nikada i nigdje nazvao srbskim — što je prirodno i logično — dok ga većine nazivaju određeno hrvatskim imenom.

Poznato je, da Marin Gazarovi 1531. god. piše kako "Justina s prozora sliša evandjelje hrvatski". Dinko Zlatari izravno kaže, kako je "Elektru" iz tuđih jezika u "hrvatski jezik izložio". Vladislav Meneti 1655. god. pjeva, kako bi Italija već davno podpala pod robstvo "o hrvatskijeh da se žalih" ne odbija more otomansko. God. 1747. fra Bernard iz Stona kod Dubrovnika piše djelo pod naslovom "Podkripljenje umiru ih u hrvatski jezik popravljeno za korist naroda hrvatskoga", a prije toga, 1670. god., sin pjesnika Gundulića predlaže francuzkom poslaniku Gremovivillu, kako bi u Dubrovniku sakupio za vojsku 3.000 Hrvata.

Slovinstvo starih Dubrovana zna i isto što i hrvatstvo. Zato kad Gundulić spominje slovinski jezik, on misli i hoće kazati isto što i Zlatarić, kad govori o hrvatskom jeziku.

Postavlja se onda pitanje, kako je došlo do toga, da su se naši stari Dubrovani toliko nazivali slovinskim imenom? Franjo Supilo u svojoj "Crvenoj Hrvatskoj" (br. od 21. veljače 1891.) liepo kaže, da se "pojava slovinstva u Dubrovniku može upriličiti pojavi ilirstva kod banskih Hrvata, s tom razlikom, da je slovinsko doba u Dubrovniku mnogo više trajalo, nego li ilirsko doba! Ali doba slovinstva i ilirstva bilo je i bitisalo. Znamenito je samo, da su obje ove ideje potekle s hrvatske strane". Supilo je ovim mislima to no postavio i razjasnio pitanje slovinstva, a mi možemo poviestnim činjenicama lako pokazati to nost njegove tvrdnje, te dokazati istovjetnost slovinstva s hrvatstvom.

Ilirsko ime i shvaćanje tekovine su obnove klasičnog duha prvoga našeg književnog preporoda, hrvatskog humanizma 15. i 16. stoljeća, kada je uzkrišeno ime starog Illyricuma i primijenjeno na tadašnje stanovništvo ovog poviestnog područja. Mislilo se i u

životu primijenjivalo u prvom redu baš na Hrvate, pa su ve tada u 16. stolje u pojmovi Illyricus, Croata i Sclavus istovjetni. Povjestni ar Nikola Istvanffi (1538.-1615.) ilirskim imenom naziva

193

samo žitelje Hrvatske, dok Srbe naziva imenom Tra ana, Rašana ili Serviana.

Za drugoga hrvatskog književnog preporoda, "Ilirizma" 19. stolje a ilirsko je ime — kako dokazuje Fancev — "ob eno hrvatsko ime za Hrvate, Slovence, Dalmatince i Bosance". U prošlom stolje u obnavlja se ilirska ideja i ime, koje — u predpostavci ilirskog podrijetla nas Hrvata i drugih oko nas — postaje etni kim sinonimom za ove. Tako je Gajev preporod na humanisti kom ilirstvu "gradio svoje široke hrvatske, južnoslovenske, pa i panslavisti ke unitaristi ke koncepcije" (Fancev).

Srbi su odmah odlu no odbili pokušaj, da i oni prihvate ilirsko ime i ideju. Vuk Stefanovi Karadži 1836. god. piše, kako bi Srbi "ludi bili, kad bi pristali na to, da ostave naše slavno ime, a da prime drugo mrtvo, koje danas u sebi ništa ne zna i". Glavni protivnik ilirizma kod Srba Teodor Pavlovi piše, da "tu sloge nema, gdje se nama o glavi radi". Srbski književni povjestni ar Dr. Ilija Mamuzi u studiji "Srbi i ilirizam" (Rad 147) navodi, da se ilirizmu protivio jaki osje aj srbstva i "izvesna izklju ivost te nacionalne svesti prema svemu što nije bilo srbsko i pravoslavno, a ilirizam to nije bio". Medjutim iznosi dalje Mamuzi , god. 1845. "ilirstvo je postalo drug ije u Zagrebu, u Hrvatskoj. Ono se oslobadjalo mladi kih snova i zabluda. Ono je pretrpjelo poraz u pokušaju, da obuhvati Srbe".

Ilirizam je zaista neki hrvatski pokušaj šire integracije, koji nije uspio ni onda ni kasnije, jer je bio neprirodan. Tu smo zabludu

skupo platili. Od "ilirizma" preko Strossmajerova "narodnja tva", te naprednja tva i kolaciona tva dolazimo do poznatog sloma hrvatskog liberalizma iza prošloga svjetskog rata god. 1918. Ilirstvo je bilo zabluda, ali ipak naša, hrvatska zabluda.

194

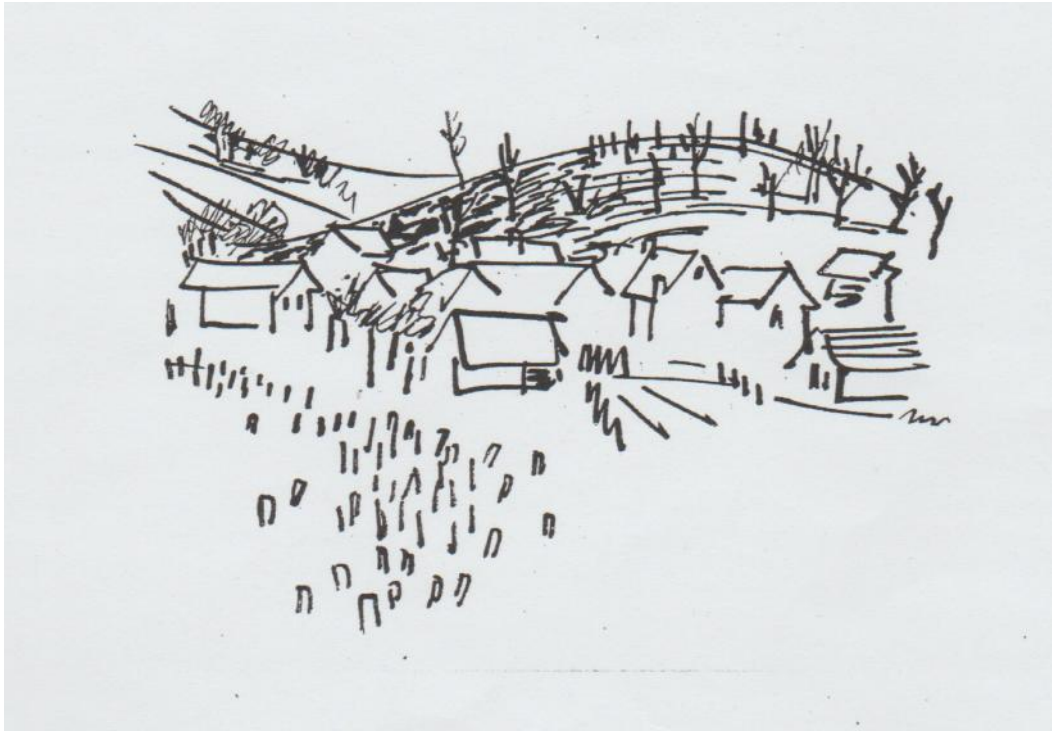
Slovinstvo se može, kako je Supilo opazio, upriličiti pojavi ilirstva. Razlika je u tome, što je ono istija i sredjenija pojava od ilirstva. Već se 1418. god. javlja u Dubrovniku ime slovinsko i traje do u minulo 19. stoljeće. Osjećaj dubrovačke posebnosti — uvjetovane i prouzrokovane dugim i samostalnim posebnim državnim životom ove male hrvatske države — davao je slovinstvu onu upornost i dugotrajnost, tako da je potpuno zamijenjeno hrvatskim imenom tek u 19. stoljeću, kada u Hrvatskoj Ateni slovinsko ime nestaje gotovo istodobno kada i ilirsko.

Dubrovačko slovinstvo 17. stoljeća, pa tako i Gundulićeva Dubrovnik, u uskoj je vezi s katoličkom obnovom i radom Isusovaca, koji Dubrovniku namijenše veliku ulogu kao izhodištu misionarsko-kulturnog djelovanja. Tadašnje je slovinstvo bilo katolički Wunschbild, kao što je novovjekovno slovinstvo nacionalni Wunschbild (Kombol). Slovinstvo je bilo takvo i dubrovačkim Hrvatima, a neoboriva je povijesna činjenica i istina, da Srbi nijesu nikad sebe nazivali Slovincima. Od 16. do 18. st. mnogi izvori samo Hrvate nazivaju Slovincima, dok za Srbe upotrebljavaju naziv Grci.

Pojmovi slovinski, ilirski i hrvatski u Dubrovniku su bili istovjetni, bili su sinonimi. Delabella piše u svojem rječniku "slovinski aliti hrvatski", a Hektorović kaže, da je s Markom Marulićem "urešen bil jezik slovinski".

Slovinstvo je inače prvenstveno književni, a ne nacionalni pojam. Stari Dubrovčani radi samostalnoga državnog položaja

prakti no istovjetovali uglavnom ime naroda i države, nazivaju i se ponajviše Dubrovanima. Jezik im pak bješe slovinski ili hrvatski. Kad je nestala Dubrovačka Republika, prestao je i razlog, da se Dubrovani nazivaju mjestnim i regionalnim imenom, pa su prigrlili obće narodno hrvatsko ime, koje su i do tada često upotrebljavali, a u nazivu jezika uzdržali i sačuvali. Pokušaji, da se Dubrovniku

Vladimir Udatny: Bez naslova

nametne drugo neprirodno ime nisu uspjeli, kao što su ostala neuspješna i nastojanja, da se slovinstvo protuma i u drugom smislu. Gunduli evo slovinstvo nije dakle ništa drugo, ve jedan od izražaja ob e pojave dubrova kog slovinstva, ije smo obilježje i smisao vidjeli. Pjesniku Gunduli u, njegovu sinu kao i Zlatari u slovinsko je ime bilo istovjetno s hrvatskim. Tako su osje ali i drugi stari Dubrov ani, kao u ranijem vremenu tako i u zadnjim danima Republike. Ovo nam svjedo i poznati dubrova ki pisac O. Joakim Stuli . U svom velikom djelu "Lexicon latino-italico illyricum" (Budae MDCCCI vol. I. pag. 674) rie "Illirice" tuma i tako, da je ozna uje kao pojam, koji zna i: slovinski, harvatski, hrovatski, horvatski". Stuli odredjeno tvrdi, da slovinski zna i isto što i hrvatski. Ne kaže to onako uzput i slu ajno, ve to no i odredjeno u rje niku, koji tuma i rie i i pojmove. U Stuli evo je vrieme slovinsko ime bilo još živo. Danas je samo poviestna uspomena, a "Slovinac" Dživo Frana Gunduli a prvak je starije hrvatske književnosti.

Dubrovnik zaslužno nosi ime Hrvatske Atene. On je najvažnija kolievka i najja e središte starije hrvatske umjetne književnosti. Ve na prielazu iz 14. u 15. stolje e Dubrovnik postaje ognjištem mlade hrvatske književnosti. Ova književnost, kako je dokazao Fancev, rodjena negdje u 13. stolje u, najvažnija je književna grana na deblu jedinstvene stare hrvatske crkvene književnosti, koja primaše prve sokove iz njenog koriena u hrvatskoj glagolskoj književnosti.

25. Jure Prpi : KNJIGA HRVATSKE MLADOSTI (Mile Budak: San o sre i), str. 69-70 (2/1940.)

Nakon vanrednog "Ognjišta" i veoma uspjele "Rascvjetane trešnje", nakon što je u tom razdoblju, izdao roman "Direktor Križani" i zbirku novela "Na Veliki Petak", Mile Budak je prije nekoliko tjedana izdao u nakladi Matice Hrvatske najnovije svoje djelo, "San o sre i", roman u dva dijela. Zapravo, treba ista i: to se najsatnije Budakovo djelo, pisano u srpskom zarobljeništvu za vrijeme svjetskog rata, koje je izašlo tek sada u ovim velikim i sudbonosnim vremenima. Bez sumnje, dobro je što je "San o sre i", ta "stara priča za nova pokoljenja" izlazi baš sada, jer rijetko bi kada to djelo zbog svoje problematike moglo značiti ono što sada zna i. Danas u ovakvim vremenima najnovije Budakovo djelo dolazi kao nešto što je trebalo doći, što nam je trebalo u ovom kaosu; ono osobito za nas omladinu zna i putokaz i izvor mnogih istina i mnogih zdravih ideja.

Pisac je djelo posvetio "uspomeni svoje divne žene". Dok je "Ognjište" posvećeno problemima najzdravije Hrvatske — hrvatskog sela, a "Rascvjetana trešnja" problemima poslijeratnog hrvatskog grada, u "San o sre i" autor je opisao hrvatsku mladost i njezine probleme. Makar je tu opisana mladost iz vremena nešto prije prvog velikog rata, ipak i danas nakon skoro tri desetljeća imamo skoro istu problematiku hrvatske mladosti. "Ognjište" je himna selu i svetom pradjedovskom ognjištu, a za "San o sre i" se punim pravom može reći da je to himna ljubavi, ženi i porodičnom životu koji je temelj života naroda i države. Roko Anić je lice koje se svidjeti zdravom Hrvatima, on je idealista, sveučilištarac koji osjeća sve probleme Hrvatske, i koji uz Hrvatsku ljubi Nedu Jagatićevu, poštansku inovnicu, lijepu i dobru djevojku s kojom želi ostvariti svoj san o sreći. U tom

romanu, povijesti jedne velike i idealne ljubavi dvoje mladih Hrvata, nema velike i zapletene

198

radnje, nema velikih, dramatskih događaja koji bi zadovoljili one koji traže senzacije u romanima, to je u punom smislu povijest ljubavi dvaju mladih srdaca koja se zavoliše i koja se na koncu uzeše da započnu jednu tragediju u velikoj tragediji cijelog naroda...

Za Roku Anija nema veće sreće od one obiteljske, u krugu svoje porodice, uz ženu koja ga voli, koja je dobra. On ne traži bogatstva, on ga odbacuje i prezire kad je mogao lako doći do njega da je htio oženiti bogatu Viktoriju. Najveće bogatstvo, najveća sreća i najveći prijatelji su mu u sretnom obiteljskom životu.

Kad o toj sreći piše upravo se divimo kad vidimo s koliko ljubavi, mekoće i zanosnosti autor opisuje porodicu, ljubav i ženu. Čini nam se kao da je to neka pjesma u prozi. Osobito kad opisuje porodični život u Lici u grani arskim domovima Likih Hrvata, himna porodici zvuči još ljepše, još veličanstvenije. U opisima Likog sela i boravka Roku Anija kod kuće vidimo konture autora koji je kasnije, nakon više od dvadeset godina dati svoje veličanstveno "Ognjište".

Uz izvrsne opise graniarske Like i njezinih kremenjaka Budak je s puno pažnje dao i dobru sliku sveučilištarskog života prije rata na našem sveučilištu. Sve je to iznio realno i nepretjerano, i njegovi sveučilištarci su onakvi kakove ih mi i danas poznajemo. Frketa, tip hrvatskog Oblomova i Mr. Eli, vječni sveučilištarac, su vrlo dobro opisani tipovi kakove se moglo i može naći i među hrvatskim sveučilištarcima.

I u "Snu o sreći" upada u oči značajka koja se opaža i u svim ostalim autorovim djelima: umije vrlo dobro opisati svoje ženske

tipove. Cijela galerija ženskih lica iz Budakovih djela (Anera, Zlata, Milica) kojoj sada pristupa divna i dobra Neda Jagati eva, odli no je i uvjerljivo opisana i sigurno nije pretjerano, ako se ustvrdi da su ti ženski tipovi najbolje opisani tipovi žena u hrvatskoj

199

književnosti. Da Budak bolje nego i jedan naš književnik može i znade za i u najtoplije dubine ženske duše, srca i osje aja dokazuju ovo njegovo najnovije djelo. Nitko nije do sada u našoj književnosti s toliko vjernosti iznio žensku dušu sa svim njenim problemima i pitanjima kao što je to u inio autor "Sna o sre i".

"San o sre i" nije obi na ljubavna pripovijetka, to je djelo u kojem je naba eno puno problema, koje je puno razmišljanja o najintimnijim i najvažnijim pitanjima ovjeka. Kroz razgovore glavnih lica probija sijaset dubokih razmatranja i filozofiranja nad kojima se duboko zamišlja itatelj (njemu e se možda na nekim mjestima pri initi da je tih razmatranja i previše, no svježina autorova stila i njegov talenat doprinose da se s ushitom i zanimanjem itaju stranice koje bi ina e bile suhoparne zbog svoje didaktike).

Svuda gdje je autor htio nastupiti kao didaktik izvršio je to s uspjehom tako da to ne djeluje nikako nametnuto i djelo ne gubi ništa na svojoj umjetni koj vrijednosti, pa bi bilo zaista pretjerano re i da bi to djelo bilo neke vrsti didakti ko djelo. Problemi koje je u tom svom najdražem djelu iznio autor vrlo su brojni, njima vrvi cijela knjiga a svi se okre u oko onoga o emu toliko sanja Roko Ani , oko porodice i žene. Nitko kod nas nije tako duboko, u tolikoj mjeri i sa toliko uspjeha iznio sve probleme koji su u vezi sa ženom kao što je to u svom zadnjem djelu iznio Budak. Rijetko je tko u hrvatskoj književnosti tako dobro iznio problem obitelji i porodi nog života, rijetko je tko tako dobro ocrtao lik idealne žene i vrlo dobre majke. Možda e tko

predbaciti da je autor previše idealizirao svoja glavna lica, no onaj koji se dublje zamisli čitaju i to djelo uvjerit će se na koncu da je ono što je pisac iznio ne san, ne obično sentimentalno pripovijedanje, nego prikaz jedne stvarnosti koja se zaista odigrala. Ono što je često nabacivao u ostalim djelima, u "San o sreći" je autor to do tanjine razradio i

200

iznio je problem obitelji, obiteljske sreće i žene u svim fazama i u svim vrstama (pa je čak zašao u problem mode i ženinog ponašanja). Iznose i nabacivaju i mnogovrsne probleme pisac se na nekoliko mjesta uputio u filozofiranje koje svuda stoji u harmoniji s djelom kao cjelinom (ono što će se u mnogo većoj mjeri pokazati u "Rascvjetanoj trešnji").

Svi su Budakovi tipovi (a osobito, kako je već spomenuto, ženski tipovi) dobro ocrtani i postavljeni i djeluju potpuno uvjerljivo. Makar mu je to prvo djelo, autor se već u njemu pokazao kao pisac koji je pravi majstor u dijalozima tako da ih se čita bez one umornosti koja se osjeća kod čitanja slabih i neuspjelih dijaloga. Stil mu još nije onako iskristaliziran kao što će biti u kasnijim njegovim djelima, no ipak je već vrlo dobar, tako da se tu vidi da je pisac već u početku svog književnog rada bio dobar stilista.

"San o sreći" je s umjetničke strane bez sumnje uspio, a zbog svoje problematike je zasluženo da se o njemu još mnogo piše i raspravlja. Danas u velikim danima čekanja na konačno ostvarenje sreće hrvatskog naroda, Budakovo djelo dolazi upravo kao naručeno zdravo hrvatskoj omladini, novim pokoljenjima Nove Hrvatske.

(Što se tiče boje i nacrtu korica bilo bi skrajnje vrijeme da Matica Hrvatska na to više pripazi. Ovo nije prvi puta da Oton Postružnik baš za djela Mile Budaka izrađuje dosta neukusne nacрте korica dok za druge znade i ukusnije izraditi!)

26. Velimir Pustajec: OGNJI ŠTE, str. 109-111 (2-3/1941.)

Tragedija u 4 ina s doigrom. Napisao Mile Budak. Za pozornicu priredio Tito Strozzi. — Redatelj prof. Tito Strozzi, scenograf Marijan Trepše.

Kad je Tito Strozzi iznio svoje Karamazove, dao je savršenu galeriju tipova, koji, kao u predigri komada, iskrsavaju iz tame, prodirno nas pogledaju i onda nestaju, ali u nama ostave svoj duboki biljeg. Tada je prof. Strozzi-u uspelo stvoriti nešto veliko i za hrvatsku pozornicu zbilja zna ajno.

Ovog godišta dao je Tito Strozzi dramatizaciju "Ognjišta", epopeje hrvatskog sela, za koju se Marko ovi usudio re i, da "bi vrlo lako mogla biti naša posljednja rije u lijepoj književnosti ove vrsti".

Uvijek je dosta teško govoriti o dramatizacijama, preradbama. Redovito nastupaju u takovim slu ajevima dva autora, dva ovjeka, koji kadkada nisu ni blizi po sredini iz koje izlaze, u kojoj žive, u kojoj misle i osje aju. Eto, taj slu aj dogodio se i kod "Ognjišta". Ono je, kao najve e hrvatsko djelo i najimpresivniji odraz hrvatske duše nesumnjivo djelovalo na eklektika i ovjeka visoke umjetni ke kulture Tita Strozzia. Ali, on nije seljak, on je tako daleko od sela, da mu nije uspelo zahvatiti baš ono, što je Budak, kao selja ko dijete, najviše istaknuo. Mislim, da u ovo daljnjim mo i opravdati i dokazati.

Iz ogromne cjeline bezbrojnih događaja i događaj i a, koji ine selja ki život, a koje je dao Budak, Strozzi je izuzeo, kao što je bilo i nužno, samo jednu glavnu radnju i tek malobrojne epizode. Od njega je to zahtijevala pozornica, i on je postupao ispravno. No, ve samim tim "Ognjište" je prestalo biti "Ognjište", ono više nije onaj koloplet slika i događaja, koji se povezuju dubokom

logikom jednostavnog životnog zbivanja, koji prikazuju dušu sela u svim,

202

za radnju važnim i nevažnim injenicama, ono je od širokog epa koji ima mogućnost, da se zadržava na svakom treptaju duše ušlo u novi oblik, koji je označeno samo ono, što je bilo potrebno za određenu svrhu. "Ognjište" je time prestalo biti ono široko obzorje, koje obuhvata cijelu Hrvatsku, koje daje sve ljude, sve seljake, sve njihove težnje, sva njihova osjećanja i sve njihove osobine. Logično bi bilo da zaključimo, kako "Ognjište" Tita Strozzi zbog toga ne valja. Međutim, nije tako. Tito Strozzi je odabrao pravu radnju iz Budakova "Ognjišta" — Anerin udio u stvaranju sudbine sigurno je najvažniji dio "Ognjišta" — ali, zbog pozornice, on je morao ispustiti veoma mnogo pojedinosti, veoma mnogo slika i mogućnosti, bi vrlo lako moglo biti naša posljednja riječ u lijepoj književnosti ove vrsti, a mi smo naglasili, da baš taj mozaik u "Ognjište" onim "Ognjištem", koje kad, dakle, govorimo o Strozzihoj dramatisaciji mi se ne smijemo držati naslova i govoriti o "Ognjištu", jer se o njemu govoriti ne da. Koji bi naslov trebao doći, u to se upustiti ne možemo, a nije niti toliko važno. Ali je sigurno, što ćemo vidjeti u daljnjem razglabanju, da tek zaboravljanjem naslova, ili, ako želite nadijevanjem novoga, dobivamo mogućnost da govorimo o kazališnom djelu.

Obradjujući i taj dio zbivanja Budakova "Ognjišta", Strozzi je uzeo i samo jedan dio osoba, koje nalazimo u "Ognjištu". Pa i od 17 osoba, koje je uzeo, on je mogao razviti do mogućnosti samo pet. Sve su ostale osobe torza, koja bi u samostalnom kazališnom djelu dostajala, ali u poredbi s romanom obaraju vrijednost kazališnog djela.

Aneru je Strozzi obradio zbilja dobro. Zahvatio ju je u svim pojedinostima, sa svim onim finim sitnicama, koje je i Budak

zapazio. Anera je i u tom komadu onaj cjeloviti tip žene i majke, koji je ini toliko neobi nom, a ipak i blizom i živom i istinitom. — Jednako je dobro dat Lukan, sa svom svojom selja kom

203

primitivnom i zdravom dušom. Sa svojim zdravim rasudjivanjem na jednoj, a sa svom svojom dobrotom, koja kadkad ne da, da uo i zlo, jer ne može vjerovati u njega, na drugoj strani. Izvrsno je naglašena razlika izmedju njega, koji je ostao kod ku e i koga su odgojili doci i selo, i Blaža Blaži a Vidurinova, kojem je Amerika, svijet, grubi život koji nastaje udaljenjem od sela i prirode, udario svoj pe at. Ali, ve i sam Blaži nije onako podpuni lik kao što je u Budakovu romanu. Jer, dok se kod ovoga o ito vide i crte koje vežu Blaži a s grudom, koje tek tinjaju u njemu, to se u tragediji ne vidi. — U romanu "Ognjište" Lukan i Blaži dva su ovjeka sa savršeno jednakim duhovnim podlogama. Samo, kod jednoga je odgoj razvio ono, što mi smatramo dobrim, lijepim i velikim, dok je u drugoga sve to potisnuto hipertrofijom negativnih osobina, ali se ne može re i, da je ugušeno, te od asa do asa izbija na površinu u osje anju pravde. Samo što je to osje anje preslabo da suzbije zle naklonosti i prohtjeve. Dok je u romanu jako obilježena Blaži eva unutrašnja borba, u kojoj veliki, ali ne najve i, dio igraju i "džandari" dotle u "tragediji" to nije istaknuto. — Li nost je i Joso, koji je postavljen podpuno ispravno, jednako kao u romanu, kao pregaralac, kao ovjek, koji bi u inio sve za brata, nevjestu, majku, i koji u tom ide i tako daleko, da zaboravlja vlastite želje i vlastite zahtjeve. — Sjajno je data još i Manda, kao prototip majke mu enice i pravednice, koja sve daje za svoju djecu, jednako kao i u romanu.

No sad se moramo pitati, zašto je osobnost Mi e svedena na neznatnih nekoliko rije i, koje, budi usput re eno, Afri tako loše izgovara, da to smeta itavom komadu? emu je zaboravljena

Baruša, koja je tu tek zato, da ispriповijedi događaj u Lukanovoj kući? Zbog čega Anica, koja svojom dobrotom prestiže, a mu eništvom sigurno dostiže Aneru, mora mu ke dopratiti Lukana i izreći tek nekoliko riječi, koje ne daju ni naslutiti tko i što je ona, što ona zna i i što hoće? Zašto je Zekan, koji je ravan svom bratu

204

Lukanu, po veli ini lika sveden na neznatni lik? Zašto je Jela, napravljena samo svadljivom babom, koja zajedljivo susreće Aneru, bez dubljeg razloga, kad je Budak tako jako naglasio, da bi ona željela, da Lukan ugasi svoje ognjište i dade opet svu zemlju njezinoj i Maki evoj djeci? To su manjci, koje se moglo izbjeći i u postavljenom okviru.

Sad još treba postaviti pitanje, da li je Strozzi ušao duboko u sva ona pitanja, koja je postavio Budak kao stožerne crte mišljenja, osjećanja i života svojih junaka? Smatram, da je najvažnije što u Budakovom romanu pokreće ljude i sudbine održanje ognjišta, one svetinje, one crkve u kući, onog drugog boga pod vlastitim krovom. Samo za uzdržanje tog ognjišta Budakovi seljaci rade, žene se, radjaju i žive — jedino zbog ognjišta.

Ne plaće Lukan za svojom ženom i djecom, za svojim unucima, on plaće za svojim ognjištem, koje će utrnuti. Ne svadjaju se ljudi zbog sebe, već zbog ognjišta, koje mora postati jače i veće, koje mora imati dovoljno, da budu siti i zdravi oni oko njega. Kad Mićan odlazi, on ostavlja Aneri u zavjet da čuva vatru na ognjištu. I možda je najljepša crta "Ognjišta" ono Lukanovo loženje vatre u Anerinoj kolibici, koju on preuzima na sebe, da bi se odužio Aneri.

Sve to nije istaknuto. Iz kazališnog djela mi ne možemo znati što zna i ognjište, mi niti ne znamo da ima, pored ljubavi, pored mržnje, i strasti u ljudima i nešto izvan njih, što ih pokreće i što ravna njihovim životima, što ih radja, potiče na život i kraj čega

umiru, zbog čega se znoje i muče, zbog čega se raduju i trpe, a to je: ognjište. Sveta vatra u kući, koja im ispunja srca i duše i daje duboki, simbolički smisao životu, koji je samo borba, neprekidna, vječna borba.

Strozzi to nije zapazio. On je vidio samo Aneru, po njenom velikom, plemenitom, aristokratskom liku, i postavio je u središte, kao ono,

205

što pokreće događaje i svijet. On ju je i dao u svoj njezinoj dobroti i jednostavnosti, u svom njezinom pregalaštvu, ljubavi i zahvalnosti. On je tu shvatio Budaka i dao istu Aneru, toliko dobru, da može odbaciti običaje, mišljenja i shvaćanja, jer sve što ona u ini to je i dobro, i lijepo, i veliko. Ono, što bismo u drugom slučaju nazvali nametanje kod Anere je žrtva, ono što bismo zvali suložništvom, kod Anere je sveti čin zahvalnosti i vjere, i tako to ide dalje, jer svaki čin i svako njezino djelo ima savršen, u sebi dostatan i cjelovit motiv, koji kida sa svim konvencionalnim shvaćanjima i mišljenjima. On daje opravdanje za svaki čin, koji u ini Anera, zato jer je u inila Anera, savršeno dobra, savršeno nesebična, sveta Anera.

U tom isticanju Anere, Strozzi je otišao čak tako daleko, da ju je istaknuo jedinu između svijeta ostalih žena, koje ili nije prikazao, ili ih je karikirao u lošem smislu. Budak u tu pogrešku nije zapao, on je prikazao i druge velike seljačke žene i majke, koje, u pojedinim svojim crtama i dostižu, i prestižu Aneru, kao što smo naglasili kod Anice.

Da je Strozzi nazvao svoju preradbu "Anera" i rekao: "napisano prema motivima romana 'Ognjišta', sigurno bismo mogli ste i daleko bolje mišljenje o istom komadu. Jer, ispustivši male nepotrebnosti (plove), taj je komad u svojoj strukturi, i tendenciji da prikaže Aneru, sastavljen veoma dobro, on je kao

djelo za sebe možda i odli an. On, od laganog prepri avanja jednog za komad epizodnog događaja, prelazi, upoznaju i osobe na glavnu radnju i nosi je u neprestanom crescendo do njezinog logi nog svršetka. On stvara aristokratske li nosti izvan sredine i prosjeka i daje tragediju u punom smislu rije i.

Ali, sve to nije selo, sve to nije pravi i nepatvoreni Budak.

206

Dramatizaciji je svrha, da na pozornici dade ono, što je autor dao u romanu.

Strozzijev je rad dakle neuspio kao dramatizacija romana, ali uspio, kao neko samostalno djelo po motivima romana.

Redatelj prof. Tito Strozzi vodio je režiju sigurno, samo što su mu izmakle neke manje stvari, naro ito jezi ne pogreške što je, obzirom na dijalekt, i razumljivo. Kako mu je izbjegao Afri , to je ve neshvatljivo, a to se mora ubrojiti u režijsku pogrešku, jer je i svatko drugi mogao preuzeti bezna ajnu ulogu Mi e. Trebalo je samo da zna izre i ono nekoliko rije i, bez kajkavskog naglaska. Vjerujemo, da bi i svaki po etnik bio pokretniji na pozornici. Za uzroke tomu ne znamo.

Ostali glumci veoma su dobro izvršili svoje zada e. Valja naro ito istaknuti igru Vike Podgorske, koja je dala pravu Aneru. Josip Mari i bio je savršen Blaži i potvrdio svoju kvalitetu, koju je pokazao na hrvatskoj pozornici još u prošlom godištu. Mila Dimitrijevi je dala Mandu neobi no uvjerljivo i istinski. Veljko Mari i kao Joso bio je nesumnjivo dobar, a nenadmašiv je ostao Dubravko Dujšin, koji je ovjekovje io Lukana svojim izražajem, nastupom, igrom, govorom i pokretom, dakle svim faktorima glume. Dubravko Dujšin potvrdio je i ovaj puta, da ostaje i dalje stup zagreba ke pozornice, koji se ne bi dao zamijeniti. Janko

Rakuša je dao veoma dobro bezazleno ludilo Ducine, a Bogumila Vilhar bila je dosta dobra u svojoj stereotipnoj i vje noj ulozi babe. Bela Krleža, ije karikiranje možda dobro dolazi u ulozi Židovke u "Dobrom fraku", ovdje uop e nije shvatila što bi trebala dati, te je po svojoj maniri bezobzirno karikirala pojavu Jele. Možda tu ima i redateljve krivnje.

Scenograf Marijan Trepše dao je uvjerljivo li ku selja ku ku u. U prvom inu bila je ku a veoma stisnuta, te nije bilo dovoljno mjesta

208

za prolaz. To je dosta smetalo glatkom kretanju. Pejsaž je dobro uspio, bio je živ i uvjerljiv.

PRI LOZI O POLITICI

77. Ignacije Duišin: SUSRET S BOLJŠEVIZMOM, osvrt, str. 98-99 (2-3/1941.)
78. Jakša Ercegovi : ŠPANJOLSKA DUHOVNA VRIJEDNOST, rasprava, str. 262-266 (6-7/1942.)
79. Branko Kadi : ŽIVOTNI PUT JEDNOG DEMOKRATSKOG ZASTUPNIKA, osvrt, str. 58-59 (1-2/1943.)
80. Zvonimir Kataleni : O JEDNOM NEOPROŠTENOM ODGOVORU, osvrt, str. 152-153 (4/1942)
81. Ivan Mili i : SOVJETSKA MLADOST, rasprava, 19-24 (1/1941.)
82. Dr. Franjo Nevisti : DVA IDEALIZMA, rasprava, str. 226-229 (6-7/1942.)
83. Spasoje Preovi : „ŽIVOT U SSSR“ ..., osvrt, str. 115-117 (3/1940.)
84. Jure Prpi : KNJIGA VIDKUNA QUISLINGA O BOLJŠEVIZMU, osvrt, str. 451-452 (9-10/1942.)
85. Janko Skrbini: OMLADINA – SNAGA NARODA, uvodnik, str. 1-4 (1/1940)
86. Zvonimir Zihlar: O NOVINSKIM AGENCIJAMA, I. dio, rasprava, str. 51-58 (2/1940.)
87. Zvonimir Cihlar: O NOVINSKIM AGENCIJAMA, II. dio, rasprava, str. 92-95 (3/1940.)
88. D. Žanko: TRI TEMELJA (RED, RAD, POŠTENJE), rasprava, str. 49-51 (2-3/1941.)

77. Ignacije Duišin: SUSRET S BOLJŠEVI ZMOM, str. 98-99 (2-3/1941.)

Prošlog mjeseca skupina hrvatskih novinara posjetila je Rumunjsku, Besarabiju i one dijelove Rusije, koje je zauzela rumunjska vojska, gdje je stvorena nova rumunjska pokrajina Transnistrija, koja zaprema područje od Dnjestra do Buga.

U GLAVNOM GRADU BESARABIJE

Od Bukurešta preko Vlaške i Moldavske, preko divljih Karpata, došli smo u Chichinau, glavni grad Besarabije. Avion je neko vrijeme kružio nad velikim gradom. Gledan iz pti je perspektive, gotovo itav razoren, s rijetkim prolaznicima, davao je dojam potpunog uništenja.

U pratnji visokih asnika rumunjske vojske, obišli smo grad. Jasno se vidi, da ve im dijelom grad nije razoren ni bombama, ni topovskim granatama. Boljševici su dinamitom digli u zrak ve inu ku a, osobito javnih zgrada, kad su morali odstupati pred rumunjskom vojskom. Srušena je vodovodna središnjica, elektri na središnjica, uništena je i cestovna željeznica. Naravno sve treba uništiti, što ne služi probitcima boljševizma!

PROSVJED VJERE I PRAVA PROTIV BOLJŠEVIZMU

Pred zgradom Sovjeta u Chichinau ostao je i za vrijeme vladavine boljševika jedan spomenik rumunjske predaje. Na podnožju spomenika ispisane su ove rije i: "Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi". Sudbina je htjela, da taj spomenik bude pošteđen od ratnog uništavanja i boljševi kog divljanja. U opustošenom gradu, gdje je stanovito

vrijeme triumfirala sila nad pravom, ostao je sa uvan spomenik rumunjske

214

predaje s nadpisom, koji izražava vje nu težnju ljudskog bi a za pravdom. Svakome dati svoje — to je zahtjev pravde, to je u biti sama pravednost. Ostao je nadpis kao simboli ki prosvjed protiv povrede osnovnih prava ovjeka, što je boljševizam pokušao oduzeti.

Poveli su nas u crkvu, koju su komunisti takodjer kanili dinamitom di i u zrak. Medjutim to je u zadnji as sprije eno. Jedan komunist dok je bježao iz crkve pred rumunjskim vojnicima, pri samim izlaznim vratima opalio je samokresom metak u ikonu, koja je visila na zidu pored vratiju. Metak je probio staklo, ali je zaostao u staklu s jednim dijelom prema ikoni, a s drugim prema vani, tako da do same slike nije ni došao. To možda i nije udno, ali je svakako zna ajno. Mnoge voštanice izrazuju mišljenje naroda o udesnoj ikoni.

PREKO DNJESTRA PREMA ODESI

Od Chichinaua smo za kratko vrijeme bili nad Tighinom, pograni nim gradom Besarabije. Prešli smo razliveni Dnjestar i s osobitim osje ajima letio sam nad starim ukrajinskim zemljištem. Zamagljena ravnica, tu i tamo po koje manje selo, kolone savezni ke vojske — tako do bojišta pred Odesom. Golemi prostor, sav izbrazdan rovovima, gradjen prema na inu boljševi ke taktike, ogroman broj "lisi jih rupa", u kojima su se skrivali i boravili najizvrsniji odredi sovjetske vojske, sve skupa je dokaz vanrednog uspjeha, koji je postigla rumunjska vojska zauze em Odese.

I Odesa nekada možda lijepi grad, postao je prljav i zapušten i osim nešto nije se ništa u gradu nova izgradilo. Za sveu ilište se radilo, jer je bilo na sve uredjaja u luci i nekih sveu ilišnih zgrada kroz itavo vrijeme sovjetske vladavine u ilištu 80 posto sluša a Židova.

215

VIDIO SAM I TIRASPOL

Dugo sam gledao na Odesu i još duže sam o njoj mislio. Ali ništa mi nije toliko ostalo u duši kao Tiraspol. U Tiraspol, glavni grad sovjetske republike Moldavije, došli smo no u. Spavali smo u rumunjskoj vojnoj bolnici. Prije je to bila boljševička škola, koja bi se po visini mogla usporediti s našim obrtnim školama. Samo što se u njoj kao u ve ini srednjih škola Sovjetske unije nijesu u ili nikakvi teorijski predmeti, ve se samo spremalo partijce, da postanu osposobljeni za predradnike. Iako je rumunjska vojska po ela zgradu obnavljati, tako zapuštene zgrade nisam nikada vidio. U jutro gledao sam kroz prozor na grad. Jedan te isti utisak, koji je imao Walter Citrine, kad se iskrcao na kolodvoru u Petrogradu.

Sve je sivo, prljavo sivo: i ku e, i ljudi, i odijela i ulice. Utisak, koji je težak, koji pritište kao olovna kapa, zahvati ovjeka, dok gleda te ujedna ene ljude — ujedna ene u bijedi i prljavštini.

Grad, prijestolnica republike, bez i jedne gostionice, bez hotela, bez preno išta, bez trgovina, bez i jedne higijenske ustanove, ak i bez nužnika. Sve ku e su samo stanovi za radnike, koji su radili po tvornicama, a svaka radni ka obitelj imala je pravo na 7 etvornih metara prostora u ku i.

GLEDAO SAM BOLJŠEVI KOG NOVOG OVJEKA

Ali više od mrtvog i prljavog grada zanimali su me ljudi. Oni su Tiraspolci vidjeli strance, skupili su se i sa znatiželjom su nas promatrali, osobito naša odijela i naše izme. Udaljio sam se od skupine i približio se jednom gospodinu četrdesetih godina, vrlo loše obučenom, čija je fizionomija odavala čovjeka, koji bi mi mogao nešto više kazati o vladavini boljševika, nego li oni drugi.

216

Pozdravio sam ga ruskim pozdravom. On me čvrsto pogleda, nasmije se gledajući i moje izme, kaže mi: "Ja sam bio u Odesi carski pukovnik. I ja sam imao lijepe izme, i kad su došli boljševici, ja sam ih spremio i uvao za bolje dane. Ali ukrali su mi ih vojnici u ovome ratu." Dok je to govorio, sagnuo se i iz prašine digao komadi novinskog papira. Rukama ga je oistio i htio ga spremiti u džep. Uhvatio sam ga za ruku i zapitao: "Što će vam taj prljavi papir?" — "Za pušenje", odgovori mi. — "Dat ću vam koliko hoćete takova papira", kažem mu i izvadim iz torbe jedne bukureštanske novine. Kad je ugledao smotane novine, bivši pukovnik carske ruske vojske sklopio je ruke na molbu, zgrabio novine i brzo ih spremio pod kaput.

Prišao sam opet skupini muškaraca, žena i djece, koji su razgovarali s novinarima. Svi ti ljudi zajedno i svaki pojedinac izgledaju umorni, preumorni i izmučeni svim događajima, koje su doživjeli u zadnjih par godina. To je uostalom i sam Lenjin morao priznati još 1921. Inauguriraju i "Novu ekonomsku politiku" (NEP) izjavivši, da se mora popustiti u pitanjima privatnog vlasništva, jer "mora se dati narodu da odahne, jer je preumoran, pa ne bi mogao raditi".

Ti ljudi nemaju ni pojma, kako izgleda život civiliziranog svijeta. Za njih nakon više od 20 godina boljševičkog režima postoji samo jedna želja — najesti se i odmoriti se. Kroz jednake odgovore, koji su davali, kroz sulude poglede i otupjele fizionomije u tim

siromašnim ljudima vidio sam novog ovjeka, kojeg je stvorio komunisti ki teror.

Vidi se jasno, da je boljševizam odozgo, terorom htio izmijeniti ne samo društvovrno uredjenje Rusije, nego je htio izmijeniti bit ovjeka, nanovo ga stvoriti. Jer boljševizam barem u svojim vrhovima nije htio biti samo religija potla enih radnika, nego novi Bog. A uspio je da ovjeka, prekrasno djelo Božje, svede na razinu

životinja, koje trebaju biti slijepo upregnute u tok događaja, da se izazove svjetska revolucija, da bi se tako Židovi domogli vlasti u svijetu.

I ini se, da je taj narod, koji od umornosti ništa više nije ni mislio, ipak duboko osje ao, da svi oni služe Židovima. A posebno ovi u Tiraspolu mogli su to osjetiti, jer je u gradu bilo više od 20.000 Židova. I samo ti Židovi mogli su biti lanovi komunisti ke partije, a svi drugi morali su raditi po njihovim nalogima. Židovi su bili lanovi komunisti ke partije, jer su na taj na in došli u vodstvo kolhoza, tvornica, radni kih kuhinja i t. d., a naravno Židov je rođen, da ne radi, nego zapovijeda!

Ostavili smo Tiraspol. Naš zrakoplov je opet prešao Dnjestar i letio prema Bukovini.

78. Jakša Ercegovi : ŠPANJOLSKA DUHOVNA VRIJEDNOST, rasprava, str. 262-266 (6-7/1942.)

Ideja Španjolske je vrsta kao najvrš a kovina, kompaktna, otporna i duboka. Jorge Guillen, španjolski književnik, pisao je jednom o "fatalnosti osje a se Španjolcem". Španjolak naime kao Židov ili Rus osje a, da ima posebnu kozmi ku misiju. On se smatra izabranim. To mu uvjerenje utiskuje posebnu oznaku pred kojom se brišu sve ostale ljudske oznake, preko kojih se mogao stopiti tokom svoje povijesti s pokretima ostalih naroda. S isticanjem ove svoje posebnosti, Španjolak je više puta pred stranim svijetom ispao smiješnim kao i njegov najtipi niji predstavnik don Quijote. Ali nema nitko prava smijati se Španjolcu. On je esto puta ostao nepoznat, najviše svojom krivnjom, jer je htio da ne bude kao drugi; htio je, da se razlikuje. Stoga se i dogodilo, da je Španjolska u posljednjih nekoliko vjekova ostala izvan dodira Europe, živu i od ednih renta svoje prošlosti, dok su se drugi europski narodi i te kako znali okoristiti iskustvima života. Tako je ostala i izvan prošlog svjetskog rata. Ovaj ratni ki i muškara ki narod (ak i u svojim ženama: Terezija Avilska!) stupio je u život Europe istom poslije svoje krvave revolucije, koju mu je zadao moskovski eksperimenat; revolucije, u kojoj su se o itovale tolike latentne i kontradiktorne snage do brutalnosti. Nitko nije sebe manje štedio od Španjolaca. Taj narod hidalga nije štedio ni najsvetije tekovine svoje prošlosti. Prepušten elementarnom nagonu uništavanja, tko zna dokle bi se iskrvario, da nisu njegovim viteškim i konstruktivnim snagama prisko ile u pomo isto takove snage izvana.

Ono, što je ironi ki Theofile Gautier u svoje vrijeme ustvrdio — da Afrika po inje na Pirinejima — bilo je približno istinito. Ali danas

Europa ima i te kakovih osnaženja od zemlje onkraj Pirineja. Nije se ispunilo a (možemo mirne duše reći) ne može se ni ispuniti

220

alternativno pitanje zabrinutog Unamuna: da li treba hispanizirati Europu ili europeizirati Španjolsku. Najbolje je, da svatko ostane pri svojem, ali one Španjolske, koja se toliko izolirala u solipsizmu svoga poluotoka — jasno je — ne može biti više. Ostatak je na Španjolska u suradnji s drugim europskim narodima na izgrađivanju najprije sebe i dosljedno u obogaćivanju ostalih naroda oblicima svoga izživljavanja. U tome je biti njezina misija, jer nema naroda bez svoje posebne misije. Španjolske, koju smo poznavali tako oskudno u onom što je za nju doista bitno, koju smo poznavali po toreadorima i lijepim ženama, po viteškim kodeksima i turisti kim vodi ima i andaluzijskim gitarama, pred našim očima ne može više biti. Prema ovom muškara komiku, možemo reći, okrutnom narodu, i otvorenim očima, znaju i, da je izvjesno vrijeme branio Zapad od barbarstva isto tako, kao što smo ga i mi branili. Ove graniarske zajednice koje morali bismo imati na umu i s kudikamo više razumijevanja pristupati stvarnosti Španjolske.

U Španjolskoj je narod lud kao u Rusiji, pisao je neposredno prije španjolskog građanskog rata francuski pisac Henry de Montherlant. Taj zdravi, muški i dezekvilibrirani narod nije mogao naći boljeg sredstva svoga vlastitog opitivanja od građanskog rata. Pomahnjkanjem rata izvana, iberski građani traže u samima sebi, pisao je jedan stari rimski povjesnik. Ali to se ne bi moglo reći za suvremenu Španjolsku, ma kolikim intenzitetom u njoj živjela povijest. Drugi su motivi uvjetovali posljednji građanski rat i nije to bilo samo iz krvoločne želje za borbom. Takovo tumačenje bilo bi bez stvarne podloge i suviše knjiško. Španjolci se nisu borili iz starog poznatog kaprisa — Porpue me da la gana — zato jer mi se svi a, već iz jedne krvavije potrebe. Mjesto

Unamunova hispaniziranja Europe netko drugi je htio, recimo, judeizirati Španjolsku. Zato je i pisac "Tragi nog smisla života", ina e jedan od rijetkih revolucionara i najboljih interpretatora don Quijota,

221

umro baš u to vrijeme nevjerovatno ogor en. Radilo se o osobnom problemu, o sudbini španjolskog personalnog kolektiva, a to je najviše. Uništenjem upravo ovog posebni kog elementa i niveliranjem duha, ujedno bi došle u krizu sve ostale vrednote, a Španjolac je individualista i kod njega i sam apsurd ima svoj oblik, tipi no španjolski.

Ima jedna scena, za španjolski temperamenat jako zna ajna, koju donosi Jean Cassou u svom klasi nom prologu "Panorami španjolske književnosti": požar je bio zahvatio crkvu u nekom kastiljskom selu. Dok je svijet promatrao prizor, odnekle se za uje glas: "Presveto Otajstvo, treba spasiti presveto Otajstvo!" Kolikogod samo ta pomisao bila više nego iracionalna i nemogu a bez nadljudskog napora, na e se ipak jedan ovjek, poznat zbog svog nevjerstva, ateist, baci se u plamen da spasi ono, u što sam nije vjerovao. Iz duhovne praznine toga ovjeka, piše Cassou, iz njegovog lijenog i ironi nog raspoloženja, apsurd je udahnuo tako uzvišen gest. Primjer doista španjolski.

Od naroda, iji slikari, pisci, glazbenici i mislioci nose na sebi urezan pe at svoje tragedije, moglo bi nam štošta poslužiti kao primjer, jer u ljestvici europskih vrednota postoji jedna, koja nam je tako malo poznata: vrednota Španjolske. Ovi ljudi, koji se bore sa svojom nutarnjom ljudskom tjeskobom i svojim politi kim životom, ako nam se sami ne predstavljaju, treba da idemo k njima, da ispitujemo moralne i fizi ke osobine klimata, tradicije, religije, sve one tzv. "philosophia hispanica", koju nose u svojoj krvi. Teško je re i za narod, koji je dao najve e slikare u povijesti, da je narod za koji vanjski svijet ne postoji. Ali nije

teško ustvrditi za ovaj narod, da za nj ništa ne postoji. Ništa — nada — to je najšpanjolskija riječ u svakom španjolskom jeziku. Španjolac je najslobodnije i najapsolutnije biće. Nema te discipline, koja bi mu bila prečuda od njegove vlastite. On neposredno zahvata svoj objekt

222

bez ikakova razumskog posredovanja, ne dižu i ništa u transcendentalni red: stoga nema ništa na svijetu, čemu bi on pridavao vrijednost. Za njega ne postoji ništa, što se ne bi moglo staviti na kocku ili proigrati. On jednako fuca kao američko zlato, kao i spas svoje duše. Svijet ljudskih htijenja je Iniguide Loyola isto tako vrijedan pažnje kao neka lijepa žena ili dobro mjesto. Redovnici su izmislili na tisuće obrednika i recepata za postignuća i raj, a dramatici su stvorili bezbroj komedija u kojima se on gubi i dobiva jednako lako otključavanje. Don Juan iskorištava sve djevojke i degutira se od njih. Calderonov Sigismondo prima s jednako vedrom bezbrižnošću da živi u snu ili da prosanja svoj život. Poznati su njegovi stihovi:

Que es la vida? Un frenesí. Una ilusión,
Una sombra, una ficción.
Y el mayor bien es pequeño.
Que toda la vida es sueño
Y los sueños sueños son.*

Slišan je primjer sv. Terezije i don Quijota, za kojih nema ideje, pa bila ona bogzna kakovudna, koja ne bi zavrijedila, da se doživi. Španjolac uvijek shvaća vanjski svijet na najneposredniji način. Njegov je mozak bez ikakvih virtualnosti, bez ikakvih a priori. Njihov užitak igre i avanture doveo ih je do podhvata, koji je ujedno oprešan i slišan onima slikara, romansijera i dramatika, koji je onaj velikih mistika, te nam pokazuje granicu što može

duh pred materijom: ja e disati i pro i. Sva ta askeza pred kojom se rasplinjuju disocijacije našeg životnog iskustva, našeg govora i

* Što je život? Iluzija, sjena fikcija.

I najve e je dobro premalo.

I itav život je san.

I snovi su samo snovi.

223

našeg zemaljskog ovještva, to je jedan brži i sigurniji na in k približenju smrti, vrhovnom objektu španjolskog kulta. Kad Unamuno proklamira svoju otvorenu mržnju proti svakoj ideokraciji, to izri e stopostotni španjolski osje aj. Oni civilizaciji nisu ostavili nikakove Sume, nikakovih Codexa (osim viteških), nikakovih suhih traktata. U njihovoj vjeri nema ništa za kritiziranje. Ona je skup ideja koje govore i koje nemaju bilo kakove veze s duhom. To je nekakva plasti na konstrukcija, estetika. Bog, smrt, ljubav, za njih to nisu problemi koje treba riješiti. Osje aju se samo proljetnima, da ih izraze gestama, pjesmama i cancionima, cvije em i bojama što sve pridaje španjolskim sve anostima neodoljivo duboko zna enje. Monterlanu su ti obredi neshvatljivi, dok Bertrand vidi u njima tipi ne španjolske zna ajke. — Vidio sam to, piše Monterlant, kroz šumu bajoneta. Jedna je tribina puna redovnika u habitima. Kralj se pod kacigom diže kad drugi sjedaju, sjeda kad se drugi dižu i time ho e da pokaže koliko se razlikuje od ostalih. Puk to opaža i primje uje.

— Okrenuo se prema nama (kralj).

— Otvorila je svoj suncobran (kraljica).

— Što je teška! (kruna).

I dok se ja pitam koliko to vrijedi ili ne vrijedi, uje se glazba tako neskladna kakovu zna izvesti samo španjolska vojska. Odlazim ...

Taj kult ima u sebi nešto kontradiktorna sa španjolskim temperamentom. Susre emo ga kadkada kao nihilistu, kao

nevjernika, kao onoga koji prezire stvarnost, rad i sama na ela koja podržavaju akciju... Španjolska ironija, koju susrećemo u njihovoj književnosti, posebno u don Quijotu puna je okrutnosti i dubine. On voli da karikira i da uživa u svom karikiranju. A ipak kraj sve svoje ironije i prezira stvarnosti, on voli živjeti i uživljavati se. Te velike ljepote (Madrid je po njima poznat) kad stvaraju, znadu biti jako plodni, i ta se plodnost doima kao nužno

224

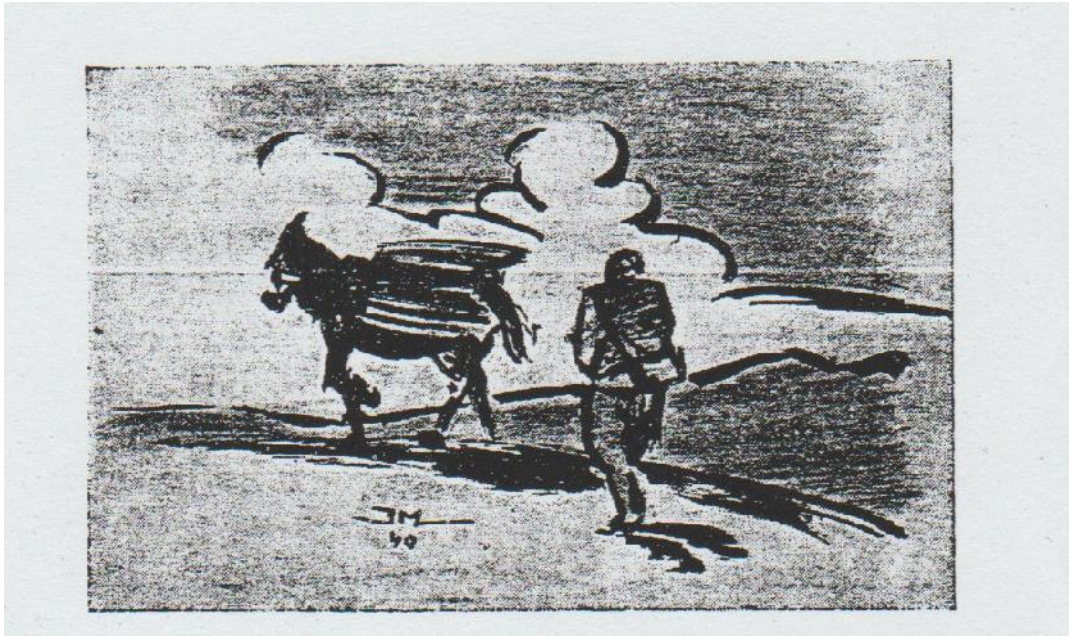
odterećenje. Dovoljno je evocirati samo Lopeovo, Calderonovo djelo i iz naših vremena djelo Gomeza de la Serna. I samo Gongorino djelo, koje je periodički stvarao, na prekide, ti prekidi nisu nikada bili neki zastoj, u njegovoj šutnji ima isto takove plodnosti kao i u časovima najživlje produktivnosti. Ako se za koju zemlju može reći i da je u svojim ljudima originalna, to se punim pravom može primijeniti na Španjolsku, život slavnih Španjolaca može nam pružiti bezbroj primjera neovisnosti i lične sposobnosti. Kapris, revolta, žestina i postojanost karakteriziraju te ljude.

— Y a mi qué? — Što te to meni?, riječ je od najčešćih kod Španjolaca. U interpretaciji Cassoua znači: "Što tebe, zar da to na mene djeluje? Ne dolazite mi s takovim pripovijestima. Prezirem ih. Baš me se ti u! Baš mi je do njih stalo! Ništa ne može da privuče moju pažnju. Ja sam iznad svega."

esto se ulo Miguela de Unamuna dok je boravio za vrijeme svog progonstva u Parizu, kad se na kakovoj sjednici izražavao o Španjolskoj, svojoj domovini, rekao bi: "Španjolska, moja mati", ali gotovo nikad ne bi ispustio "ili radije moja kći". Ideja bilo kakove pripadnosti njemu je strana i on je ponosan na apsolutni integritet svog temperamenta i smatra sebe onim koji oblikuje i stvara stvari po svojoj volji...

Španjolac je najmanje sujevjeran. Posvuda nosi svoju slobodu. Drži se kao da ga ništa ne zaokuplja. Nitko ne vidi. To mu priuštava da uživa u svim prizorima, u svim promjenama i u svim

otkri ima koja mu se pružaju me u stvarima i me u ljudima. Teško je odrediti taj njegov odnos; taj skepticizam i ta strastvenost pri injaju nam se ne im tu im i neobjašnjivim. Možda bi ga, piše Cassou, trebalo proširiti i pretpostaviti da je duhovna mo naše rase takova da i sama ništavost pridonosi svoju energiju i da nismo nikada toliko željni života i vlastitog o itovanja koliko u asovima o aja i odricanja.

Mario Jevšovar: Bosanac s tovarom

Apsurd je najveća tvorevina Španjolca. Za nj je on rođen, u njemu se kreće. Nevoljko se odnosi prema ratu, nije odvažan, ali može biti heroj. Taj fenomen razjašnjuje nam mnoštvo vojničkih nedaja i promašenih podviga. To nam također tumači, itaju i don Quijota, njegov drhtaj. Taj heroizam i ne brine se ni zašto do li da sliči samome sebi. I današnja Španjolska, koja je također Španjolska od uvijek, zemlja obretnika, conquistadora i velikih mistika, zemlja Cida Campeadora, Cervantesa, Magellana, Calderona, de Vege, el Greca, Goye, Gongore, Loyole i Torquemada, zemlja Unamuna, Machada, Gomeza de la Serna (da ne spominjemo nego najveće), zemlja koja nam je svojom neuravnoteženošću i nutarnjim razdorima najotitije pokazala tragičnu ovjenu anstvu, pokazuje i dokazuje da je život nešto sasvim drugo od onoga šta je govorio Calderonov don Sigismondo, da je on jedina ozbiljna stvarnost, određena i destinirana za najjače:

No es sueño la vida.
 Alerte,
 No duerme nadie por el mundo.
 Nadie. Nadie. **
 (Lorca)

Opet kontradikcija? — Ali plodonosna kao i sve kontradikcije života.

** Nije život san.
 Java.
 Ne drijema niko na svijetu.
 Niko. Niko.

79. Branko Kadi : ŽIVOTNI PUT JEDNOG DEMOKRATSKOG ZASTUPNIKA, str. 58-59 (1-2/1943.)

("Politi ki Prvak" od JoSé Maña Carretero. Izdala Suvremena Biblioteka u prijevodu Jakše Sedmaka)

ŠPANJOLSKA je već tamo od rata sa Sjedinjenim Državama 1898. i gubitka kolonija intenzivno proživljavala nacionalnu tragediju, tražila rasplet teških problema, dok nije svoju narodnu dušu prekalila i o istila u krvavom građanskom ratu. Od tih godina pojavljuje se novi duhovni i intelektualni naraštaj pod nadimkom "Generadores". Zadaća mu je otkriti prvotnu, nenatrunjenu dušu španjolskog narodnog genija i prema neumitnim zakonima vlastitog povijesnog razvitka usmjeriti put narodne zajednice. Taj naraštaj, koji je okupio najjača imena književne i intelektualne elite posljednjeg razdoblja, nije imao jasno određene političke načela, što odgovara španjolskom narodnom duhu, koji se očituje u individualnim shvaćanjima, kontradikcijama, naglim obratima mišljenja i osjećanja. Tom naraštaju pripada i José María Carretero, pisac romana, izvršni psiholog i profinjeni analizator ženske psihe.

Okrstiše ga "Smjelim Gospodinom" (El Caballero Audaz), jer nesmiljeno i oštro razodkriva golotinju političkih demagoga, zadire u zagonetne niti ženske duše. U romanu "Politi ki prvak" (El Jefe Político), koji je nedavno izdala Suvremena Biblioteka u prijevodu Jakše Sedmaka opisuje nam tek jedan isječak španjolske demokracije, daje sliku "slobodnih izbora", crta uspon ambicioznog, u pokrajini zaturenog narodnog demagoga, koji se spletkama, varkama i preko žrtava drugih domogne stolice ministra predsjednika. Atmosfera izborne borbe u pokrajini, strasti i nepremostive razrožnosti koje odtud izbijaju, "kupovanje" izbornih glasova, te sva upotrebljena sredstva — (il fine sacrificia i mezzi!) — sve je to Carretero iznio snažno i uvjerljivo. Životni put

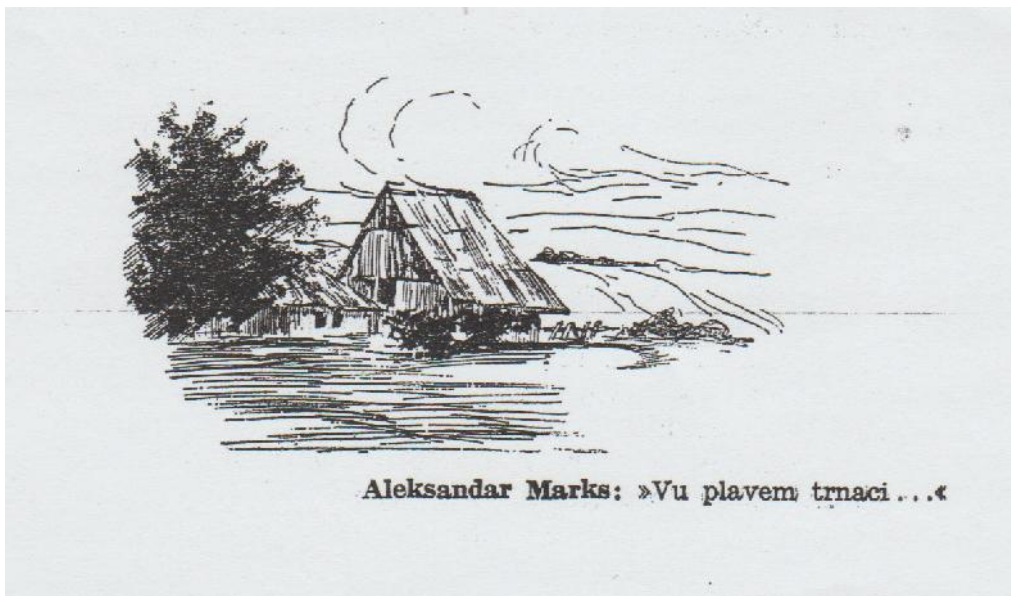
svog junaka narodnog zastupnika u Urbevieji don Leopolda Quintane zguš uje u tri etape.

Želi nešto postati! Spletkar je, prome uran, slatkorie iv, obe anja sipa kao iz rukava, mami ga Madrid. Tamo stoluje božica slave, asti i raskošja. — "Da bi to postigao — karakterizira ga u moralnom svjetlu pisac — nije birao sredstva. Quintano je imao vrlo široke eti ke kriterije. Volio je život kao kakav epikurejac i po njegovom sebi nja kom vjerovanju svi su putovi bili dobri, ako su vodili do željenog cilja. Shva ao je, da je u modernoj borbi novac odlu an imbenik, pa nije pokazivao skrupula, da ga stekne."

Odpra en cvie em, mahanjem rubaca i toplim preporukama kre e narodni zastupnik Urbevieje u Madrid. Žustar, vrst, ambiciozan, lišen moralnih vrlina, prodire iz jednog položaja u drugi. Vrhunac ovog "politikanstva" dosiže njegova zakulisna spletkar, da se na njegov poticaj pobune u Maroku arabska plemena, bukne rat i pokosi mnogo žrtava, kako bi on ostvario svoje planove, da zasjedne na stolicu ministra predsjednika.

U Madridu susre e Gloriju, ljepoticu, zamamnu ženu. S njom se span a. Ovaj dio romana je umjetni ki najja i i najdublje impresionira.

Pisac upli e i temperamentnog novinara i književnika Ernesta Aviala, koji je odležao nekoliko godina u tamnici zbog Don Leopolda Quintane. On je najšpanjolskiji tip u itavom djelu. Povezuje se ponovno s Quintanom, kako bi stekao slavu, ast, pronio ime. Ovdje se o ituje najosebujnija crta romanskog karaktera, poja ana u španjolskoj narodnoj duši. Otima ministru predsjedniku (Quintani) ženu Gloriju. Svršetak nužno zahtieva moralnu katarzu. Quintana, tada proslavljeni politi ar Španjolske, zanosni govornik,

pade žrtvom od svoje žrtve Šuvaka, koji je zbog njega umro 15 godina u teškoj tamnici.

Bolan je zaključio uzuslik José Maria Carretera: "Na koncu konca, moj politički prvak, kao toliki drugi prvaci španjolske politike, bio je savršeni nitkov". Takovi nitkovi doveli su Španjolsku do krvavog građanskog razboja. Izlišno je naglasiti i povući paralelu između u ovakovog tipa političkog "karijériste i korupcioniste" s našim nedavno "preminulim" domaćim politikantima i njihovim demagozima. Ona se nameće i jasno ocrtava svakom povjeku bistrog razuma i oštrog suda.

Španjolska je duša još velika nepoznanica kod nas. Neobičajni i osebujni umjetnički život Španjolske, nepoznat je našoj kulturnoj javnosti. To je velika šteta, jer postoje neobičajni srodni psihološki afiniteti između u hrvatskog i španjolskog povjeka, između u temperamenta naših ljudi i onih na Iberskom poluotoku. Te se duševne srodnosti očituju u nekom atavističkom, neugasivom nagnu u vlastitom proživljavanju ideja i događaja; jedna stanovita anarhistička crta obilježava dušu Hrvata i Španjolca, snaga i moć ideje, radi same ideje, kadra je zavladati nutrinom jednog don Quijota kao i naših idealista.

Roman ne predstavlja toliko umjetničku vrijednost u iznošenju i ocrtavanju ljudske zagonetke — jer je umjetnost odgonetanje zamršenog života, kako napisao Hans Carossa — koliko je vjerno sceniranje i karakteriziranje jedne društvene i političke koncepcije, koja je prividnu snagu crpla u obmanama i iluzijama, dapače u lažima, jer laži ponekad — iako kratkotrajno — djeluju silno zavodljivom snagom. Roman je vjerno svjedočanstvo minulih dana, a prijevod ovog romana na hrvatski jezik znači jednu nit više za bolje upoznavanje i povezivanje hrvatskog i španjolskog naroda.

80. Zvonimir Kataleni : O JEDNOM NEOPROŠTENOM ODGOVORU, str. 152-153 (4/1942)

Slu ajno mi je poznato, da se g. Grgec pred stanovitim osobama raspitkivao o piscu lanka "O pjesništvu", koji je izašao u ovoj reviji, i u kojem se nalazi pokoja zamjerka iznijetim tvrdnjama u Grg evoj knjizi "Na izvorima pjesništva". Kad je g. Grgec uo, da pisac pripada generaciji najmladjih, velikodušno je izjavio, da mu oprašta. Kad sam ipak ugledao lanak g. Grgca u Književnom tjedniku od 31. sije nja 1942. pod naslovom "Gradacija kriterija u ocjenjivanju pjesništva", obradovao sam se, što mi g. Grgec nije oprostio. Ne mora biti tome razlog, što g. Grgec ipak sumnja u svoje umirivanje savjesti da je ocjenjiva njegove knjige ipak mlad; možda je g. Grgcu bila želja da tom prilikom upozori na "mladost taštu i plahu, koja srne s nerazbora". Budimo još razumniji: možda je g. Grgec htio, bez obzira na to, pokušati odrediti što je i gdje je zapravo istina. Grgec je u svom lanku upravo — "fair". Ne znam, da li se tom "fair" metodom poslužio iz neke blage o inske superiornosti, ili možda iz ... i t. d. Upravo me ganulo do suza, koliko g. Grgec imade razumijevanja za "mladena ke podhvate". Ne bih uop e odgovorio na lanak g. Grgca, da mi nije toliko na duši pitanje važno i odlu no, upravo klju za shva anje umjetnosti kao elementa srasla uz svakidašnjicu. Ne u da se ovo izvrne u polemike najžalosnijeg tipa, gdje soli pamet mladji starijemu, ili pak u onakva o instva starijih naprama mladjima, koja su sve prije negoli iskrenost. Jedno ipak moram prigovoriti Grg evoj "fair" metodi odgovaranja na moj lanak. Ono, što mi g. Grgec predbacuje (da mu podme em nedostatke), slu aj je baš u ovom lanku g. Grgca, naime, da prešu uje neke moje misli, kako bi na prividnoj nepotpunosti drugih, ukazao na moje pogreške. To je svakako zahvalno, ali ne onda kad se ho e ozbiljno raspravljati.

G. Grgec mi zamjera, što sam tobože za protutežu njegovu shvaćanju ocjenjivanja pjesničkog djela postavio već poznatu Hallerovu tvrdnju, da je za ocjenu pjesničkog djela bitan kriterijem u prvom redu pjesništvo. To je u blažem obliku potvrdio i sam g. P. Grgec, ali on, međutim, neprestano tvrdi, da postoje osim toga još i vrlo važni kriteriji, kao: etički, religijski, politički, filološki i još neki. Ovo na mene nisam porekao, ali sam odlučno odbio, da bi oni bili važni za ocjenu je li djelo umjetnički vrijedno ili nije. G. Grgec, me u tome, ukazuje primjerom na činjenicu, koju sam zaboravio. Eto kako! Mussolini je veliki govornik, kaže g. Grgec, a i Trocki nije mnogo manji, pa ipak govore Mussolinijevim riječima djeca u školama, a Trockog ne. Za vrijednost govora Mussolinijevog i Trockog odlučuje, dakle, njihova ideološka, etička i politička osobitost, ispravnost i moralitet. To je to. Ali g. Grgec uplašen, da mu krivo ne rastumačimo njegovu "analogiju" govorničtva i pjesništva, odmah požuruje, da se ogradi, kako govorničtvo doduše nije pjesništvo, ali i sam u sumnji pita, da li takva analogija hramljuje. Konačno, jednostavno odgovara: ne, analogija ne hramljuje! To je kao kad profesor kaže djaku, da nije naučio, a ovaj odgovara uporno, bez ikakvih dokaza svojega znanja, da jest. Jednom sam se usudio prigovoriti g. Grgecu nepotpuno argumentiranje, a sada sa žalostju u moram ponovno ukazati na tu pojavu među recima ovog Grgecova članka. Jedno je pitanje govorničtvo, a drugo ideologija i ideje, koje iznose Demosten, Mussolini i Trocki (kad ih već g. Grgec spominje). Oni su bili govornici — i dosta! Što su govorili, to je pak druga stvar. Doista, o tome treba voditi računa, ali ne tako, da, ako Trocki iznosi marksističke misli, zato uopće nije govornik. To naime, g. Grgec nije mislio, ali tako bi mogla "tašta i plaha mladež" pomisliti, ocjenjujući i po kriterijima etike, religije i politike. Dakle, koje ćemo mjerilo upotrijebiti kod ocjene da li su Trocki i Mussolini govornici? Analogija s pjesništvom ipak — hramljuje.

Kad još g. Grgec spominje ruskog marksistu Aleksandra Bloka (zar g. Grgec ne zna, da se Blok razočarao u marksizmu?), i izvodi sli ne "analogije", onda ne mogu, a da opet ne ponovim svoju misao, koju sam u članku "O pjesništvu" već izrekao, a g. Grgec je izvrnuo i karikirao.

Blokov "Dvanaestorica" su snažno djelo, pjesnički zadovoljavaju, ali u vatru s njima, jer ne zadovoljavaju religioznom, patriotskom i etičkom kriteriju. Pitajte nekog kulturnog svećenika, što misli o dialogu između velikog inkvizitora i Krista u "Bramski i Karamazovi", što misli o Baudelaireovim "Les Litanies de Satan" ili o groznim i "otrovnim" djelima Prybyszewskog, Strindberga i drugih. Radije ću to zapitati g. Grgca. Drugo je promisliti, a drugo umjetnost, o čemu govori g. Grgec u slučaju Škvarkinove drame.

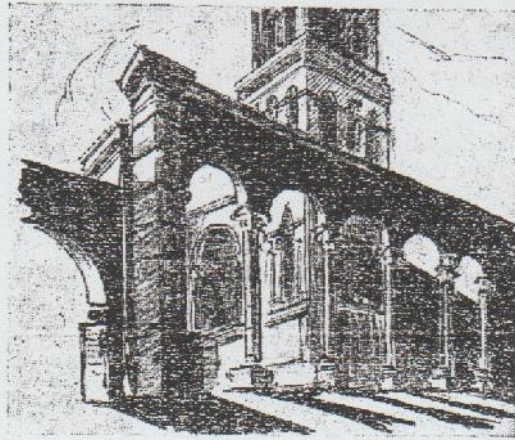
Doista, postoje zloupotrebe, da se na temelju slobode umjetničkog stvaranja počinju prljavštine, ali to onda nije umjetnost. Da je g. Grgec pomnije pročitao moj članak, vidio bi što mislim kad pišem, da: "Snaga stvaralačke intuicije uključuje i dubinu stanovitih spoznaja i umjetničkih opredjeljenja, koja u biti ne znače ništa drugo, već jednu koncepciju i nazor na svijet, društvo, moral i vjeru". Eto, u tome slučaju imaju opravdanje i ostali kriteriji, ali ne kao jednakopravni onom prvom: da li je ovo umjetničko djelo ili nije. Ako pjesništvo shvatimo kao izraz ličnosti, onda, nakon što smo ispitali, da li je to doista umjetnost, možemo početi ispitivati karakter pisca i reći: on je ili hulja ili genij ili umjetnički "švercer" ili anarhista ili Prometej i t. d. Ako je opasan za javni moral — cenzurirajmo, ali ne recimo, da nije umjetnik, ako to jest. Eto, to je moja misao, koju još treba nadopuniti time, što vjerujem, da svaka velika umjetnost ima jednu osnovnu ideju, koja u biti, ako je doista iskrena, nije

opasna i sablažnjiva. Kad smo po eli govoriti o tome, što je pjesništvo, onda treba prije svega re i, da je za ocjenu nekog djela, ipak osnovno, postulat samog imena, da

234

se ocjeni kriterijem pjesništva. Jest, postoji onda i ljestvica kriterija o koje se toliko bori g. Grgec. Ali je važno, da to više nisu kriteriji za pjesništvo, ve za moralni karakter li nosti samog pisca i pojava, koje on prikazuje. G. Grgec nije vidio ili nije htio vidjeti, da sam ve u lanku "O pjesništvu" distingvirao pjesni ki i društveno-moralni kriterij, da sam rekao, kako se i ovim potonjim ocjenjuje (a da to bude na podru ju umjetnosti), ali tek onda kad smo odlu ili, da li je neko djelo pjesni ki vrijedno. Pa ve i sam g. Grgec naziva ta potonja mjerila "izvanpjesni kim". To je za sada dosta, i mislim, da sam dovoljno objasnio i potvrdio (a skoro i sam g. Grgec) mišljenje iz mog prijašnjeg lanka. Druga je, slabo "argumentirana" izjava g. Grgca ona, o gradaciji kriterija i hijerarhiji životnih a potom i umjetni kih vrijednosti. Tu g. Grgec, možda, nema krivo, ali svakako gleda veoma (opet upadam u staru "pogrešku") jednostrano. Ako za primjer ponovimo s Gautierom, Mallarmeom, Valeryem i t. d. misao o idealisti koj biti i djelovanju pjesništva, pa ak po emo u krajnost, da kažemo, kako bi pjesništvo trebalo biti "Formula svemira pretvorena u melodiju", ili dalje — viša, ista poezija mogla bi biti: "... Arhimedova to ka izvan svijeta, carstvo istih odnosa..." (Curtius Ernst Robert Französischer Geist im neuen Europa, 12). I to je jedno mišljenje, kao i ono g. Grgca, da je ljudski život iznad pjesništva. Eto, postoje razna shva anja, više manje argumentirana, pa je onda doista "uskogrudno" kad se g. Grgec gr evito hvata o tvrdnju, da je: "Život nad pjesništvom, a njegovi religiozni, udoredni, domovinski i socijalni zahtjevi imadu mnogo ve e zna enje od istan anog formuliranja pjesni kih intuicija i emocija" (Književni tjednik).

Zar da opet nazovem članak g. Grgca u Književnom tjedniku — dobronamjernim? Hoću, jer on to jest. On je, naime, trebao pokazati, kako ne valja "srtati s nerazbora". Možda je trebao biti i poziv na ozbiljno razmišljanje o tim problemima, koji su u nas esto prešurivani, bilo iz razloga neznanja, ili pak jednostrano obrađivani

Aleksandar Marks: Peristil

iz opet poznatih razloga. Svakako, da sam imao u vidu prije svega problem, a onda to, da g. Grgec prigovara zapravo meni. Konačno, nije tu pitanje tko ima pravo već što je istina.

81. Ivan Mili i : SOVJETSKA MLADOST, 19-24 (1/1941.)

"Obe ajte ljudima uvijek ono,
što im drugi ne mogu dati."
(Lenjin)

U suvremenom svijetu istina ne zaprema asno mjesto. Laž je postala važno sredstvo borbe. Možda, što više, najvažnije. Ljudi lažu da dodju do nekog cilja. Medjutim, u Sovjetskoj Rusiji laž nije postala samo sredstvo borbe, nego sadržaj i smisao sveukupne borbe. Laže se zbog same laži, ne kao metode, nego kao itavog sistema, koji je podržavan i koji nalazi svoj dublji smisao u samoj laži! Po cinizmu i podmuklosti, po himbenosti i važnosti, sovjetska laž je bez svake sumnje jedinstvena laž u povjesnici ovje anstva.

Danas je kona no ta laž raskrinkana. Izgladnjela i podivljala lica ruskih radnika i seljaka, rahiti na tjelesa sovjetske djece, životinjski stanovi i onaj zaglupljeni, tupi pogled ruskoga ovjeka, što svaki dan promatramo na filmskom platnu, više nam kazuje o boljševi kom rajju, od svih izjava i svjedo anstava.

Vidjeli smo takodjer i rusku mladež. "Najsretniju mladež na svijetu", kako su to govorili sovjeti u duhu svoga sistema laži. Njezina je sudbina mnogo žalosnija, nego što to misle i najokoreliji protivnici boljševizma. Uništenjem obitelji i uposlenjem žena u javnim radovima, ve je samo rodjenje djeteta uslovljeno bijedom i nesre om. Žena, koja cijeli dan radi u tvornici, esto puta naporniji posao od samog muškarca, o ito ne može biti uzor majke i hraniteljica djece. Po sovjetskoj brojidbi 83% djece u Sovjetskoj Rusiji su lišena materinjeg mlijeka od 2—4 mjeseca, jer majka nema mlijeka uslijed iscrpljenosti od rada. Takove slabe majke,

dakle ogromna većina ruskih žena (83%), primorane su kupovati mlijeko za svoju djecu. Litra mlijeka međutim stoji 1.50—2 rublja, a litava radnica plaća iznosi 242 rublja (zakonom određena minimalna mjesečna plaća 110—115 rublja!). Ona, dakle, nije u stanju sama prehranjivati svoje dijete, jer nema vremena i materijalne snage, niti kupovati mlijeko, jer nema dovoljno novaca. Kakva je sudbina takve slabe i izgladnjele djece, najbolje nam kazuje slijedeća ruska brojidba: 22.7% djece u Sovjetskoj Rusiji umire u prvoj godini života, uslijed bolesti i slabosti! (Izvjestia, 17. V. 1937.). Ne smijemo zaboraviti, da je to sovjetska brojidba, i to još iz godine 1937., dakle iza dvadeset-godišnje "izgradnje socijalizma". Nigdje u svijetu, pa niti u najgorim uređenim i najsiromašnijim državama ne pruža nam se takva bijeda. Gotovo svako četvrto dijete u Sovjetskoj Rusiji i po sovjetskoj brojidbi, umire prije navršene prve godine života! To je dokaz bijede, kakva se ne pamti na evropskom kontinentu, pa niti za najgorih ratnih godina.

Kakva je sudbina djece, koja prežive prvu godinu života, lako je pogoditi. Bez materijalne njege, prepušteni sami sebi, daleko od kućnog ognjišta i obiteljske ljubavi, djeca se odgajaju u zajedničkim odgajalištima, ili su prepuštena sama sebi i nepotpunoj skrbi svojih roditelja, ako ih uopće imaju i poznaju. Tipična oznaka za rusku djecu jest "besprizorni". Taj pojam nam razotkriva svu bijedu, u koju su boljševici strovalili rusku mladež. Djeca ulice, za koje se nitko ne brine, izložena su svim nastranostima i negativnostima. Rezultati? O tome nam dovoljno jasno kazuju sovjetske brojidbe. U 1923. godini 200.000 sovjetske djece je umrlo od gladi!!! (Izvjestia, br. 65. od 1925.). Da je kod nas ili u kojoj drugoj zemlji, samo dvadesetak djece umrlo od gladi, komunisti bi napravili narodni skandal. U

boljševi kom "raju", naprotiv, to je normalna injenica. Stoga ispravno kaže Krupskaja, udova Lenjinova, u broju Izvestie od 2. XII. 1925. ". . . tri etvrt

239

zapuštene djece danas nisu plod prošlosti, oni su posljedica sadašnjih uvjeta života".

Da se riješi pitanje besprizornih, boljševici su samo u jednoj godini odredili 48 milijuna rubalja, ili 27.5% sveukupnog budžeta javne nastave, za zapuštenu djecu (Izvestia, br. 3. 1926. godine). Ta ogromna svota za djecu ulice najbolje demantira sovjetsku tvrdnju, da je sovjetska mladež "najsretnija mladež na svijetu". Besprizorni su ostali neriješeno pitanje za sovjete sve do danas.

Metode, koje su se protiv njih primjenjivale, upravo su nevjerovatne. — Tako u Pravdi od 25. ožujka 1926. možemo na i slijede e redke:

"Preko 1.500 ljudi je otišlo u organiziranu borbu protiv zapuštene djece. Vojska i agenti G.P.U.-a otišli su prema kolodvoru. Željezni ki vagoni su preokrenuti, to je pravi rat. Napuštena djeca su potražila spas u bijegu. To im u ve ini slu ajeva nije uspelo."

Za besprizorne je sovjetska vlast izgradila "ku e za djecu". To bi imao biti "raj" sovjetske mladeži. Po Pravdi (br. 51. od 1923. godine) "7 milijuna zapuštene djece nisu registrirani, dok u našim ku ama za djecu imamo ih samo 800.000". Pravda se pita: "Što da se ini s drugim?" — Medjutim, broj od 800.000 nikako ne odgovara stvarnosti, jer je gotovo dvostruko ve i od stvarnog broja. Gdja Krupskaja, udova Lenjinova, korigirala je tu brojku, navode i da se u dje jim ku ama nalazi samo 474.000 (Boljševik, 1. XI. 1932.). To zna i, da se samo 6.7% sovjetske djece nalazi u oporavilištima za djecu. Da je taj broj sasvim to an, svjedo i nam brojidba Izvjestie od 17. V. 1937., po kojoj brojidbi oporavilišta

mogu primiti samo 7% ruske djece. Brojidba gdje Krupskaje i Izvestie poklapaju se gotovo doslovce.

Za djecu Židova, pu kih komesara, agenata G.P.U.-a, sovjetska vlast je izgradila krasno ljetovalište "Artex". To bi imao biti "raj"

240

sovjetske mladeži. Ne treba spominjati, da djeca ruskih seljaka i radnika nemaju nikakvih koristi od židovsko-komesarskog dje jeg ljetovališta "Artex".

Besprizorni, društvo vno i materijalno neosigurani, u ve ini slu ajeva postaju "kontrarevolucionari", ili se podaju nastranostima: kradji, lijenosti i opa ini. Mladež bez stege, bez vodi a i savjetnika, skita se od grada do grada, traže i kruha i ruha. Oni su, što više, postali opasni i za sam sovjetski poredak, tako da su boljševici bili primorani, da dne 7. travnja 1935. godine donesu zakon, kojim se osudjuje na smrt dijete preko 12 godina, zbog kradje, ubivstva i silovanja! I taj zakon je bio preblag, pa je kona no ispravljen. Smrtna kazna za gore spomenute prestupe odredjena je ve za djecu preko 9 godina! Sovjeti takav zakon sigurno nisu donijeli iz luksuza, nego iz nužde vremena. On je najbolji dokaz, da ruska mladež nije samo bijedna i zapuštena, nego i opasna po sovjetski poredak. Takav drasti ni zakon nije donijela nijedna kulturna zemlja na svijetu. Pa ak ni suvremeni prijeki sudovi, koji su doneseni zbog nužde vremena, ni izdaleka ne odredjuju zakon, koji je u boljševi kom "raju" donesen godine 1935., dakle u godini najve eg mira i pacifizma.

Sovjetska vlast je svijesna važnosti besprizornih. Zato ih svim silama želi privu i sebi. Odgoj eke i G.P.U.-a upravo je ne uvenim sredstvima htio za sebe pridobiti mladež. Tako su se, primjerice, dijelile nagrade onim komsomolcima (omladincima komunisti ke stranke) i komsomolkama (omladinkama

komunisti ke stranke), koji su denuncirali vlastima svoje roditelje, zbog kritike sovjetske vlasti ili zbog polaženja crkve. Takvih primjera bilo je bezbroj.

Škola u sovjetskoj Rusiji nije ništa bolja niti naprednija od života besprizornih. Oni u školi tek na drugi na in nastavljaju svoj život, bez ideala i poleta, bez ikakvog dubljeg smisla i vrijednosti. Kada su sovjeti došli na vlast, mnoge su školske zgrade preradili u svoje

241

kasarne i urede, jer je poslije rata nastala oskudica u stanovima, a ureda je bivalo sve više, uslijed novoga na ina života. Pomanjkanje stanova sovjeti nisu mogli riješiti sve do danas. Prema boljševi kom planu za godinu 1936-37., trebalo je izgraditi 857 škola, a stvarno je izgradjeno samo 168! U Moskvi i Lenjingradu izgradjeno je samo 10 novih školskih zgrada, a po planu trebalo se izgraditi 106! U Ukrajini je sagrađeno samo 4.8% škola od broja, koji je bio planom predviđen.¹ (Podaci uzeti prema Izvjestii od 16. VIII. 1936.). Isti list nam u broju od 15. VII. 1936. piše:

"U školama Lenjingrada, stanovnici obilaze po razredima za vrijeme satova".

29. X. pak možemo itati slijede e svjedo anstvo u službenom listu boljševika Izvestii:

"Škola Nagornaja, u pokrajini Jaroslav, nije primila nikakve reparacije poslije revolucije. Pod prvoga kata survao se na razred. Šest u enika bilo je teže ranjeno, od kojih su dvojica podlegla ranama."

Pri komentaru te vijesti, piše Izvestia, da se ve ina škola te pokrajine nalazi u istom stanju rušenja. Zbog pomanjkanja škola, djeca sjede u prenapu enim razredima. Tako Komsomolskaja

Pravda (list komunisti ke mladeži) u broju od 13. X. 1936. piše: "80 u enika sjedi u razredu, koji je napravljen za 30 u enika". Zbog pomanjkanja mjesta i klupa, u enici moraju sjediti na podu, ili

¹ - Neupu eni e se možda uđiti minimalnom procentu izgradjenih škola u Ukrajini. Treba, medjutim, imati na umu, da su boljševici namjerno zanemarivali nastavu u Ukrajini, jer su se bojali, da bi se prosvje ivanjem nacionalno osvijestio ukrajinski narod. Po svjedo anstvima naših novinara, koji su ovoga ljeta posjetili ukrajinsko ratište kao gosti slova ke vojske, boljševici su u svom povla enju iz Ukrajine poubijali svu ukrajinsku inteligenciju, napose pak u itelje.

242

etiri na klupi sa dva mjesta (Za Komunisti eskoe Prosvešt enie od 14. XI. 1936., Sovjetskaja Sibir od 4. XI. 1936.).

Kakav je uspjeh takvoga školskog rada, vidjet emo malo kasnije. Manjak škola i osobito dobrih školskih zgrada, sovjeti lakše podnose od manjka stru nog i sposobnog u iteljskog osoblja. Kada ne bismo znali, što su sve boljševici u inili s Rusijom, ne bismo mogli vjerovati njihovim citatima glede u iteljskog osoblja, njihove naobrazbe i spremnosti. Ti su navodi zapanjuju i. Sovjeti su nakon dolaska na vlast mnoge profesore i u itelje maknuli iz službe. Kako je mnogo inteligencije, napose pak profesora i u itelja, emigriralo u inostranstvo, to su boljševici morali uposliti u narodnoj nastavi mnoga nestru na i gotovo nepismena lica. To je ispo etka bila nužda vremena, medjutim se kasnije izrodilo u itav sistem, tako da danas, odnosno zadnjih godina, ima više nepismenih i nesposobnih profesora, nego što ih je bilo iza oktobarske revolucije. Boljševici su i ovdje, kao i u svim drugim podru jima društvoavnog života, ostali dosljedni. Po brojidbi lista Pravde (9. VII. 1931.), od 330.950 profesora pu kih i srednjih škola, 38.1% su samo svršili samo srednju školu(!), 18.1% nisu je mogli svršiti, a 43% imaju samo pu ku školu! 0.8% nije ura unato u gornju brojidbu, jer se vjerojatno odnosi na broj profesora, koji imaju akademsku naobrazbu. Da je ta brojidba

to na, potvrđuje i Izvestia (10. I. 1936.) kad kaže, da 76% profesora nisu primili višu naobrazbu. Kakva je pak stru na naobrazba takodjer kazuju i sami sovjetski listovi u brojnim prilikama.

" esto ni sami u itelji ne znaju etiri osnovna pravila aritmetike." (Izvestia, 12. XI. 1935.).

— Profesor Afanasiev, u listu Za Komunisti eskoe Prosvešt enie (24. XI. 1935.) piše:

"Naši se profesori ne snalaze u sintaksi. Ne znaju razlikovati subjekt od atributa, niti raš laniti re enicu; ne znaju deklinaciju i
243

konjugaciju."

Na ispitu pedagoške škole, na pitanje: gdje se nalazi Teheran, u enik je odgovorio, da se nalazi na — Rajni! Drugi u enik je dobio pitanje, da nabroji pet evropskih država. Profesor je dobio slijede i odgovor: Njema ka, Engleska, Švedska, Mezopotanija, Brazilija (Za Kom. Prostešt enie, 28. X. 1935.). Na zemljopisnoj karti izdanja Gomel, otkrio je neko novo more izmedju Eufrata i Tigrisa (Izvestia, 29. VIII. 1935.). U aritmeti koj knjizi za djecu nalazimo na slijede e "omaške": $8 \times 3 = 18$, $7 \times 6 = 72$, $8 \times 6 = 78$, $5 \times 9 = 43$ (Pravda, 17. IX. 1936.).

Takovih primjera mogli bismo nabrojiti na tisu e. Bijeda, teror i zaglupljenost, to su glavne oznake boljševi kog "raja". Kada se sjetimo, protiv ega se sve bune komunisti u "kapitalisti kim" zemljama, ne možemo se dovoljno na uditi boljševi kom cinizmu. Kada bi se u kojoj drugoj zemlji dogodilo, da se nadje sudaca, koji ne znaju pisati, kao što je to u Sovjetskoj Rusiji, (Izvestia, 4. VI. 1935.), komunisti bi izdali tisu u letaka i organizirali desetak štrajkova zbog tog nekulturnog nedostatka. Boljševi ki listovi pružaju nam na svakoj stranici takove primjere. Kod njih,

medjutim, radnici ne smiju štrajkati, jer to škodi "izgradnji socijalizma".

Duh sovjetske škole nije bio jedinstven u sovjetskoj vladavini, nego se mijenjao isto onako, kako su se mijenjali i gospodarski planovi. Boljševici su se, odmah u po etku svoje vladavine, našli u velikoj neprilici zbog provedbe komunizma. Njega nisu mogli provesti, jer je bio neprovediv, a morali su ga provoditi, jer je komunizam bio, kona no, glavni "raison d'etre" boljševi ke vlasti.

U sovjetskoj školi možemo u glavnom razlikovati tri faze.

244

Prva (po prilici do godine 1922-23.), u kojoj su se komunisti ka na ela htjela primijeniti na školu. To je tako zvana "faza integralnog komunizma". Medjutim je ta prva "komunisti ka" škola brzo doživjela slom, pa se kona no u školu po eo uvoditi stari program.

U toj drugoj, "buržujskoj" fazi sovjetske škole, boljševici su takodjer ubrzo doživjeli neuspjeh, jer je u redovima ruske komunisti ke stranke, u tako zvanom "lijevom krilu stranke", postajala sve ja a opozicija protiv duha ruskih škola.

Uporedo s petogodišnjim planom (1928. godine), i s parolom "za pet godina dosti i i presti i Evropu i Ameriku", sovjetska škola takodjer je boljševizirana. Ta, zadanja epoha ruske škole nas najviše zanima, jer je ona dokumenat sadašnjeg stanja sovjetske mladeži.

Prema Izvestii (27. XI. 1932.) svrha je sovjetske škole:

1. "Da odgoji novu generaciju, sposobnu da kona no izgradi socijalizam. Zbog toga, mladež treba prou iti ideje marksizma,

treba upraviti svoje djelovanje po komunističkom moralu i osloboditi se predrasuda vjere i običnog morala.

... da priredi siguran kadar boraca za sovjetsku revoluciju, koja će uništiti kapitalističke države i uspostaviti na cijelom svijetu jedinstvenu federaciju sovjetskih republika". Tu ratobornu svrhu ruske škole još bolje nadopunjuje Antireligioznik (I. 1930.), kad kaže:

"Škola treba protežirati djecu protiv svakog vjerskog upliva i uništiti u njima vjerske predrasude.

Škola treba od svakog djaka nainiti nepomirljivog neprijatelja vjere i po tom izgraditi bezvjerske borce.

245

Mi trebamo od svake škole nainiti ognjište borbenog bezboštva, koji će širiti svoj utjecaj na sav puk pokrajine".

Neće nas za uditi bezvjerska svrha sovjetskih škola. Međutim, možda će nekoga iznenaditi ratnički i borbeni duh, u kojem se odgaja sovjetska mladež. Poznato je, da je glavna parola komunističkih agitatora u svim državama: "hoćemo mir, dolje rat, dolje fašizam" i t. d. Komunisti su u svim zemljama najveći i pobornici mira. Oni nas uvjeravaju, da je Sovjetska Unija jedina iskrena prijateljica mira. Istina je, međutim, i ovdje obratna. U Sovjetskoj Rusiji biti iskreni prijatelj mira zna i biti "saboter" i "kontrarevolucionar". Sovjetska Rusija je provodila najokrutniji militarizam, zaogrnutu maskom zaštitnice svjetskoga mira. Sama inačica života, ideje i metode, koje su se primjenjivale u životu, imale su jedan jedini cilj: širiti vojnički duh u ruskom narodu i izazvati svjetski požar. Sovjetska mladež morala je biti prvoborac u tom svjetskom klanju.

Komsomolska Pravda (broj 43. od 1932. godine) lijepo nam kazuje, u kakvom je duhu bila odgajana "pacifisti ka" mladež boljševika.

"Mjesto buržuskog pacifizma, poput Remarquea, (pisca knjige Na zapadu ništa novo, op.), trebamo suprostaviti pisanje poput Lenjina, koji je u io, da se pravi karakter imperijalisti kih ratova mora upotrijebiti, da se promijene ti ratovi u op i građanski rat."

Dok su, dakle, komunisti ki agitatori u svim drugim zemljama demonstrirali protiv rata, u Rusiji se glorificirao militarizam i revolucionarnost. Sovjetima je išlo u prilog, da šire defetizam i pacifizam u drugim narodima, jer su ra unali, da e tako lakše ostvariti svoje imperijalisti ke ciljeve. Do kakvih je rezultata dovela njihova promi ba, najbolje nam kazuju suvremeni događaji.

Dakako da škola, u kojoj su nau avali nepismeni profesori, u kojoj nisu ak niti zemljopisne karte bile ispravne, koja je nau avala

246

mržnju i osvetu, nije mogla donijeti plodnih rezultata. Položaj mladeži u školama, jednak je položaju radnika u tvornicama, proleteriziranog seljaka na sovhozu i kolhozu, žena u zajedni kim barakama ili besprizornih na ulici. Svagdje ista bijeda i ista — zaglupljenost! Na pitanje profesora, tko je Mussolini, jedan djak je odgovorio, da je papa u Rimu, drugi da je predsjednik Japana, tre i da je ministar Indije i t. d. (Izvestia 27. VI. 1936.). Krupskaja nam u Izvestii (21. IX. 1936.) kazuje, da "samo 25% škola posjeduju knjižnice za djake".

Ne udimo se poraznim sovjetskim brojidbama. Ako smo do sada slušali, da u Sovjetskoj Rusiji vlada "raj", sjetimo se Lenjinove re enice "obe ajte ljudima uvijek ono, što im drugi ne mogu dati".

82. Dr. Franjo Nevisti : DVA IDEALI ZMA, str. 226-229 (6-7/1942.)

U okviru tjedna hrvatskih sveu ilištaraca, održanom na državnoj krugovalnoj postaji, odana je po ast i priznato u zasluge, u nizu predavanja, silna požrtvovnost, rad i patnje, koje su obavili i podnijeli naraštaji hrvatskih sveu ilištaraca kroz posljednjih petnaest godina.

Rad, napori i stradanja za slobodu hrvatskog naroda, za stvaranje pune njegove slobode, nigdje nisu našli povoljnijeg tla od onog u dušama hrvatskih sveu ilištaraca. Neovisnost od srpskih državnih vlasti, obrazovanost duha, upu enost u pitanja, mladosti prirodjeni zanos za plemenito, bili su imbenici, koji su uvjetovali, da hrvatski sveu ilištarci budu u tom pogledu na prvom mjestu. Niz, dakle, predavanja o tom radu, žrtvama, naporima i zaslugama, pokazuje se sam po sebi opravdanim, jer je danas, u slobodi, zahtjev pravедnosti. Postavljati datume i isticati imena, smatramo za sada preuranjenim, jer se tim lako prekora uje ono, što je jedino ovaj as potrebno, udovoljenje op enitom zahtjevu pravde. Najve a povlastica, uvjereni smo, za svakog od onih idealnih boraca s hrvatskog sveu ilišta, jest ostvarenje vrhovnog snova — stvaranje države.

Mi li no nismo imali prilike pratiti sva održana predavanja, ali nam se ini, da je u njima, uslijed ispuštanja kulturno-idejne strane, koja je bila podloga za rad u svim drugim pravcima, ispuštena još jedna misao, koja se ne smije nikad zaboraviti. To je misao društvene pravde, koja nikad ne smije prestati biti jednim od najglavnijih sastavnih dijelova ustaškog društvoavnog i državnog rada. Ona je bila onaj snažni imbenik, koji je i kod nas najviše uznemirivao duhove i uzrokovao prolijevanje krvi. Iz tog razloga ona mora biti i najmo niji imbenik za smirivanje duhova, stvaranje duhovnog narodnog jedinstva, odnosno u vrš enja

temelja naše mlade države, te sa uvanja što netaknutije hrvatske krvne i biologijske zajednice.

U vezi s ovom zadnjom mišlju, s mišlju o uvanja krvne i biologijske naše skupine, htjeli smo istaknuti misao društvo-vne pravde. A zašto?

Prije nego odgovorimo, bacit emo samo malo svijetla na misaonu složenost, koja je bila podlogom onih teških događaja i muka, koje su hrvatski sveu ilištarci, od vremena do vremena ja e, ali uvijek u stanovitoj mjeri, snosili kroz zadnjih petnaest godina. Ne želimo i ne možemo re i ništa novo i nepoznato, niti mislimo, da to nije istaknuto, ako kažemo, da su hrvatski sveu ilištarci nacionalisti u tom razdoblju držali frontu na dvije strane. Služi nam to samo kao izlazna to ka za našu asovitu misao.

Protiv hrvatske narodne i politi ke misli stajali su naime ljudi jugoslavenskog shva anja, odnosno borci za velikosrpsku misao s jedne strane, a s druge oni, koji su, ne u cjelosti bez razloga, zagovarali društvo-vnu revoluciju. Bili su to Jugoslaveni i komunisti.

To je op enita i poznata podjela, koja nam je za našu namjeru dostatna.

Braniti misao slobode vlastitog naroda, tražiti priznanje i ostvarenje državnosti jednog naroda protiv nepravednih nasrtaja drugog u ime iste misli, komu nije razumljivo tko misli razumno i osje a normalno. Na ovoj fronti nije moglo biti pomirenja, ak niti razmišljanja o njem. Pojedinac nikad ne misli na takvu nagodbu, koja zna i najprije njegovo osaka enje, onesposobljenje za borbu, a zatim njegovu smrt. U spoznaji borbe na smrt, zalaže se sve, i nema nagodbe. Odre i se vlastitog ideala, koji zna i osiguranje vlastitog skupnog jamstva za

odgovaraju i tuđi, koji zna i nijekanje našeg, po sebi je protuprirodno. Teže je

249

bilo na drugoj strani. Ni ovdje nije moglo biti izmirenja, ali je moglo i moralo biti razmišljanja o njem, o na inu ostvarenja tog pomirenja. U ovoj grupi, znamo vrlo dobro, bilo je mnogo tuđih elemenata. I krvnih i duhovno-misaonih. Medjutim u njoj je bilo i našeg elementa. I isto krvnog, a djelomično i duhovnog. Kad velimo ovo posljednje, mislimo na idealizam, idealisti koji zanos za društvenu pravdu. Bilo ih je, koji su se za nju zanosili upravo idealisti koji i bili voljni za nju žrtvovati neizrecivo mnogo. Misao pravde toliko je općenita, nadnarodna, nadgrupna i nadljudna, da se sve druge ukazuju preslabe prema njoj. Budimo iskreni, i nacionalna misao, samo utoliko, ukoliko je izraz pravde i ukoliko stoji s njom, u svom životu, u suglasju, nalazi svoje opravdanje ...

Mi, koji smo bili blizu ovoj borbi i koji se prema njoj nismo odnosili samo kabinetski, nego smo poznavali i ljude, i njihove misli, njihov život, njihove patnje i stradanja, a koji smo i sami osjećali, možda u najvećoj mjeri, težinu jednog, mogli bismo reći, ispod-društvenog položaja, esto smo ostali smu eni pred njihovim isticanjem društvene pravde, jer je ona bila i naš ideal, a opet smo bili s njima u sukobu. Trebalo je doista mnogo unutarnjeg napora, duševne snage, razlikovanja bitnog i nebitnog, trebalo je upravo neizmjereno mnogo idealizma, pa se odhrvati napasti, esto, vrlo logično izgrađene kritike društva i njegovih načela, koji su i nas tako napuštene ostavljali. Injenica, dakle, da smo u ovom taboru, uz našu krvnu isto u našli i pravih idealista, ne da nam mira i smatramo, da je u tom pravcu u sveu ilišnom tjednu u injen propust.

Mi smo o tom prije, a i ovom prilikom mnogo mislili. Pitali smo se, odakud taj idealizam, taj zanos za plemenito, što nas je, uza sve

naše tako goleme opreke, ipak donekle približavalo. I tina nam se, u tom našem razmišljanju, da postoje dvije vrste idealizma.

250

Jedan izvire iz svijesnog, a drugi iz podsvijesnog života. Prvi je plod misaonog naprezanja, ispitivanja i kona ne spoznaje, da život ima neki viši životni smisao i poziv, pred kojim se svi izjedna ujem i radi kojeg je vrijedno odre i se prolaznih prohtjeva, a drugi je plod posebne naše psihologijske gradnje, koja sama po sebi radja uvstvom zanosa i oduševljenja za plemenito. Tu bi mogao imati i svoj po etak mit krvi. U ovoj to ci zanosa za plemenito, oni se susre u i djelomi no izmiruju ili postaju najogor eniji protivnici. Empirijska je razlika medju njima ta, što prvi, u razumnoj podlozi, nalazi vrst oslon ustrajnosti i dosljednosti, medjutim drugi, iako nema tih svojstava u tolikoj mjeri, isti e se svojom impulzivnoš u i borbenoš u. Reklo se je medjutim, da idealisti promi u život i da zanesenjaci stvaraju povjest. Iz toga razloga obadva su idealizma, jer su samo psihološko-empirijske pojave, u biti jedno i radi toga jednako potrebni hrvatskom narodu. U samom okviru povjesnog života hrvatskog naroda, oni se ukazuju jednako vrijedni. Najbolje je, ako su ujedinjeni. Medjutim ovaj posljednji u svom zanosu, zbog pomanjkanja cjelovitog zahvata u totalnosti života, esto može biti u sukobu sa sredinom, u kojoj cvjeta. Mislimo na sukob s onim vrijednostima, koje zna e plemenito nastavljanje te sredine kao povjesne osobnosti. Takav je slu aj s komunisti kim idealizmom i komunisti kim idealistima. Idealizam je za ovu ideologiju edo tudjeg podrijetla.

emu materiji idealizam?

Za to, valjda, da je ograni uje u bogatstvu njezinih o itovanja, koja za nju zna e puninu života. On ovdje zna i doista protuslovlje, kad ne bi bilo podsvjesnog, iracionalnog,

neprosvjetljenog razumom, duhom, ali ipak ne bez njega, što ideal omotava arom vjerskog ideala. Idealizam je, u filozofskom smislu, jedan. A ovo, što smo mi istakli, samo su empirijsko-psihološke kategorije u smislu

251

Croceova shvaćanja. Da se taj idealizam skrene na pravi put, na priznanje svog istinskog podrijetla, treba staviti pred oči idealistima ove vrsti druga stvarnost, stvarnost, koja prodiše u dušu i mijenja uvjerenje. Idealizam treba sazvati za hrvatski narod. Zbog same njegove ontološke vrijednosti, a naročito i zbog toga, što je krvna i biološka zajednica hrvatskog naroda malena, što joj je broj u odnosu prema drugima jako ograničen. A broj, na žalost, makar koliko se mi oduševljavali za kulturne vrijednosti, igra u međunarodnom životu premoćnu ulogu, jedva se i obaziru i na moralne vrijednosti.

Kako sazvati taj idealizam i što netaknuti ju hrvatsku krvnu zajednicu? Životom. Primjerom.

Već danas se vide obrisi, gdje je bilo idealizma, a gdje ga nije bilo. Ratna su i teška vremena, pa se ne može sve učiniti, što bi se htjelo. Ipak je sigurno moguće jedno. Naraštaji boraca s hrvatskog sveučilišta, koji su stupili u javni život, kao nosioci državne i organizacijske vlasti i života, ne smiju zaboraviti, da je pravda, što i istina, punina života i najveća njegova vrijednost. Ne smiju zaboraviti, da sve, makar i sjajne borbe, gube svoj smisao, ako se pravda izigrava, da je dovoljan samo jedan čin, da nas zauvijek u našoj sredini i pred samima nama likvidira. Nismo se borili za privilegije i položaje. Za državu smo se borili. Uvjeravali smo naše ogorčene protivnike u našu ljubav prema pravdi, što je bilo naše najjače oružje u nastupu prema njima. Ali ako je to onda bilo naše najjače oružje, to je bilo samo zato, jer je to bila naša buduća obveza. Ona je danas postala sadašnjom.

Grupaštvo, nastajstvo, pretjerane ambicije, ak i bez spremne, oboga ivanje, ovo su neprijatelji te misli, neprijatelji našeg idealizma i neprijatelji države.

252

Star evi evim, Poglavnikovim asketizmom u životu, uvjereni smo, prisilit emo sve ono, što je krvno i biologijski naše i sve što nam je za sada protivno, da poklekne pred silom te moralne vrijednosti. Na taj emo na in iznutra najja e u vrstiti ostvareni naš ideal nezavisnosti.

Mit krvi, koji i nije mit nego dio stvarnosti i isto a i idealizam života, koji ne dopušta miran užitak obilja, dok drugi strada, najja a je garancija naše opstojnosti.

Nacionalna revolucija hrvatskog naroda mora biti duboko socijalna, jer je to ponajvažniji uvjet njezina kona nog uspjeha.

83. Spasoje Preovi : „ŽIVOT U SSSR“, str. 115-117 (3/1940.)

Pred nekoliko godina bilo je naše knjižarsko tržište poplavljeno novom vrstom literature: to su u prvom redu bile revije pod zvučnim naslovima "Kultura", "Literatura", "Savremena stvarnost", "Danas", zatim povremena izdanja kao "Popularna biblioteka", "Biblioteka likovi", djela Marxa, Engelsa, Bebelja, Talheimera, Buharina, te na koncu, niz beletrističkih sastavaka poznatih pod nazivom "socijalna literatura".

Sve ove publikacije imale su prvenstveno zadatak, da populariziraju marksističku teoriju, da u javno mišljenje unesu marksističke nauke i nazore, a tek u drugom redu, da prikažu i sovjetsku praksu, koja je nastojala teoretski marksizam i ostvariti.

Uz isto marksističku literaturu poela se širiti i druga, koja je propagirala ostale "napredne" ideje i suvremene struje. Osobita se pažnja posvećivala nauci Sigmunda Freuda. U prvom redu, kako su propagatori marksizma mogli pored svojih nazora širiti i psihoanalitiku, kad marksizam kao osnovu svog shvaćanja uzima, ekonomske odnose, a psihoanaliza ovještava spolni nagon.

To nam međutim postaje potpuno razumljivo, kad uočimo, da je i jedan i drugi idejni sistem isto materijalistički. Iz knjižice Zvonka Richtmana "Sigmund Freud" jasno se vidi, da Freudova nauka može poslužiti kao dobra psihološka priprema za marksističku orijentaciju.

Danas onih prije pobrojanih djela gotovo i nema u knjižarskim izlozima. Zamijenili su ih "Dokumenti današnjice", "Svjetski pregled", "Nauka i život", izdanja "Hrvatske naklade" i slična, koja

se za razliku od svojih prethodnika malo ih nikako ne bave pukom teorijom, nego svu važnost polažu na sovjetsku praksu.

254

U dvadesette oj godini "socijalisti ke izgradnje" pruža Sovjetski Savez dovoljno materijala za upoznavanje, pa spomenute publikacije obra uju svu dinamiku suvremenog sovjetskog života: objavljen je ustav SSSR, da pokaže bitnu razliku izme u sovjetskog i "buržujskog" poretka, izašle su raspravo o sovjetskoj poljoprivredi, veterinarstvu, medicini, zrakoplovstvu, o malim sovjetskim narodima (radi informacije...), o "iš ezavanju ukrajinskog separatizma" itd. Uz to se pojavio i niz priru nika za u enje ruskog jezika. I oni su puni opisa života u SSSR.

Potrudili smo se, da neke od tih stvari pro itamo, da dobijemo bar približnu sliku o stanju na "šestini globusa". Uzeli smo na pr. knjižicu "Život u SSSR" od Dimitrija Mihal eva, bugarskog u enjaka i diplomate, koji je od 1934. do 1936. bio prvi bugarski opunomo eni ministar u Moskvi. Knjižica je izašla kao 41. svezak "Dokumenata današnjice", koji izlaze u Beogradu, ali se prodaju i po cijeloj Hrvatskoj. Priznajemo, da je lijepo i bogato opremljena (dvije fotomontaže na omotu, devet slika u tekstu, 64 stranice malog oktav formata), a relativno vrlo jeftina (4 dinara).

Gosp. Mihal ev veli na jednom mjestu, da nikad nije usvajao dijalekti ki materijalizam, zna i, nije pristaša marksisti ke filozofije, ali on otvoreno pokazuje simpatije za suvremeni sovjetski poredak. U ovom prikazu naglašuje pisac više puta razliku izme u stila sovjetskog života i našeg "buržujskog". Naro itu pažnju posve uje sovjetskoj ženi, njenom sudjelovanju u radu, odnosu prema muškarcu, te sovjetskoj obitelji. Ovo je i najzanimljiviji dio, pa emo se na njemu malo i zadržati,

Sovjetski tvorni ki radnik prima, prema g. Mihal evu, 180—200 rubalja mjese no, Obi an lije nik 400—450 rubalja, uveni glumci

moskovskog kazališta nešto više od lije nika,¹ a u enjaci 2000—2500 rubalja, što bi s obzirom na odnos papirne rublje prema

255

bugarskom levu bile bijedne svote, ali da s obzirom na niske cijene jela kao i to, da muž ne izdržava ženu, potpuno zadovoljavaju.

Budu i da je žena proglašena potpuno ravnopravna muškarcu, to je u SSSR postavljeno na elo, da žena mora raditi, i to, naravno, kao i muškarac, izvan ku e. Pisac veli:

"Sovjetska žena ne sedi kod ku e, da kuva za porodicu i da održava prijatan i udoban kut gde se sretaju članovi te porodice. Apsolutno ona nema ni vremena ni mogu nosti da se bavi gajenjem i vaspitanjem svoje dece. U SSSR žena pripada prvo društvu, pripada mu neposredno, a ne preko porodice" (str. 13).

G. Mihalev ispore uje ovo stanje žene sa stanjem žene u Njema koj i zaklju uje, da "u osnovi buržoaskog društva (a takvo je za njega, o ito, i suvremeno njema ko društvo — Op. naša) žena nije i ne može da bude ravnopravna muškarcu" (str. 15).

Nastaje pitanje, gdje se hrani sovjetsko radništvo, kad žena ne kuha. U sovjetskim gradovima, a ponegdje i na selima, ru aju radnici i radnice u kolektivnim menzama. Ogromne kuhinje na industrijskoj osnovi, od kojih neke spremaju ru ak i za 150.000 duša(!) opskrbljuju radništvo jelom. Tek se ve era uzima kod ku e i ona je mnogo skromnija od ru ka.

Žena, dakle, radi cio dan kao i muškarac, te obitelj uop e ne odgaja dijete. Ono se preko dana nalazi u kojem dje jem obdaništu, skloništu, zabavištu ili vrtu, gdje na nj utje e službena ideologija, od prvih po etaka njegovog svijesnog života.

"Majka više nema briga", veli autor, "njene funkcije preuzima država."

Pisac prikazuje odstupanje od prvobitnog komunističkog shvaćanja ljubavi i obitelji. Danas se u SSSR više ne drže mišljenja poznate Kolontajeve o "slobodnoj ljubavi", nego se opet

vraća se obitelji. U isto vrijeme zabranjeni su pobačaji, za koje ne postoji stroga medicinska indikacija. Ipak u toj sovjetskoj obitelji, koja više nema socijalne ni ekonomske funkcije, ima i dalje svaki braćni par pravo na rastavu braka.

G. Mihalev naziva, prema sovjetskim teoretičarima, ovakvu ženidbenu vezu "individualan savez ljubavi", a ovakvu obitelj "eti kom jedinicom".

U daljem svom izlaganju prikazuje pisac sovjetsku prosvjetu, umjetnost i znanost, za koju veli, da ima kolektivan karakter. I koliko god on simpatično gledao na SSSR, ne može ipak, a da kao u enjak i filozof ne spomene, da je uniformiranje duhova, dopuštanje samo jedne službene linije u svim pitanjima — negativna pojava.

U zaključku se govori o planskom gospodarstvu. Autor je oduševljen:

"Tu nema i ne može da bude nikakva superprodukcije, nikakve besposlice, nikakve ekonomske krize. Stihijsko razvije kapitalističkog društva je racionalizovano, ono je tu zamenjeno jednim svesnim, planskim modeliranjem prema društvenom životu" (str. 60).

Šteta, što G. Mihalev nije prikazao sovjetski život podrobnije. Po našem mišljenju ovaj prikaz, makar zvučao ponegdje i kao panegirik, daje u stvari jednu sasvim negativnu sliku. Ako "stabilizirana" sovjetska obitelj, a obitelj je temelj svake ljudske zajednice, izgleda uistinu onako, kako je prikazana u ovoj knjižici, onda nas ona ne može ni u kojem slučaju oduševiti.

¹ - Ovaj prikaz objavio je autor početkom 1937. na bugarskom. Navod o umjetnici Kim plaćama ne slaže se s izlaganjem g. dra R. Bičanića, koji je u svom predavanju u Radničkoj komori pred nekoliko mjeseci rekao, da sovjetski umjetnici imaju plaće i od nekoliko desetaka tisuća mjesečno.

Aleksandar Marks: Djevojčica

Dopuštamo, da je u Sovjetskom Savezu postignut veliki tehnički napredak i da je itava sovjetska revolucija neobično smion pothvat, ali odlučno odbijamo, da bi nam poredak, kakav je ona stvorila i kakav nam je ovdje prikazan, mogao biti ideal ili primjer za ugled.

Kad su publikacije o SSSR iskrene, onda postižu protivno u inak od namjeravnog, premda su pisane za propagandu. Ova nam knjižica pokazuje, kako je sovjetski poredak daleko od onog društvenog poretka, koji će nova hrvatska generacija izgraditi u Hrvatskoj.

Mi smo već naglasili, da imamo zdrava socijalna načela. Prema tim načelima hrvatska obitelj mora ostati na okupu i vršiti onu zadaću, koja joj je od prirode namijenjena: rađati i odgajati djecu. Kad se majka igra sa svojim djetetom, onda to nije po našem shvaćanju beskoristan rad. Ona time radi na svoj način za narodnu zajednicu.

Naše načelo doma, načelo obiteljskih plaća, kao i nastojanje, da u novoj Hrvatskoj žena ne vrši ona zvanja, koja joj po prirodi ne odgovaraju (iako će ipak biti dosta drugih zvanja, u kojima će žena morati intenzivno djelovati), imaju svrhu, da uzdrže i unaprijede hrvatsku obitelj. Upravo ta obiteljska bit će u budućnosti najjači bedem hrvatstva i čuvar naših pozitivnih vrednota, a najveći protivnik komunističkog svjetovnog nazora.

84. Jure Prpi : KNJIGA VIDKUNA QUISLINGA O BOLJŠEVIZMU, str. 451-452 (9-10/1942.)

Vidkun Quisling, vodja današnje nacionalističke Norveške, vodja Nasional Samlinga još je 1930. u Norveškoj izdao knjigu pod naslovom "Rusija i mi" (norveški "Russland og vi"). Ove i broj novinskih članaka napisanih o zemlji najstrašnije problematike, a koju je autor posjetio zajedno s Nansenom u godinama 1921.—1922. za vrijeme strahovite gladi u Ukrajini organiziravši međunarodnim zauzimanjem pomoći tisućama gladnih, izašao je u spomenutoj knjizi najprije na norveškom jeziku, a ove godine pojavilo se i prvo izdanje te knjige na njemačkom jeziku pod naslovom "Russland und wir". U isto je vrijeme izašlo i drugo norveško izdanje te knjige.

U predgovoru knjige autor ističe vrlo zanimivu misao, koju je nekada zastupao. Sličnu toj misli naglasio je i Führer u "Mein Kampf"-u.

"Ja sam svakako vjerovao — naglašava u predgovoru svoje knjige ugledni autor — da će to išta (misli se na rat protiv boljševizma) biti ostvareno jednim velikim nordijskim savezom Njemačke, Skandinavije i Engleske, a ne jednim novim ratom među germanskim narodima. Ali Engleska je zakazala." Engleska je, kako to dalje raspravlja autor, u svojoj sebi nosti radije napravila savez s međunarodnim židovstvom.

O boljševizmu je do sada objavljeno mnoštvo publikacija. O njemu su pisali i prvaci pojedinih država obrađujući i se pred milijunima s tim židovskim djetetom. O boljševizmu piše Adolf Hitler u "Mein Kampfu", o njemu u svojoj u emigraciji napisanoj knjizi "Strahote zabluda" govori naš Poglavnik, a u niz tih vrijednih ideoloških obrađujući i vrijedna knjiga Vidkuna

Quislinga. Njegova knjiga je napisana da norvešku javnost, koja je bila do

260

propasti engleskog utjecaja u Norveškoj 1940. pod velikim uplivom mnogih međunarodnih ideja, opomene na opasnost, koja prijete ne samo Norveškoj, nego i cijelom kulturnom ovjeanstvu.

Raspravljaju i u prvim poglavljima o ideološkim smjernicama i temeljima boljševizma, autor iznosi i jednu strašnu injenicu... "da je revolucija stajala Rusiju oko 30 milijuna ljudskih života..." Od toga se cijeni, da je u godinama 1923.—33. palo kao žrtva Staljinove politike 6 milijuna seljaka.

U nizu injenica, koje autor navodi, su to svakako užasne injenice i najbolji svjedoci uspjeha sovjetske vladavine u "raju" radnika i seljaka. Diktatura proletarijata, jedna od zvučnih fraza komunističke revolucije, najbolje se pokazala u svojoj strahoti u Rusiji. Najšire mase prepuštene su diktaturi onih visokih funkcionera (većinom Židova), koji na kongres stranke i njezin središnji odbor, takozvani Politički ured, u kojem sjedi sam Staljin.

"Taj politički ured je zapravo vlada Rusije", (str. 39.)

Opširno su obradjeni na ini Staljinove vladavine, njegova politika prema Savezu, a osobito, iznad svega važno židovsko pitanje. Židovi su ideološki za etnici komunizma, veliki broj od 6 milijuna nastanjenih u Carskoj Rusiji bio je pokretač ruske revolucije, a iza nje oni postadoše stvarni gospodari Rusije.

Komunizam je u praksi doživio na svim poljima neuspjeha; jednako u veleobrtu kao i u pitanju seljaka i gospodarstva. Posljedica svega toga: strahovite žrtve i propast radničkih staleža — radnika i seljaka. Svi recepti Staljina i njegovih ruskih i neruskih

suradnika, ostali su bez uspjeha. Na cjelokupnom društvenom polju, po evši od najintimnijeg ovje jeg života pa do ostalih važnih problema, stvoren je strahovit kaos. Svim tim pitanjima i odnosima boljševizma prema pojedinom od tih pitanja opširno se bavi u

261

svojoj knjizi Vidkun Quisling. Podrobno raspravlja o neuspjehu boljševizma na polju kulturnom i duhovnom, a zatim, opširno govore i o problemu boljševizma i Rusije za Europu i svijet prelazi na vanjsku politiku Sovjeta. Svakako je tu jedno od najvažnijih pitanja svjetske revolucije, koju su sovjeti kanili podi i u pojedinim državama i u itavom svijetu hote i tako proširiti svoju vlast, što bi u stvarnosti zna ilo vladu Židova nad Nežidovima.

Sva pitanja i problemi u vezi s boljševizmom raspravljani su u toj knjizi sažeto, solidno i s oznakama dobrog i valjanog publicisti kog rada. Knjiga je vrijedan prilog raspravljanju o pitanju, koje je danas, kad se vodi sveti rat za oslobodjenje Europe od boljševizma, najsuvremenije. Europa je danas u ratu, kojim si je osigurala svoju slobodnu budu nost. Europa je veli anstvenom borbom kojoj je na elu hrabra njema ka vojska, zadala boljševizmu smrtan udarac, odbacila od svojih granica tešku opasnost i tu borbu vodi do kona nog cilja: potpunog uništenja komunizma. Mi se Hrvati ponosimo, da u toj borbi sudjelujemo i mi: u Hrvatskoj i na Isto nom bojištu. Na dalekim ruskim poljima uz hrabru njema ku vojsku pa i uz dobrovoljce iz tako daleke, i tako simpati ne norveške zemlje, se bore i hrvatski vojnici protiv zajedni kih neprijatelja. U tim velikim danima sa zanimanjem se ita, i vrlo je suvremena knjiga Vidkuna Quislinga.

85. Janko Skrbini: OMLADINA – SNAGA NARODA, uvodnik, str. 1-4 (1/1940)

Ne dajte družici se vjerni! Pobjeda naša će biti,
Jer mladost, polet i zdravlje naša su snaga.

Naprijed! dužnost nas zove ...
Mi smo sad vitezi iste, presvete Misli.
Vlad. Nazor: Na barikadi (Lirika I.)

Život naroda u prošlosti — povijest — je izmjenjivanje krajnosti: akcija — reakcija, uspon — pad. Ali, ma u kakvim se životnim prilikama i uslovima nalazio narod na svom povijesnom putu, prolazio kroz poniženja i patnje, prolazio kroz triumfalne lukove opojen pobjedom, veli inom i slavom ro ene grude, jedno je nedvojbeno: omladina je kao nosilac budu nosti bila važan faktor narodnog života. Sad ja e, sad slabije, sad temperamentnije i bu nije, sad mirnije i tiše — prema prilikama — ali uvijek vidno ispoljavala, a u novijim povijesnim razdobljima, naro ito u ovim sudbinskim danima ovje anstva i kulture, omladina kao nosilac duha borbe i radikalizma, kao stjegonoša novih ideja i novih vidika postala je u narodnom životu faktor prvoga reda. Svijesni te presudne uloge idealne i poletne, nestran arske i nesitni ave mladosti vo e naroda zasnovaše na njoj naj snažnije pokrete današnjice. Bez obzira na isto u i ispravnost ideja vodilja: u Italiji Mussolini u prvom redu s omladinom stvara fašisti ku revoluciju i drugi imperij, baš njoj zahvaljuju i uspijeva da iz temelja promijeni talijanski narodni život i životna shva anja. Od naroda kome se sva životna filozofija sastojala u rije ima "dolce far niente", slatko ništa, dakle u potpuno hedonisti kom shva anju života, stvara Mussolini, podupiran omladinom, novu, požrtvovnu, poletnu, borbenu i dinami nu

naciju. A Adolf Hitler podržavan u najvećoj mjeri omladinom stvorio je ogromni, gigantski pokret otpora i nade.

264

Njemačke nacije, stvorio je željeznu armaturu i falangu boraca po snazi i veličini još neviđenu u povijesti omladine koja orkanskom snagom i brzinom ruši zapreke ostvarenju njemačkih ciljeva. A i komunizam, to neželjeno nasleđe kapitalizma u svojim nastojanjima ostvarenja "velike zajednice naroda i besklasnoga društva" ima u omladini najpožrtvovnijeg borca i propagatora. Sam Staljin na XVIII. kongresu komunističke partije S.S.S.R. naglašuje u svom govoru važnost i ulogu "mladih partijaca". Što komunizam nije mogao zatalasati šire slojeve omladine, te što je baš u omladinskim redovima naišao na najoštriju i najžešću reakciju, razlogom je stvarna nemogućnost i neizvedivost njegovih principa:

"Savršeno društvo, savršena država su stvari, kaže sam Engels, (Engels: Ludwig Feuerbach) koje mogu postojati samo u mašti."

Istu brigu i pažnju koju posvećuju omladini veliki pokreti — bilo internacionalni, bilo nacionalni — posvećuju je i manji pokreti — ali ne s manjom snagom i dinamikom — u manjim državama i narodima. Tragično poginuli Codreanu zasniva na omladini "Željezne Garde" preporod Rumunjske, a njihov prijatelj i simpatizer general Antonescu, dolaze i u ovim tragičnim danima Rumunjske na državno kormilo, upućuju me u prvim svojim aktima apel toj istoj omladini u kom je poziva na suradnju u obnovi domovine. Španija, Portugal, Slovačka itd. rade na djelu obnove svojih naroda također s omladinom. Omladina, mladost je danas zaista više nego ikada prije sinonim iskonskih snaga i energija, sinonim dinamike i života.

Od unatrag jedno stoljeće i u Hrvatskoj omladina (tu mislimo, dašto, u prvom redu intelektualnu: sveu ilišnu i srednjoškolsku omladinu) sve aktivnije sudjeluje u narodnom životu i postaje u njemu sve značajniji i važniji faktor. Omladina je bila ona pokretna snaga i nosilac svih ideja i pokreta: ona je na svojim leđima nosila

265

ilirski pokret Ljudevita Gaja, u njoj je neumrla "otac domovine", hrvatski Katon, Starac, našao "vrsne drugove za obranu prava Hrvatske". Za Khuenove dvadesetogodišnje tiranije mladost je najnesebičniji i najpožrtvovniji i najdosljedniji borac za narodna prava, ona stoji i opet u prvim redovima borbe i otpora, a spaljivanjem maarske zastave — simbola tiranije — 1895. godine daje tom teškom razdoblju naše prošlosti svoj jasan biljeg.

Od smrti Petra Svačića, posljednjeg vladara prvog hrvatskog kraljevstva (drugo se hrvatsko kraljevstvo osniva nekoliko stoljeća kasnije u Bosni /1377. g./ a svršava njenim padom — šaptom Bosna pade — godine 1483.) pa sve do ove naše apokaliptičke današnjice provlače se kroz hrvatski narodni život dva osnovna puta, dvije osnovne linije, jedna: linija snage i otpora, radikalizma i idealizma, poleta i borbe "za staru pravdu", a druga: linija defetizma i kompromisa, konjunktura i uhlebljivanja. Prvu bi mogli označiti — radi izrazito mladenačkih osobina — linijom mladosti, a drugu — opet radi starijih osobina — linijom starosti. (Dašto, ovdje mladost i starost shvaćamo prvenstveno kao pojam psihološki, a tek onda biološki: kao što ima mladih staraca, tako ima i starih mladića.)

Tragika je naša, što je uvijek na velikim historijskim prekretnicama upravo atavistički pobjeivala linija i ideja starosti, želimo naročito istaći: na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće ulazi u hrvatski javni život generacija praških mladića i unosi

u narod uza svo isticanje mladosti (borba "starih i mladih") i uza svu naprednost ("moderna") stara ke i nenapredne ideje — priznajemo mladena kim poletom — daleke narodnoj duši i narodnoj povijesti, (ast rijetkim iznimkama i izvjesnim pozitivnostima moderne.) Jedni se od te kavanske generacije hrvatskog naroda zaniješ tu inskim idejama, idejama nekog "bratstva", a drugi pak još "napredniji" prezrele, zanijeti kozmopolitizmom,

266

narodnu prošlost, ta to je, rekoše, predrasuda i smiješni "historizam". Zahvaljuju i toj odro enoj i nesre enoj generaciji hrvatski narod je i doživio ovo najtragi nije razdoblje svog golgotskog života.

Svjedoci smo i u ovim našim danima smjene dviju generacija koju nužno slijedi posljedica: borba starih i mladih. Ali ova borba danas je i oštrija i žeš a, nego što je bila ona pred nekoliko decenija, jer teške su zablude naših starih, i ja a — logi no — reakcija mladih. U posljednjim, gr evitim upravo trzajima svoje stara ke nemo i ti naši žabari, stran ari i malogra ani htjedoše da pritisnu i onemogu e mladost u njenom snažnom i silovitom naletu, ali ostadoše bespomo ni kao amac na rije noj brzici i stari, truli dub na orkanskom vjetru.

Naša, nova generacija hrvatske omladine kida sa staroš u i svim negativnostima kojima je ona bila nosilac pa tu i jest misao i smisao novih putova u našem narodnom životu, koje ona toliko naglašuje, što nipošto ne zna i da ona prekida i sa pozitivnim snagama i elementima prošlosti. Naprotiv, svoju snagu i energiju, svoju dosljednost i radikalizam ona crpi baš na izvorima prošlosti, svijesna da "nema te ideje budu nosti koja bi u narodnim redovima mogla imati snagu prošlosti" (Šufflay) i da "narodi više žive od svoje povijesti, nego od svoje krvi i klime" (Lukas). Ona je svijesna injenice da je narod

rezultanta povijesti i kulture: odre i se povijesti, zna i odre i se i svoga naroda. I zato je naš put, put beskrajnih mu eni kih legija kroz svu povijest našu; naš put je put Petra Sva i a i Gubca, selja kog kralja, put Zrinskih, Star evi a, Kvaternika, Radi a, Šufflava i Javora.

Svako vremensko razdoblje, svaki narod i svaka društvena skupina ima svoju elitu, to jest "kolektivnost izabranih". Jedna društvena skupina u narodu ili jedna grupa u kom društvenom sloju može biti elitom kao radi svojih zadataka, tako i radi svog stvarnog rada.

Aleksandar Marks: Na trgu

Naša je generacija, bez umišljanja, jer mi to shvaćamo najprije kao dužnost i odgovornost, a onda i kao našu, po svojem velikom zadatku — historijskom određenju da ostvari slobodu i samostalnost Hrvatske — elitna generacija hrvatskog naroda. Svijesna tog velikog zadatka i velike povijesne misije, ona je svijesna i svoje povijesne odgovornosti. To više što je uvjerena da borba za Hrvatsku zna i borbu za opstanak kulture na ovom sektoru Europe. (Po kojoj pak činjenici naša borba i naš nacionalizam dobivaju dublji značaj i dublji, opsevniji sadržaj.) Svijesna te svoje odgovornosti, ona i jest toliko radikalna u kidanju sa starima, i jest toliko uporna u isticanju potrebe nove orijentacije, novih putova i vidika u hrvatskom narodnom životu. Zato toliko i naglašuje potrebu intenzivnog i sistematskog rada, intelektualne i etičke izgradnje, potrebu idealizma, borbenosti, discipline, žrtve i samoprijedora do krajnjih granica, uvjerena da se velika djela i veliki zadaci postizavaju samo vanrednim naporima i vanrednim žrtvama. Da rezimiramo: naša se generacija, svijesna svoje povijesne misije, sprema da u velikim danima koji dolaze izvrši u potpunosti svoju dužnost prema domovini i narodu.

"Ne dajte družiti se vjerni! Pobjeda naša će biti,

Jer mladost, polet i zdravlje naša su snaga.

Naprijed, dužnost nas zove ...

Mi smo sad vitezi iste presvete Misli."

86. Zvonimir Zihlar: O NOVINSKIM AGENCIJAMA, I. dio, str. 51-58 (2/1940.)

Razdoblje od češke krize u jeseni 1938. g. do objave rata u jesen 1939. god. često se nazivlje ratom živaca. Ne misli se tu na živce pojedinih državnika, diplomata i političara, već na živčane sustave celovitih naroda, koji, kao i oni pojedinačno, podliježu poremećajima, oboljenjima i rastrojenosti. Takav beskrvni rat je odlučio sudbinom češke, a dobrim dijelom i budući nositelj u Poljske i Francuske. Koje je to smrtonosno oružje beskrvnog rata živaca, koje eto još uvijek djeluje uporedo s krvnim oružjem? — To je propaganda, rat novina, radija, kinematografa, propovijedi, političkih skupština, vojnih svečanosti, masovnih ophodnja, stranačkih kongresa i drugih političkih predstava.

U velikom stroju moderne političke propagande ponajvažnije mjesto zauzima novinstvo. Njegovo je značenje bilo veliko još davno prije svjetskog rata, a moderna država uznijela ga je upravo do nedohvatnih visina, te je danas novinstvo značajka našeg vijeka, kao što je giljotina bila značajka francuske revolucije.

Kod nas, kad se govori o novinstvu, u glavnom se spominje povijest većih europskih novina, iznose se brojke o njihovim nakladama, tumači se njihova tehnika, a prilično rijetko se obuhvaćaju pojedini novinski sustavi, kojima upravljaju novinske agencije. Imena tih društava, tih ustanova dobro su nam poznata iz novina gdje ih obično nalazimo na početku dopisa ili brzojava. Što je zapravo Havas ili D.N.B. ili Stefani mi obično ne znamo. Što više, mi ne znamo pravo ni što je Agencija Avala ili Pressbureau, iako su te dvije ustanove odlučivale dobrim dijelom naše dvadesetgodišnje političke prošlosti. Mi se ne brinemo za njihov utjecaj na hrvatsko novinstvo i ne razmišljamo o tome, da

li je mogu e neovisno novinstvo bez samostalne novinske agencije, koja stoji u neposrednoj vezi sa ostalim svijetom.

270

Zapravo novina bez novinske agencije i ne može postojati. U pitanjima unutrašnje politike mogu a je izvjesna emancipacija, no u vanjskoj politici novina ne može opstati bez brzojavnih ili telefonskih izvještaja agencije. I najljepši uvodnik nije mogu bez izvještaja novinske agencije. Agencija daje glavni sadržaj, a novine same tek obra uju manje važna područja, te su ve ina dnevnih novina danas spale na obi nu posredni ku ulogu izme u ita a i novinske agencije. Utjecaju novinske agencije mogu katkada izbje i dobro ure ivani tjednici, kako je to u svoje vrijeme inio "Hrvatski Narod", no s druge strane ne može se zna enje tjednika ni usporediti s onim dnevnika, jer je razumljivo da ono što se ita svaki dan ja e djeluje, nego ono što se ita jedanput tjedno. Stoga je i bila prili no jalova debata u hrvatskim novinama, provedena kratko vrijeme nakon sporazuma, gdje se je raspravljalo o obnovi hrvatskog novinstva, budu i da nije bila uo ena važnost i neophodnost posve samostalnog novinskog izvješ ivanja.

A što je zapravo vijest?

Vijesti su saop enja o novim injenicama koje se javljaju u borbi za opstanak pojedinaca i naroda. Svaka vijest ima tri osebine: pobu uje zanimanje primaoca, sadrži nešto nova, dakle je ovisna o brzini saop enja i ona je saop enje, novi zna aj subjektivne volje onog, koji daje to saop enje.

Kad smo odredili ove glavne zna ajke vijesti onda možemo proširiti našu prvašnju definiciju novinske agencije i re i da je ona poduze e, koje najbržim raspoloživim sredstvima u nekoj središnjici okuplja, sre uje i razasila je vijesti. No i ta

definicija malo nam kaže. Zato je potrebno zaviriti u rad ve ih svjetskih agencija i prou iti me unarodnu novinsku službu.

Kad je nastala prva novinska agencija mi ne znamo, a vjerojatno ni oni koji su je osnovali, jer se je pojam novinske agencije izgradio

271

tek koncem prošlog stolje a. Svakako je ameri ki poduzetni duh prvi stvorio društvo, koje bar u glavnim svojim karakteristikama sli i današnjim agencijama. Dva bostonska businessmena, Blake i Topliff još 1811. god. do oše na ideju da na amcima iš ekuju jedrenja e koje stižu iz Europe i drugih krajeva, te da za vrijeme trajanja formalnosti pri ulaženju u luku pokupe od putnika i posade, ne politike novosti, ve burzovne te ajeve londonske, pariške, amsterdamske i drugih europskih burza. Oni bi onda brzo veslali natrag u luku, te bi preko svog ureda nazvanog News Room (soba za novosti) dostavljali vijesti pojedinim novinama i pojedincima, prije no što bi ih same novine preko svojih reportera u luci mogle saznati.

Jedina ispravna misao t. j. dobiti vijest prije drugih koju su tako uspješno primijenili ovi poduzetni ljudi ponavljat e se još esto u povijesti novinstva. Naravno da su se Blake i Topliff uskoro našli okruženi takmacima.

Neki Craig je bio domišljatiji. On bi na svojem amcu poveo u susret brodu golubove listonoše koji bi nadošle vijesti prenosili u središnjicu. Dva newyorška novinara, Halle i Hallock još više su skratili vrijeme potrebno za saop ivanje vijesti središnjici pomo u jahta koje bi isplovile daleko na otvoreno more, ondje sakupile vijesti i semaforima na svjetlo, u ono vrijeme najmodernijim sredstvom za sporazumijevanje na ve e udaljenosti, slali središnjici najnovije vijesti.

U prvo vrijeme, kao uvijek, ljudi su bili nepovjerljivi prema tim novotarijama, no im su burzijanci uo ili važnost prijevremenog izvješivanja o te ajevima na europskim burzama, odmah je slijedilo i potrebno razumijevanje. Uskoro e ta Halle-Hallockova agencija raspolagati poštanskom vezom, onda još kolima, u Philadelphiu i Waschington. To poduze e je naravno znalo iskoristiti

272

i prednosti koje je uskoro pružila željeznica, a kasnije i novo otkriveni brzjav. Hallocku uspijeva sklonuti i novine iz daleke unutrašnjosti zemlje da od njega uzimaju vijesti. Te novine nijesu pla ale vijesti samo gotovim novcem, ve djelomi no i davanjem izvještaja iz svog kraja. Sada se više ne radi samo o burzovnim te ajevima, ve o svim vijestima koje bi mogle zanimati itaoca.

Taj sistem nenaplatnog sakupljanja i razašiljanja vijesti postoji i danas u najve oj ameri koj novinskoj agenciji "Associated Press" (Udružena štampa). "Associated Press" je proizva a ka zadruga, a nije te evno poduze e poput ostalih ameri kih agencija. U toj zadruzi u lanjene su sve ameri ke novine koje je primila zadružna skupština s 4/5 glasova, uz uvjet da šalju središnjici vijesti svog kraja, ona opet nenaplatno šalje vijesti iz ostalih krajeva države i inozemstva. "A.P." opskrbljuje 1.200 sjeveroameri kih i 250 južnoameri kih novina, te prema tome ima 1.450 lanova. Sjedinjene države podijeljene su na 6 područja sa središnjicama u New Yorku, Chicagu, Denveru, Atlanti, Cansas Cityu i San Francisku. Glavna je središnjica u Washingtonu. Društvo, ponavljam, ne ide za dobitkom, te zbog toga njegove dionice ne nose dividende, ve se itav prihod upotrebljava za proširenje obavještajne mreže.

"Associated Press" šalje dnevno 367.000 rije i, ima u vlastitom posjedu brzjavnu mrežu od preko 100.000 km, zaposluje 80.000 suradnika, od toga broja 4.000 brzjavnika. "A.P." je

poluslužbena agencija američke vlade, iako je u privatnom posjedu. Po tom svom privatnom karakteru razlikuje se ona od svih europskih agencija koje su više ili manje državna poduzeća u kojima je dopuštena tek investicija kapitala, bez ikakvih političkih prava.

Uz "A. P." postoje u Americi još tri druge, za naše pojmove također ogromne agencije i to: "International News Service" (Meunarodna novinska služba) i Universal Service (Svjetska služba) u posjedu

273

najveći američki, nedavno preminulo, publicista, W. Randolph Hearst, te "United Press" (Ujedinjena štampa), u posjedu koncerna Scripps Howard, koja opskrbljuje 22 najveće američke novine, te ima 1.250 dopisnika od kojih 350 stalno borave u inozemstvu. Ona posjeduje 65.000 km brzojavnih vodova, te naročito mnogo radi u Južnoj Americi, gdje opskrbljuje daljnjih 80 novina. Posljednje tri agencije su te iste poduzeća, koja idu za novim profitom. One nisu politički opredijeljene, te stvarno služe interesima velikih novinarskih i industrijskih grupa. Tako je u Americi.

U Europi je, međutim, politika još uvijek dominantna, te su novinske agencije u prvom redu državni politički zavodi, za obranu i napadaj u mirno i ratno doba. Usprkos toj današnjoj političkoj strukturi, i prve europske agencije nastale su iz spekulativnih motiva. Najstarija europska agencija je svima nama poznata "Agence Havas". Osnovao ju je 1835. godine u Parizu Charles Havas. 1840. poduzeće gotovo propada, kad li se Charles Havas dosjeti istom onom što je već prije njega u Americi učinio Craig. On stvori izmeću Londona, Pariza i Bruxellesa vezu pomoću golubova listonoša. Golubovi koji bi poletili u 8 sati ujutro iz Londona, stizali bi u 14 sati u Pariz s vijestima jutarnjih londonskih listova. Auguste, sin Charlesa Havasa proširio poduzeće

kupnjom oglasnog zavoda Bulier, koji opskrbljuje ve i dio pokrajinskih novina. 1860. u ini Auguste Havas pokrajinskim novinama slijede i prijedlog: on e im odašiljati vijesti besplatno, no pokrajinske novine se obvezuju da e mu na 3 i 4 strani svojih listova prepustiti izvjestan broj redaka za njegove oglase. Na taj na in Havas silno uve a zaradu svog poduze a, te uskoro stekne monopolni položaj u itavoj Francuskoj. Tek sada, nakon što je doživio takav uspjeh, Havas postaje politi ka ustanova. Napoleon III., ovjek pronicav, brzo spozna politi ku vrijednost Havasovog zavoda, te ga obilno pomaže, nov ano i autoritetom. U vrijeme uvo enja brzjava,

274

Havas dobiva vlastitu vezu s pokrajinskim novinama. Dolazi 1870., Napoleon pada, no Havas ostaje na vladi služe i republiku jednako kao i carstvo. Lebey, jedan od novijih upravitelja "Agence Havas" ne zadovoljuje se samo time da šalje vijesti, ve šalje i itav ostali sadržaj novina, po am od uvodnog lanka sve do feljtona, sve prema narudžbi i ukusu pojedinih novina.

Kasnije je i to usavršeno, tako da se je slalo ve gotove rotacione otiske bez glave lista, te se itava uredni ka rabota svela na sakupljanje mjesnih vijesti i mijenjanje datuma.

Od 1879 Havas je dioni ko društvo, te je tokom predratnih godina prvog svjetskog rata bio izložen mnogim nov arskim zloupotrebama. U to doba Havas vodi ogor enu borbu s Reuterom, da se kona no nagode u pogledu utjecajnih podru ja. Još prije rata Havas osniva tobože nacionalne agencije, a zapravo podružnice u Madridu, Ateni i Bruxellesu. Nakon svjetskog rata porastao je Havasov ugled osnivanjem itavog niza njemu sklonih agencija u novo nastalim državama na podru ju habsburške monarhije. Havas je do katastrofe na Sommi posjedovao više radio-stanica za odašiljanje, itavu filmsku industriju, a vršio i

utjecaj na odašivanje i raspa avanje novina po svom nakladnom poduze u "Messagerie Hachette". On je raspolagao gustom mrežom dopisnika diljem itavog svijeta, a pretplata mu je iznosila 12 do 20.000 zlatnih franaka (120—200.000 dinara). Havasovo utjecajno podru je bila je: Francuska, njene kolonije i njeni mandati, zatim Španija, Belgija, francuski dio Švicarske, dio Južne Amerike, Jugoslavija, te do pred kratko vrijeme .S.R. i Poljska. Havasov položaj nakon sloma tre e republike nije nam poznat, no vidimo da vjerno služi Petainovu vladu u Vichyu.

Možda najmodernija agencija je "D.N.B." ili "Deutsches Nachrichten Bureau" (Njema ki ured za novosti) koji je osnovan 1933. god. odmah nakon dolaska nacional-socijalista, spajanjem

275

svih ve ih njema kih novinskih agencija (Tel Union, Wolf i drugi). U njemu se moderna nauka o propagandi s najve im uspjehom primjenjuje tokom zadnjih 7 godina, te se danas D.N.B. mjeri s Reuterom i Associated Press. D.N.B. šalje ne samo politi ke, ve i trgova ke, sportske, poljoprivredne, kulturne i druge vijesti iz svih podru ja nacionalnog i internacionalnog života. D.N.B. je državno poduze e, te služi isklju ivo interesima nacionalsocijalisti ke politike. Poput Havasa i D.N.B. šalje gotove novine, štoviše on šalje, e da bi se izbjegla jednoli nost, gotove novine gdje za svaku rubriku postoji izbor izme u više lanaka (n. pr. nekoliko uvodnih lanaka).

Ogranak D.N.B. je kod nas rijetko spominjana N.S.K. ili Nationalsozialistische Parteikorespondenz (Nacionalsocijalisti ka strana ka korespondencija) koja je osnovana još 1931. godine, a u iji djelokrug spada izvješ ivanje o strana kim stvarima. Novi uspjesi Njema ke, izvojevani tokom prošle i ove godine odjeknuli su, naravno, i na polju novinske izvještajne službe, te je njema ka vlada u srpnju ove godine osnovala posebnu novinsku agenciju "Europäische Telegraphen Gesellschaft" (Europsko

brzojavno društvo) koje će vjerojatno s vremenom postati centrala za novinsko izvješivanje nove pobjedničke i uvećane Njemačke, vodeći u prvom redu računa o njenom preponderantnom položaju na europskom kontinentu. Tu agenciju osnovali su ljudi oko "Nordijskog društva" koje njemačka vlada vrlo često upotrebljava za odgovorne političke misije. Koja će biti prava uloga ove nove velike njemačke ustanove, vjerojatno ovisi o ishodu ovog rata. Međutim, već samo njeno ime daje nam mogućnost barem iz daleka naslutiti smjer u kojem će se kretati njeno djelovanje. Uspije li Njemačka proširiti svoj utjecaj na cijeli europski kontinent, tada će ovo novo društvo postati središnjicom za izvješivanje u cijeloj Europi. Utjecajno područje D.N.B. prije ovog rata bila je

276

Njemačka, Nordijske zemlje, dio Balkana, Litva, Letonska, Estonska, Slovačka i češkomoravski Protektorat.

Gotovo monopolni položaj, poput D.N.B. u Njemačkoj, zauzima u Engleskoj "Reuter" ili službeno "Reuters Telegram Company Limited" (Reuterovo brzojavno društvo s.o.j.) Društvo Reuter je osnovao 1850. god. Paul Julius Reuter, njemački Židov koji je ušao u novinarstvo kod Havasa, te 1849. sam pokušao u Parizu izdavati litografiranu korespondenciju. Kasnije seli u Aachen, gdje skuplja vijesti sa Zapada, šalje ih na Istok i obratno. U Aachenu je naime svršavao brzojavni vod sa Istoka, dakle iz Njemačke i Austrije, u Bruxellesu pak onaj sa Zapada, t. j. iz Londona i Pariza. Njegova podružnica u Bruxellesu slala bi mu te ajeve londonske burze golubovima u Aachen, a on bi pak one berlinske i bečke burze slao golubovima u Bruxelles. Kad je i na toj pružnici uređen brzojav, Reuter se preseli u London. U prvo vrijeme ima malo uspjeha. Tek kasnije, kad mu je uspjelo prije od svih drugih, pa i samih poznatih engleskih novina "The Times", javiti umorstvo američkog predsjednika Lincolna, probija on led. Sad ga već

obilno pomaže vlada, te se on koristi op im tehni kim napretkom, uspostavlja vlastite brzojavne vodove, izgra uje kabele itd. Njegovi dopisnici slijede korak za korakom izgra ivanje brzojavnih vodova u isto noj Aziji, Africi i Južnoj Americi. Engleski imperijalizam tog vremena ne može se ni zamisliti bez Reuterove pomo i, te imena Reuter i Queen Victoria zna e jedno itavo razdoblje engleske povijesti. Još prije 1914. Reuter sudjeluje u teškoj industriji, vlasnik je rudokopa, željeznica, djelomi no finansira industrijalizaciju Perzije. Kona no se daje i na bankovne poslove. On se bavi odašiljanjem privatnih trgova kih brzojava, postavlja preko oceana vlastite kabele, a obavlja i obi ne komisione poslove. U svem tom poslovanju postupa bezobzirno, imaju i na umu jedino i isklju ivo vlastitu zaradu. Takvo poslovanje 1912. god. gotovo je izazvalo slom. Nova uprava, nakon svršetka prvog svjetskog rata sve ano izjavljuje da

277

"Reuter mora ostati imperijalan, neovisan, nedjeljiv i nespojiv s financijskim pothvatima" ime je naravno poja an njegov politi ki i službeni karakter. Danas Reuter služi englesku politiku po onoj poznatoj paroli: "Pravo ili krivo, radi se o mojoj domovini".

Reuter je vo en decentralisti ki, jer to zahtijeva decentralisti ka struktura britskog imperija. Glavna uprava u Londonu drži tek vezu izme u pojedinih središnjica smještenih u glavnim britskim politi kim i trgova kim žarištima. Uprava u Londonu drži vezu s engleskom vladom i "Intelligence Serviceom" u ijoj je Reuter stalnoj službi. Osim toga, londonska uprava šalje pojedinim podružnicama vijesti onih inozemnih agencija koje su lanice me unarodne veze novinskih agencija, o kojoj emo još kasnije govoriti. Reuter opskrbljuje London i carstvo, dok engleske pokrajinske novine i Irska dobivaju vijesti od agencije "Press Association" (štamparsko društvo), koja je ujedno vlasnik ve eg dijela Reuterovih dionica. Samo Press Association financiraju

velike, pretežno židovske banke, velike novine i Sir Roverick Jones, jedan od najja ih engleskih nov ara. Reuter ima dioni ki kapital od 650.000 funti sterlinga. Njegova služba širi se diljem itavog britanskog carstva, Dalekim Istokom i Holandijom.

I fašisti ka Italija ima svoje propagadno oružje koje odgovara svim zahtjevima modernog novinskog izvješ ivanja. U Italiji još od 1853. postoji "Agenzia Stefani", koja u prvo vrijeme svog opstanka vodi tešku borbu s drugim, ve velikim i uvedenim agencijama. Svoj uspon koncem prošlog stolje a zahvaljuje talijanskom državniku grofu Cavouru. No sve do dolaska fašizma Stefani je bio u velikoj mjeri ovisan o Havasu i Reuteru. Danas je Stefani jedna od najmodernijih, iako ne najve ih agencija. "Agenzia Stefani" je dioni ko društvo u državnom vlasništvu, te su njene vijesti službene izjave talijanske vlade. Njen utjecaj prostire se itavim

278

talijanskim carstvom. Za gospodarske vijesti postoji uz Stefania još i agencija Volta u Rimu.

Od me unarodnog je zna enja samo još jedna agencija, službena agencija Sovjetske Rusije, "T.A.S.S.", ili "telegrafnoje agentstvo Sovjetskogo Sojuza. Ona postoji pod imenom R.O.S.T.A. (rosiskoje telegrafno agentstvo) ve od 1918. godine, a kao T.A.S.S. od 1925. god. Veli ina i rasprostranjenost Sovjetske Rusije uvjetovala je decentralizaciju, te u svakoj od sovjetskih republika postoji središnjica. Sve te podružnice mijenjaju me usobno vijesti, a vijesti iz inozemstva primaju preko glavne središnjice T.A.S.S-a. Samo T.A.S.S. stoji u vezi s inozemstvom, te sve vijesti koje dolaze u Sovjetsku Rusiju, ili izlaze iz nje, moraju pro i kroz T.A.S.S.-ove ruke. T.A.S.S. ima velik broj dopisnika u itavom svijetu, u svim politi kim i gospodarskim

središtima, te svoje novine, a to su sve novine Sovjetske Rusije, ne opskrbljuje samo vijestima, već i itavim lancima, opširnim informacijama itd.

Ostale važnije službene i poluslužbene agencije jesu:

Australija — Australian Press Association, Canberra; United Press of Australian Service, Canberra.

Belgija (do okupacije) — Agence Télégraphique Belge S.A. osnovana za vrijeme svjetskog rata; dalekosežna ovisnost o Havasu, poslužuje u glavnom valonske listove.

Bugarska — Agence Télégraphique Bulgare, Sofia, osnovana 1898., je odjeljenje min. vanjskih poslova. Izvještaji dva puta dnevno.

Danska (do okupacije) — Ritzaus Bureau; Dansk Telegrambureau, Kjøbenhavn, osnovana 1866., zadruga.

Finska — Suomen Tietotoimisto (S.T.T. — finski ured za vijesti), Helsinki, osnovan 1918., dnevno više izvještaja.

279

Grčka — Agence d'Athènes, Atena, osnovana 1906., izvještaji tri puta dnevno.

Indija — Associated Press of India, Delhi i Free Press of India, Bombay.

Japan — Nippon širnbun Rengo Ša (Ured za vijesti ujedinjenih japanskih izdavača i novina) Tokio, osnovan 1926., više izvještaja dnevno; Teikoku ū in ša (carski novinski ured).

Jugoslavija — Agencija Avala, Beograd, osnovana 1919. kao nastavak predratne Agence Télégraphique Serbe. Dioniarsko društvo, 51% dionica u državnom posjedu. Još pred kratko vrijeme jaka ovisnost o Havasu.

Kanada — Canadian Press, Toronto (Ontario).

Kina — Kuo Min, Nanking; Kuo Ven, Nanking.

Nizozemska (do okupacije) — Nederlandsche Telegraaf Agentschop, Amsterdam, dalekosežna ovisnost o Reuteru.

Norveška (do okupacije) — Norsk Telegrambyrau, Oslo, osnovan 1876., zadruga.

Poljska (do okupacije) — Polska Agencja Telegraficzna (P.A.T.) Varšava, osnovana 1918. god.

Rumunjska — Agence orient Radio (Rador), Bukurešt, osnovana g. 1921.

Slova ka — Slovak Press, Bratislava, osnovana 1959.

Španija — do revolucije, Agencia Fabra, danas odsjek ministarstva za propagandu.

Švedska — Tidningamas Telegrambyra (švedska brzojavna agencija), Stockholm, osnovana 1867.

280

Švicarska — Schweizer Depeschenagentur (Švicarska agencija za brzojave), Bern, osnovana 1894. god., zadruga.

Turska — Anadolu Ajansi (Agencija Anatolija), Ankara, osnovana 1917., 3 izdanja dnevno na turskom i francuskom jeziku.

Ugarska — Magyar Tävirati Iroda (M.T.I. — mađžarski brzojavni dopisni ured), Budimpešta, osnovan 1881.

87. Zvonimir Cihlar: O NOVINSKIM AGENCIJAMA, II. dio, str. 92-95 (3/1940.)

Neka nas ne zavede popis agencija objavljen u prošlom broju na pogrešnu misao da su sve agencije međusobno ravnopravne. Odnos političke sile odražuje se točno u odnosu utjecaja pojedinih novinskih agencija. Male agencije, odnosno agencije malih i manjih naroda, koji još nijesu uspjeli nametnuti svoje imperijalizme, u potpunoj su ovisnosti o agencijama velikima koje su prostrle svoju hegemoniju diljem svijeta.

Izvršavanje svijeta je zapravo u rukama pet agencija: Associated Press, D.N.B., Havas, Reuter i T.A.S.S.

Prve četiri agencije (D.N.B. onda još zvan Wolff) borile su se prije prvog svjetskog rata žestoko o prevlast u svijetu, dok nijesu troškovi postali preveliki, te ih prisilili na nagodbu. Sklopiše kartelni ugovor, koji je uinio kraj onim vremenim presizanjima, podijelivši svijet na četiri područja nazvana rezervati. Granice tih rezervata u mnogomu su izmijenjene nakon prvog svjetskog rata, a i ovaj drugi je na najboljem putu da ih posvema izmijeni.

Nas zanima samo tehnička strana tog ugovora, jer o tom ovisi razumijevanje svijeta među narodne novinske službe. Sve vijesti iz jednog rezervata smije odašiljati u veliki svijet samo nadležna agencija. Svi spomenuti mali nacionalni novinski uredi leže prema toj podjeli u bilo kojem rezervatu. Oni smiju prodavati vijesti iz svojih država samo nadležnoj velikoj rezervatnoj agenciji, preko koje, hoće ne hoće, sudjeluju u međusobnoj vezi novinskih agencija. Povrh toga male agencije smiju međusobno mijenjati vijesti, ali samo nenaplatno. Male su se agencije u prvo vrijeme opirale tom sustavu, no zbog ograničenih političkih i novinskih

mogu nosti uskoro su napustile borbu. Takva organizacija ima velikih nedostataka, jer onemogućuje neovisnost pojedinih

282

nacionalnih novinskih agencija, s druge pak strane ujednostavnjuje cijelu novinsku službu, a time i smanjuje troškove. Valja uvijek imati na umu da su vijesti brzo pokvarljiva roba s vremenski ograničenom vrijednošću, koju valja internacionalno skupiti, a koja se može samo nacionalno unoviti, tj. roba koju valja tražiti po cijelom svijetu, a koja se može samo u domovini unoviti. Pokvarljivost robe koju zovemo vijesti je to manja čim je manji razmak između u samog događaja i njegovog objavljivanja u novinama. Za to se hoće skupiti tehničkih pomagala koja mogu kupovati samo najveće agencije. U tu svrhu danas služi još uvijek najviše brzojav, pa radio, telefon i neka draga nova tehnička sredstva za sporazumijevanje i slikanje na velike udaljenosti. Većina novinskih agencija danas šalje za svoje pretplatnike (novine) na tajnom, obično kratkom valu šifrirane ili prave vijesti tokom cijelog dana, koje onda pretplatnici primaju u svojim uredništvima. Brzojavne vijesti ne šalju se neposredno pojedinim uredništvima već podružnicama koje preko kurira dostavljaju brzojave urednicima novina. Najmodernije sredstvo su pisa i strojevi koji su smješteni u uredništvu te pišu sami čim netko u novinskoj agenciji piše na isto tako izračenom pisem stroju. Taj je način ujedno i najsigurniji, jer isključuje svaki, pa i najmanji nesporazum, što se kod telefona i brzojava, a naročito kod radia i preestoga događaja. Tek sada, nakon što smo bar donekle upoznali glavne značajke novinskih društava, možemo raspravljati o pojedinim pitanjima obavještajne službe, te konačno naći i pitanje hrvatske nacionalne novinske agencije.

Zapazili smo da su se gotovo sve novinske agencije u početku borile s velikim teškoćama svake vrste. Za to postoje posebni

razlozi, od kojih je ponajvažniji onaj ve spomenuti: vijesti se mogu prodavati samo jednom malom broju kupaca, a valja ih kupiti diljem itavog svijeta. Novinske agencije dakle ne izbacuju dobitak, one su što više obi no pasivna poduze a. Ipak, one su od

283

materijalne koristi, ako služe kojoj gospodarskoj ih politi koj svrsi, one su neka vrsta pomo ne industrije koja sama ne može živjeti. Zbog toga su do danas sve ve e novinske agencije bile prisiljene primati potporu gospodarskih mo nika ili politi ara. U tom slu aju vrijednost njihove socijalne funkcije ovisi o dobronamjernosti gospodarskog ili politi kog mogu nika. Zbog toga su sve one u prvo vrijeme više služile te pojedince nego narod. Agenture, dakle, bez nov anih potpora ne mogu opstojati i ima samo dva puta: ili podržavljenje ili smjerna i slijepa služba politi kim i gospodarskim interesima. Poradi te nužne materijalne ovisnosti nema objektivnih agentura, svaka od spomenutih agencija ima izvjesnu tendenciju, bilo gospodarsku bilo politi ku. Objektivna agencija koja donosi vijesti iz istinoljubivosti postoji samo u predodžbi i ideal je svih europskih novinara, no prakti ki je neostvariva. Glavne svjetske agencije, dakle, nemaju zada u objektivno izvješ ivati o doga ajima, ve im je zada a braniti vladinu politiku i trajne državne i nacionalne interese.

Kazali smo da su novinske agencije politi ki zahtjevi svakog slobodnog naroda. To zna i drugim rije ima, da bez politi kih sloboda nema ni neovisnog izvješ ivanja.

Uprimo stoga poglede u budu nost, u kojoj e hrvatski narod imati politi ku slobodu, te pokušajmo u initi plan za izgradnju te toliko željkovane nacionalne novinske agencije. Od koje je to važnosti neka nas pou i slu aj mlade Slova ke, koja muku mu i sa svojom agencijom "Slovak Press", koju je izgradila bez ikakvih

prethodnih planova. Za osnivanje novinske agencije potrebni su u prvom redu novinari. Današnji pravni i ekonomsko-komercijalni studij osposobljuje u izvjesnoj mjeri za novinarsku službu, ali bi bilo neophodno potrebno uvesti barem neki novinski tečaj koji bi trajao

284

1 ili 2 semestra, a u kojem bi se predavalo o modernoj propagandi, o tiskarstvu, o radiofoniji i o tehnici novinskog izvješivanja.

Na osnivanje prave političke škole, poput "Ecole des sciences politiques" u Parizu, "Facolta delle scienze politiche" u Rimu, ili poput "Konzularne akademije" u Beču može se računati tek nakon dobivanja političke neovisnosti i pravog državnog suvereniteta. Polaznici tog novinskog tečaja morali bi nastojati oti i na novinarsku praksu u bilo koju veliku europsku agenciju, te naravno naučiti bar dva velika europska jezika. Takvi bi ljudi onda u slučaju osnivanja hrvatske agencije bili njeni utemeljitelji, te bi postupali prema iskustvima stečena tokom svog studija. Naravno da bi ta agencija budući morala biti državna agencija, zbog spomenutog momenta nerentabilnosti, a i zbog toga što je samo tako moći služiti interesima hrvatske politike. Zadaća je joj biti: obrana Hrvatske prema vani, obavještavanje hrvatske javnosti prema unutra. Pri tom bi se morala služiti svim onim lukavim, katkad i nesimpatičnim sredstvima kojima se danas služi moderna propaganda. Ona ne bi smjela biti tečajno poduzeće, već proizvodna zadruža, gdje bi pojedine nacionalne novine međusobno izmjenjivale vijesti, a samo središnjica u Zagrebu primala bi vijesti iz inozemstva i slala ih pojedinim pokrajinskim novinama. Kao uzor u tom pogledu mogla bi nam poslužiti zajednički organizirana američka poluslužbena agencija "Associated Press", a uz nju također i na istom temelju izgrađena

švicarska poluslužbena agencija "Schweizerische Depeschen Agentur".

Vlasnice budu e hrvatske novinske agencije bile bi dakle sve novine na području Hrvatske, a one bi također odlučivale o primanju novih članova. Na taj način ne bi mogla opstati ni jedna novina izvan te združne novinske veze, a u nju bi bile primane samo novine koje su od značenja. To je za naše prilike vrlo važno, jer izdišemo pod teretom nekih pustih listova i listića, koje pokreću

285

Bog zna tko, i Bog zna za koji račun. U tako organiziranom novinstvu Hrvatske bila bi dakle osigurana egzistencija zdravih listova, a listovi bez značenja morali bi nestati sa tržišta. Zadruga bi vjerojatno imala trgovačko-pravni oblik dioničnog društva, no tako da bi država 51% dionica uvijek imala u svojim rukama. Dionice ne bi smjele odbacivati dividende zbog spomenutog nete evnog značenja zadruga. Sav utržak upotrebljavao bi se za proširenje obavještajne službe i za nabavljanje tehničkih pomagala. Sudjelovanje svih novina u obavještajnoj službi pridonijelo bi solidnosti i pojednostavljivanju službe u pokrajini. Pokrajina bi se jače povezala sa središtem, a pokrajinske bi novine procvale, jer bi besplatno dobivale vijesti iz inozemstva.

Nacionalna hrvatska novinska agencija naravno bi morala sudjelovati u svjetskoj vezi novinskih agencija, no danas je još teško reći u koji bi rezervat došli. To ovisi o ishodu ovog rata i o kartelnom ugovoru koji će velike sile nakon primirja sigurno obnoviti. Nacionalna agencija morala bi monopolizirati litavo tržište oglasa, i tako spriječiti utjecaj novinarskih grupa. Sakupljanjem oglasa u središnjem oglasnom zavodu u Zagrebu, i zabranom privatnog trgovačkog poslovanja s oglasima isključio bi se taj upliv, a omogućila bi se pravedna raspodjela oglasnog

materijala me u sve hrvatske novine, s naročitim obzirom na hrvatsko gospodarstvo. Utrškom od oglasa pokrivać bi se deficit samog poslovanja sa vijestima, koje je obično pasivno.

Za stvaranje ovakvog jednog velikog nacionalnog zavoda bila bi potrebna dionica kao glavica od oko milijun švicarskih franaka, a bila bi uložena u glavnom u tehniku kao pomagala, dok bi se prihodi od oglasa i prihodi od prodaje doma ih vijesti rezervatnoj nadležnoj agenciji upotrebljavali za pokriće tekućih troškova (dopisnice, inovacije plaćene i t. d.). U pogledu brzopisne, radia i telefona

286

nacionalna agencija uživala bi posebne povlastice. Sve te ustanove morale bi biti normirane posebnim zakonom o štampi. Tu se nameće i pitanje slobode štampe koje ćemo raspraviti drugom prilikom.

Mnogi će prigovoriti da bi ovaj sistem u znatnoj mjeri pojednostavnio i uniformirao sveukupno hrvatsko novinstvo. Dopuštam da bi privatna inicijativa dosta trpjela, no to je i pravo obzirom na samovolju i internacionalnost većeg broja naših novina. Osim toga, u budućoj Europi socijalizacija će uzeti najširi zamah, pa će te mjere izgledati samo kao jedan mali dio općenite provećane socijalizacije.

U Zagrebu neće nikako smjeti biti više od tri dnevne novine, od kojih će jedna uživati punu slobodu kritike. Jedna od njih bit će udešena za potrebe nižih slojeva, a jedna pak bila bi svakako glasilo vlade. Zagrebačke, splitske, sarajevske, osječke i subotičke novine imale bi izgled velikih europskih listova, dok bi sva ostala štampa bila pretežno nepolitičkog karaktera i zabavljena pitanjima ekonomske, kulturne i religiozne prirode, naročito prilagođena potrebama seljaka i malog pokrajinskog posjednika.

Mnogi se pomisliti da je ovakav na široko zasnovan zavod suvišan i preskup, možda i nepotreban za jedan mali narod. To je mišljenje u današnji dan krivo i zastarjelo. Prije je bilo moguće voditi ispravnu politiku imajući i pregled važnijih događaja u susjednim zemljama. Danas me utim valja voditi računa o događajima u litavom svijetu, jer ne postoji više izolirana, teritorijalno ograničena politička igra kao u prošlom stoljeću. Interesi svih zemalja povezani su strahovito zamršenom mrežom, a sudbina pojedinih naroda ovisi o politici koja igra na litavoj zemaljskoj lopti. Za takvu politiku važno je prije svega znati što se događa u svijetu, a to se može samo pomoću jedne velike agencije. Osim tih razloga unutrašnjeg informiranja, važno je imati ovakvu ustanovu i kao

reprezentativno sredstvo za izvješivanje stranog svijeta o nama i o našim prohtjevima. Tek onda ćemo moći predstaviti se Europi i svijetu kao moderan narod i dokazati da je i kod nas štampa jedno od ponajboljih sredstava narodne izgradnje i obrane.

88.

D. Žanko: TRI TEMELJA (RED, RAD, POŠTENJE), str. 49-51 (2-3/1941.)

Naša mladež je posljednjih desetak godina bila naj iš i idealisti ki nosilac hrvatske revolucije, t. j. jedne duboke silovite, neumoljive promjene i u vanjskom i u nutarnjem poredku našega života.

Doživljavaju i posvuda nered kao organski izraz bolesnoga stanja, gr evito se hvatala za ideju reda kao utopljenik za slamku. Zgražaju i se nad neradom, koji je postao sistem jednoga iskrivljenoga shva anja života, po ela je sama od sebe i u sebi raditi, makar osamljena, i rad podizati na najvišu ljestvicu vrijednosti. Vide i po svuda trulež nepoštenja, vapila je kao Ivan u pustinji za ovještvom u nedohvatnom stanju poštenja.

Kroz nered, nerad i nepoštenje, dakle kroz tri negacije, kroz tri pomanjkanja, kroz tri odsutnosti, razvijala se i patila naša mladež u predve erje hrvatske revolucije i Poglavnikova dolaska.

Dolazi Poglavnik i kao u nekoj proro anskoj vidovitosti prodire u dno teškoga stanja, izvikuje kao prvu parolu ideju reda, rada i poštenja. Negacije su dakle uklonjene, ostaje ista punina i samo pozitivno zna enje triju pojmova, na kojima temeljimo sve.

RED

Ali, uznemirenost revolucionarnoga asa i neminovna usplahirenost, koja ga prati, i nehotice zamu uje sva tri pojma, stavljaju i težište na njihov vanjski izgled. Red po injemo cijeliti u administrativno-tehni kom zna enju, na pr. da sve stizava na vrijeme, da se uskla uju kompetencije, da se ne gubi na vremenu u odvijanju izvjesnih poslova, da nitko nikoga ne preskakuje u

životnim traženjima i t. d. Me utim, red je izraz duhovnoga stanja i treba težište staviti na njegovu metafizi ko zna enje.

Intelektualna mladež je sada opet prva pozvana, da bude pionir ovakova shva anja reda.

Treba po eti od ovjeka, toga najzagonetnijega bi a, u kojem se neprestano bore elementi duhovnoga i osje ajnoga. Uspostavljaju i red u ljudskim inima, u kojima je senzibilnost pomiješana s duhom, po injemo u filozofskom smislu, uspostavljati red u jedno složeno i opre no bi e, ravnotežu u duboku napetost izme u osjeta i duha.

Istom kroz ovakovo shva anje do i emo do teških pitanja: Red u moralnoj vrijednosti ovjeka, red u zdravom duhovnom i duševnom sazrijevanju, red u obrazovanju, red u odgoju, red u umjetni kim izrazima, red u ljubavi, red u obitelji, red u društvo vnim oblicima društva, a istom onda i to kao nužni rezultat; red u državi.

RAD

Najnovija revolucija Europe izdiže pojam rada na najviše pijedestal. ovjek, kojemu je bio ideal itavoga njegovoga života, pa e i smisao itave kulture, da do eka dan, u kojemu ne e trebati ništa raditi, takav ovjek je danas ironiziran i pokopan. Vrijedi samo ovjek rada. Ali i tu treba dobro pripaziti, da se opet ne izgubimo u vanjskim i sporednim shva anjima jednoga teškoga pitanja. Raditi nije uvijek identi no sa pojmom gibati se, vikati, stvarati efekte, pokretati masu, "neimati vremena" i sli no. Intelektualna mladež mora biti svijesna neumoljivoga psihološkoga zakona, po kojem istinski rad

izvire iz tišine, samo e, mira, razmišljanja, odricanja i žrtve. Kad se jedan

291

mladi uvijek zatvori u svoju sobu, nagnut nad knjigom s perom u ruci, s mišlju i puninom sabranosti u duši, odrekavši se i prirode i prijatelja i zabave i svih mogu ih razbacivanja po svijetu i u svijetu, onda se istom može re i, da taj mladi uvijek radi. Iz dragocjene žrtve njegova samotovanja iza i e ne samo solidno izra eni njegovi ispiti, nego i znanje, širina pogleda i spremnost da u društvu i u svojoj zemlji dostojno zauzme odgovorno mjesto.

aštvo mora iznad svega i kao zjenicu oka uvati ovu misao o radu. Dakako, tu bi se moralo još mnogo što re i, u prvom redu o ugodnom i neugodnom, o korisnom i nekorisnom u radu, jer su svi pojmovi izmiješani i izvrnuti na glavu. Neki cijene samo ugodan rad, zaboravljaju i da je prvi i najsvetiji smisao rada ispunjenje dužnosti. Drugi opet, naro ito aci u srednjim školama, ne znaju dovoljno cijiniti rad na takozvanim nekorisnim predmetima, zaboravljaju i da su baš ti "nekorisni" predmeti, temelji prave duhovne kulture.

POŠTENJE

Poštenje je pojam za isto ovještvo. Draga, pu ka narodna rije za svu filozofiju i svu moralku i svu socijologiju. Najjednostavniji, ali i najteži izraz za sve dobro, za sve lijepo, veliko, istinito i vje no u ovjeku. Sušta vrijednost duha i potvrda najosnovnijega smisla ljudskoga života. Nepošten uvijek gubi sve kvalifikacije ovjeka uop e, on je sušta negacija ne ega, što bi moralo biti bitno u svakoj li nosti.

Vrlo je interesantno to, što je svima ova istina toliko o ita, da je skoro suvišno išta dokazivati. Consensus omnium (tajanstvena jednodušnost svih ljudi), traži i shva a poštena ovjeka, ali jer se

tu nalazimo na najskliskijem terenu ljudske li nosti, t. j. na slobodnom odabiranju dobra i zla, moramo priznati najgoru i

292

najsudbonosniju injenicu roda ljudskoga, da ve ina ljudi, makar i htjela dobro, radi zlo. Ova bi nas tema odvela u duboke predjele moralke i psihologije. Za sada je dosta, da naglasimo istinu:

Hrvatska mladež bi mogla i nadalje vikati protiv nepoštenja i tražiti poštenje uzalud, ako ga ne ostvari i opet u svojoj vlastitoj li nosti, a to, budimo iskreni, nije lako, jer treba voditi borbu sa samim sobom, s bezbroj krivih nauka i s uvriježenim mentalitetom staroga, bolesnoga, evropskoga društva.

Hrvatska mladež može biti sretna, jer je danas vodi onaj, koji sve gradi na ova tri temelja. Danas su red, rad i poštenje osnovna deviza novoga društva u Evropi i u Hrvatskoj, jezgra ustaške misli. Ali opet naglašavamo, ako Hrvatska mladež ne za e dublje u korjeniti smisao ovih pojmova i ako ne po ne svoj intimni, unutrašnji li ni život formirati, i to, u samo i i sabranosti svoje radne sobe i svoga srca, pod ovim novim svjetionicima, sve bi moglo ostati u tami stare negacije, iz koje bi se samo uo krik, i opet samo krik, za redom, radom i poštenjem!

LITERATURA

1. „Plava revija“, Zagreb, 1940. godina, br. 1 do 3
2. „Plava revija“, Zagreb, 1941./1942. godina, br. 1 do 10
3. „Plava revija“, Zagreb, 1943. godina, br. 1 do 3
4. "Tko je tko – Hrvatska 1941.-1945.", priručni leksikon, Minerva, Zagreb, 1997. godine
5. Milan Blažekovi : "Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije", Školske novine - Pergamena, Zagreb, 1996. godine
6. Vinko Nikoli : "U službi domovine", studije, ogledi, portreti, Školske novine – Pergamena, Zagreb, 1996. godine
7. "Hrvatska enciklopedija", sv. I.-V., Naklada Konzorcija Hrvatske enciklopedije, te Naklada Hrvatskog izdavača kog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1941. do 1945. godine
8. "Hrvatski biografski leksikon", Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, elektroni ko izdanje
9. "Leksikon hrvatskog iseljeničtva i manjina", Hrvatska matica iseljenika, elektroni ko izdanje
10. Hrvatski Državni Arhiv u Zagrebu
11. www.enciklopedija.hr
12. hr.wikipedia.org
13. hr.metamepdia.org
14. Razni internetski portali
15. Ostali izvori za životopise, životne sudbine i djela suradnika "Plave revije" navedeni su tijekom teksta leksikona

BI LJESKA O AUTORU

Cijeli Curriculum Vitae bit će obrađen u troknjižju "Tko je taj dr. sc. Tomislav Dragun?"

Ovdje dajem samo osnovne natuknice.

Podrijetlo

Rođen sam 5. listopada 1938. godine u selu Lokvi i i kod Imotskog.

Prebivalište

Od rođenja do 1941. – živio sam u rodnom mjestu. Od 1941. do svibnja 1945. – živio sam u Zagrebu. Od svibnja 1945. do kraja kolovoza 1949. – živio sam u rodnom mjestu. Od početka rujna 1949. do 20. studenog 1991. – živisam o u Vinkovcima. Od 21. studenog 1991. do danas – živim u Zagrebu

Škola

Prva četiri razreda osnovne škole završio sam u Lokvi i ima, škola u Doli a Dragi. Od 5. do 7. razreda osnovne škole išao sam u Sedmogodišnju školu (sada: 1. osnovna škola) u Vinkovcima. Od 4. do 8. gimnazije pohađao sam Gimnaziju u Vinkovcima.

Gimnaziju sam završio 1957. godine, Ekonomski fakultet u Zagrebu 9. srpnja 1961. godine, poslijediplomski studij monetarno-kreditnih problema na Ekonomskom fakultetu u Skopju 1. rujna 1972. godine, doktorirao 4. studenog 1980. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

Mentori: za magisterij – prof. dr. sc. Ivo Perišin, predsjednik. Izvršnog vijeća SR Hrvatske, za doktorat – prof. dr. Marijan Hanžeković, prvi hrvatski ministar financija Republike Hrvatske.

Braćno stanje

Oženjen sam Marijom rođ. Takšić u Vinkovcima, 4. rujna 1965. godine. Djeca: Biserka, 11. siječnja 1967. godine – 8. studenog 1991. godine, Lovorka, 12. travnja 1970. godine i Zrinka, 6. lipnja 1971. godine.

Biserka je, kao dragovoljac Domovinskog rata, poginula u Vinkovcima na gradskoj tržnici 8. studenog 1991. godine.

Zaposlenja

Prvo zaposlenje: Kotarski narodni odbor Vinkovci, 1. rujna 1961. Odlazak u mirovinu: Financijska revizija Dragun, 31. prosinca 2001.

Institut za migraciju u Zagrebu, istraživač, Financijska revizija Dragun d.o.o. Zagreb, revizor, „Borovo“, direktor transporta, Zavod za unapređenje privrede Vinkovci, ekonomski projektant, Zavod za socijalno osiguranje Vinkovci, šef odjela za financije, Ekonomsko-upravni školski centar Vinkovci, profesor za matematiku, knjigovodstvo i privredni sistem, Iskra Vinkovci, šef radnog unovodstva, Polet Vinkovci, savjetnik za razvitak, itd.

Vodio izgradnju tiskare „Iskra“ u Vinkovcima i autobusnog kolodvora u Vinkovcima.

Društveni život

Sudionik sam zbivanja na Bleiburgu u svibnju 1945. Pod stalnom sam bio prismotrom SUP-a i DS-a. Sudionik sam „Hrvatskog proljeća“ 1971. Smijenjen sam s funkcije direktora transporta kombinata „Borovo“ 13. siječnja 1972. godine.

Do nedavno sam bio predsjednik Udruge hrvatskih revizora „Benedikt Kotruljevi“ iz Zagreba, Udruge za zaštitu prava građana „Hrvatski uljudbeni pokret“ iz Zagreba i Udruge za sustavna gospodarska pitanja „Razvitak kroz pravednost i ljubav“ iz Zagreba.

Vanjski suradnik

Radio sam kao stalni vanjski suradnik u sljedećim ustrojima: Viša ekonomska škola u Vukovaru, predava, bankarstvo. Ekonomski fakultet u Brankovcu, predava, bankarstvo. Medicinski centar Vinkovci, pomoćnik ravnatelja. Ekonomski fakultet u Zagrebu, demonstrator, španjolski jezik.

Stručna zvanja

Znanstveni suradnik – Ekonomski institut Zagreb, 1982. godine.
Ovlašteni revizor – Udruga hrvatskih revizora „Benedikt Kotruljevi“ Zagreb, od 1993. godine.

Šport

Obični šah: prvokategornik. Dopisni šah: majstorski kandidat.
Sudac: regionalni šahovski sudac. Najbolji rezultat: Pobjednik

302

šahovskog turnira invalidnih osoba op ine Vinkovci, koji je održan od 5. ožujka do 5. travnja 1979. godine